

**Moolelo Hawaii
Kahiko.**

Ke hoopuka aku nei makou ma keia wahi o KA NA'I AUPUNI i ka Moolelo Kahiko o Hawaii nei, e like me ia i hoomakaukau ia a kakauia e ka lunahoponopono o keia nupepa, a ke lana nei ko makou manao e lilo ana keia mahele i mea e pulamaia e na Opio Hawaii. Ua pili kcia Moolelo i ko Hawaii nei "Ancient History," elike me ia i hoikeia ma na mele ame na kuauhau a ka poe kahiko.

Ua heoaia se keia hana a ka Moolelo no keia mahaia minamina maeli i ke moolelo e pili ana i na hana, ka nohona ame na manao o ko Hawaii nei poe kupuna i halu ukutka po. A no ia kumu, ua hoakoakoia, hoililiilia, boululuia a hoonohonohoia na mahele o keia Moolelo, mai loko mai o na mele, na kuauhau ame na moolelo i paa ma na buke, i kakaulimaia a pa'i maoli ia, a kekahi poe loea pili moolelo Hawaii, a pela pu nohoi mailoko mai o kekahi mau nupepa kahiko i loaa mai i ka mea kakau. He kakaikahi na buke o seia ano i loaa i ka mea kakau, a he nui aku na mea i koe. O ka mea i paa a i loaa i ka mea kakau, e paa ana ia; aka, o ka mea i loaa ole a i paa ole iaia, na ka nalowale aku ia. A he nui hoi ka minamina no ka nalowale aku o kekahi mau mea ano nui iloko o ka ole mauloa.

E hoomaopopoia, he labui kakou me ko kakou Moolelo Kahiko, i ano like loa aku me ka moolelo kahiko o ka lahui o Helene; a he mau mele kahiko hoi ka ko kakou mau kupuna i like aku a i oi aku nohoi ko lakou hiwahiwa ame ke kilakila i ko na mele kaulana loa o ua lahui Helene nei.

Ua piha ko kakou mau mele me na hoopupanupa ana a ia mea he aloha; piha me na keha ana no na hana koa a wiwo ole a iro kakou poe ikaika o ka wa kahiko; ka lakou mau hana kaulana; ko lakou ola ana ame ko lekou make ana. Aia maloko o ko kakou Moolelo Kahiko na Mele ame na Pule Wanana, na mele ha'i-kupuna a kuauhau hoi. Aia hoi maloko o na hana maa i ko kakou mau kupuna, he mau mahele ike i komo nui iloko o ke kupaianahoa ame ke kamahao; a ua kapaia aku hoi ia mau mea e ka poe e noho apa iloko o na olino ana a ka nasuao, he mau hana pouli, hupo, hoomanamana a Pegana hoi. Aka nae, o ka mea oiaio, he mea pono ko malamaia kekahi oia mau ike o ke au kahiko o na kupuna o kakou, elike me ka ike kalai-waa, kilo-hoku, ame na ike e ae he nui. A i ka hoakoakoia ana i keia mau mea apau me ka hoomaopopo ana i na olelo e hoike ana i ko lakou ano, ka lakou hana ame ko lakou waiwai i'o e loaa ai he moolelo.

"A o ka Moolelo" wahi a Cicero, "oia ka mea e hoao aii ka manawa; oia ka malamalama o ka oiaio; ke ola o ka hoomanao; ka rula o ka hoomanao; ka elele o'ka wa kahiko."

Ma ko makou helu o ka la apopo e hoopukaia aku ai ka Helu I, o keia Moolelo kupaianaha a kamahao o ke au o na kupuna o kakou i hala aku i ka po. He Kūnulipo—Kumūhō-nua maoli keia.

(E HOOMAUIA AKU ANA.)

**Moolelo Hawaii
Kahiko.**

Haomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

Na Kuauhau Kahiko e Hoike ana i na Kumu i Loaa ai ka Pae Moku o Hawaii nei.

KA Pae Moku o Hawaii nei, elike me ia e ikeia nei a i hoomaopopoia e ko Hawaii nei poe kahiko, eia no ia ke ku nei ma kahi, he aneane 1200 mile mai ka Piko mai e Wakea, oia hoi ka Poai-Waena, ma ka olelo a ka haole. A ke ku nei hoi ia maloko pono o ke Alani Polohiwā a Kane, oia hoi, ke ala poai o ka hoailona o ke Ala-La (Zodiaka), i kapaia o "Papai," oia hoi ke "Ku-kuau" ma ka helu Hawaii.

Ua ikeia ma na mele a ka poe kahiko, he umi ame kumalua ka nui o na mokupuni o loko o keia Pae Moku; a e nee lalani like ana lakou ma ke ano pae-kahi, mai ka hema a i ka akau. A o lakou apau, ua lahuia malalo o ka inoa ka Pae Moku o Hawaii, a i ole, ka Pae Aina o Hawaii.

Ma ka hoomaopopo ana nae a ka poe kahiko o Hawaii nei, ke moe nei keia mau mokupuni, mai ka hikina a ke komohana. O keia ka mea i hoikeia ma ke mele a Kamahualele, ke kilo, hoku a ke alii Moikeha, i hea ai ma ko lakou wa i hoi mai ai mai Tahiti mai a ike ai i ka mokupuni o Hawaii. A eia iho kekahi mau lalani o ua mele nei:

1. Eia Hawaii, he moku, he kanaka,
2. He kanaka Hawaii—e,
3. He kanaka Hawaii;
4. He kama na Kahiki
5. He pua alii mai Kupaahu,
6. Mai Moaulanuiakea Kanaloa,
7. He mokupuni na Kahiko, laua o Kupulanakehau;
8. Na Papa i hanau,
9. Na ke kama-wahine a Kukalaniehu laua me Kauakahoko,
10. Na pulapula aina i pae-kahi,
11. I nonoho like i ka hikina, komohana,
12. Pae like ka moku i lanani.

O na inoa o keia mau mokupuni he umikumamelaia i hoike ia ae la, oia o Hawaii, Maui, Kahoolawe, Lanai, Molokini, Mokai, Oahu, Kauai, Niihau, Lehua, Kaula ame Nihoa. Ua olelo ia, o keia poe inoa apau i hoikeia ae la, he mau inoa wale no lakou i ikeia ma na mele, na moolelo ame na kuauhau kahiko o Hawaii nei. Penei na mea i hoikeia ma kekahi mele kahiko i oleloia, he mele inoa ia no Kualii, Moi o ka mokupuni o Oahu nei; a i hooillia aku hoi i ka Noi Kaumualii o Kauai.

1. O Wakea a Kahiko Luamea, a—,
2. O Papa, o Papa-hanau-moku ka wahine,
3. Hanau o Kahiki ku, Kahiki-moe,
4. Hanau ke apapaa nuu, ke apapaa iani
5. Hanau Ha'au ka moku hiapo,
6. Fe keiki makahiapo a laua—a—a.

(E HOOMAUIA AKU ANA.)

6 February 1906

Mooolelo Hawaii Kahiko.

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA I.

Na Kuauhau Kahiko e Hoike ana i na Kumu i Loaa ai ka Pae Moku o Hawaii nei.

 KA manao hoi o kekahi poe kahiko, he mau mokupuni kakaawale no keia o Hawaii nei mai kahiko loa mai. A o ka ninau nui i kupono e hoouluia ae ma keia wahi, oia keia: Heaha la na manao o ka poe kahiko no na kumu i loaa ai ka aina ma Hawaii nei?

O na mookuanhau a na poe kahiko la, elike me na mea i loaa lihililihi mai ia kakou i keia wa, oia wale no na mea hoike maopopo e hoakaka ana i ko lakou mau manao maluna o keia ninau.

Mawaena o na mookuanhau i loaa i ka mea kakau, aole hookahi o lakou i hoike mai no ka hana maoli ia ana o keia Pae Moku e na lima o ke kanaka, a i ole, hanau maoli ia mai paha lakou e kekahi wahine; koe wale no ka mookuanhau pili ia Wakea ame Papa, kana wahine: O ka mookuanhau a mooolelo Kumulipo i hoomaopopoia e kekahi poe kakau mooolelo Hawaii, ma ke ano, he mooolelo kuauhau kahiko loa ia, oia kai hoike mai i ka hoea ana mai o ke kumu honua, mailoko mai o ka Po; aole hoi ka honua, a i ole, o ka aiha i hana maoli ia e ka lima o ke kanaka, aole hoi i hanauia mai e ka wahine.

He ekolu no mau mahele nui i ku ai na hoike ana mai o keia mau mookuanhau no ka loaa ana mai o neia meu, he honua a he aina hoi: (1) Ua hanau maoli ia mai no ka mole o ka honua e ka wahine; (2) ua hana lima maoli ia ka honua e ke kanaka; (3) ua ulu a ua puka mai ka aina mailoko mai o ka lipolipo o ka pouli, oia hoi, ka Po, aole mamuli o ka hanauia ana e ka wahine, a hana maoli ia ana paha e ka lima o ke kanaka.

Aia ma ka mookuanhau o Puanue i hoikeia mai ai, wahi a kekahi poe, na kekahi wahine nona, ka inoa o Kumukanikeka, ka wahine hoi a Paiaalani i hanau mai na kukulu o ka honua ame ka lani. Olelo hoi kekahi poe, ma o ka mookuanhau la o Kumuhonua, na kana wahine oia o Kamaieli, i hanau mai i ka mole o ka honua.

Aole nac he mau mookuanhau e waiho nei i keia wa no Puanue ame Kumuhonua e hoike ana i keia manao o ko kakou mau kupuna kahiko no keia hanau maoli ia ana mai o ha kukulu o ka honua ame ka lani, a pela pu hoi me ka mole o ka honua e na wahine no laua na inoa i hoikeia ae la. He mea minamina, nui no kakou noi o keia wa, ka loaa ole ana mai o keia mau mooolelo kahiko a ko kakou mau kupuna ia kakou. Ua loaa nac i ka mea'kakau, he mau moali e hoike ana i ke kuauhau o Puanue ame Kumuhonua, ma ka mahele e pili ana i ko laua hananna kanaka maoli.

Ua komo na kuauhau o Puanue ame Kumuhonua iloko e ka mookuanhau o Kumulipo.

(E HOOMAUUA AKU ANA.)

7 February 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA I.

Na Kuauhau Kahiko e Hoike ana i na Kumu i Loaa ai ka Pae Moku o Hawaii nei.

Ma ia kuauhau, aia o Puanue ame Lalomai (a o Lalobana hoi ia wahi a kekahi poe) ma ka hanaua 838 mai a Lailai (w) mai; a o Paiaalani hoi me Kumukadikka (w), sia ma ka hanaua 904, mai a Lailai (w) mai; a oia hoi ka hanaua 87 mai, a Puanue mai. O Kumuhonua hoi, aia oia ma ka hanaua 983 mai a Lailai mai, ma o ka mookuanhau Kumulipo ls, a o ka hanaua 146 hoi ia mai a Puanue mai.

E hoikeia ana keia mau mookuanhau elua mahope ae nei.

Ua manaoia o ka mookuanhau Kumulipo, oia ka oi loa aku o ke kahiko mawaena o na mookuanhau apau o Hawaii nei, a ua poholo pu iloko ona na hookumu ha'i-kupuna ana o loko o kekahi mau mookuanhau e ae.

O keia ka mookuanhau o Hawaii nei i hoomaopopo mai no ka hana a kai lima ole ia ana o ka honua e ke kanaka; a, aole nohoi i hanauia mai e ka wahine; aka, ua kumu u a mole konu kahua iloko o ka po, a mai laila oia i ulu mai ai.

O keia manao ka Dayida Malo i haawi i ka mahalo, elike me ia i ikeia maloko o kana "Mooolelo Hawaii," i unuhia ma ka Olelo Beritania i keia wa a i kapaina hoi "Hawaiian Antiquities." Ua oleloia penei: "Malia paha o keia ka manao pololei; a ua ulu io mai no keia mau pae aina no lakou ponoi ae no, a mahope mai i ikeia ai na kanaka maluna o lakou. Malia paha, o ka manao hoakaka maikai loa keia no na manao kua hihewa o ka poe kahiko." (Haw'n Antq. mok. 2, pauku 8.)

Aole hoi elike me ka Rev. F. J. Pokuea i olelo ai ma ka "Mooolelo Hawaii" i hoponopono ai a i pa'lia ai ma ka M. H. 1858, ma Honolulu nei, e owili ana i ka manao o ka mookuanhau Kumulipo, no ka ulu ana mai o ka aina, me ka hanau ole ia afa e ka wahine, a hana ole ia ana hoi e ka lima o ke kanaka, iloko o na manao hoike o na mookuanhau mua ae nei, ma keano he manao lapuwale a kuhihewa.

No ka mea hoi e pili ana i ka mookuanhau, a i ole, i ka mooolelo o ka Papa hanau ana mai i keia pae moku, a i ole, o ko Wakea hana maoli ana i keia mau mokupuni me kona mau lima, he lehulehu wale na mele ame na mooolelo-kaao e hoike mai ana i keia mau manao. A ua kuhihewa kokahi poe, oia mau hoike ana mai o na mele, no ko Papa hanau maoli ana mai ia i keia mau Pae Moku, oia nac o ka mea pololei maoli he mau kuauhau ia e hoike ane i ko Papa hanau ana i kana mau keiki, a pela noboi o Kaula ame Hina i ka hau ihau keiki.

Eia kekahia manao o ka poe kahiko no ka mea e pili ana i ka hanau ana i ka lani. Lahi ame ka Honua, ka Mahina, na Hoku, ka maheleheleia ana o ka aina ame ke kai a pela aku.

(E HOOMAUUA AKU ANA.)

8 February 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA I.

Na Kuauhau Kahiko e Hoike ana i na Kumu i Loaa ai ka Pae Moku o Hawaii nei.

KANA IHO ia ke Akuā nui oiaio o Kanēnuiakpa; Kunpi-akea ame Lononuiakea. Ekolū anglike i ka mea hoo-kahi * * *. Hana iho la ke Akua i ka Lani ame ka Honua. He Umeke ka Honua, he Po'i ka Lani; e ke Ao ka pala; o ka anoano oia na Hokū.

Ua hoikeia hoi ma kekahi moolelo kahiko o Hawaii nei, ka loaa ana o ka Lani ame ka Honua ame na mea i piha ai laua, mailoko mai no ia o ka ipu umeke, elikē no mē ka mea i hoike ia ae la. A o keia umeke nae, ua hanauia mai no ia e Papa. A penei ka moolelo.

"Hanau mai la o Papa i kekahi ipu awaawa, he po'i no a me ka umeke. O ke po'i o ua umeke la, oia ka Wakea o ke kiola ana ae iluna iloko o ka lewa, a lilo ae la i Lani. O ke kino maoli o ka umeke, hoolilo iho la o Wakea ia mea i Honua a i Moana-kai. O na anoano anie ka haku-keokeo o loko o ka umeke, hoolilo ae la o Wakea ia mau mea i La, i Mahina a i mau hoku. O ka pala keokeo o loko o ua umeke nei, kiola ae la o Wakea ia mea iloko o ka lewa a lilo ae la i Ao. O ka wai o loko o ka umeke, ninini akū la ia iluna iloko o ke Ao, a loaa mai la ka ua."

Ua kakooia ke ano nui maoli o keia moolelo (kaao) i hoike ia ae la, e kekahi pule a ka poe kahiko i kapaia he "Pule Ipu," a eia iho kekahi mai la lanai o ua pule nei:

1. Ala'mai, e Lono, i kou haina (haawina) awa nui no'e Lono,
2. He ulu ma'i e Kea, he pepeiao puas, he pepeiao ilio, he pepeiao aina nui—nou, e Lono!
3. Halapa i ka mauli! Kukala ia hale-hau! Mau, ma-lewa i ka po; molia ia hai ka po,
4. O kuu ka-ipu; o kuu hta i ka ipu; hua i ka-kala ka ipu ka-kala, he kalana ka ipu
5. O hua i na moo a Hii! I au i'a ko ia.
6. Ahia la anoano a ke ahi kanu, a kanu la, i pua i Hawa'i?
7. A kōnou la o ka ipu nei; a ulu, a lau, a pua a hua la o ka ipu nei.
8. Hoonoho la o ka ipu nei, ke kela o ka ipu nei.
9. O uha'i o ka ipu nei, kalai la a ka ipu nei,
10. O oki, o kua fo ka piha o ka ipu
11. O ka ipu ka honua nui nei; o po'i o ka lani o Kuakini.

Ke ikeia nei ma ka lanai o kela pule ae la na hoike e hoo-moppo ana o ka "ipu," oia ka "honua;" a o ke "po'i" o ua ipu la, oia ka "lani" i oleloia ma ka pule "o Kuakini." Ma ka inaao o ka mea kakau o ka hoo-paia ana o ka huaolelo "Kuakini" ma ke ano hatmea pii inoa maoli, he kuhihewa ia; me he mea la, o ka pololei maoli o ka hoonoho huaoolelo ana ma keia lanai II (o ka Pule Ipu i hoikeia ae la) oia keia:

9 February 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA I.

Na Kuauhau Kahiko e Hoike ana i na Kumu i Loaa ai ka Pae Moku o Hawaii nei.

"11. O ka ipu, ka honua; o po'i o ka lani, o ku a kini."

Oia hoi, o ke ano "o ku a kini," oia ke "ku" pukuikui ana o na hoku ame ko lakou kinikini ana nohoi.

O kekahi moolelo o ka lilo ana o Wakea a pela no me Papa i mau kumu e loaa ai he Lani, he Honua ame na mea apau i piha ai laua (ka Lani ame ka Honua) ua loaa mai ia mailoko mai o ke mele i kapaia o "Hanau-a-Hua-ka-Lani," ke mele i oleloia "He Kanaenae ne ka hanau ana o Kauikeaouli." Eia iho kekahi mau Pauku o ua mele nei:

PAUKU 2.

1. O hanau ka Honua a mole ka Honua
2. O kokolo ke a'a, ka weli o ka Honua,
3. O Lani weli ka Honua, o Lani ii,
4. Holo'u ka opua, lewa ka Honua,
5. O pali-nu' ka Honua, akea ka Honua,
6. Honua-ku, o Honua noho ka Honua,
7. O Honua a Wakea, na Wakea ka Honua,
8. O Honua a Papa, na Papa ka Honua,
9. Ka hiapo Honua a Papa i hanau,
10. Oia hor;
11. O ka Honua a hanau ka Honua
12. O ka Honua la auanei ko lalo nei
13. Owai la auanei ko luna la?
15. Owai la? O ka Po. Aia! Aia hoi ha!!

PAUKU 3.

1. O hanau ka Po ia luna
2. Hanau ka Po ia lyna nei
3. O Lani hanee ka Po, Pinai i ke'we
4. O Pipili ka Po, o moeana ana lea
5. O Kohiana lea ka Po, o Mahina lea
6. O huli e ka Po, o kaawale ka pili
7. O ke keiki Po-lani keia a Wakea i hanau
8. Keiki akahi a ka Po
9. Keiki alua a ka Po
10. Keiki akolu a ka Po
11. O Kuakoko o ka Po
12. E hanau mai auanei ka Po
13. Oia ho-i, o ka Po—hapau ka Po
14. O ka Po la hoi auanei ko luna la
15. Owai la auanei ko lalo nei?
16. Owai la? O ka Moku. Aia-a! Aia hoi ha!!

(E HOONAUIA AKU ANA.)

10 February 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NĀ'I AUPUNI.

MOKUNA I.

Na Kuauhau Kahiko e Hoike ana i na Kumu i Loaa ai ka Pae Moku o Hawaii nei.

PAUKU 4.

1. O hanau ka Moku a kupu lau
2. A loa, a ao, a mu'o, a liko
3. Ka moku ja luna o Hawaii
4. O Hawaii no'ka moku
5. He pulewa ka aina, he naka Hawaii
6. E lewa wale ana no i ka lani lewa
7. Honoa mai, e Wakea pahono ia
8. Malia ke aa o ka Moku me ka honua
9. Paa ia lewa, e Lani
10. I ka lima akau o Wakea
11. Paa Hawaii la
12. A laa Hawaii la
13. Ikea he Moku
14. O ka Moku la hoi auanei ko lalo nei
15. Owai la hoi auanei ko luna ?la ?
16. Owai la? O ke A—o!
17. Ai—a! Aia hoi ha!!

PAUKU 5.

1. O hanau ke Ao, o hiki ae
2. O ohia ae ke Ao, o biki ae
3. O moku pawa ke Ao, o hiki ae
4. O oaka ula ke Ao, o hiki ae
5. O moakaka-ku ke Ao, o Molae
6. O pukupi'ku ke Ao, o melemele
7. O melemele ka opua, he lai
8. O poni uli ka opua hiwahiwa
9. O hiwahiwa ka opua lani ele
10. Eleele ka lani hakulu-weo
11. Lani ekaeka, ha-eleele
12. Hakuma, hakuma, hakumakuma
13. O ke ao nui Waibee ua kea ia
14. E hoowiliwili mai ana e hanau
15. Qia ho—i, o ke Ao
16. Hanau ke Ao
17. O ke Ao la auanei hoi ko luna la
18. Owai la hoi auanei ko lalo nei?
19. O ka Mauna,
20. Ai—a! Aia hoi ha!!

PAUKU 6.

1. O hanau ka Mauna a Wakea
2. O puu a'e ka mauna a Wakea
3. O Wakea, ke kane, o Papa, o Walinuu ka wahine
4. Hanau Hoohoku, he wahine

(E HOOMAUIA AKU ANA.)

12 February 1906

MOKUNA I.

Na Kuauhau Kahiko e Hoike ana i na Kumu i Loaa ai ka Pae Moku o Hawaii nei.

5. Hanau Haloa he 'Ii
6. Hanau ka Mauna, he keiki matma na Wakea
7. O ka lili o Wakea, o ha'i ka hala
8. O ke kuku a ka manene
9. I hoouka si iloko o Kahiki-ku
10. Hee Wakea, kalewa kona ohua
11. Kuamu ia e Kane, kuawa ia e Kane,
12. Ho'i mai o Kane a loko o Lanimoemoe,
13. Moe Wakea moe in Papa
14. Hanau ka La na. Wakea
15. He keiki kapu na Wakea
16. O ka uluna o Wakea, na Wakea no
17. Hanau ka Mauna
18. He makahiapo kapu na Wakea
19. Oia ho—i, o ka Mauna
20. Hanau ka Mauna
21. O ka mauna la hoi auanei ko lalo nei
22. Owai la hoi auanei ko luna la?
23. Owai la? O ka La,
24. A—ia! Aia hoi ha.

PAUKU 7.

1. O hanau ka La, o Na'uele
2. O Na'uele ka La, o Kupanole
3. O Kupanole ka La, o kohia
4. Kohia ka La ia Hina
5. O ke kukuna o ka La paa
6. O ka pe'a o Hilina, Hilinehu
7. O'ka La o ke Kamani
8. O ka hui o ke Kamani-ula
9. O ka eheu o Halulu
10. Ke haina mai la e ha'i
11. Ke hakina mai la e ka La
12. E ke keiki hele lani a Wakea,
13. O Wakea kai lalo, o ka La kai iluna
14. O ke keiki La keia a Wakea i hookauhua ni
15. Oia hoi ha, o ka La
16. Hanau ka La
17. O ka La hoi auanei ko luna la
18. Owai la auanei ko lalo nei?
19. Owai la? O ka Moana
20. Ai—a! Aia hoi ha!!

PAUKU 8.

1. O hanau ka Moana o Wakea
2. O ka Nalu na Wakea, o ke Kai na Wakea
3. O kai kane, o kai wahine na Wakea

13 February 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NAI AUPUNI.

MOKUNA I.

Na Kuauhau Kahiko e Hoike ana i na Kumu i Loaa ai ka Pae Moku o Hawaii nei.

4. O ko'a ku, o ko'a hale loulu na Wakea
5. Hanau ka La.
6. Hoowiliwili a ka Ta
7. Iloko o ka Moana uli elele nei la—e
8. O ka Moana
9. Oia ho—i, o ka Moana
10. Hanau ka Moana
11. O ka moana la hoi auanei ko lalo nei
12. Owai la auanei ko luna la?
13. Owai la?
14. O Ku, o Lono, o Kane
15. O Kanaloa, o Kaekae
16. O Maliu

* * * * *

Ke ike ae la no kakou i na hoike a ke mele i hoikeia ae la. He ano a he kulana mookauhau maoli no ka hoike a ke mele a kakou e ike ae la. Ke hookolo nei ke mele i ka hoomailani ana i ko Kuaukeauli mookauhau alii mai ia Wakea ma mai me na kikoo ana ae i na kikepakepa ana i ka Honua, ka Lani, ka Moana, ke Kai, ka La, a pela aku.

Nolaila, ke ike maopopo nei kakou, he kahua a he kaona maopopo ka ka poe hakū mele i kukulu ai i ka lakou mau mele kuauhā ali'i baku ai, aole no ko lakou manaoio ana ua hanau maoli ia mai e Wakea ame Papa ka Honua ame ka Lani ame ko lana mau mea, i piha ai; aole.

Mawaho ae o keia mau mele i hoike hapa ia ae la, e ka mea kakau, na mele hoi e hoikeia aku ana ma ka hapa hope o keia moolelo ano nui o Hawaii nei, aole i loaa he mau mele hou aku iaia e hoike ana no ka hanau maoli ia ana o keia mau mokupuni a hanaiā paha e ka liimē o ke kanaka.

O ka Mookauhau Kumulipo; a i ole, o ke Mele Kuauhau ma ia inoa, he mele kahiko loa no ia. Ua hoomaopopōia ma keia mele, ua hoea mai na mea kino pili i ka Honua nei ame ko ka Lani mai ke au manawa i kapaia he Po; oia hoi ke au manawa a ko Hawaii nei i olalojai, he au-Akua ia.

Ma ka hoomaopopōia ana i keia mele, he Elua no mau Au a mau Mahele hoi: (1) Ke Au Po; (2) Ke Au Ao. Ua oleloia ma keia mele, aia iloko o ke Au a mahela mau, he Ehiku Wa; a iloko hoi o ke au a mahela elua, he Elua Wa. He Po wale no na au wa manawa ehiku o ke au a mahela ekahi; a he ao wale mai nohoi na wa manawa eiwa o ka mahela elua. A ma kokghi olelo ana, ma ke au manawa elua i puka mai ai ke kanaka; a ma ke au o ka Po, oia hoi ke au manawa ekahi, oia ke au hoomaupuni honua.

(E HOOMAUPUNI AKU ANA.)

14 February 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NAI AUPUNI.

MOKUNA I.

Na Kuauhau Kakiko e Hoike ana i na Kumu i Eoaa ai ka Pae Moku o Hawaii nei.

HA IKEIA no keia Mele a Mookauhau kupaiānaha e David Malo, ame kekahī poe kakau moolelo Hawaii e ae, aka, he mea minamina nag ka loaa ole ana mai ia kakou o ke kino maoli o ua mookauhau. I like ma ka isko i ike ai a i pua nānū ai pāhā iloko oko lakou mau la. Hōmōna ka panaha no ka loaa ole ana mai o keia kuauhau ia kakou ma ka aoao mai o na poe kakau moolelo Hawaii, elike 'la me Dibela o Lahainaluna ame kekahī poe e ae oia pohai. A o ka mahēle wale no o keia Mookauhau Kumulipo i loaa mai i ka mea kakau, oia ke Kumulipo i loaa mai ma o ka Moi Kalakaua la.

Ua oleloia ma ka moolelo e pili ana i keia Mele Kumulipo, aia ma ka wa i ku mua loa ai o Kapena Kuke, i kapaia ai e na Hawaii oia au, o Lono, ma ke kaikuono o Kealakekua, ma Kona Hema, Hawaii, ma ka M. H. 1779 (paha), i heiai aku ai keia mele, ma ke ano pule, e kekahī kahuna, nona ka inoa o Ko; a hea hou ia no ua mele pule la imua o ua Kapena Kuke nei, e Puou, kekahī kahuna o loko o ka heiau o Hikiau; a maloko no hoi o ua heiau la i heiai ai ua mele Kumulipo nei imua o Kapena Kuke.

Aka, aole nae keia o ka wai hookumuia ai o keia mele, aia aku no imua i ka wa o Keaweikekahialiiokamoku; oia no ka wa e noho Moi ana o Kualii no ka mokupuni o Oahu nei.

A wahī a S. M. Kamakau, kekahī kakau moolelo kaulana o Hawaii nei, i hoike ai ma kana Papa Hoike Manawa no na mea kaulana o Hawaii nei, ua hanauia o Kualii ma ka M. H. 1565, a ua make oia ma ka M. H. 1730. A ma kona wa e ola ana, ua hakuia kekahī mele nona, a ma ia mele i hoobalikelikeia ai oia me Keaweikekahialiiokamoku, a penei kekahī mau lalani o ua mele la:

"Aia ka kou hoa e like ai
O Keaweikekahialiiokamoku
O Keawe, haku o Hawaii ja
He awaawa hoi ko ke kai
He mananale hoi ka wai
He welewela hoi ko ka La
He mahana hoi ko kuu ili
No kuu kane o Nininikewai
O Pelele la. Ua like?
Aole i like.—Ku.
Aole i like nei lani i ka hoobalikelike mai,
He kanaka ia
He akua Ku
He ula-lele Ku mai ka lani mai
He haole Ku mai Kahiki mai
He mau kanaka ia eha
(E HOOMAUPUNI AKU ANA.)

15 February 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA 'I.

Na Kuauhau Kahiko e Hoike ana i na Kumuhonua i Loaa ai ka Pae Moku o Hawaii nei.

O Ku, o Lono, o Kane, o Kanaloa
O Kane-makaiahua wahine
O Haihaipuaa, o Kekuawalu—la,
Ua like.

O ke ano o ka huaoeleo "Kumulipo," he hookumu ana iloko o ka lipolipo hohonu o ka Po, elike me ka olelo ana; o na lalani mua o ua mele nei, penei:

"O ke au i kahuli wela ka Honua
O ke au i kahuli lole ka Lani
O ke au i kukaiaka ka La
E hoomalamalama i ka Malama
O ke au o Makalii ka Po
O ka walewale hookumu Honua ia
O ke kumu o ka lipo i lipo ai
O ke kumu o ka Po i po ai
O ka lipolipo, o ka lipolipo
O ka lipo o ka La, o ka lipo o ka P
Po wale ho—i,
Hanau ka Po."

O kekahi manaoio o ka poe kahiko o Hawaii nei, ua hana maoli la no ka Lani, ka Honna ame na mea apau e na Akua ekolu, oia o Kane; o Ku ame Lono. A o keia hana a keia pu-kolu Akua i ka Lani ame ka Honua; oia kia mea i Honua ai, a i Lani ai. A ma ia ano hoi, e hiki ai ke hoomsopopoia, i ka ma-na no o ke Akua ke kumu i losa mai ai he mau mokupuni ma-keia wahi o ka Moana Pakipika.

Kia kekahi mau mahelehele o na Mele Kabiko e hoike ana i ka manao o kekahi poe o ko kakou mau kupuna kabiko:

O Kane, o Ku-ka-pao
Me Lono Nui noho i ka wai
Loaa ka Laui, Honua
Ho-eu, kukupu, i-nana
Ku iluna o ka moku
O ka moana nui a Kane
O ka moana i kai o'o
O ka moana i ka i'a nui
O ka i'a iki
I ka mano, i ka niubi
I ke kohola
I ka i'a nui hihiimanu

O na lalani hoku a Kane
O na hoku i ka nnu-paa

(E HOMAUA AKE' ANA.)

16 February 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukaia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNĀ I.

*Na Kuauhau Kahiko e Hoike ana i na Kumu i Loaa ai ka
Pae Moku o Hawaii nei.*

O na hoku i kakia ia
I paa, i paa i ka ili lanu i Kane
O na hoku i Kahakahakea
O na hoku kapu a Kane
O na hoku lewa a Kane
O kini, o kg lau, o ka mano o ka hoku
O ka hoku nui
O ka hoku iki
O na hoku ula a Kane
He lewa !

* * *   * * *   * * *

O ka mahina nui a Kane
O ka La nui a Kane
A hoolewa a lewa
I hoolewai a ka lewa nui a Kane
* * *   * * *   * * *

O ka Honua nui a Kane
O ka Honua i Kapakapaua-a-Kane
O ka Honua a Kane i hoolewa
O lewa ka hoku, o lewa ka malama
O lewa ka Honua nui a Kane

Eia iho no keia mau mahelehele o na mele kuauhau a na kupuna kahiko:

" Kane i ka po loa
Ku ame' Lono i ka po loa
O Hiikapoloa ke 'ili
Ka po kapu i hoano'e
O aiua ka Po
O ke kaha ka Po anoano
O Mau-kulu ka Po elele
Ka Po ke haiamu
* * * * *
O Kane, o Kukapao
Me Lono-nui-noho-i-ka-wai
Loaa ka Lani, Honua
Hoeu, kukupu, i-nana
Ku iluna o ka moku
Kane Po Lani, O Lani Makua
O Ku o ka Pao i kiki lani
O Lono Nui maka oako
Huila malamalamama, loaa ka Lani
Hooia i oia, O Kane-kumu hana
O ka Lani hookanaka

(E MOONAJA AKU ASA.)

17 February 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)
Hoomakauhauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA I.

Na Kuauhau Kahiko e Hoike ana i na Kumu i Loaa ai ka
Pae Moku o Hawaii nei.

Hoi, hana, loaa ke 'lili Kuhonua
O ke Olakuhonua, ka wahine
Nonoho iho no laua
I hoi noho i ke kane kaikuaana."

Ua maopopo loa ma keia mau mahelehele mele i hoikeia ae la, o ka manaoio kumu o ko Hawaii nei poe kahiko, he pu-kolu Akua na poe na lakou i hana i ka Lani ame ka Honua, a pela hoi me na mea kino lani a honua hoi. Ua kapaia keia pu-kolu, a i ole, puku'i Akua, ma ka inoa Kah-Akahi.

A ma ka mahele moolelo kahiko, oia hoi, ka moolelo Kumuhonua, na keia Pu-kolu Akua i hana i ekolu lani i wahi no lakou e noho ai, a i ka honua hoi i keehina wawae no lakou. Ua kapaia ka Honua, o ke "Keehina Wawae a Kane." A na keia pukolu Akua no i hana i ka La, ka Mahina, na Hoku a i kini o ke akua.

Nolaila, i ka hoohui ana i na mahele moolelo kahiko Kumulipo a me Kumuhonua, ma ka hoonohonoho ana o keia moolelo, ua kapaia keia: Ka Moolelo Kumulipo—Kumuhonua o Hawaii, oia hoi, KA MOOLELO HAWAII KAHIKO.

I ka hoomaopopo hou ana i ka moolelo kahiko o Hawaii no ka mea e pili ana i kahi i loaa mai ai keia mau mokupuni, ua ikeia, he hookahi no honua aina okoa ma Hawaii nei, elike no me ia i hoike mua ia ae nei, a maloko mai o keia honua aina hookahi i loaa mai ai keia mau mokupuni ka-kaawale.

Elike me ka mea i hoike mua ia no ka mea e pili ana i ko Maui hoao ana e hoohui i keia mau mokupuni me kana makau kaulana o Manaiakalani, a lilo hou lakou i kino hookahi, pela no i ikeia ai ia mau manao ma keia mau lalani mele o ka moolelo Kumulipo:

"Nui Maui, ninau i ka makua hine
Hoole Hina, aole au makua
O ka Malo-o-Kalana o ka makua ia
Ono i ka i'a na Hinaakeahi
A'o i ka lawai'a, kena Hinaakeahi
E kii oe i ko makua kane
Aia flaila ke aho, ka makau
O Manaiakalani, o ka makau ia
O ka louna o na moku e hui i ka moana kahiko
Kina ka alhe nui a Hina
Ko kaikuahine manu
O kaua ahiku na a Maui
O ke kupueu nana i hoolou
Ke a ka waha, ka opina o Pimoe
O ka i'a ai-moku e halulu ai ka moana
Lilo Pimoe moe i ka ina a Maui
Tlu aloha o Mahanauluehu
O kama a Pimoe."

19 February 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)
Hoomakauhauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA I.

Na Kuauhau Kahiko e Hoike ana i na Kumu i Loaa ai ka
Pae Moku o Hawaii nei.

KA moolelo kahiko o Hawaii nei e pili ana i ka hoolou ana o Maui,—oia hoi o Maui-a-Kalana, wahi a kekah poe kuauhau kahiko, a o Maui-a-Kamalo hoi ia i kekah poe paa kuauhau, a no ka hanauna kanaka Helu 23 mai nei no ia mahope qmai o Wakea, a o a ke keiki muli loa a Akalana (k) me Hinakawea (w); a o ka hanauna 1031 paha ia mai a Lailai (w) mai, ka wahine a ke kanaka mua loa ma ka moolelo Kumulipo,—oia keia:

Ma ke kamaaina o keia Maui i ka moolelo kahiko mai konia mau kupuna mai, no ka qina maloo, a he hookahi no aina o o keia Pae-moku o Hawaii nei, ua manao oia e hoolou hou a e hoopili hou i na honua aina mokupuni apau a lilo i hookahi; nolaila, kii oia i ka makau kaulana ia Manaiakalani (a ua oleloia, maloko iho nei no o ke keena hoikeike o ke Aupuni kahi i waiho ai o keia makau; a eia paha maloko o ke keena hoikeike o ke Kula Kamehameha i keia wa) no ka hoolou ana i ka i'a, oia o Pimoe i hoikeia ae la ma ke mele.

Oia ame kona mau kaikuaana, no lakou na inoa, o Maui-mua; Maui-hope ame Maui-kiikii, kai hele e hoolou i keia i'a. Ma Hamakua, Hawaii, kahi a lakou i hana ai i keia hana.

I ka paa ana o Pimoe ia lakou, ua olelo akula o Maui-a-Kalana i na kaikuana, imua wale no ko lakou mau maka e nana ai, aole e nana i hope. A ia lakou i holo mai ai a waena moana, ia wa lana ae la o Hina-ke-ka, ma ke ano he kaiu waa. I ko Maui-a-Kalana ike ana i ua kaiu nei, lalau iho la ia a kau ae la iluna o ka waa. Ia wa o ke ku a kanaka maoli ae la no ia o Hina-ke-ka, a he keu nohoi a ka wahine ui pahee o ka ili, ua hele a lamalama.

I keia wa i huli like mai ai na kaikuana o ua o Maui-a-Kalana i hope, a ike i keia wahine a ka u'i niuwale e kau ana iluna o ka waa, o ko lakou manawa iho la no ia i hoomaka ake aumeume; a iloko o keia wa a lalo e aumeume ana no ua waihune nei, ia manawa i paina ae ai a moku ke aho e paa ana ia Manaiakalani (ka makau) a o ka lilo iho la no ia o ka manao hoochui a hookui mokupuni i upnia ai e Maui-a-Kalana i mea ole.

Ua kulike keia moolelo (kaao) me ke mole i hoikeia ae nei. A ke hooia nei nae ka manao o keia moolelo kahiko mai ko kakou mau kupuna mai, he hookahi no honua aina kahiko ma Hawaii (huiia) nei i ka wa kahiko.

A ma keia wahine ulu se li'ka ninau: Pehoa i loaa ai keia kulanu kakawale o nei manu mokupuni e ku nei i keia wa?

Ma ka hookolo ana i ka moolelo kuauhau Kumulipo e ikeia ana, he eha manawa i hoe a i na hoe poipu ana a ke kai i kapai a ke Kai a Kahinalii ma Hawaii nei.

(E HOOMAUA ARU ANA.)

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukaia e J. M. Poepoe no KA NANI AUPUNI.

MOKUNA I.

Na Kuauhau Kahiko e Hoike ana i na Kumu i Loaa ai ka Pae Moku o Hawaii nei.

KE KAI a Kahinalii mua, ua ike'ia oia ma ke au o Alahinalaea (k) me Palemo, kana wahine. A o ka hanauna 200 ia mai a Lailai mai. A o ke kai hoe'e elua—Aia no ia ma ka manawa e Papio (k) me kana wahine o Loilo'i. A o ka hanauna 405 ia mai a Lailai mai.

O ke kai hoe'e ekolu—Aia no ia ma ka wa o Liipau (k) ame Kaneiwa kana wahine. Oia ka hanauna 603 mai a Lailai mai.

O ke kai hoe'e eha (a o ke kai hope loa nohoi ia)—Aia no ike'ia wa o ka noboalii ana o Kahikoluamea, a makuakane hoi o Wakea, oia o Kupulanakehau. O ka hanauna 1001 ia mai a Lailai (w) mai.

O kekahio keia mau kai hoe'e, oia ke kai a Kahulumani i hoikeia, ma kekahio o na "Hulihia" o ka moolelo o Hiiaka-i-ka-poloi-o-Pele, oia paha ke kai nana i hoopuhalu nui i keia honua aina holookoa i keia e ko kakou mau kupuna i ka wa kahiko loa.

Aia ma na mele o loko o ka moolelo o Hiiaka, na mele, hoi i kapaia he mau "Hulihia" e loa ai kekahio mau hoike no ka hui ana o ka ikaika o na mea kino wai me ke ahi a lilo i mau kumu hoouluaoa a hoopioo i na mea kino aina. E hoike ana keia mau mele "Hulihia" i ka hoonueia ana o ka honua aina a me ka pil' apa o ke kai a pela aku.

I mea e hooiaio ai i keia manao, eia na mahelehele "Hulihia" i loa i ka Mea Kakau, a e ikeia ana keia mau "Hulihia" maloko o ka moolelo o Hiiaka-i-ka-poloi-o-Pele, e hoopuka mau ia nei ma keia pepa.

"Popoi, haki kaikoo ka lua
Haki-ku, haki-kakala
Ka ino popoi aki i Uolehuna
Kai a Hiku wahine ai lehua
A kaunu kupukupu a e ka pohaku
I ka uwalu a ke ahi
I ke kaunu a ka Puulena
Huli ka moku, nekeke ka aina
Ku halakai, ku huluku ka moana.
* * * * *
Hulihia Kilauea po i ka uwahi
Nalowale i ke awa ka uka o ka lua
Moana Hoeia lu, kapu i ke akua
* * * * *
Ua lohia ka papa, ua moku kahawai
Niho a ka pali

(E HOOIAIA AKU ANA.)

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukaia e J. M. Poepoe no KA NANI AUPUNI.

MOKUNA I.

Na Kuauhau Kahiko e Hoike ana i na Kumu i Loaa ai ka Pae Moku o Hawaii nei.

Ua ulupa, enaena ka pohaku

O Ihilani, o Ihiaao

O hoene, nekeke i ka lan*

O nehe i ka honua

* * * * *

Hulihia ka mauna wela i ke ahi
Wela nōpu i ka uka o Kuihanalei

Ke a pohaku puu lele ma'i uka o Kekakoi

* * * * *

O ka aina o Pele i uka

Ua ku-ke oka aia i kai

* * * * *

Kunia ke one, haule mai ka ua
Kaa mai, ka pohina, wili mai ka punohu
Ka ua koko, ke owe la i ka lani

* * * * *

Puhia, Puna no'ike awa,

Oni Puhonua o Naa ka papa o Apua

* * * * *

Ku'uia ualapinei ka papa

Kui ka ualapinei ka wai

* * * * *

Hulihia ke one o Kahakuloa

Ua nakaka ka pali, ua lewa ka honua

Ua anapu ke ahi o Kilauea

Ua lele ka pohaku iluna

* * * * *

Ua wawahia o Pele i kona kino

O ka ua, o ka la, me ka hekili

Ua kaulu-wela iluna o Ootewela

* * * * *

Hulihia Kukailani, nei aki la i pili (poli) o Hooilo.

Alo noho mai ana Papalauahi

O mai Pele i kona kino

He-kikili ka ua mai ka lani mai

Nei ke ola'i

Haska pohakahi a ka Ikuwa.

Aole paha he mole "Hulihia" i naopepo loa kana hoike ana no keia au hulihia nui ana o ka honua aina kahiko, e moe ana mai Hawaii mai a hora i Nihoa; a e hoomaopopo ana hoi i ke kumu nui o ka mokumoku ame ke kakaawale ana o keia mau mokupuni, elike la me keia mau mele "Hulihia" i hoikeia ma-hope ae nei.

22 February 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NAI AUPUNI.

MOKUNA I.

Na Kuauhau Kahiko e Hoike ana i na Kumu i Loaa ai ka Pae Moku o Hawaii nei.

Hulihia ke au, ka papa horua kona moku
Hulihia, kulia mai ka mokutu Kahiki,

Aina no Kahiki ka La

Aina hoowalia e Haena-meā

Hoomoe aku la Kahiki-ku

Kulapa mai kaulu wela

O mai ke ahi

Kehiaku la na kapuai—

Kapuai akua no Pele

Ke keekeehi wale la i ka Lani

Haule uina i Polapola

Noho i ka lau-haa o ka moku

Hina kukulu o Kahiki

Hina ka omukui ka makani

Ka newenewe opua i ke kai

Ea mai ana ma Nihoa

Ma ka moku mai o Lehua

Ea mai ana ma Kauai a ma Oahu

Molokai, Lanai, Kanaloa, (Kahoolawe keia. L.H.) Maui Hawaii,

Ka wahine o Pele

I hi'a i a kana ahi a-a

Pulupulu kukuni wela ka lani

Te uwila kukui no ka Honua

Hekili paapaaina

Opa'ipa'i wale ai ka mauna

Pipili ka lani paa ia moku

Nalo Hawaii i ke ahi a ka wahine.

Oiai kakou i ike ae la i na manao o ko kakou poe kupuna kahiko e pili ana i ke Kumu mua ana o ka aina ma keia wahi o ka Moana Pakipika; ame ka loaa ana mai o na mokupuni o Hawaii nei, he mea pono ke nana kakou i na manao koko wale o na poe naauao.

"E imi kakou i ka manao o ka poe naauao," wahi a ka "Moolelo Hawaii" i hooponoponai a Rev. F. J. Pukaea (1858) a penei ko lakou manao. Aole paha aina maanei i ka wa kahiko loa; he moana Hale no. Manao lakou, ua hosa mai na aina mai loko mai o ka moana; a o na ahi pele ka mea i hosa mai ai. Eia ka mea i manao ai lakou pela; ua ikeia kokahi mau mohu i hosa mai, a ua like ke ano oia mua aina me Hawaii nei. Eia ka mea akaka loa, he aina pele wale no keia pae moku a pela noboi na moku apau ma keia moana; o na pohaku apau, he pohaku i hoohehee wale ia no; aole i like na pohaku me ko na aina puni ole.

(E NOKOMAIA AKU ANA.)

23 February 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NAI AUPUNI.

MOKUNA I.

Na Kuauhau Kahiko e Hoike ana i na Kumu i Loaa ai ka Pae Moku o Hawaii nei.

No na pele wale no koonei pohaku i neia wa. Ua pio ka nui o na pele; aka, i ka wa kahiko, he pele no ma Maui, ame Oahu, ame Kauai, ame keia pae moku a pau; nolaila, ua manao wale ia ua hoea mai keia pae aina mai lalo mai. Aole nae i ike pono ia; malia he aina no maanei mai kinohi mai.

O kekahi manao waiwai nui e pono ai i ka mea kakau ke hoike aku ma keia wahi e pili ana no ka hooia ana, he honua aina nui okoa ma keia wahi o ka Moana Pakipika, a e hooia ana hoia ia i ka manao o ko Hawaii nei poe kupuna, no ka honua aina moe-kahi mai Hawaii a Nihoa, oia ka manao hoakaka o Lutanelia G. E. G. Jackson, he haole Pelekane naauao i noho ma Hawaii nei, o ua manao la ua hoikeia ma ka aoao 11 o "Ka Hoike o ka Papa Kuauhau o na Alii o Hawaii," imua o ka Aholelo o 1884.

"O ko'u manao," (wahi a keia Lutanelia Pelekane) e pili ana no keia mea, he mau aina puni ole i ke kai ma ka Moana Pakipika nei. Oia hoia: Aina nui puni ole i ke Kai Hikina, a he Aina nui puni ole i ke Kai Komohana. O ko ka Hikina, oia no: o Hawaii, Samoa, Lalakoa ame ia mau mokupuni apau ma ka Hikina; me ke komo pu mai o Nu Kilani, (ame ia mau mokupuni e pili ana) ame ka eseo h'Fiji o Fiji. O keia Aina puni ole i ke kai no Malsia mai kona lahuikanaka. (O keia ka Polynesia Hikina. MEA KAKAU.) O Polynesia Komohana, oia no na mokupuni o Nu Guinea, Solomon, Nu Heberedi, Nu Caledonia, a he Papua ko faila lahuikanaka, oia hoia, he poe lauoho hulu piipii a eelelo loa, me ka abiu a aikanaka hoia. Heluhui i okoa loa ae mai ka lshui naauao o'ko ka Polynesia Hikina.

"Aia ma ke ana hohonu moana ana e hiki ai ke hooiaioia keia ninau nui ma ke ang Akeakamai. A ke manao nei au, ma keia mua tku, sole paha e loihiaku ana na makahiki, e lawe ai na aupuni nui (i) ka hooholo ana i na hanai mea e pau ai ke kuhihewa ma keia kumuhana.

* * * * *
E nana kakou i ke ano o ka nui o na mau Aina Puni Ole nei i Ke kai i ka wa kahiko; ke nana ae kakou i de ala o na mokupuni liliili e moe lahan ana, e oili ae ana maluna o ka illi o ke kai ka mokupuni o Nipona ma Japan, a e holo ana i ka Hema i na mokupuni liliili o ka Lakarona a hiki i na mokupuni liliili o Marshall i kapaia na mokupuni Gilibati. Mai Japan hou, moe mai la a loaa o Ocean Ailana, dia ka mokupuni e pili keke ana me Midway Ailana, oia hele mai a loaa o Hawaii nei.

(E NOKOMAIA AKU ANA.)

24 February 1906

1 Malaki 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA'NA'I AUPUNI.

MOKUNA I.

Na Kuauhau Kahiko e Hoike ana i na Kumu i Loaa ai ka Pae Moku o Hawaii nei.

Mai anei hou aku a hiki i Palamaila, Madelen, Puakailima ma, a i Nuuhiva, a Tahiti, na mokupuni liili'i o Paumotu, a hiki loa aku i Samos a me na aina liili'i ma ka Hema aka; a mai na mokupuni Pilipihe mai, (ma Inia Hikina) nā hiohiona o ka moe ana o ka aina molalo o ke kai ma na wahi papa'u; ka hoomau ana o ka moe ana o ka aina mai Asia mai.

E holo ana a hiki i na Mokupuni o Karoline a hiki i kahi hapa o na mokupuni o Fiji, e hookaawale'ana i ko ka Polynesia. Hikina mau aina liili'i i ko ke Komohana.

* * * * *

"O na mokupuni o Karoline, he oiaio loa, he lalani mauna ia i moe polelei mai Malaia mai, me hōla he hookahi no i lalani mauna mai ka Aina puni hapa i ke kai o Malaia mai, aka, i keia wa ua emi ilalo. He Ninau: No keia emi ana anei o ka aina oia wahi i moe mai ai ke au me ka ikaika mai ka Poai Waena mai, e holo ana i ka Hikina, ka mea mau ma keia mau latitu i keia wa e ikeia nei?

"Aia ma kekahi mokupuni ma ka asao Hema loa o na mokupuni o Ladrona, ma ke kowa mawaena oia mau mokupuni ame na mokupuni o Karoline, na hiki i ka 4475 anana ka hohonu. He hoike oiaio loa keia, he kowa hohonu los ma ia wahi.

"Maloko aku o keia kowa, he ano kuono aku ia, e holo'ana i ka Hikina me he ana o ka hapa poepoe nui 'la e hiki kokoke i ka Latitu 6° Akau o ka Poai-waena; a e holo ana me hm moe ana a hiki i na mokupuni Marshall (Gilibati); a o ka illi (area) oia wahi kuono, sole paha e emi mai malalo o 2,000 mile kuea. A he wahi kowa iki aku la ma kahi e kokoke ana ma ka Akau o na mokupuni o King's-Mill Group."

Nolaila, mamuli o keia mau mea i hoikeia ae la, na hiki ia kakou o keia wa ke haawi i na manao makoa no na meedlo kakiko i loaa i ko kakou mau kupuna ma na mea e pili ana i, keku ana o ka honua aina hookahi ma keia wahi o ka meama Pakipika; a mamuli hoi o na hose kai nei ana, olipo me na Kai a Kahina'ili ame Kalilumanu, a hulpu me na wewehi ana a na luai pole, ua mokumoku ae la ka honua aina okoa—hospehu-luia iho la kakahi mau wahi oia honua—a skuku ae la mai ka lipolipo mai o ka moana he mau opaupua honua aina liili'i e hookaawale, na koena hoi o ka honua aina nei hookahi ma keia wahi nei o ka Pakipika.

E nana kakou ma keia wahi no na mea e pili ana i ka honua o na ko-wa kai mawaena o Hawaii, Maui, Molokai, Oahu a me Kauai, a e ikcia no penoi:

(KA MOOMAUA AKU ANA.)

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA'NA'I AUPUNI.

MOKUNA I.

Na Kuauhau Kahiko e Hoike ana i na Kumu i Loaa ai ka Pae Moku o Hawaii nei.

O Moe-a-Hanuna
O Milikaa
O ka Eopo-Ahulu
O Pahu-kini
O Pahu-lau
O Kulana-a-Pahu
O Ola-ka-hua-nui
O Ka-papa-ia-Laka
O Manuu ka eu
O ka Paepae-nui-alai-moku la—e,
E ala !

E ala ! e ka ua !
E ka La
E ka ohu kolo i uka
E ka ohu kolo i kai !
Kai nuu—kai-ee,
Kai pipili a Iku;
La ! e ua puni la !
O hu'ahu'a kai
O ka ale i, o ka ale moe,
O ka ale hako'iko'i
I Kahiki
A hiki a ola
No nei make ia oe la, e Lono.

E kaukau nou e Lono
E Lono i ka Po
E Lono i ka Hekili
E Lono i ka Uwila
E Lono i ka Ua-loku
Lono i ka Cili maka akua nei la,
E Lono, e Lono, maka-hia-lele;
A lele oe i ke kai Kona
I kai Koolau
I One-ili, i One-kea
I mahina-uli, i mahina-ken.

O Pipipi, o Unauna,
O Alealea; o Hee;
O Naka; o Kualakai
O Kama; o Opili-kau-pali
O Kulele-poo
O Helelei ke oho
O Wa-Halau-Alii o-ka-moku
Kahi i waiho ai na huaoelo a Pii
O Kama a Poepoe, ka wahine i ka ipu wai.

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA' NA'I AUPUNI.

MOKUNA I.

Na Kuauhau Kahiko e Hoike ana i na Kumu i Loaa ai ka Pae Moku o Hawaii nei.

Oiai e kulike ole ana ke au manawa o keia mau mahele moolelo i kahi ame kahi; a pela hoi me ke ano i pakele ai ke kanaka a poe kanaka i komohia iloko o na hoea ana a keia kai; eia nae, ua kulike loa laua ma ka hoike ana aia i'o no he kai hoee nui i ikeia ma Hawaii nei. A ke hooiaio nei ka unuhina Baibala he kai nui io no kai hoea ma Hawaii nei ma ka wa kahiko loa ma ka wa o Kahinalii, oia hoi o Nuu; a ua kapai'a kela kai o ke Kai a Kahinalii. No ka ike ana o ka poe unuhina Bai'bala Hawaii i ka pololei o keia moolelo kahiko o Hawaii nei no keia kai hoee nui, i lawe ai lakou i unuhina olelo Hawaii kupono no ke kai hoee o ke au o Noa.

Ma keia wahi e hoomau aku ko kakou nana ana i na olelo hoakaka mahope ae nei i laweia mai e ka mea kakau mai loko mai o ka Hoike Ahaolelo a ka Papa Kuauhau Alii i hoike mua ia ae nei.

"E like me ke ano mau o na wahi honua aina (nui) i hoo-puhaluia ka ili o ka honua (oia ka ili aina. MEA KAKAU) aia hoi, o na wai, o na loko, mauna, aina ame na kai moana oia wa, ua hoopihai'a ae la i na makalua o ka area o na kai hou. Aole ma ke ano paukiki, aka, no ke kowa o ka manawa i emi iho ai ka ili-honua. A pela e alakai ia ai kakou i ka hoomaopopo ana i na kumu i hele hilai na ano holoholona mai keia hapa o ka honua a i kahi wahi e aku.

* * *

"Maanei e hiki ai ke hoomoaka'aia, i ka wa e emi ai ka ili honua, o na holoholona e noho ana ma kahi i emi ai, ua pau lakou i ka make, aka, o na holoholona e kokoke ana a i mamao iki aku mai kahi i emi ai, oiai ma o ka free ana mai o na wai a me na kai ma kahi i puhalu ai, ua nee aku lakou ma kahi i maluhia ai mai ka po'ino. A ina e lawe mai ana i ka noonoo anai'i ka nui o ka area o ka honua aina mamua o kona puhalu ana, he mea oiaio, ua koe no na holoholona o na ano like ole i auhee aku mai kahi i emi ai, a naue aku la i ka honua aiga paa ma na aina puni ole i ke kai ma ka Hikina, ma kakahi aoso; a ma na aina puni ole Komohana kakahi, i hiki ai ma ka ike ana aku ka hoohalike ana i na kii o na holoholona o kahi wahi me kakahi. Ua hiki loa ke hoopili ia keia rula i ka nee ana o na holoholona mai kakahi wahi aku a i kahi wahi aku, a pela no hoi ko na lahuikanaka.

* * *

"Ma ka aao hikina o Maui, mai Kahikinui a Kaupo, aole no i liuliu loa na emi ka aina ilalo; a i ka N. H. 1868, o ka aao hikina o Hawaii, oia o Kapoho ame Kaimu, ma l'una; ame kakahi wahi o Keauhou, Kau, na emi ka aina ilalo mamuli o ka puhalu ana.

MOKUNA I.

Na Kuauhau Kahiko e Hoike ana i na Kumu i Loaa ai ka Pae Moku o Hawaii nei.

Aole anei mamuli o keia mau noonane olai ana—na hoo-puui ana a ke ahi pele—na hooe kai hooe, i hoochahakahaia ai kekahia mau wahi o loko nei o ko kakou mau mokupuni a loaa ai na lua luna loloa e holo ana maloko o ka honua mai kahi aoao o ka aina a kahi aoao o ka aina.

(No na Lua Huna kaulana loa i ikeia e ka poe kahiko o Hawaii nei, e hoikeia 'aku ana no ia mau mea mahope ae nei ma ka mahele o na Lua Huna. MEA KAKAU.

MOKUNA II.

Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei Lahuikanaka.

AIA MA na kuauhau kahiko o Hawaii nei i hoikeia mai ai no ko Hawaii nei lahuikanaka; a ma kakahi olelo ana o na kupuna mua loa i loaa mai ai keia lahuikanaka, ua hanaia no laua i Hawaii nei. Heokahi nae o keia mau mookua'hau i hoike mai, he wahine ka mea kino kanaka mua loa i loaa mai ai ko Hawaii nei kanaka; oia hoi o Lailai (w).

Ma keia wahi e nana kakou i kakahi mau mea i hoikeia ma ka moolelo Hawaii (1858) a Rev. Pokuea, ma ka moolelo e pili ana no "Ke Kumu Mua o ko Hawaii nei Kanaka."

"Ua oleloia mai ma ko Hawaii nei mookua'hau kupuna, na kanaka mua o Hawaii nei, no lakou mai ko Hawaii nei lahuikanaka apau.

"Ma ka mookua'hau o Kumulipo i haiia mai ai, he wahine ke kanaka mua loa, o Lailai kona inoa. Ua oleloia mai, he po wale no kona mau kupuna, a mau makua, a iaia, hanau kanaka mai. O Keliiwahilani ka inoa o ke kane a ua Lailai la. Aole nae i ha'i'i mai ka inoa o kona (Keliiwahilani) mau makua. Ua oleloia, mai ka lani mai o Keliiwahilani, ka inoa o ke kane a ua Lailai la, i nana mai ai * * a ike i ka wahine mai kai o Lailai, e nobo ana i Lalowaina; a hu a'e la ke aloha iloko ona (Keliiwahilani) leia (oia hoi, ia Lailai); a iho mai la oia a moe laua me Lailai; a hanau mai ka laua keiki, oia kakahi kupuna o keia lahuikanaka.

"A mahope mai o Lailai, ua haiia ma ka mookua'hau o Ololo, he kane ia kanaka mua loa, o Kahiko kona inoa. Aole i maopopo lea na mea i oleloia mai no kona mau makua ame kona poe kupuna. O Kupulanakehu, ka inoa o ka Kahiko wahine, na laua mai o Lihauula ame Wakea. He wahine ka Wakea, o Haumea kona inoa; o Papa no (nae) ia. Ua oleloia mai no ua Haumea 'la, he pali kona n'u kupuna a mau makua. Jaia maopopo mai ke kanaka ana.

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukaia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA II.

Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei Lahuikanaka.

"O keia poe wale no ke kumu mua o ko Hawaii nei iahui a pau. Aole nae i maopopo loa ko lakou wahi i hanau ai. Ua hanauia lakou ma Hawaii nei paha, ma kekahi aina e paha. Ua oleloia maj ko lakou wahi i noho ai: aia ma Lolowaiia, o Lailai ame Keliwahilani; o Kahiko mo Kupulanakehau, o Ka mawaelualani ko laua wahi i noho ai; o Lolcimehani kahi i noho ai o Wakea me Papa. Aole nae he wahi o Hawaii nei i kapaia ma kei mau inoa."

O ka David Malo hoike no kei maloko o kana Buke Moolelo Hawaii (i kakaulimaia), a i unuhia ai e Kauka (Dr.) N. B. Emerson ma ka Olelo Beritania, a i kapais hoi ka "Hawaiian Antiquities." Ua olelo o Mr. Malo maloko o keia buke moolelo ana, aoha no he mau wahi o Hawaii nei i ikeia ma keia man inoa Lolowaiia, Kamawaelualani ame Lolo-i-Mehani.

A ua hoao hoi o Aberahama Fornander e hooiaio maloko o kana Buke I, "Ka Iahui Polynesia" (The Polynesian Race), o ka inoa Lolo-i-Mehani, i hoikeia ne la, oia no o Gilolo, oia hoi o Ji-loko, (Djilolo) a o I-lolo hoi ma na Pae Aina o Molucca; na Pae Aina hoi mawaena o Guinea Hou (New Guinea) ma ka Hikina, awei ka mokupuni o Celebes ma ke Koniohana.

Mamuli o na mea i hoikeia ae'la, ua maopopo loa ka hooikaika ana o kela poe kakau moolelo kahiko, e kuhikuhi, aole o Wakea ma no Hawaii nei, aka, no kahi e mai lakou; a ma kekahi olelo ana ne, o ko Hawaii nei kanaka, aole ia no Hawaii nei. A o ke kumu nui o ko lakou manao ana pela, no ka loaa ole ana o na inoa Lolo-i-Mehani ame Kamawaelualani, ame kekahi mau inoa e ae i ike ole ia na Hawaii nei i keia wa, aole nae lakou i noonoo i ke kulana honua aina mua ma keia wahi o ka Moana Pakipika nei, elike me ia' hoakaka mua ia ne noi.

O keia manu hoike ana ae'la a ka mea kakau, aole no ia he mau mea i pili pololei i na moolelo kahiko e hoakaka ana no ke kumu mua o ko Hawaii nei kanaka, eia nae, he mau hoohuoi olelo ana no nae ia i kupono no ka pale ana aku i na manao hoohuoi a hookakanlus a kela poe kakau moolelo Hawaii kahiko i hoakakaia ac la. Noisila, ma keia wahi e nana ai kakou i na manao o ko kakou poe kupuna kahiko no keia hanau ana o ke kanaka ma Hawaii nei.

Ololo-i-Mehani, oia hoi, o Lolo-i-Mehani ka inoa o ka aina i hanau ai ke kanaka; a ma ke one o Kahakahakoa i hookunuu mua ai ko Akua i ke kiu o ke kanaka. O Kane, o Ku, aine Lono, ka pu-kolu a pukui Akua na lakou i kahakaha ke one o Kahakahakoa, ma ke uno, um kaha iho la lakou i te kii o Le ikanaka e like me ia e ku nei i keia wa

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukaia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA II.

Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei Lahuikanaka.

Olelo mai la o Kane ia Lono ame Ku: "O kau e Lono ka hoolohe, a o kau hoi e Ku, o ke ku nohoi kau iluna. Ae hoolohe olua i ka'u mau mea e olelo aku ai ia olua."

Ia wa kahea se la o Kane me ka olelo ana: "E Hiki-au-e-ola! E Hiki-au-e-ola!! E ola—e!!!"

O ka oni ae la no ia o ka lepo a lakou i kahakaha iho ai a ku ke kii kanaka.

I nei wa a Kane ma i kahakaha ai i ke kii kanaka a pa, ua hopu ae la o Ku ame Lono i kekahi kino uhane a habao aku la iloko o ke kii kanaka a lakou i hana'i.

Ma keia wa hoi a Kane ma i hana ai i ka lakou kanaka; ua hana iho la nohoi o Kanaloa ia wa hookahi no i kii kanaka na na. Paa nohoi ka Kane ma kii kanaka, paa nohoi ka ia nei.

I ka paa ara o ka Kane ma kii kanaka a komo ka uhane iloko ona, ia wa i olelo mai ai o Kane ia Lono ame Ku:

"O ka'u auanei ke ola. Kahea au i ke kanaka a kakou, penei la: 'E Biki au e ola—E Biki au, e ola, alaila, he hooia, mai ka oluia: 'Hooia, e ola—Hooia, e ola.' Alaila, nau hoi e Ku e kahea mai: 'Hiki au e Ku—Hiki au e Ku,' he hooia aku nohoi ka mana. A ku ke kanaka a kakou iluna, alaila, e kahea mai oe e Lono: 'E Hiki au e Lono—E hiki au e Lono,' alaila, he hooia nohoi ka mana."

Ia wa kahea iho la o Kane maluna o ke kino one o ke kanaka a lakou i kahakaha ai a i hana ai hoi a pua:

"E Hiki au, e ola

E Hiki au, e ola

E ola—e."

Ia wa hooho like ae la o Ku ame Lono:

"Hooia—e ola! Hooia—e ola!! E ola hoi !!!

Ia wa i oni ae ai ua kanaka nei a kaakaa ana na maka. A ilo ae la ke kanaka he mea ola; a ia wa hoi kahea mai la o Ku: "Hiki au, e Ku!"

Hiki au, e Ku!!

E Ku hoi!!!"

Pualu like ae la nohoi o Kapo ame Lono ma ka olelo ana mai: "Hooia, e Ku! Hooia, e Ku!! A Ku—e!!!"

O ke ku se la no ia o ua kanaka nei iluna. A ia wa i kahea mai ai o Lono:

"Hiki au e Lono!

Hiki au, e Lono!!

E Lono hoi!!!"

Hooho like ae la hoi o Kane ame Ku: "Hooia, e Lono! Hooia, e Lono!! Ua Lono, ua Lono!!!"

(E HOOIAIA AEU ANA.)

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA II.

*Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei
Lahuikanaka.*

O ka loaa no ia o ka lohe i ke kanaka. "Kaheia iho la lakou i ka inoa o keia kanaka o "Wela-wahi-lani. A no ka loaa ana mai o keia kanaka i holo ai keia mele a ka poe kahiko:

"O Wela ka Hoku, ka Malama,
O Wela Makalii, Kaelo ia Kaulua,
Kai ehu ka moku, papapa ka aina
Haahaa ka Lani, kai-koo ka moana
Ha ka moana, popo'i i Kilauea
O mai Pele i kona kino -
He kikili ka ua mai ka Lani mai
Nei ke olai mai ka Honua,
Ha ka Ikuwa, ka Pohakoelele."

(Aole paha e poina ana ka makamaka heluhelu, i ka hoomanao ana ae, ua ike oia i kekahia mau lalani mele ano like loa me keia ma ka Helu 74 o KA NA'I AUPUNI nei. Mea Kakau.)

I ka ike ana mai o Kanaloa, ua ola ka lakou nei kanaka, a ua loaa ole hoi ke ola i kana kii kanaka i hana ai; ua komo iho la iloko ona ka inaina, ka hahu ame ka lili; nolaila, hooulu mai la oia mai iloko mai o ka honua i na laau awaawa apau o kela ame keia ano, elike me ka pohuehue, ka auhuhu, ka akia, ka ipu awaawa, a pela aku. A no keia hana ana a Kanaloa i keia mau mea awaawa i hoopaa ai ka poe kahiko i keia mau lalani melé:

"Ka papa holahola
I awahia mulea
I ke ku kai halelo
I ka auhuhu, akia
Mulea ka lani
I wahi makua ia."

Ua hana iho la nohoi o Kane ma i wahine kekahia. A o'ka ano o ka lakou hana ana a loaa ka wahine, manuuli no ia o ko lakou haehae ana i ke kino o Welawahilani. A lawo ae la o Kane i kekahia apana o Welawahilani, a hana iho la ia mea i wahine.

O Ku hoi ame Lono, hoonohonoho a hookukui hoa laua i ke kino o Welawahilani, a hoi ae la ia elike mea kona mau.

Hana o Kane a loaa ae la he wahine, a he mea ola hoi. Ua halihaliaku la cia i ua wahine nei a haawiaku la ia Welawahilani. I ka ike ana mai o Welawahilani i ua wahine nei, kapu mai la oia i kona inoa o Owe. A no ia hanai'a ana q ka wahine ma ia ano i paa ai ke mele a ka poe kahiko elike me ia maope nei.

(E HOOHAAIA AKU ANA.)

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA II.

*Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei
Lahuikanaka.*

"Owe, na-ke-ke, na-ke-ke,
Halulu, nei, nehe, owe
Mo ka lau, lele ka eulu,
Mohala ka waha
Ua kupono ka alihi
Eau pono i ka niao
Ua pono ka waha
Ua ono Iku hope
Ku mai o Kuluanawao
Akikili ahi Lono
I ka luna a Iku
Okooko ahi ka palio Keaka."

O Welawahilani ke kane, o Owe ka wahine. O laua hoi na kupuna mua o Hawaii nei. Ua loaa ms; na laua o Kahikobna-me. Ua oleloia, he kanaka haipule la, he kanaka maikai oia o ka wa kahiko. O'lalo o Waia kona-aina, a e Kupulanake-hau kana wahine. Ta hanau mai hoi na laua ekolu poe' keiki-kane: o Lihauula, o Wakea ame Makuu (oia no o Makulukalani, a i ole, o Makulu. Mea Kakau). Ua haawia ia Lihauula ame kana poe mamo ka oihana kahuna. Ia Wakea hoi ame kana poe mamo, ku oihana alii a noho haku ana; a ia Makuu a me kana poe mamo i haawia ai ka oihana kauwa lawelawe.

Ua hoikeia ma keia moolelo (kaao?) kahiko kekahia mea e pili ana ia Kahiko. Oia hoi, i kona wa'e ola ana, na ikeia kekahia poo e kie i mai ana mai ka lani mai; a ua ninau mai la na poo nei:

"Owai ke alii o lalo i pono ka noho ana?"

Haiaku la na kanaka o lalo nei: "O Kahiko, ke alii o lalo nei i pono ka noho ana; nokamea, ua akamai oia i ka imi ana i na mea e pono ai ka aina ame na kanaka."

Ninau hou mai la ua poo nei: "Owai ke alii o lalo i hewa ka noho ana?"

Hai houaku la na kanaka: "O Waia, ke alii o lalo nei i hewa ka noho ana; nokamea, aole ona haipule, aole ona kilo, aole ona ke'a, aole ia i ike i ka imi ana i na mea e pono ai ka aina a e oluwai ai na kanaka. Nokamea, aia kona manaq nuia ma ka lealea ame ka puniawai. Ua hookiekie oia maluna o na makainana, aole loa oia i maluha i ke ano o kona makua-kane."

Alaila, i mai la ua poe nei: "Malia no ka i hewa ai ke Aupuni oia alii, ua hewa kona nobo ana."

Eia mahope ae nei ka Noekauhau o Welawahilani:

(E HOOHAAIA AKU ANA.)

9 Malaki 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)
Hoomakauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA II.

Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei
Lahuikanaka.

KANE	WAHINE	KEIKI
Welawahilani	Owe	Kahiko (1)
Kahiko (1)	Kupulanakehau	1. Lihaauula (k)
		2. Wakea (k)
		3. Makuu (k)

O Wakea hoi ke kane a Papa (w), ke kaikamahine a Kukalaniehu (k) me Kahakuakoko (w), hanau mai o Kukauakahi, Kaonohiula, Kaalewalewa, Hoohokukalani ame Laukapalili.

Ua loa i ka mea kakau kekahi mele kahiko e hoomaopopo ana no keia moolelo a mookauahau o Welawahilani ame Owe, oia ke mele i kapaia o "Wela-ka-Lani, o Owe." A penai kekahi mau lalani o ua mele la:

"Wela ka-Lani, o Owe
O nehe, nehe, lele Kukauakahi
O kama hoi a Haumea
I oili puka ma ka lolo
Puka, ku, lele ma ke poo, lele i ka lani
Kau na 'lii, kau ka omea, ke aka-ula
Oia kena no ka lewa
E hoohaulani o Haumea
Wahine o Nuumehalani
I pahaohao iaia
I kapa e Kauahulihonua
Hanau o Haloa, keiki, o Haumea ka wahine
He wahine ia no Iliponi
No loko o Likalani
No ka aunaki ahi kanaka
No ka momoku o Kukuena
No kuku laua o weli
No na kalina ahi kapu elua
I hoomauia e Akeia mai ka po
Akeia ai lalo o Mehani
I ka mamaka weli o ke koa
E kupu i hala ma kaheka
He malumalum no ia wahine
O Onohiula, o Lanipene."

(E hoike piha ia aku ana no keia mele ma keia hope aku.
MEKAKAU.)

Ua lilo, o Welawahilani i kumu kuauhau na kekahi poe
poe kuauhau mawaena o ko Hawaii nei poe kabiko.

E HOOmAUIA AKU ANA.)

12 Malaki 1906

Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei
Lahuikanaka.

Ua kahakaha iho la o Kane i ke kii a ke kanaka maluna o
ke One o Kahakahakea, a paa keia kii kanaka, ua hoopupuu
ihohi la o Kane, Ku ame Lono i ka lepo ulaula, oia ka lepo alaea,
a kawili iho la lakou i ua lepo 'la me ke one, me ka wai o ko
lakou mau waha, oia hoi, ka ar a i ole, o ka mea i kapaia he
wai-na'o. A paa ke kino o ke kanaka i ku i ko Kane ano, o ka
wa ia a Kane i olelo mai ai ia Ku ame Lono:

"E ha aku kakou i ko kakou mau hanu iloko o na puka
ihu o ke kanaka a kakou. A ia'u ke ola ana o ke kanaka, a ia
oe no hoi e Ku ke ku ana ae o ke kanaka, a ia oe e Lono, ka
lohe ana o ke kanaka a kakou.

Elike no me ka mea i hoikeia ae nei no ko Kane ma, hana
ana ia Welawahilani, pela no lakou i hana ai i keia kanaka.

Ua ha like aku la ua Pukolu Akua nei i ko lakou mau hanu
ma na puka ihu o ke kino kanaka lepo a lakou i hana ai.
A kahea no hoi o Kane i kana mahele, a pela o Ku i kana, a
pela nohoi o Lono; a loaa ae la ke kanaka.

Mahope iho, hookau mai la ua pee Akua nei i ka hiamoe
kulipolipo maluna o ke kanaka a lakou i hana ai. A mai loko
mai o kekahi o kona mai iwi aoao i hana ai Jakou i wahine na
ua kanaka la. O ka inoa o keia kanaka, oia o Kumuhonua; a
o ka inoa o kana wahine, oia o Ke-Ola ku-Honua, a i ole o
Lalo-pahaka, a o Lalo-honua nohoi. He lehulehu loa na inoa o
keia wahine i kapaia aku ai oia. O Keakahulilani kahi inoa; o
Haloilo kahi inoa, a o Kamaieli kahi inoa, a o Polo-Haina ke
kahi inoa.

I ko ka Pukelu Akua hana aua a loaa keia mau kanaka,
ua hoonohoia laua ma Paliuli. Aia ma keia aina o Paliuli, he
elua laau kapu a Kane, oia ka ohia ame ka ulu. Ua kapaia ka
ulu, o ka ulu kapu a Kane; a o ka ohia hoi, o ka ohia hemolele
a Kane. Ua papa o Kane ia laua, aole e ai i ka ohia o kiwa
kuia laua mai ka aina aki o Paliuli. O ke kiai a Kane i hoo
noho ai ma Paliuli, oia ka Aaianukea-nui-a-Kane. A ika ai
ana o Kumuhonua ame kana wahine i ka ohia kapu a Kane,
ua kipakua laua e keia Aaianukeanuiakane (A-ai-anuhe-nui-a
Kane?).

O ka inoa ponoi no nae o ke kalana aina a Kane ma i hoo
noho ai ia Kumuhonua ame kana wahine, ua kapaia ia wahine o
ke Kalana-i-hau-ola, a i ole, ka Aina-wai-akua-a-Kane. No keia
aina o Paliuli, kahi hoi a na Akua i hoonoho ai i na kanaka
mua, i holo ai keia mele:

"O Paliuli, aina huna a Kane
O ka aina i Kalana-i-hau-ola
I Kahikiku, i Kapakapa ua a Kane
O ka aina i kumu, i lali
O ka aina ai nui a ke Akua"

13 Malaki 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakauaia e J. M. Poepoe no KA NĀ'I AUPUNI.

MOKUNA II.

Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei
Lahuikanaka.

I ka noho ana o Kumuhonua ame Keolakuhonua, kana-wahine, ma ka aina o Paliuli, ma ke Kalana-i-Hauola, ua hoo-walewaleia o Keolakuhonua, e ka Ilioha (Ilio-ka-ha) e ai i ka ohia hemolele a Kane, a mai iaia aku a i kana kane o Kumuhonua, a lilo iho la laua he mau mea waia i ko na Ākua manao, a kipakuia laua mai loko āku o ka aina i hoonohoia aku ai laua. No keia Ilio-ha keia mele a kahiko:

Ka Ilioha knpu-ino, ku iluna o ka moku,
Loaa na 'Ili Ku-Honua
O Polo-Haina ka wahine la—e
He mau alii kapu a Kane,
O Polo-Haina ka wahine
O Ulia wale ke kane
O Laa'i ka wahine
O Laa-hee-wale ke kane
O Laa-make ka wahine
O Laa-uli, ke kane
O Kanikau, ka wahine
O Kanikuo, ke kane
O Noho-u, ka wahine
O Noho-mihi, ke Kane
O Huki-ku, ka wahine

O na inoa Kanikau—Kanikuo—Noho-u ame Noho-mihi i hoike a ae la ma ke mele, he mau huaoelo hoike ano wale no iu uo ke kanikau ana o ke kane ame ka wahine, ko laua kaniku-o ana, ko laua noho-u ana a noho mihi ana no ko laua kipakuia ana mai loko mai o ka aina i hoonohoia aku ai laua e na' Ākua, no ko laua ai ana i ka ohia hemolele i papaia ai laua, aole laua e pono ke ai.

O ka wa o Kumuhonua i hoikeia ae la, ina oia i'o ke kaua-ka mua loa o Hawaii nei, he wa koliuli loa ia mahope aku o ka wa o Welawahilani. I ka hookuku ana i ka wa o ke kuau-hau Kumuhonua me ke Kumulipo, e iki ia ana, ina oia ma ka hanauna 983 mai a Lailai (w) mai, a o ka hanauna 167 ia mai a Opupuu (k) mai, a he 26 (paha) ia hanauna mahope aku o Wakoa, a he 18 no ia hanauna mahope aku o Welaahilani. Ua poholo pu ka mookuauhau o Kumuhonua ma keia mahele iloko o ke kuauhau Kumulipo.

Aia no he mahele e ae o ke Kumuhonua e nee ana i hope mai a Wakeaaku a loaa oia i ka hanauna 99 ia mai a Opupuu (k) mai, ka hanapua 818 mai a Lailai wahine mai, o ke Kumulipo.

(E HU OMANA AKU ANA.)

14 Malaki 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakauaia e J. M. Poepoe no KA NĀ'I AUPUNI.

MOKUNA II.

Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei
Lahuikanaka.

O kahi mahele moolelo kuauhau Kumuhonua i hoikeia ma kekahi buke moolelo kahiko i kakaulimaia, ua kokoke loa ke au manawa oia Kumuhonua ma ke au manawa mahope koke iho o Wakea, aneane no paha he 26, a i ole, he 36 paha hanauna. A ma ia mookuauhau, ua hoikeia penei:

O Kapopanopano ka mua los; a mai iaia mai a hoea ia Akawa, he 54 hanauna. Mai Akawa mai hoi a hoea ia Kumulani, he 50 ja hanauna. Mai ia Kumulani mai a ia Huakapo, he 57 hanauna; a mai a Huakapo mai a hoea ia Kumulipo, he 10 hanauna; a mai a Kumulipo mai a ia Lailai (w), he 9 hanauna; alaila, ūele mai la mai a Lailai mai a loaa o Kumuhonua i ka 26 a 36 paha hanauna mahope aku o Wakea.

(Ua haiia mai i ka mea kakau, eia keia mookuauhau ke paa ia nei e kekahi Hawaii oiaio; a, oia ka mookuauhau i a'o pu ia ai o Davida Malo ame kekahi poe e ae o ka wa kahiko. A ua hooia mai ka mea e pas nei i keia buke, e haawi mai ana oia i ua buke la ma ka lima o ka mea kakau.)

Ua hoike o S. M. Kamakau ma ka Moolelo Hawaii, o kahi a Kane ma i hana ai i ke-kanaka ma Mokapu, Koolaupoko ae nei no ia. A o kahi i kapaia o Kahakahakea, oia kela ae-one keokeo e nee 'ia mai Mokapu aku a hoes i Kualoa.

Aia ma Waikane, Koolaupoko, he aina i kapaia o Paliuli. Aia pu no ma ia wahi o Waikane he mau kahawai eha, e hoo-puni ana ma keia aina o Paliuli, a hookahi no nae kumu o ko lakou wai. Aia no ma keia wahi o Waikane, na inoa o Waiolola (Waiola) ame Wai-olo-li, i hoikeia ma ka mele Kumulipo, e like me i sia:

"Hānū kane ia Waiololi, o ka wahine ia Waiolola."

He nui wale na moolelo Hawaii kahiko e pili ana i kahi i hanaiā i i o na kanaka mua loa o Hawaii nei. Ma kekahi mau moolelo oia ano, aia ma Paliuli i Hilo, Hawaii, i hanaiā ai ke kanaka mua ame ka wahine mua.

He nū clo kahiko e ae no kekahi o Hawaii nei i loan ole i na moolelo e ae i ikeia o ka mea kakau, no ka mea e pili ana i ke kanaka mua loa i lilo i kupuna no ka lahu o Hawaii negeula hoi kī me i kālā, a o Alohi (Ala'ohi), a o ka mookuauhau, alii'keia i 'oia i ke aili kuauhau S. L. Peleholani, e kona ku-punawahine paa kuauhau o ke au kahiko. A e hōlākahi iku ana no keia kuauhau ma ke ano kaokoa loa mai keia moolelo sku.

Oia no ka manao ac la keia o kekahi mau mookuauhau kahiko o Hawaii nei, no ka mea o, pili ana i ka hanaiā ana o na kanaka mua o Hawaii nei, elike' me ka hoike ana a ke kuauhau Kuauhau.

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA II.

*Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei
Lahuikanaka.*

Nolaila, he mea pono ia kakou o keia wa ke nana aku i ke kamahao o na noonoo ana o ka poe kahiko ma ia mahele o ko lakou moolelo kahiko, a he mau manao hoopaakiki nohoi ia a ko kakou poe kupuna i kulike me ko na lahu kahiko e ae o Aigupita, Babulona, Kaladea, a pelaaku. Pehea i loaa ai ia mau noonoo ana i ko kakou poe kupuna oia manao kulike loa me ko ka moolelo Palapala Hemolele, he mea kamahao no ia i ka hoomaopopo ana.

A ma keia wahi e hoomaka ai ka kakou nana ana i ka hoomu kanaka ana o ka Moolelo Kuauhau Kumulipo.

A mamua ae nae o ko ka mea heluhelu hoohele ana aku i kana heluhelu ana ma keia mahele, he mea pono i ka mea kakau ke noonoi aku i kona hoomanawauni e haawi iho ma keia wahi, oiai, he ano panoonoo a ku ole i ka hoihoi na maawe o nei kuauhau, elike no me na mookuauhau Hawaii e ne.

A ma keia hoopuka ana o keia moakauhau, e ikeia ai na kumu-kuauhau akekahi poe paa kuauhau kahiko o ka wa kahiko. E komo pu ana kekahi mau hoakaka ano nui a ka mea kakau ma kekahi mau mahelehele o keia kuauhau.

I ka hoomaka ana nae o keia kuauhau ua laweia mai keano nui o na wa e hoomaka ponoi ana mai a Kumulipo mai a hoei i ka wa o Kapokinikini (k) ame Kapoheenalumamao wahine.

A e kapaia keia o ka Papa Kuauhau Kumulipo. A penai ka hoomaka ana:

KANE	WAHINE	EKEI
1. Kumulipo	Poole	Pooleele
2. Poeelele	Pohaha	Pouliuli
3. Pouliuli	Powehiwehi	Popanopano
4. Popanopano	Polalowehi	Pokanokane
5. Pokanokane	Polalouli	Kapohiolo
6. Kapohiolo	Kapohane	Kapohaneaku
7. Kapohaneaku	Kapohaneemai	Kapokini

(Ia Kapokini i hoikeia ae le, hoomaka ka Wa Ewalu o ke Kumulipo. Mai iain mai i loaa mai ai o Lailai (w), ke kine kanaka mua loa i ikeia ma "Hawaii" kahiko nei. Nolaila e hoomaka ana ka moo-kuauhau mai a Lailai wahine mai.)

(E HOOMAKA AKU ANA.)

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA II.

*Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei
Lahuikanaka.*

— 1 —

O Kapokinikini, ke kane
O Kapoheenalumamao, ka wahine
Hanau o LAILAI, he wahine
“ o Kii, he kane
“ o Kane, he Akua
“ Kanaloa, o ka hee hauna wela
“ Moanalihia
“ Waomaukele

He mau pahu kapu
Hanau o Kupololilialiumuaoloipo
O ke kanaka ola loa, o lau a lau alii.

(LM1)—Ke olelo nei ka Moolelo Hawaii a Rev. Pokuea i hooponopono ai, "he Po wale no kona mau kupuna a mau makua; a, itia hanau kanaaka mai." He mea oiaio, ke nana ae kakou mai a Kumulipo mai a hoea ia Kapokinikini, he poe Po wale io no na kupuna ame na makua o Lailai (w).

KANE—I keia wa oia i hanauia mai ai, a ua lilo nae oia he Akua.

KANALOA—O ka hee hauna-wela keia. O Satana paha keia ma ka helu a ka poe Karistiano, oia nohoi o diabolo? Aole aiei i kapaia ka hee (squid) he "devil fish?"

KUPOLOLILIALIUMUAOLOPO—O keia kanaka, he kanaka ola, loihi loa oia. Ua make oia ma ke au o Polaa, e ikeia ana ma keia hope ae. Mai keia Wa aka a hoea i ke au o Polaa, ka wa i make ai o Kupololilialiumuaoloipo, he 817 hanauauia; a ina he 30 makahiki ke kowa manawa mawaena o kela ame keia hanauua kanaka, alaila, e loaa ana iaea he 24,510 makahiki ia mai ka wa i loaa ai ka wahine mua loa, oia o Lailai (w) a hoea i ka make ana o Kupololilialiumuaoloipo. Mea Kakau.)

— 2 —

O LAILAI wahine
O Kapoheenalumamao ke kane
Hanau o Hahapoole
“ o Hapopo he wahine
“ Maila, o Olohe kekahi inoa
O Olohelohi kane
O Olohelohi wahine.

(E HOOMAKA AKU ANA.)

17 Malaki 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)
Hoomakauaia e J. M. Poepoe no KA NĀ'I AUPUNI.

MOKUNA II.

Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei
Lahuikanaka.

— 3 —

O Olohelehe wahine
Noho ia Kane akua
Hanau o Laiolo
" o Kapopo
" o Poelei
" o Poelea
" o Wehiloa

Eia ka hoomaka ana o ka Wa Eiwa o ke Kuauhau Kumulipo:

— 4 —

O Lailai wahine
O Kane a-Kapokinikini, ke kane
Hanau Hahapoele, he wahine
" Hapopo
" Hanau o Lohelehe.

Hoomaka ka Wa Umi o ke Kuauhau Kumulipo ma keia
wahi:

— 5 —

O Maile, ke kane
O Lailai, ka wahine
Hanau o Lau-Oloolo
" o Kamahaina I, he kane
" o Kamakulua I, he wahine
O Poeliholo Kama
O Poelaholo Kama
O Wehi-wela-wehi-loa

Maanei hoomaka ka Wa Umikumamakahi o ke Kuauhau
Kumulipo.

— 6 —

O Lailai, ua wahine
Noho no ia Kane, kaikunane
Hanau o Hali, he wahine
" o Halia he wahine
" o Hakea, he kane

I keia Wa o ke Kumuliao i hoomaka pong ai ka hoonoko-
noho hanaua kanaka ana mai a Lailai mai.

(E HOOMAUIA AKU ANA.)

19 Malaki 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)
Hoomakauaia e J. M. Poepoe no KA NĀ'I AUPUNI.

MOKUNA II.

Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei
Lahuikanaka.

O keia ka wa i pi'o ni o Lailai (w) ia Kii (k) kona kaikunane, a hanau mai na keiki i kapaia mamuli o na keiki i kahea ia a i kapaia ai mamuli o na inoa o na keiki a ua Lailai nei no, me Maile (k). A o keia hanaua kanaka, aia no ia ma ka hanaua 7, mai ka wa mua loa i loaa mai ai o Lailai. Nolaila, e hoomaopopo ia o na huahelu mai ka 1 mai a ka 6 i kauia ma ke poo o kela ame keia mahele o na hoolu'e kanaka aua a Lailai (w) elike me ia i hoikei ae la, he mau hoikeia no na hanaua kanaka.

Nolaila, hanau o Lailai (w) me kona poe kaikunane, he Hanaua Kanaka 1 ia; noho o Lailai me Kapoheemamao, he hanaua 2 ia; a noho hoi o Olohelehe (w) kaikamahine a Lailai me Kapoheemamao (k) me Kane (akua) he hanaua 3 ia; a pela ka hele ana nai a loaa ko Lailai pi'o ana ia Kane (akua) kaikunane no o ua Lailai nei, he hanaua 6 ia.

A ma ka hanaua 7, elike me ia i hoakakaia ae la, a ma ka hoomaka ana o kela ame keia hanaua, koe ka hanaua a Lailai me Kii, e kau ana no kona huahelu ma ke poo.

— 7 —

O Lailai, ua wahine noho lani
Piolani no i ke kaikunane, ia Kii
Hanau o Kamahaina II, he kane
" o Kamamule II, he wahine
" o Kamama'inau, he wahine
" o Kamakulua II, he wahine.

— 8 —

O Kamahana, ke kane
O Halia, ka wahine
Hanau o Le'aia.

(KAMAHANA—O keia ke keiki hiapo a Lailai (w) me Kii, kona kaikunane i ikeia ae la ma ka Hanaua a Laukanaka 7.

HALIA—Oia ke kaikamahine a Lailai (w) me Kane, o ka Hanaua a Laukanaka 6.)

9. Le'aia ke kane, o Nakalele ka wahine
10. Le " Kau " "
11. Kalawe " Kamau " "
12. Kulou " Halau " "
13. Na'n " Kae " "

(E HOOMAUIA AKU ANA.)

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakauaia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA II.

Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei
Lahikanaka *

14.	Aa	ke kane, o Hehe	ka wahine
15.	Pulepule	" Mai	"
16.	Nahu	Luke	"
17.	Pono	Ponoi	"
18.	Kalau	Mai-na	"
19.	Kulewa	Kane	"
20.	Pou	Kalai	"
21.	Poulua	Kulukulu	"
22.	Pae	Haa	"
23.	Paeheuui	Kiekie	"
24.	Hewa	Kulu	"
25.	Maku	Niau	"
26.	Wala	Kunewa	"
27.	Piha	Pihapiha	"
28.	Mu	Kuku	"
29.	Nawai	Pele	"
30.	Wawa	Hanehane	"
31.	Kuai	Aanai	"
32.	Lau	Luulea	"
33.	Mai	Maia	"
34.	Maia	Paua	"
35.	Lana	Kilo	"
36.	Lanalana	Paepae	"
37.	Pulu	Lepea	"
38.	Puluka	Lelepe	"
39.	Pulukene	Lelekau	"
40.	Pulumakau	Lelemau	"
41.	Palukea	Umala	*
42.	Nekue	Mahili	"
43.	Nakai	Napoo	"
44.	Kuleha	Ma-ka	"
45.	Ike	Aoao	"
46.	Mala	Hui	"
47.	Malama	Puiki	"
48.	Eho	Pulama	"
49.	Ehoaka	Pulamaia	"
50.	Ehoku	Malaia	"
51.	Keone'a	Hale-oili	"
52.	Kinohi	Muala	"
53.	Ponia	Luka	"

(E HOOOMA'A AKU ANA.)

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakauaia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA II.

Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei
Lahikanaka *

54.	Meua	ke kane, o Mameau	ka wahine
55.	Meua-lua	" Maukele	"
56.	Hoolana	" Hoohuli	"
57.	Hoomaha	" Memeha	"
58.	Pula	" Kua	"
59.	Kuamu	" Kua-wa	"
60.	Ko'u	" Ko'ako'u	"
61.	Meia	" Pekau	"
62.	Kawala	" Mahuli	"
63.	Huli	" Imi	"
64.	Loaa	" Olioli	"
65.	Huhu	" Le'awale	"
66.	Makuma	" Manca	"
67.	Manomano	" Lauahi	"
68.	Kini	" Mau	"
69.	Leha	" Maua	"
70.	Pui	" Ena	"
71.	Puaena	" Enaena	"
72.	Wela	" Ahi	"
73.	Maiko	" Kulewa	"
74.	Maiko-kahi	" Kuakahi	"
75.	Maiko-lua	" Pahila	"
76.	Hilahila	" Hoohila	"
77.	Kehau	" Lukau	"
78.	Paio	" Haluku	"
79.	Paia	" Kala-ku	"
80.	Keala	" Keala-ula	"
81.	Piso	" Nai'a	"
82.	Niau	" Kekumau	"
83.	Launie	" Huluhe	"
84.	Mouo	" Pa'a	"
85.	Hekau	" Keili	"
86.	Hoopaa	" Ha	"
87.	Kalamā	" Kapala	"
88.	Helu	" Namu	"
89.	Paila	" Opuopu	"
90.	Halale	" Malu	"
91.	Malie	" Kalino	"
92.	Maoki	" Hulahoe	"
93.	Kaiwi	" Iwia	"
94.	Kulea	" Kulia	"

(E HOOOMA'A AKU ANA.)

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII)

Hoomekaauaia e J. M. Poepoe no KA NAI AUPUNI.

MOKUNA II.

Ka manao o ka Poe Kuhiko no ke Kumū Mua o ka Hawaii nei
Lahuikanaka.

95.	Makou	ke kane, o'Koula	ka wahine
96.	Ia'u	" Mahea	"
97.	Iaka	" Meia	"
98.	Makili	" Lulu	"
99.	Heamo	" Lou	"
100.	Heamoku	" Makea	"
101.	Puili	" Apomai	"
102.	Puiliili	" Liili	"
103.	Puili-akur	" Heleihea	"
104.	Mokukapewa	" Naalo	"
105.	Mokukai'a	" Naele	"
106.	Piala	" Heleua	"
107.	Kiamo	" Komo	"
108.	Koikua	" Keaho	"
109.	Koiele	" Kahuhi	"
110.	Paele	" Peleimo	"
111.	Keomo	" Omoomo	"
112.	Hulimakanji	" Nanailuna	"
113.	Nanaikala	" Haipule	"
114.	Kala-wela	" Kalabuiwale	"
115.	Kealakau	" Hoku	"
116.	Kamau	" Meu	"
117.	Opala	" Wene	"
118.	Hali	" Halima	"
119.	Haliluna	" Halilalo	"
120.	Halimau	" Halelo	"
121.	Halipau	" Muakau	"
122.	Nun'a	" Neneo	"
123.	Nanaka	" Lelejo	"
124.	Oamio	" Ololi	"
125.	Oioniomio	" Wiwini	"
126.	Aila	" Kukala	"
127.	Aila-mua	" Heia	"
128.	Aila-kau	" Hele	"
129.	Aila-pau	" Kaiwi	"
130.	Manu	" Heleupa	"
131.	Lilio	" Makini	"
132.	Lehe-luhe	" Aing	"
133.	Kelemau	" Hinapu	"
134.	Kaumau	" Puohō	"
135.	Kankahi	" Maele	"

(E HOOMAUIA AKU ANA.)

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII)

Hoomekaauaia e J. M. Poepoe no KA NAI AUPUNI.

MOKUNA II.

Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumū Mua o ko Hawaii nei
Lahuikanaka.

136.	Mauka	ke kane, o Kai	ka wahine
137.	Ohi	" Laulau	"
138.	Ik-mu	" Namu	"
139.	Kalu	" Moena	"
140.	Kalukalu	" Hilipo	"
141.	Lipo	" Na-o	"
142.	Lipo-wao	" Naele	"
143.	Pili	" Aiku	"
144.	Pilimau	" Maumaua	"
145.	Kahale	" Mua	"
146.	Kahale-ai	" Nuu	"
147.	Lawaia	" Kaio	"
148.	Manaka	" Lehу	"
149.	Wana	" Kala	"
150.	Wanawana	" Wanakau	"
151.	Wanaakaula-ni,	" Melu	"
152.	Wanamelu	" Hulili	"
153.	Ka'ulua	" Kaohi	"
154.	Walaau	" Eiaau	"
155.	Hanehane	" Hahane	"
156.	Hawane	" Kuamu	"
157.	Heleau	" Maaku	"
158.	Hulimea	" Aiko	"
159.	Hulimua	" Newa	"
160.	Ewa	" Ewaewa	"
161.	Omali	" Malimali	"
162.	Huelo	" Kakai	"
163.	Niolo	" Maku	"
164.	Pilimai	" Kona	"
165.	Keanu	" Peleau	"
166.	Kaio	" Poco	"
167.	Huluaka	" Kaolo	"
168.	Kapuhi	" Mula	"
169.	Ehio	" Emio	"
170.	Kakai	" Alakai	"
171.	Amo	" Koikoi	"
172.	Amoaku	" Kuwala	"
173.	Helemai	" Heleaku	"
174.	Onaho	" Keanalii	"
175.	Pilikoa	" Ukulii	"

(E HOOMAUIA AKU ANA.)

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakauaia e J. M. Poepoe no KA NAI AUPUNI.

MOKUNA II.

Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei
Lahuikanaka.

176.	Mahinahina	ke kane, o Halepoi	ka wahine
177.	Poopoo	" Nawai	"
178.	Omana	" Manamana	"
179.	Omanao	" Huluheu	"
180.	Mañainai	" Malanai	"
181.	Huluemau	" Kaalo	"
182.	Kaluli	" Pau	"
183.	Nakino	" Kinohi	"
184.	Nakinolua	" Ewalu	"
185.	Ukiki	" Eau	"
186.	Uli	" Uliali	"
187.	Mele	" Melemele	"
188.	Lanai	" Poi	"
189.	Hao	" Au	"
190.	Pakaikai	" Puehu	"
191.	Moana	" Hilo	"
192.	Hulu	" Makalii	"
193.	He	" Hoeue	"
194.	Makilo	" Moi	"
195.	Naua	" Upa	"
196.	Ua	" Hama	"
197.	Peleu	" Hamahuna	"
198.	Mahina	" Hina	"
199.	Mahinale	" Ulukua	"
200.	Mahinalea	" Palemo	"

O ka inoa pololei o keia kanak, oia o Alahinalae. E nana ma ka Hoike Kuauhau Alii, Aholelo o 1884. Ua hoikeia malaila, o ka banana, 300 keia mai a Lailai (w) mai. Ua kulike hoi ia me keia hoonohonoh ana. Ua holike mai noboi ia Hoike Kuauhau Alii, i keia wa i pi' ai ke kai hooe nui mua loa ma ka bananaaina pani ole o Hawaii nei, i kapai o "Ka-houpo-a-Kane". O ka wa ia aole i mokumoku a ka-kaawale ke ku ana, o na mokupuni elike me ia e ku nei i keia wa ma keia mau Pae Aina. Ua lilo keia kai i Kai a "Kahinalii" mua upa ka Moolelo Kumulipo. Mai a Lailai (w) mai a hooe i Alahinalae he 200 hanauna, ua like hoi ia me 6000 mak. ke kowa ma ka hoonohonoho Kumulipo ana (ke laweia i 30 makahiki mawaena o kela ame keia hanauna).

(E HOONAUIA AKU ANA.)

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakauaia e J. M. Poepoe no KA NAI AUPUNI.

MOKUNA II.

Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei
Lahuikanaka.

He 200 hanauna nni keia wa aku o Ala-
hinalae a hoea ia Papio (k), ka wa o ke kai pili
elua i ikeia ai ma Hawaii nei.

201.	Pipika	ke kane, o Euhinu	ka wahine
202.	Mahele	" Puunaue	"
203.	Kaohi	" Kaohiohi	"
204.	Kona	" Konakona	"
205.	Iho	" Pelu	"
206.	Kulaa	" Mailu	"
207.	Kuamanu	" Holehole	"
208.	Pahili	" Halulu	"
209.	Keia	" Luluka	"
210.	Makioi	" Meihiglo	"
211.	Helehele	" Pineha	"
212.	Aukai	" Milo	"
213.	Mockau	" Helemau	"
214.	Huluau	" Pulama	"
215.	Melemele	" Milokua	"
216.	Kumuniu	" Pilia	"
217.	Amoi	" Akua	"
218.	Kunewa	" Hulema	"
219.	Pahiolio	" Piliaiku	"
220.	Napo'i	" Kaale	"
221.	Kulana	" Nawa	"
222.	Kakau	" Poipoi	"
223.	Holeha	" Hulupehu	"
224.	Paani	" Malanapua	"
225.	Lewa	" Kukelamio	"
226.	Pihauulu	" Holha	"
227.	Kelewaa	" Kinohilli	"
228.	Kakio	" Hiliha	"
229.	Hulipena	" Miko	"
230.	Mokiweo	" Pakala	"
231.	Kapalama	" Kepooha	"
232.	Kapalamalama	" Kepedimaha	"
233.	Wikani	" Kamakolu	"
234.	Kapehi	" Kaluku	"
235.	Hiwa	" Kahihahiwa	"
236.	Pano	" Kekaliholiho	"

(E HOONAUIA AKU ANA.)

27 Malaki 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)
Hoomakaukaia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA II.

Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei
Lahuihanaka.

237. Opelati	ke kane, o Maha	ka wahine
238. Mahilu	" Kaena	"
239. Hoolewa	" Waiau	"
240. Kumau	" Kahaka	"
241. Papalele	" Mukala	"
242. Haole	" Kuwahine	"
243. Makua	" Kaluakekane	"
244. Leho	" Holomau	"
245. Opikana	" Nahenahe	"
246. Helimaka	" Liko	"
247. Kukuhale	" Hinaulu	"
248. Pohakukau	" Hinamai	"
249. Helua	" Kalani	"
250. Komokomo	" Malie	"
251. Pooleele	" Hoolua	"
252. Nukulelele	" Papakele	"
253. Mama	" Papakapa	"
254. Hamama	" Malele	"
255. Kuemai	" Kulua	"
256. Opiliwale	" Kapoulena	"
257. Ahulimai	" Mahinuele	"
258. Maikomo	" Pelemau	"
259. Hununu	" Kamanu	"
260. Hoolohe	" Nawaikaua	"
261. Kumana	" Kulukaua	"
262. Koikoi	" Hau	"
263. Mauawa	" Kolokolo	"
264. Kelclua	" Aa	"
265. Mukana	" Mahiopu	"
266. Mahili	" Willi	"
267. Kukona	" Waka	"
268. Kanawai	" Hapo'e	"
269. Lohilohi	" Hapoleou	"
270. Apikili	" Nohilo	"
271. Hoomaku	" Nohalau	"
272. Olepo	" Makau	"
273. Kala	" Holana	"
274. Hulipau	" Hulimakesou	"
275. Makohi	" Hulimakole	"
276. Oopeola	" Nahalu	"
277. Niuhuli	" Nakelihi	"

(E HOOHAUIA AKU ANA.)

28 Malaki 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)
Hoomakaukaia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA II.

Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei

Lahuikanaka.

278. Ohao	ke kane, o Nakumau ka wahine
279. Nuu	" Helemai
280. Lena	" Palemo
281. Ahiahi	" Opihi
282. Ahiahihia	" Ounauna
283. Ahiakane	" Wanaku
284. Ahiakapoloa	" Kikala
285. Ahiakapoku	" Hapuu
286. Ahiakulumau	" Makani
287. Ahiakamake	" Kilau
288. Ahiakaolu	" Honika
289. Pohineakau	" Hilahea
290. Moulikaina	" Hoomaka
291. Hooku	" Nanana
292. Manaweuulan	" Laukunu
293. Hoomailu	" Pulheia
294. Mailu	" Lehuanne
295. Polchua	" Keahu
296. Puulele	" Noelo
297. Hamohulu	" Noeula
298. Iamama	" Noen e
299. Kuinewa	" Pilimaau
300. Holopulau	" Hinakona
301. Makanewanewa	" Helepuau
302. Melia	" Melemele
303. Humuhumu	" Palamau
304. Ukiaru	" Nenu
305. Ukinala	" Ilimaka
306. Ukitamau	" Keophoko
307. Uklelewa	" Laumeki
308. Ukinahina	" Nilea
309. Hoopulu	" Oloolopu
310. Nahiole	" Kealapii
311. Mukiki	" Makino
312. Kiota	" Ia-a
313. Mulemules	" Helelube
314. Kukawa	" Makaiwa
315. Kamio	" Molomole
316. Noomu	" Ugauna
317. Hailau	" Pamakani
318. Hoomauke-a	" Melli

(E HOOHAUIA AKU ANA.)

29 Malaki 1906

30 Malaki 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoōmakaukaia e J. M. Poepoe no KA NAI AUPUNI.

MOKUNA II.

Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei
Lahuikanaka.

319.	Pulune	ke kane, o Kahe	ka wahine
320.	Kuaua	" Waiihi	"
321.	Moeihō	" Imihia	"
322.	Manuala	" Kawele	"
323.	Kolealea	" Kauwewe	"
324.	Hilohlo	" Hoke'ona	"
325.	Maluipo	" Hokii	"
326.	Awaia	" Milo	"
327.	Hoohinu	" Ohouma	"
328.	Eapu	" Uluoha	"
329.	Ialo	" Makalewa	"
330.	Heiau	" Piioha	"
331.	Heiaumana	" Hoohiwa	"
332.	Pulemo	" Maluojua	"
333.	Kaukeoā	" Hiileia	"
334.	Pelemuā	" Puinea	"
335.	Kal-le	" Wamakona	"
336.	Paepoe	" Limauki	"
337.	Keua	" Puameli	"
338.	Kapouhina	" Kuānauhu	"
339.	Kapouhinaha	" Hokuaala	"
340.	H-opiopio	" Pienuu	"
341.	Hoopioaka	" Pioanuenue	"
342.	Hoolahalaha	" Pulanu	"
343.	Poomahili	" Makua	"
344.	Nanewa	" Peleuwao	"
345.	Nanāwaa	" Oma	"
346.	Hookilo	" Pilikamar	"
347.	Kumehu	" Leleawa	"
348.	Leleiluna	" Mainahu	"
349.	Halekumu	" Kimonane	"
350.	Halepaio	" Holio	"
351.	Halemosanu	" Keokeo	"
352.	Haleluakini	" Malii	"
353.	Halekuamu	" Noio	"
354.	Haiola	" Laulaba	"
355.	Kalelemauliaka	" Miloha	"
356.	Koiniho	" Naku	"
357.	Pooku	" Paleamakau	"
358.	Haleimiloes	" Hilohilo	"
359.	Panionio	" Libo	"

(E HOOMAUHA AKU ANA.)

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoōmakaukaia e J. M. Poepoe no KA NAI AUPUNI.

MOKUNA II.

Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei
Lahuikanaka.

360.	Kealakikee	ke kane, o Maiat	ka wahine
361.	Oiaku	" Kaniho	"
362.	Huini	" Naihu	"
363.	Pa	" Aiano	"
364.	Pana	" Koliau	"
365.	Panakohi	" Aliaoe	"
366.	Paikekalua	" Piliwale	"
367.	Puukolokolu	" Heleiāmai	"
368.	Napuueha	" Hookonokono	"
369.	Palimakohana	" Helimaia	"
370.	Waiakea	" Hepahuna	"
371.	Kaeamauli	" Eeleiku	"
372.	Kokoiele	" Maumau	"
373.	Kaholookaiwa	" Heoioi	"
374.	Kalelenohinalena	" Aluaku	"
375.	Panaakohiahinalena	" Belule	"
376.	Panaikalukahinalena	" Painaina	"
377.	Puukoluakukahinalena	" Noakawalu	"
378.	Napuuikahakahinalena	" Piliomas	"
379.	Palimawaleahinalena	" Manu	"
380.	Akahiakaeaakilolo	" Lekeamo	"
381.	Paluaakaeaakilolo	" Kelekeau	"
382.	Puukoluakaeaakilolo	" Umikaua	"
383.	Puuhakahaakilolo	" Mailo	"
384.	Puulimakaeaakilolo	" Nihohoe	"
385.	Akahi Keewe	" Paliuka	"
386.	Palua Keewe	" Paliikai	"
387.	Paukolu	" Makajimoimo	"
388.	Puuhaka Keewe	" Lauhokena	"
389.	Pulima Kaewe	" Piu	"
390.	Maiakaen Kaewo	" Nahinahi	"
391.	Kamaulia Kaewe	" Kamehai	"
392.	Koielea Kaewe	" Ulupo	"
393.	Kuaiwaa Kaewe	" Newaku	"
394.	Henahuno	" Puhemo	"
395.	Panakahakenahu	" Lahilahi	"
396.	Panalukanenahu	" Kaukoahu	"
397.	Panakolukenahu	" Ulalena	"
398.	Panahakenahu	" Eiawale	"
399.	Lewelimakenahu	" Konukonu	"
400.	Paakaakenahu	" Ul.	"

(E HOOMAUHA AKU ANA.)

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukaia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA II.

Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii
Lahuikanaka.

401. Omaulikenahu ke kane, o Nainai Kawahine
402. Koielehakenabu " Pigomoku "
403. Kuaiwalielekenahu " Nahae "
404. Hekauanano " Wel wela "
405. Papio " Loiloi "

Ua hoikeia ma ka Hoike Kuauhau Alii, Maolele
1884, o Papio oia ka hanauna 404 mai a Lailai
(w. mai. C ka pololei nae, oia ka hanauna 405
elike me keia hoonohonoho ana, i keia wa hei'i
piu hou ai ke kai hoee nui ma ka aina puni
o Kahoupo-o-Kane oia hoi o Hawaii Kahiko.

406. Manuakele " Kealo "
407. Kaunuka " Kukamaka "
408. Makii " Auhee "
409. Eupololilili " Haihae "
410. Kupoka " Milio "
411. Kupokanaha " Hamunu "
412. Koponee " Naia "
413. Kupoahaha " Pakau "
414. Kupiko " Hemolu "
415. Kupo-e " Naio "
416. Kupon " Kelekele "
417. Kuioele " Hapulu "
418. Kupelolo " Napulu "
419. Eupadii " Kyamoo "
420. Kuponakanaka " Maumun "
421. Kuohelili " Moonawe "
422. Kupoahalalu " Helua "
423. Kupohelemai " Poiva "
424. EupokalaJau " Nana "
425. Kupoalahaua " Nakulu "
426. Kupo illii " Eiamae "
427. Kupoonaahaa " Lelehewa "
428. Kupoonaikau " Kimopu "
429. Kupohelele " holi "
430. Kupoopaiuma " Kupoopaiuna "
431. Kupoohaihai " Luu "
432. Kupoolekuu " Makeamo "
433. Kuponaunau " Imo "
434. Kupoolahilo " Lua "

(E HOOmAUIA AKU ANA.)

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukaia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI

MOKUNA II.

Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei
Lahuikanaka.

	435. Kupo o lomakano i ka kane, o Hulili ka wahine	Mann	"
436.	upomaiana	"	Hulu
437.	Kupo lokaholi	"	Namaka
438.	Eupololili	"	Pulupuli
439.	Eupololili	"	naku
440.	Eupololalala	"	Ahi
441.	Eupolohalala	"	Hoaka
442.	Eupololuana	"	Lelea
443.	Eupololailai	"	Hanau
444.	Eupololaiolo	"	Ilimai
445.	Eupololaimai	"	Hooilo
446.	Eupololaiaku	"	Vakanalan
447.	Eupelohilihili	"	Hulipumai
448.	Eupolomalimali	"	Leleiluna
449.	Eupolole	"	Holookoa
450.	Eupololimo	"	Uliuli
451.	Eupololalili	"	

Aia ma ka aoao 15 o ka hoike a ka Papa Kuoshaw
Alii, ua hoikeia mai o ka hanauna 450 keia mai
a Lailai (w.). O ka pololei nae o ka hanauna
451 ia elike me keia hoonohonoho ana. I ke au
o keia kanaka ka hoomaka mua ana o ko Hawaii
nei poe kanaka e hele i ko na aina a. O kana
wahine o Uliuli, ka mea mua loa i hanalei i ka
aina a hele ma ke Komohana. O keia wahine
mamuli o ka nui o kona lokomaikai, ua kapuna
oia o Uliuli-o-Uliuli-o-Hakalamailelo. Ua ilo
nohoi oia i akua no ka poe mahisi.

452.	Eupolomeno	"	Hiwaali	"
453.	Eupolohulu	"	Kinopo	"
454.	Eupolohulilau	"	Makiso	"
455.	Eupolohulimai	"	Makiacea	"
456.	Eupolokamana	"	Ewa	"
457.	Eupolokeweka	"	Lakona	"
458.	Eupolokulu	"	Eapeiphi	"
459.	Eupolouheea	"	Hulihole	"
460.	Eupolobaliu	"	Maluu	"
461.	Eupolonakunu	"	Uliau	"
462.	Eupoloololo	"	Kioio	"
463.	Eupololoi	"	Holeaku	"

(E HOOmAUIA AKU ANA.)

3 Apelila 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA II.

Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei
Lahuikanaka.

464. O-Polo	ke kane, o Nolu	ka wahine
465. Polohili	" Kau	"
466. Polokau	" Uli	"
467. Poloului	" Polo	"
468. Polopolo	" Hamu	"
469. Polohamu	" Nini	"
470. Polonini	" Hajhai	"
471. Polohaihai	" Hei	"
472. Poloheihei	" Hanuai	"
473. Kapolohanuai	" Ewa	"
474. Polomahimahi	" Kolo	"
475. Poloaku	" Maluape	"
476. Polomai	" Lelepele	"
477. Elatakapolo	" Puua	"
478. Ekukukapolo	" Puaakane	"
479. Halimaikapolo	" Uluea	"
480. Hoopoloiho	" Hiamanu	"
481. Poloku	" Paka	"
482. Polokane	" Leleamio	"
483. Polohiwa	" Halu	"
484. Polomua	" Menea	"
485. Popolomea	" Miomio	"
486. Popolohumea	" Omo	"
487. Popoloksia	" Lanaki	"
488. Polonanana	" Manahulu	"
489. Polomakiawa	" Laohe	"
490. Poloanewa	" Peleaku	"
491. Polohauhau	" Hanale	"
492. Polohehewa	" Huamua	"
493. Polomehewa	" Hewa	"
494. Poloulua	" Makolu	"
495. Poloahiwa	" Hiwa	"
496. Poloula	" Ula	"
497. Polowena	" We-na	"
498. Po'omu	" Mohalu	"
499. Polokakahia	" Kanakau	"
500. Poloi	" I-i	"
501. Poloii	" Hipa	"
502. Polohi-pa	" Pe-pa	"

(E HOOMAUIA AKU ANA.)

4 Apelila 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA II.

Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei
Lahuikanaka.

503. Polohi pakeke	ke kane, o Maao	ka wahine
504. Polohi pakaka	" Lahiki	"
505. Polohi-hele-hele-lahiki	Kahiki	"
506. Polohi-paukahiki	" Kaahiki	"
507. Polohilele	" Haumea	"
508. Poloahaumea	" Ahiluna	"
509. Poloahiluna	" Kaumai	"
510. Polokaumai	" Kaulani	"
511. Polokaulani	" Kamakani	"
512. Poloikamakani	" Ikai	"
513. Poloikai	" Kamehani	"
514. Poloikamehana	" Maumau	"
515. Poloimaumau	" Mauna	"
516. Poloimauna	" Laau	"
517. Poloilaau	" Kanabele	"
518. Poloikanahele	" Kukulu	"
519. Polokukulu	" Hoomoe	"
520. Poloihoomoe	" Hanahana	"
521. Poloihanahana	" Kahaiau	"
522. O Poloikahiau	" Luahiko	"
523. Poloikalua	" Hiko	"
524. Poloahiko	" Kaha	"
525. Poloikaha	" Lima	"
526. Poloihilima	" Waiku	"
527. Poloiosiku	" Mauli	"
528. Polomauli	" Koiele	"
529. Polokokoiele	" Liwa	"
530. Polokuaiwa	" Hemo	"
531. Polohemo	" Nahunahu	"
532. Polokinau	" Oliiloa	"
533. Polokii	" Mano	"
534. Pololii	" Halula	"
535. Polowaikaua'	" Pomea	"
536. Liili	" Auau	"
537. Liiliauau	" Kamau	"
538. Liilikamau	" Holiholi	"
539. Liilihiili	" Nahahu	"
540. Liilihulula	" Hole	"
541. Liilimama	" Holehole	"
542. Liilimentua	" Pilimau	"

(E HOOMAUIA AKU ANA.)

5 Apelila 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaūia e J. M. Poepoe no KA NĀ'I AUPUNI.

MOKUNA II.

*Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei
Lahuikanaka.*

543. Liilihakahaka	ke kane, o Hoohene	ka wahine
544. Lilihi	"	Iwiaku
545. Lilihemoaku	"	Lahikama
546. Lilihaumai	"	Iliuli
547. Lilihialo	"	Oolo
548. Lilihipihiha	"	Nuunuu
549. Lilihunuuu	"	Helelinaa
550. Lilihelelima	"	Auli
551. Liliiau	"	Nolunolu
552. Lilihimiha	"	Haleak-aka
553. Lilihinania	"	Pulaka
554. Lilihipehu-a	"	Valuli
555. Lilihimahimahi	"	Makauma
556. Lilihialiaka	"	Nahili
557. Lihimeleau	"	Poloa
558. Lilihileoleo	"	Popoko
559. Lilihimanu	"	Poimoimo
560. Lilihikapili	"	Poiauwale
561. Lilihilowaa	"	Peilunai
562. Liliholomau	"	Pomanai
563. Lilikalele	"	Onanana
564. Lilikaili	"	Nanaue
565. Liliipoipo	"	Nahuila
566. Liliwalewale	"	Meia
567. Lilihahanahana	"	Kulaimoku
568. Lilihuliana	"	Pih
569. Liliwahipali	"	Pililau
570. Lilihinohopali	"	Maeleole
571. Lilihinoheana	"	Katha'e
572. Lilihikauhale	"	Palia
573. Lilihilelepule	"	Pule
574. Lili-la	"	Halawai
575. Lili hou	"	Leleipaosa
576. Lilikakii	"	Miliamau
577. Lili-kahuli	"	Kulana
578. Lili-homole	"	Iwaiwa
579. Lilihukaua	"	Luna
580. Lilihilolilo	"	Kaua
581. Lilihilanalanana	"	Lilo
582. Lilihilanakila	"	Kila

(E HOOMAUA AKU ANA.)

6 Apelila 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaūia e J. M. Poepoe no KA NĀ'I AUPUNI.

MOKUNA II.

*Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei
Lahuikanaka.*

583. Liililana-an	ke kane, o Kilana	ka wahine
584. Liilimalana	" Mana	"
585. Liiliuhula	" Lana	"
586. Liilipuki	" Piko	"
587. Liilipaluku	" Hulikau	"
588. Liilimaemae	" Pakapaka	"
589. Liokio	" Liili	"
590. Liialilili	" Lilioma	"
591. Liakaulili	" Manukela	"
592. Liakamama	" Mama	"
593. Liiamama	" Paepao	"
594. Liipaepae	" Umu	"
595. Liiumu	" Kii	"
596. Liipakii	" Kini	"
597. Liinakini	" Lohi	"
598. Liimolohi	" Nahele	"
599. Lukautnahelie	" Upa	"
600. Liisupa	" Liawa	"
601. Liimuliawa	" Newaku	"
602. Liinewaku	" Mali	"
603. Liinhonah	" Palama	"
604. Liipulama	" Palama	"
605. Liipalama	" Ohiu	"
606. Liiohinu	" Omaka	"
607. Liiomaka	" Olua	"
608. Liipau	" Kaneiwa	"

O keia ka banauna 603 mai a Lailai (1884) mai, wahi a ka Heike a ka Papa Kuauhau Alii innua o ka Ahaolelo o 1884; aka, o ka mea polelei no nac, oia no ka mes i hoikeia ma keia heonehongopano ana, oia ho'i o Liipau ka banauna 608 mai a Lailai mai. Ma ka moolelo "Kumelipo," ua ho'ikeia o ka wa ekolu keia i pili hon ai ke-haihoe ma ka aina puni eho Hawaii nei, oia ho'i o Ka-boupo-o-Kane.

609. O A	O Lii	"
610. Alii	" Lea	"
611. Aliilas	" Aka	"
612. Aliimau	" Alii	"
613. Aliialii	" Pohoa	"

(E HOOMAUA AKU ANA.)

7 Apelila 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)
Hoomakaukavia e J. M. Poepoe no KA NAEI AEPUNI.

MOKUNA II.

Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii
Lahukanaka.

64. Alii; oi	ke kane, o Mii	ka wahine.
65. Aliikano	" Pahu	"
66. Aliipahu	" Ume	"
67. Aliiume	" Hala	"
68. Aliihala	" Poniponi	"
69. Aliiponi	" Kelenanahu	"
70. Aliilapahu	" Kaekaea	"
71. Alii kaea	" Hohonupau	"
72. Aliihonupuu {	" Kacahonu	"
73. Opuupuu }		
74. Aliilehelehe	" Lehelehe	"
75. Liimakolu	" Hinakolu	"
76. Aliinobouka	" Mauka	"
77. Aliihimuhani	" Hau	"
78. Aliileleiona	" Lopjana	"
79. Aliiwalaan	" Kukeleau	"
80. Aliikuwala	" Manaala	"
81. Aliikomokomo	" Lepuhi	"
82. Aliiaku	" Iku	"
83. Aliinewa	" Mania	"
84. Aliukuhikuh	" Lahulghu	"
85. Aliikilo	" Loa	"
86. Aliikiloloa	" Pokepoka	"
87. Aliikilopoko	" Anana	"
88. Aliiemi	" Amami	"
89. Aliikolo	" Lepau	"
90. Aliihelu	" L-peeho	"
91. Aliiheluone	" Malamu	"
92. Aliipuone	" Nahenko	"
93. Aliikamanomano	" Hooli	"
94. Aliihukeakea	" Pololani	"
95. Aliipauku	" Kalakale	"
96. Aliinana	" Heli	"
97. Aliikilokilo	" Kolea	"
98. Aliikuloluna	" Halelulu	"
99. Aliikilolono	" Kalahai	"
100. Aliikiloau	" Aliikibohonu	"
101. Aliikilohonua	" Heanaipa	"
102. Aliikilouli	" Hoowili	"
103. Aliikikai	" Ume	"
104. Aliikilonolu	" Ohi	"

(E HOOHAU AKE AKA.)

9 Apelila 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)
Hoomakaukavia e J. M. Poepoe no KA NAEI AEPUNI.

MOKUNA II.

-Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii
Lahukanaka.

654. Aliikilohuin	ke kane, o Pelejap	ka wahine.
656. Aliikiloahu	" Ohache	"
657. Aliikilomakani	" Melumaslu	"

Ua hoikeia ma ka aoao 16 o ka Hoikeia i ka Hoo-
Kuauhau Alii (Ahaolelo 1884) o ka heku eha o
na hele ana a ko "Hawaii nei" pog i ke na Alii.
E, sia ia i ka hanuna 656 mai a Laial (w) mai.
A ua aneane keia i ke au o Aliikilomakani
Aliikilola i hoikeia ae la, oia hoi na hanuna
656 me 657 ma keia hoonohonoho moeole kuu-
hau ana.

658. Aliikilola	" Lipoa	"
659. Aliikilohoku	" Kan lau	"
660. Aliikilomalamā	" Nahele	"
661. Aliikilomokalii	" Hoopulu	"
662. Aliikilokau	" Nakelii	"
663. Aliikilohooilo	" Hulu	"
664. Aliikaanau	" Lono	"
665. Aliikaapanamalama	" Kea	"
666. Aliikaanaua	" Papehuli	"
667. Aliikilomoo	" Moolio	"
668. Aliikilokua	" Kilohi	"
669. Aliikiloalo	" Anapa	"
670. Alikilohope	" A-aa	"
671. Alikilomua	" Pehe	"
672. Mua	" Wanaku	"
673. Muapo	" Haina	"
674. Muahaka	" Kuhameu	"
675. Mualele	" Billpo	"
676. Muakayeha	" Keauka Pa	"
677. Muakaukaha	" Leapila	"
678. Muahalekpu	" Heohali	"
679. Muanoano	" Nauia	"
680. Muakekele	" Ipu	"
681. Muahaipu	" Kahiko	"
682. Muakahiko	" Waawaa	"
683. Muawau	" Po-i	"
684. Muapoi; oi	" Helenaku	"

(E HOOHAU AKE AKA.)

10 Apelila 1906

11 Apelila 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukaia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA II.

Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei
Lakuikanaka.

685.	Muakamalulu	ke kane, o Kaukahī	ka wahine
686.	Muaheli	" Lulu	"
687.	Muakohukohu	" Moolelo	"
688.	Muakahukahu	" Kapili	"
689.	Muaoma	" Vahu	"
690.	Muanalu	" Anoano	"
691.	Muanaluhaki	" Nalu	"
692.	Muanalūpepoi	" Pokii	"
693.	Muanalukalohe	" Nanaku	"
694.	Muanaluhaiakakala	" Moku	"
695.	Mualala	" Hoonahu	"
696.	Muaipai	" Apiapi	"
697.	Muapu'e	" Mahoa	"
698.	Muananuala	" Ahia	"
699.	Muaikekele	" Mulemule	"
700.	Muaipoipo	" Akia	"
701.	Muakalaikei	" Lena	"
702.	Muaikawaa	" Auhuhu	"
703.	Muaiopele	" Laaumele	"
704.	Muaiopola	" Laalau	"
705.	Muapali	" Wahine	"
706.	Muahoopo	" Kikana	"
707.	Muapali	" Wahine	"
708.	Muahoopo	" Kikana	"
709.	Muaunu	" Uia	"
710.	Muahai	" Kahuli	"
711.	Mualupe	" Elieli	"
712.	Muakala	" Moomoo	"
713.	Muawekon	" Kapu	"
714.	Muahilo	" Lau	"
715.	Muakahu	" Eiwa	"
716.	Muskahukahu	" Hiliahu	"
717.	Muaamama	" Kaomi	"
718.	Muaahilu	" Auwe	"
719.	Muaanoa	" Olopule	"
720.	Muaalealea	" Kaimai	"
721.	Muainakalo	" Kinika	"
722.	Muaohupu	" Ninihā'	"
723.	Muaikauka	" Ninihau	"
724.	Muaikumuka	" Moemole	"

(E HOOMAUTIA AKU ANA.)

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukaia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA II.

Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei
Lakuikanaka.

(HOOPONOPONO—Mamuli o ke komo hewa ana o na inoa "Muapali," helu 707, me "Muahoopo," helu 708, ma ka helu i hala ma o ke kope kumu la i loaa mai i ka mea kakau; oiai he komo palua wale no ia mau inoa ma ia matu wahī. O "Muapali" helu 705, me "Muahoopo," helu 706, na inoa pololei. Nolaila, e helu ana mai a 'Muaunu' (helu 703) he hanauna kanaka 707 ia, a pela e nee mai ai a hoea ia "Muaikumuka," oia ka hanauna 722. ME KAKAU.)

723.	Muaikaunukukanaka	ke kane, o Mokukaha	ka wahine
724.	Muaokalele	" Opilopilo	"
725.	Muaokaahaiku	" Meheia	"
726.	Muaokahanuu	" Kamanuhaaha'a	"
727.	Muaokalani	" Leleamio	"
728.	Muamamao	" Aumalani	"
729.	Muaunuunu	" Kahakaua	"
730.	Muaokamoi	" Holi	"
731.	Muaokaha-i	" Haehae	"
732.	Muaokeoma	" Mano	"
733.	Muaokekahai	" Opelele	"
734.	Muaokaliko	" Ehu	"
735.	Muaokapahu	" Kapilipili	"
736.	Muaokahana	" Hapoe	"
737.	Muaokahanai	" Hunu	"
738.	Muaokaipu	" Ohekete	"
739.	Muaumeumeke	" Pukapu	"
740.	Muaapoi	" Ponouli	"
741.	Muaahuliu	" Iehiwa	"
742.	Muaipapio	" Keleauama	"
743.	Muailoilo	" Pohopobo	"
744.	Loimua	" Nanio	"
745.	Loikshi	" Pa-e	"
746.	Loilua	" Pililaubea	"
747.	Loioli	" Nanukoha	"
748.	Loikalakala	" Kanaiia	"
749.	Loiloloi	" Naio	"
750.	Loilolohi	" Puhimaka	"
751.	Loinuhoi	" Kalino	"
752.	Loiloikaka	" Kalaniahu	"
753.	Loiakama	" Poepoe	"
754.	Loiopoe	" Hileauama	"

(E HOOMAUTIA AKU ANA.)

12 Apelila 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA II.

Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei
Lahuikanaka.

	ke kane, o Ihnaau	ka wahine
755. Loiloinui	"	
756. Loipouli	Moku	"
757. Loimia	Lelejona	"
758. Loiapele	Haikala	"
759. Loiahemahema	Nakulu	"
760. Loiakio	Rukala	"
761. Loialuluka	Hipoi	"
762. Loiahahamahama	Olo	"
763. Loiololo	Papaa	"
764. Loikolohonua	Hano	"
765. Loipulau	Mahoe	"
766. Loianomeha	Kaloa	"
767. Loikinikini	Pokipoki	"
768. Loimanomano	Kinikahi	"
769. Loiloimai	Holiolio	"
770. Loiloikapu	Alohi	"
771. Loiloikala	Abeaka	"
772. Loiloinahu	Niao	"
773. Loiloipili	Wali	"
774. Loiahuahu	Walihooke	"
775. Loikulukulu	Nohopali	"
776. Loihalulu	Falimu	"
777. Loihalululu	Kahiona	"
778. Loiloilele	Lukama	"
779. Loiloipa	Kahikahi	"
780. Loipakeke	Waikeha	"
781. Loiloipo	Nanini	"
782. Loiloipololo	Hinalo	"
783. Loikamakele	Lahi	"
784. Loihialoa	Kelesakaku	"
785. Loimanuwa	Iahipoko	"
786. Loikalokalo	Pauha	"
787. Loiihihi	Raheka	"
788. Loihilimau	Piopio	"
789. Loimoenoe	Hookeukau	"
790. Loipikopilo	Booiloli	"
791. Loikoikoi	Puapua	"
792. Loikolii	Mahiapo	"
793. Loiloloilo	Kulukau	"
794. Loiloloikapu	Kealanou	"
795. Loilolol-	Kinana	"
796. Loiloinaka	Polelehu	"
797. Loiloila	Miliimili	"
798. Loiloikapea	Apooposhi	"

(E HOOMAUA AKU ANA.)

13 Apelila 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA II.

Ka manao o ka Poe Kahiko no ke Kumu Mua o ko Hawaii nei

Lahuikanaka.

	ke kane, o Pola	ka wahine
799. Loimauamaua	"	Hoppo
800. Loiikukii	"	Kakiwi
801. Loimanini	"	Pollinalie
802. Loipukapuka	"	Ieulen
803. Loiomilu	"	Nahawiliea
804. Loiomiliapo	"	Hoalaumpki
805. Leidemakana	"	Palabahaha
806. Leokandaloz	"	Sulikahikeoma
807. Loikiukii	"	Kahiliapoapo
808. Loiihiikuia	"	Kaheihei
809. Loiihihalo	"	Hilipalahalaha
810. Loiokanaha	"	Apuwaiolka
811. Loikeluea	"	Giohikahanu
812. Lo opihihala	"	Palakeaka
813. Lolumaleewan	"	Mimika
814. Lollelele	"	Kilikia
815. Lopae	"	
816. Polaa	"	

Ca oleloia i keia wa i make ai o Kupololilialiumao-hipo ke kahi kaikumane o Lailai (w). ua like me 816 hanauia ia mai ko laua wa mai i hanau ai, nolaila ua like na makahiki i ola ai keia kā-naka me 6 mano, 1 lau, 3 kaau me 5 kauna, me 2 kuu.

I keia manawa noho i pānai ka Wa Umikumamalua o ke Au Elua o ke Ku-mulipo.

Wa Umikumamalua o ke Au Elua o ke Ku-mulipo--Na Hanauia Lan Alii o keia Wa.

O keia ka hoomaka ana o ka Wa Umikumamalua o ke Au Elua o ke Kumuhonua-Kumulipo; a eia iloko o keia Wa i komo ai na bookumu kuauhau ana o kekahi man mookauauhau he mai o Hawaii nei, elike la me ka mookauauhau o Puukahonua, Puanne, Paiakalani i ole, Opiakalani, Iolo (a i ole, Oloolo) Kungahonua, a pela aku. E hele ana keia mahele kuauhau a loau o Wakes ame Papa.

	ke Kane	Laaniha	ka Wahine
817. Opaupau	"	Pejo	"
818. Opaupe	"	Kapuu	"
819. Opuumaua	"	Leleao	"
820. Opuhaha	"		

(E HOOMAUA AKU ANA.)

14 Apelila 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)
Hoomakaukaia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA II.

Wa Umikumamolua o ke Au Elua o ke Kumuhonua
Kumulipo—Na Hanauna Lau Alii o keia Wa.

821.	Opuakalaua	ke kane, o Mank-o	ka wahine
822.	Opuuanahana	" Kiloku	"
823.	Opuuhahamahu	" Halalai	"
824.	Opuukalauli	" Makele	"
825.	Opuukalakea	" Opuele	"
826.	Opuukalahiwa	" Opumokaua	"
827.	Opuukalalele	" Lelepa'u	"
828.	Maunanni	" Makelewa'a	"
829.	Maunane'e	" Hulipu	"
830.	Maunapapapa	" Kanaua	"
831.	Maunahiolo	" Haneenee	"
832.	PUCAHONUA	Lelohana	"

Ma kekahi mookuauhau o ka inoa o keia kanaka o
Opukahonua aka, o ka inoa nac o ka Wahine a
nei kanaka ma ia mookuauhau oia o Lani. A o
Lelohana (w) i hoikeia ae la, oia ka wahine a
Puukahonua, he wahine oia na Nana-Vuu (k)
ma ka mookuauhau Kuma-Uli.

833.	Hookuku	"	Wawa'a	"
834.	Hoopipili	"	Haa'mo'o	"
835.	Kanioi	"	Haa'kuwila	"
836.	PUANUE	"	Laloma'i	"

(Eia ka hoomaka ana o ka mookuauhau o Puanue,
elike me ka mea i hoiko iina ia aewa; a niki-
nohoi me ka mea i hoikeia iia ko Waoole Hawaii.
i hoopangatolia si e Rev F. J. Fornander, no. 5. E
ikeia ana ma keia hoomakahau hoomakahau, nia-
ka hoomaka ana o ka mookuauhau o Puanue a wa-
ka hanauna 836 mai o Lailai (w). Mai a Pua-
nue mai a bosa ia Kuakaukaia (w) ka wahine
a Paialani, a i ola, Opiakalaua, hoomakahau
hanauna.)

837.	Kapoo	"	Kape-wana	"
838.	A-a'	"	Hosana	"
839.	Piowai	"	Asura	"
840.	Nauand'u	"	Makohilani	"
841.	Haulauiakea	"	Huku	"

(E HOOAUIA AKU AKA.)

16 Apelila 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)
Hoomakaukaia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA II.

Wa Umikumamolua o ke Au Elua o ke Kumuhonua
Kumulipo—Na Hanauna Lau Alii o keia Wa.

842.	Mahikoha	ke kane, o Hinahookaea	ka wahine
843.	Oopukoha	"	Kumananiae
844.	Hawaii	"	Clunui

(He inoa kahiko loa o Hawaii, elike me ia i hoikefa
ae la. Ua loaa mua keia inoa he mau haneri
hanauna mahope lilo loa sku o ka loaa ana moi
o Wakea ame Papa. Aole i kuikahi ka manao
o ka mea kakau me ko ka Papa Kuauhau Alii,
elike me ia i lakou i hoike ai maloko o ka lakou
Hoike i ka Ahaolelo o 1884, ma kahi e olelo ane:
"O kahua olelo Hawaii, he inoa hou ia; a no ke au
902.?) o na hanauna mai a Lailai mai i ke au e
Wakea. He inoa Hawaii okoa no ia i ikeia ai i ke
au o Wakea; a he inoa Hawaii okoa no keia i
ikeia ma ka hanauna 844 mai a Lailai mai.

O keia Ulunui e oleloia nei ma keia wahine, aole ia o
ka Ulunui wahine, a Kupolokalili i hoikeia ma
ka hanauna 451 mamua ae nei he Ulunui okoa
no keia; a no kela Ulunui wahine, a Kupolokalili
ka mea i hoikeia ma ke Mele Soihonua & Kaulu-
a Kalana, penei:

"O lele aku keia o Wawau,
O Upolu, o Pukalia-iki
O Pukalia nui, o Alala,
O Pelua, o Palana, o Holani.
O ke Kuina, o U'euwi, o Uliuli,
O Nelemele, o Hiikua, o Hiiako,
O Hakalauai: apo ka lani."

842.	Kekihe'	"	Ekilau	"
843.	Makuakawao	"	Ikawaeellio	"
844.	Makaukau	"	Babalua	"
845.	Kalolomauna	"	Keloleamoana	"
846.	Kalolopiko	"	Kalolo'a	"
847.	Aa	"	Wakaau	"
848.	Kauwila	"	Uhiuhi	"
849.	Palipali	"	Palinoo	"

(E HOOAUIA AKU AKA.)

17 Apelila 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)
Hoomakauaia e J. M. Poepoe no KA NĀ'I AUPUNI.

MOKUNA II.

Wa Umikumamolu o ke Au Elua o ke Kumuhonua
Kumulipo—Na Hanauna Lau Alii o keia Wa.

(HOOPONOPONO—Ma ko makou helu o nehinei, ua puka iku na helu 882, 883, 884 a pela aku, e hoomaka ana mai a Kekihei aku, a hoea i ka helu 885, oia hoi o "Palipali," o ka pololei o ka hoonoho ana o keia nau helu, oia ka hoomaka ana mai a "Kekihei" aku, he Helu (Hanauna) 845 ia, a pela e nee ka'i like aku ai a hoea ia "Palipali," oia ka Helu Hanauna 852. A mai laila mai hoomaka hou, penei:

853. Punalauka	ke kane, o Punalauki	ka wahine
854. Piheeluna	" Piheelalo	"
855. Malanaopioji	" Pikaununni	"
856. Malanaop ha-e	" Pihaehae	"

(Penei ka hoike a ka Moolelo Kekihiko ma keia wahi. O Malanaopiha-e ke kane, o Pihaehae ka wahine hanau mai o Kihalaupoe (k) me Kepoo (k) a o Halulu. O ihalaupoe (k) ka mea i olelo aku i kona makuhinie, o Pihaehae, penei: "Auhea oe, e ka makuahine; no ko'u aloha ia oe, no ka nui o koo'luhi i ka i'a'ana i kahi aahu ame ka ai; nolaila, e kumu ola mai no oe ia'u. A make ka ho'i au, alaila, e ulu mai auanei, he elua mau laau ma kahau i kanu ai ia'u. He wauke ka laau mua; a he ulu ka lua o ka laau. O keia mau laau a i elua he mau kino no ia no'u. O ka ili auanei o ka laau mua, oia ka wauke, oia kau e kuku ai i kapa nou. O ka laau ia ma kuglima hema. A o ka lusu ho'i e ulu ana ma kua lima akau, he ulu ia. O kona hug, he mea a'i ia nau." Ua hooko ka makuhinie o Kihalaupoe i keia kauoha a ke keiki. Ua kumu ola ia oia, a ua ulu io mai la ka laau wauke ame ka laau ulu. A pela i loaa ai ka kolo wauke ia Pihaehae w. ame kumu kane, ame ka laau mau kokii.

O Kepoo k. ho'i ame Hanu w. kona kaikuhinie manu, ma kela mahole o ka moolelo kekiki, ua pi'o no laua ia laua iho. Oia, o Halulu w. he manu kanaka no ia. A na laua mai ho hanaua kanaka e hoomaka ana ma o Oliua la; a, oia kai nobo aku ia Kauikau w. hanau e Kekonik. a polauku.

18 Apelila 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)
Hoomakauaia e J. M. Poepoe no KA NĀ'I AUPUNI.

MOKUNA II.

Wa Umikumamolu o ke Au Elua o ke Kumuhonua
Kumulipo—Na Hanauna Lau Alii o keia Wa.

Aka, ma kekahi mahele moolelo kahiko i pili i keia hanauna, na oleloia, he wahine kanaka madoli no o Halulu; a o kana kane no o Kepoo. O keia wahine o Halulu no Kohala, Hawaii oia. A mai ohala aku, ma ka lae o 'Ipolu, kona holo ana a hiki i kabi i kapaina o Tahiti-mai-e-ka. He wahi keia, aia ma Kahaualea. O keia inoa nae, Tahiti-mai-e-ka, he inoa ia no kekahi heiau e ku ana malaila. Ua emi nae keia wahi he mau anana iloko o ke kai; eia nae, he ikeia iho no nae ia wahi e ka poe lawaia i ka la malie. I ka holo ana o nei wahine i keia wahi a hoi mai oia mai laila mai no kona aina ma Kohala, ua lawe mai oia i kekahi manu; a ua kapaina ua manu la nia kona inoa o "Halelu." A ua paa ka inoa o keia manu ma kekahio na mele kabikio o Hawaii nei, oia ke mele kanikau a Niau i haku ai no Kaahumanu. A penei kekahi mau lalani o ua mele nei:

'O Halulu o ka manu kani halau
O ku o kaha ka eheu o ia manu
Kani Kiwa ka manu i Kaweluna
He k'no manu no ka lani kou inoa—e."

857. Kepoo	ke kane, o Halulu	ka wahine
858. Oliua	" Kauikau	"
859. Kikona	" Kaimai	"
860. Ho'opulupulu	" Anna	"
861. Hoolehu	" Lapa'i	"
862. Kaulunokalani	" Kahelo	"
863. Hoouka	" Aluka	"
864. Kanalu	" Hakihua	"
865. Poi	" Leawale	"
866. Paepaemalama	" Kaumai	"
867. Kauiana	" Kaulalo	"
868. Palauu	" Pawap	"
869. Nukuono	" Hopulani	"
870. Pohana	" Hanaku	"
871. Kaiwiloko	" Kamaka	"
872. Leua	" Kaoiwi	"
873. Hookahua	" Hoomalee	"

(E HOOmAUI'A AEU AKA.)

19 Apelila 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)
Hoomekaikavia e J. M. Poepoe no KA NĀ'I AUPUNI.

MOKUNA II.

Wa U'mikumanaula o ke Au Elua o ke Kumuhonua
Kumulipo—Na Hanauna Lau Alii o keia Wa.

874.	Knian	ke kane, o Kuiaeonaaka	ka wahine
875.	Kapawaolani	" Kainio	"
876.	Manamanaokaloa	" Raukahā	"
877.	Aukuu	" Koha	"
878.	Kakahicika	" Kuua	"
879.	Kapoli	" "opumehana	"
880.	Kimana	" Kalimalimalimalan	"
881.	Polohilani	" Kalaninaknakaapu	"
882.	Kahilinaokalani	Hemua	"
883.	Kapaia	Hoolewakua	"
884.	Kakai	Manawahua	"
885.	Oili	" Ohala	"
886.	Kapaeniho	Okea	"
887.	Kaupeku	Kapua	"
888.	Kaoopeope	Kukaailani	"
889.	Nakia	Hoomaua	"
890.	Koels	Ioleleu	"
891.	Huakalani	Eaenuu-ula	"
892.	Nuekoindia	" Eeleka	"
893.	Kaitoa	Mcheaua	"
894.	Kalalonatao	Hooliu	"
895.	Hakalaoa	Kalukau	"
896.	Kekoha	Malikopa	"
897.	Pipili	Ulukaru	"
898.	Kaulamaokoko	Kspiko	"
899.	Kaulikelemoana	Hoomau	"
900.	Hūikalauan	Hamaku	"
901.	Hainuawa	Ulahuanu	"
902.	Laukohakoha	Hoolihiahi	"
903.	PAIKALANI	" Kumukanikekaa	"

Eia ka hoomaka ana o ka mookauauhauo Paikalani
ame Kumu-Kanikekaa, kana wahine. O ke
kumu nae o keia mookauauhan, effe'me ka mea
i ikeia ma ka Moololo Hawaii," i hoponoponoia
ai e Rev. F. J. Pukoro, (1858) oia o Puanue i
haikia ae nei, ja hanauna 886. O ka inoa
nae o keia kandia, kandia ni ma kela moololo
Hawaii ne la oia e Paikalani. Okekahi kakauia
ana o ka inoa o nei kanaka, oia o Opaiakalani.
E ikeia auanei mai w-Lilai (w) mai a hoa ia
Paikalani he 904 hanauna; a mai a Opuupuu
(k) mai hoi, ka hanauna nua ma keia Wa 12 o
ke Kumuhonua-Kumulipo he 88 hanauna, a mai
a Puanue (k) mai hoi a hoa ia nei (Paiaakalani
he 68 hanauna ia

(IN HOOMAUIA AKU ANA.)

20 Apelila 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomekaikavia e J. M. Poepoe no KA NĀ'I AUPUNI.

MOKUNA II.

Wa U'mikumanaula o ke Au Elua o ke Kumuhonua
Kumulipo—Na Hanauna Lau Alii o keia Wa.

904.	Paiikunulani	ke kane, o Tauikaiakea	ka wahine
905.	Liahu	" Kapoheli	"
906.	Kanikumuhele	" "oomanolani	"
907.	Hoopililari	" Nawihioililani	"
908.	Ohemokukalani	" Kanhoaka	"
909.	Pilihora	" Mahinakea	"
910.	Hōomohinukala	" Palihopmace	"
911.	Laiohopawa	" Kuajwalono	"
912.	Kuliaimua	" Hoopalau	"
913.	Laaunderea	" Mahilakea	"
914.	" oo'iilhai	" Hooliliaka	"
915.	Eiamanu	" Punaueaken	"
916.	Hoopailim'a	" Hoopainoana	"
917.	Nakukalani	" Kaukenlani	"
918.	Naholokauibiku	" Aroapoka	"
919.	Pepepukaua	" Puhiliakea	"
920.	Hoomaopulani	" Ahuuahakea	"
921.	Kukulani	" Awekeau	"
922.	Kukanahalelaa	" Wakauma'i	"
923.	Kukaimukanaka	" Hiliapale	"
924.	Kukamokia	" Hauli	"
925.	Kukahāuli	" Leleim imo	"
926.	Kuka-Moi	" Hoosahr	"
927.	Kukaluakini	" Puepue	"
928.	Hoopilimoena	" Kahiololo	"
929.	Hoopailani	" Mahikons	"
930.	Lohalohai	" Leuhobola	"
931.	Kelekan-i-kau'i	" Mokumokulani	"
932.	Kanikanian'a	" Meimeikalani	"
933.	Keleikanu'ulani	" Palimaka	"
934.	Keleikanu'upia	" Pitana	"
935.	Keleikapouli	" Opiopuska	"
936.	Keleikamalamahiku	" Kuukuu	"
937.	Hoohiolokalani	" Hoopalaha	"
938.	Hoopihapiha	" Hoopu'anu'a	"
939.	Hoopalipali	" Kukahāuli	"
940.	Mihikulani	" Poapehiwa	"
941.	Meunaku	" Kaleewaa	"
942.	Hooholihae	" Binapophilani	"
943.	Pūpīwaa	" Naukelemauna	"
944.	Kakelekaipu	" Laulauulan	"
945.	Nakia-ua-awa	" Poiao	"
946.	Nanoo	" Kubimakan'i	"
947.	Narelohi	" Lōonakalakai	"

(IN HOOMAUIA AKU ANA.)

21 Apelila 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NĀ'I AUPUNI.

MOKUNA II.-

Wa Umikumamalua o ke Au Elua o ke Kumuhonua
Kumulipo—Na Hanauana Lau Atii okeia Wa.

948.	Hoohe wahewa	ke kane, o Hoopale pale, ka wahine
949.	Milimilipo	" Milihope "
950.	Ku' emakokokalani	Onaku
951.	Poopoolani	Heanalanī
952.	Kaiilekalani	Eilekipē'a
953.	Hooipomalama	Kaikaihakea
954.	Kunukinibia	Malilona
955.	Paniokaukea	Fokaukahī
956.	Polomailani	Nakao
957.	Polohiuia	Feiheiao
958.	Kukukalani	Panionio
959.	Hool-pau	Hololani
960.	Nuualani	Pahiola
961.	Lanipahio	Mukumulanī
962.	Hoomukulani	Newaa
963.	Hoonewa	Kuaala
964.	Lanukuaasala	Pilimeha-e
965.	Hoopilimeha-e	Niniaulani
966.	Vanikikalani	Kalaniku
967.	Hoonakuku	Nihunahupuakea
968.	Lanipuke	Kalolo
969.	Ahukelc	Oiliololo
970.	Pioalani	Pioalewa
971.	Miahulu	Pahulu
972.	Mianiani	Kihihali
973.	Kumakunalani	Poouue
974.	Hoopilipilikana	Pilikana
975.	Nuakeapaka	Holiakea
976.	Palilaa	Palikomokomo

O ka hoomaka ana keia o na kupuna i loaa mai ai o Papa (w) oia nohoi o Haumea. He poe inoa "Pali" wale no keia mai a Pa ilaa aku a hoea ia Paliku (k) i noho ia Palihi'a (w) a na laua aku o Paliku (k) kai nobo sku ia Palihi'o (w) a nee sku a loaa o Papa (w). Mamuli paha o keia man mea "Pali" o nei mau kupuna o Papa i oleloia ai ma "Ka Moolelo Hawaii" a Rev. J F. Poewe, "no pali kona mau kupuna, a man makua." Ua hoomaka pu iloko o keia hoomaka ana ka mookuhau o Wakes. A e ikoia ana keia makape ze nei. E nee ana mai a Palilaa (k) sku nei a boso ia Palipalihik (k) nana ka wahine o Paliomahilo; a na laua mai elua keiki: e Oiolo (k) (oia noboi o O olo-i-honua-mea, wahia a kakahi mookuhau) aine Paliku k. Mai ka manoa mai o Oiolo k. loaa o Wakes k.; a mai a Paliku k. mai hoi loaa o Papa. Eia nae, he paewa iki ma keia wahine. Ma kakahi man mookuhau, na ojeloa o Paliku k. ka mua, a o Oiolo k. ka mull. Ma keia ane, he pili no o Wakes k. ia Papa w. i kapai o Haumea w. E ikoia ana keia makape ae nei.

23 Apelila 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NĀ'I AUPUNI.

MOKUNA II.

Wa Umikumamalua o ke Au Elua o ke Kumuhonua
Kumulipo—Na Hanauana Lau Atii okeia Wa.

977.	Palimoe	ke kane, o Palialiku	ka wahine
978.	Palihoolapa	" Palimauna	"
979.	Palipalihia	" Haliomahilo	"

Hanau mai na laua keia mau keiki elua, oia ho'i o OLOLO ame PALIEU. A na OLOLO mai me PALIKU na hanauana i losa mai ai o WAKES me PAPA (w). Eia ma keia wahine o keia mookuhau i hoohele ia ka mookuhau o OL LO ame PALIEU. Ea uhui ka mea kakau i keia hoonohonohō kuauhau ana o Ololo ame Paliku (k) ma ke ane, he kakua ana o Ololo no Paliku, manauli o ka boonohone kuauhau o ke mele Haikupuna o Kualii, ka Noi olo Oahu nei, ke mele hoi i oleloia ai, ua hocilia malina o Nauma lii, Mei o Keau.

Ka Mookuhau o Ololo.

Ka Mookuhau o Paliku

	KANE.	WAHINE.	KANE.	WAHINE.
180.	OLOLO—	Ololohu	PALIKU—	Patihai
981.	Olohononus	Olochena	Palikav	Palihilo
982.	Kumuhunu	Halolilo	Lekihau	Kesona
			Ha au mai e—Kare me mana loa, no manu manu. O Ahukai (k) ko laue muli.	
983.	Ah-keli	Holohani	Nal-er-Tuu	Punkahaleo
984.	Kepili	Kekauvinai	Karipenchedae- hoe	Kaipahakoe
985.	Kawikenn a	Ma-le-o-lu-ai	Karipata	Karopemoe
986.	Kewekahi o	Khankia	Ke-pip ihua	Karopemoh
987.	K-hib-lupi	Yakao	Glossifera	Karopemoh
988.	Ku-ikeliakau	H-prumakaitae- lone	Karipemelika	Karopemoga's
989.	Kahukolehu	Kemonehaleka- hau	Karipemelika	Karopemehan-
			hau	gata
990.	Kalikilekana	Haukaakuleka	Kepili	Karopemoga
991.	Hooeakau- ia	Haukaakuleka	Karipemelika- hau	Karopemehan-
992.	Kepo	Kangipokohao- hoe	Kepapahilihi	hik
		Lani kupo	Kepapahilihi	
			Kepapahilihi	

(E HOCILIHA AKU ANA.)

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII)

Hoomakaukausa e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI

MOKUNA II.

Wa Umikumamalua o ke Au Etua o ke Kumuhonua
Kumulipo—Na Hanaua Lek Alii o keia Wa.

Ka Mookuauhau o Olo.		Ka Mookuauhau o Paliku	
KANE.	WAHINE.	KANE.	WAHINE.
993 Nuhuekekana	Haneelina	Kapapauli	Kapapopope
		Banau ma, o Kapapani u, he moa; ame Kapoheenal, ka nui.	
994 Keavenu	Iaheaman i	Kapapeonalu	Kamaulikainaih
995 Kahinakiakea	Luanainakipau	Kihotokohipa	Mebaknakoko
996 Kulanahinakii- akea	Ha-n hinakii- papa	i spia-i-o	Melinikupau
997 Limanahinakii- akea	Ono nah'nakili- papa	Papiteenulu	Hanaua
			Nalaua nui i hanau ilo o Pop- kohonu, teni o kahauakoko ma, lio aia.

Ma ka mahele o 'Omaia, ka muli o 'Iaiku honua (k) i hoomaia si ka mookuauhau o Paliku (k) i hoikeia ae nei a loa o 'Iaumea (w) oia noho o Papa (w). A o ko Liaiku honua mahele kuanauhau he mana okoa no kona i hele ai a loa o Kupulanakehau (w) kai noho ia Kahika, sia noho o Kahikoluamea w. a loa mai a o Wakes, i kapain i kahi wa o Papanuiakea.

O ka helu 992 i hoikela no 'a oia ka hoomeka ana o ke kusuhau Ku'muhonua, i hoo'okumu mau la o kekahi poe kuanauhau kahiko, ma he aro, o ke kumu keia e nea mai ai ka lakou bahan kuanauhau ana. Aka, he mea pono no nae te hoomekapopopoa ma hei wahine, he manao mookuauhau Kumuhonua e e no kekahi. Oia Kumuhonua, ma la manao Kuanauhau, o Kahikoluamea kana wahine. E hoikela eku ana no kua Kuanauhau Kumuhonua ma hei hopeaku: a pola no me kekahi man mookuauhau e se. Ua hanau ka mea kakan pola, i mea o houluulu poe ia ai na mabole Kumuhonau i keia o Hawaii nei i ole o nalo'ole mai ka Lahui Hawaii eku o keia wa ame ko enopi eku nei hei.

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII)

Hoomakaukausa e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI

MOKUNA II.

Wa Umikumamalua o ke Au Etua o ke Kumuhonua
Kumulipo—Na Hanaua Lek Alii o keia Wa.

Ka Mookuauhau o Olo.

KANE.	WAHINE.	KANE.	WAHINE.
998 Hiku'nahinakii- akea		Waluanahinakii papa	Hemaila
999 Iwaa-ahinakii- akea		Lohanahinakii- nskipapa	Kehaukeo
1000 WELAHILANINV 1001 Kahikoluam a		Gwe	Mehala
		Kupulanakehau	Kahaka niue ukelele
1002 WAKEA		Kahokukalemo- ana	Hinawaioki
Lihauula			Hanau mai o— (a) Mulinaha k. (c) Laumiha k. (d) Kahaula v. (o) Kahaua k. ko w.
Makulu			

1003-Kukalanihiu KAHAKAUAKOKO
Hanau mai o—
PAPA-NUI-HANAU-MOKU, oia
nohoi o Haumea

HOAKAKA—Ke ikela ae la, aia me ka hanaua 1002 mai a Lailai (w) mai i loaa mai ai o Wakes; a ma ka hanaua 1003 hoi i loaa mai ai o PAPA. Nola la, he hanau mua o WAKEA no PAPA, ma keia mookuauhau. O MULINAHIA (k), Laumiha (k) Kahaula (w) ame Kahauakoko (w) i hoikeia ai la, he poe keiki lakou apau na Kahokukalemoana (k) ame Hinawaioki (w).

- (a) Mulinaha k. ia Ipoi w
- (e) Laumiha k. ia Kekahakualani w.
- (i) Kahaula k. ia Kuhulibonua w.

A o Kahakauakoko w. hoi; e nana, ma ka helu hanaua 1003 i hoikeia ae la.

Nolai'a, ua hoea mai la kakou i keia wa i ka loa ana o WAKEA ame PAPA, na kupuna mua wahi a kekahi poe o ke Hawaii nei labukanaka; oia nae, he hope loa mai lana mai ka wa mai o Lailai w. elike me ia i hoikeia ae la.

A ma keia wahine, e pau ai ka aulani mookuauhau mai a Lailai w. mai a hoea ia Wakes, ame Papa; a o hoomeka ana ka mookuauhau mai a WAKEA aku ame Papa a hoea mai ia Kamchamaha I, KA NA'I AUPUNI; a o keia mahele e hoikeia ana ia me hope ae nei

E hoomekapopopoa, mai ke Au mai o Lailai w. a hoea ia Papa w. i kapaia o Papanui-hanau-moku, e ka nui o na makahiki, ma ka hoonohonoho kuanau a ko Hawaii nei poe, un like me 7 mano, 5 lanu, 2 kaau, 4 kauna ame 2 keu makahiki, oia hoi, he 30,090 makahiki la ma ka helu o keia wa.

26 Apelila 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)
Hoomakauauia e J. M. Poepoe no KA NĀ'I AUPUNI.

MOKUNA II.

Wa Umikumamalua o ke Au Elue o ke Kumuhonua
Kumulipo—Na Hanauana Lau Alii o keia Wa.

Maunu o keia mookuauhanu i hoikeia ae la, e hele ana mai
a Lailai w. nai a hoea iC WAKEA ame Paka, i na hanauana 1002
me 1003, e inoopopo ai "sa manao o ko Hawaii nei Lahūka-
nake."

A ma kela wabi, he mea pono ke hoikeaku i ka mooku-
auhanu e hele ana mai a Laikehonua k. mai, ke kaikuana o
Honadla k. i hoikeia ma ka Helu (hanauna) 997 i hoikeia ae
nei.

E hoonoopopeia h-lala Kuauhau keia no ka Wa Umiku-
mamalua o na hanauana Kanaka mai a Lailai w. mai; elike la
nolai me ka manamana ana ae o na lala kuauhau o Otoro ame
Paliue i hoikeia ma ka Helu (hanauna) 998. O keia kuauhau
o Liikoku, e like ana ia i ka hanauana Kanaka i loa mai
ai o Kupulane w. nai w. ka wahine a Kahiko k. oia hei, o Kahiko-
lumamea, i hoikeia ae nei o Wakea.

Nolaila; e i ke hoonohenobo ana e keia Kuauhau o Li-
AKILOHONUA

997. Iekeku...	o ke kane, o Keakahulihonua ka wahine
998. Luk...	Kapapaialaka "
999. K...	Lapuukehonua "
1000. Mal...	Lawekeao "

Olohu mai na ko'a mau mea, he poe Keiki lehu'ehu
loa, a mawaena olakou oia o KUPULANAKEHAU,
wahine a KAHIROLUAMEA i hoikeia na ka
Helu (hanauna) 1001. O na hoahanau a kpi-
lumane o KUPULANAKEHAU w. i hoikeia oe la,
e i hoikeia oe la.

KANE	WAHINE
Kinilauemano	i noho ia Upala
Haalo	" Kinilauewalu
Kaminoekalani	" Kalanianeho
Kamaka'kalani	" Kahusekalani
Keohooekalani	" Kamaeekalani
Kaleiokalani	" Kapuehiki
Kalalii	" Kewomole
Malakupua	" Ke-a-e-o-ka-ladi
Haule	" Leoa
Nanea	" Walea
Nana-Nuu	" Lalohana
Lalokona	" Lalohooaniani

(E HOOMAUIA AEU AEA.)

27 Apelila 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)
Hoomakauauia e J. M. Poepoe no KA NĀ'I AUPUNI.

MOKUNA II.

Wa Umikumamalua o ke Au Elue o ke Kumuhonua
Kumulipo—Na Hanauana Lau Alii o keia Wa.

KANE

Honnarpiluna	noho ia Honuailalo
Pokinikini	" Tolelehu
Pomanouano	" Polihakoikoi
Kupukupuanu	" Kupukupualani
Kamdeokahentua	" Ke'aokahonua
Paiaalani	" Kanikekaa

(Ua hockamū kūlākua kekahi poe Kuauhau ma e
kei Palaalani i hoikeia ae. Oiai, o ka PAIA-
KALANI, (Palaalani, a i ole, alpaiakalani) ka po-
loei o ke kū ana o ke kuauhau i hoikeia ma ka
"Moolelo Hawaii" i hoomaopope mua ia ae nei;
ai; ne ia na ka Helu (hanauna) 903.

Obeniyka	" Punaiai
Makulu	" Bona
Milipomea	" Hanahansiau
Hookumukapo	" Hoao
Lukahakona	" Naulani
KUPULANAKEHAU W.	" O KAHIROLUAMEA k.

He mau muli aku ko Kupulanakehau, oia e—KU-
LAIEHU k. me KONA,AKALANI.

He 26 ka nui o na keiki apau e a Maluapo k. ame
Lawekeao w. o ka helu (hanauna) 1002 i hoikeia ae nei.
Ua kuhihewa loa kekahi poe Kuauhau i ka olelo ana, he mau hanauana kukaawale
o Kinilauemano (elike me ia i hoonobomohoia za
la) a hoea ia Kupulanakehau, me kona mau
muli mai. Nolaila; mai a Kanilauemano mai a
hoea ia Kupulanakehau w. me Kulanieha k.
ame Koiakalani w. nojoko lakou o ka Hanau-
na 1001 nai a Lailai w. mai; a ua kuliko ia e
ke au hanauana o Kahikoluamea; i hoike mua ia
ae nei.

A hoamanoina, ua hoike ka mea takau ma ka
Helu 73 o KA NĀ'I AUPUNI nei i ke au o Kahiko-
luamea i hoea mai ai ke kai hoe heu 4 i ikeia
ma Hawaii nei.

(E HOOMAUIA AEU AEA.)

28 Apelila 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII)

Hoomakauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA II.

Wa Umikumamolua o ke Au Elua o ke Kumuhonua

Kumuipo—Na Hanuna Lau Alii o keia Wa.

Ma keia Mokuna e nana ai kakou i ka hanaua Kanaka o hoomaka ana mai a WAKEA me Papanui HANUMOKU mai.

He mahele ano nui a pohihiihi no keia o ka hoonohonoho ana, manuli o ke kulike ole o na hoolou a hoopili mookuauhan ana a na 'I o ka wa kah ko o Hawaii nei i ko lakou nisu mookuauhan. Aole hoi oia wale no; aka, o ke kulike ole a paewa-ewa nohoi o kekahi mau inoa. O kekahi, pilikia nui nohoi o keia mau mookuauhan, oia ke komo ole ana o kekahi mau inoa o kahi mau ali'i ma na mookuauhan ali'i o Hawaii nei. Aka, e hoao ana nae ka mea kakau, elike me ka hiki iua, e makala-kala ne i kekahi mau-hihi peo o keia mookuauhan, me ka manaolana e losa mai ana na kokua mai ka poe paa Kusuhau o kakou e noho nei i keia wa i mea e hiki ai e loaa he Papa Kuauhau Alii pololei no Hawaii nei.

E hoomaopopoa, mai ke Au mai o WAKEA ame PAPA-NUI-HANAU-MOKU, a hoen lōw mai ia Kamehameha, KA NA'I AUPUNI; ma kamahela mookuauhan pili ana iko Hawaii poe ali'i, oia ka Wa Umikumamakolu o ke Au Elua o keia Moolelo KUMU-LUPO-KUMUHONUA.

E horo ana nohoi ka mea kakau ma keia mahele e kukulu i na Papa Kuauhau Alii o Hawaii, Maui, Oahu ame, Kauai. E hoolilo ana no nae i ke Kumu-kuauhau o na Ialani ali'i o kela me keia mokupuni i hoikeia ae la ma q. Wānra ia ame Para; me ka hookomo pu ana ma na wahi hiki, i na hoakaha moolelo kahiko elike me ia i loaa mai ai i ka mea kakau mai loko o na mookuauhan lehulehu i pai kuke ia e i kakauhinais hei.

A i ka homaka ana i keia mahele, he mea paoa no i ka mea kakau moolelo ke hookomo ma keia wahi i na olelo i hoikeia ma na Pauku 1 nis 2 o ka Mokuna 2 o ka "Moolelo Hawaii" (1858) i hoikeia ma ka aoso 6 i loaa ai ha makuhunu ana a he hoolala ana i nii manao hoakaha e hiki melelo.

"1. Mai ia WAKEA mai a hiki mai i ko Haumea make ana, eono ia mau hanaua kanaka. Aia nui Oloilo-i-Mehani kahi e noho ai keia mau hanaua. A mahope mai o keia mau hanaua eono, 19 ia hanaua. A na manao wale ia, o kekahi peo o keia mau hanaua kai hale mai a noho ma Hawaii nei; neka-neka, o'ka iwakalua paa o keia hanaua, o Kapawa. Nona inea, oia kai hale mai ma Esganiloko no Waialua i Oahu, kona wahi i hanau ai.

30 Apelila 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII)

Hoomakauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Hoomaka ka Moolelo Kuauhau mai a Wakea mai.

"2. A mai a Kapawa mai a Piki mai i keia wa, ua ike no ia ka hanau ana o na kanaka ma Hawaii nei"

O ka otelo ana, elike me ia i hoikeia ma ka Pauku Li'i Lili ia mai ka "Moolelo Hawaii" mai o 1858, no ka nee ana o ka kuauhau mai a Wakea mai, a i ka make ana o Haumea, oia nohoi o Papa-nui-hanau-moku, wahine nohoi a Wakea. He "moolelo ia mau hanaua kanaka," ua pili no ia i ka hoonohonoho kuauhau i hoikeia ma ka aoao 34 o ua Moolelo Hawaii nei (1858). Oia Papa Kuauhau, oia ke Kuauhau Nui o Ulu, i hoikeia ma Davida Malo maloko o kana "Moolelo Hawaii" i hoolahai ma ka makahiki 1838. O ko Hawaii Mookuauhau Alii. ia nee ana ia mookuaukau a loaa o Kamehameha I, KA NA'I AUPUNI.

Aole nae i hoikeia ma ia mookuauhan, a ma kekahi wahi e ae nohoi oia buke "Moolelo Hawaii" a i hoponoponoia. aieken. J. F. Pukaea, kekahi mea e pili ana i ka make ana o Haumea. Ua maopapo no nae o Haumea, o Papa no ja.

Ma ka manao o ka "Moolelo Hawaii" i hoikeia ae la, e ike ana ia, aole no Hawaii nei o WAKEA ame PAPA. siai o kekahi i noho ai laua, oia hoi o Oloilo-i-Mehani, he wahi ia i ike ole i ma Hawaii nei. Aka, e ike no me ka ka mea kakau i manao ai, no Hawaii nei no o Wakea me Papa, oia hoi o Haumea, pano oia e hoao nei e hooiaio ia manao wa keia Mokuna, ma ka hoomaka ana i ka nee mookuauhan ana mai a WAKEA mai.

E hoomaopopoa, o Waken ka piko i hui na welaun kuanikanelu o ka hanaua kanaka e nee ana mai a Lailai (w.) mai ha mua; a e nee hope ana hoi mai a Kamehameha I, aka, ka pao, a pill ia Wakea, ke lawe kakou i ko Hawaii kuauhau alii, ma keia hoonohonoho ana. A o Wakea no nae ka piko i pao, a i na maawe kuauhau o na hanaua 'ili o kela ame keia mokupuni o Hawaii hei.

KA MOOLELO O WAKEA.

O WAKEA, oia kekahi o na keiki a Kahiko, oia o Kahiliua-me a Kupulauakehan, kana wahine. He ekolu manao iki a keia mau met: o WAKEA, ka mua, o Limauula, ka weka, a o Makulu, i kapaia noboi o Makulukulukalani, ke kanaka i oleloia ma ku mele—

Huihui a kau i o Makalii—Pa-a.
"O kanaka opeope nui,
Paa na hoku kau i ka lewa."

(E MOOMAUA ARU ANA.)

1 Mei 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA^{*} III.

Hoomaka ka Moolelo Kuauhau mai a Wakea mai.

KA MOOLELO O WAKEA.

Fe mau inoa okoa ae nohoi kekahi o Wakea, oia o Kapanuiakea, elike me ia i ikeia ma ka mele Kumulipo; a o Makina-Hano hoi kekahi inoa, elike me ia i ikeia ai ma ka pule a Kamoawa, ke kahuna.

Ma ka Davida Malo moolelo hoi, ua olelo oia, o Lihauula mua; o Wakea aku kona hope, a o Makulu ko laua muli. Aka, ua hoike mai o Abershamma Fornander ma ka aoso 112 o-kana Buke I "Ka Lahui Polynesia," o Wakea no ko Lihauula-mua; a o Makuu, oia nohoi o Makulukulukalani ko laua muli.

Ua ikeia ma na papa mookauhau he nui elike me ka mookauhau o Opukahonua, Hulihonua, Kapapaiakea me Poukahonua, o Lihauula ke keiki mua a Kahikoluamea k, me Kupulanakehau w; o Wakeaaku ka waena, a o Makulu ka hope. Aka, ma ka mookauhau o Welawahilani i hoikeia ma ka aoso 187 o "Ka Lahui Polynesia," Buke I, o Wakea, ka mua; o Lihauula ka waena, a o Makuu (oia nohoi o Nakuu, i kapai i kahi wa o Maukulu ka muli.)

Me he mea la, ua hanai'a kela mau mookauhau i hoikeia se la, ma ka hoolio ana ia Lihauula i mua no Wakea ame Makulu, e na kahuna o ke au kahiko, oiai ua oleloia ma ka moolelo kahiko, mai a Lihauula mai i loa mai ai ka oihana kahuna, oiai hoi ka oihana alii mai a Wakea mai ia. A na hanai'a kahuna i keia hana i mea e lilo ai ka oihana kahuna i pono ka oihana alii.

No ka mea e pili ana i ko Wakea o'eolia ana no Kona hanai'a ana me kona mau lima i ka Pae Aina o Hawaii nei, ua hoikeia i mahelè ma ka Mokuna I, o keia moolelo i kaheope ae nei.

Ua boomeopopois ma na kuauhau ame na mele kahiko, oia no ma Oahu nei i kahi i nobo ai o Wakea ame Papa.

Aia ma kekahi moolelo kahiko o Hawaii nei, ua ikeia o Wakea ame ko Papa nobo ana maruka ac poto Kalihii, a poto nohoi ko Wakea kukulu ana ma Waolani, Neemuu ae nei, i Hele. A o ka inoa o ua heiav la oia o Kawaluna. Ua oleloia, e ka heiav mua leia i kukulu mua ia ma keia Pae-Aina. Aia maloko o kekahi mele kahiko i hoakakaia ai keia nobo ana o Wakea ma Waolani ame kotoa kukulu heiav ana malaila. & penoi ua mele la.

(E HOOMAUIA AKU ANA.)

2 Mei 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Hoomaka ka Moolelo Kuauhau mai a Wakea mai.

KA MOOLELO O WAKEA.

1. "O Wakea la ko Waolani
2. O ku ka lepa la i Waolani
3. O ka pae-humu la i Waolani
4. O ka illi'i la i Waolani
5. O ka'anuu la i Waolani
6. O ka mana la i Waolani
7. O ka hale pahu la i Waolani
8. O ka Moi la i Waolani
9. O ke kupala la i Waolani

Ua oleloia nae ma kekahi moolelo kahiko mai Tahiti i hele mai ai o Wakea ame Papa a noho mauka ae nej o Kalihii. Aole nae ia he mea pololei, oiai o ua moolelo la ua pili ia i ka lea ana o ke akua ulu (bread fruit god) o Hawaii nei, oia hoi e Kanehaikaua; a o ka moolelo oiaio maoli i pili i keia akua ulu, aole i hoike ia malaila ua hoea mai o Wakea ame Papa mai Tahiti mai. Aka, o ka maawe moolelo o keia ano e hoike ana mai Tahiti mai o Wakea ame Papa, no nei mau wa hope mai nei ia, na wa i maa ai na alii ame na kahuna oia matau, e hoopilipili mookauhau alii a mookauhau kahuna nohoi ma ke ano, mai Tahiti mai na kumu o ko lakou mau mookauhau.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kalihii—Ke Leoa ana o ke Akua Ulu o Kameka'ibana.

O Wakea, he kanaka maoli no ia; a o kana wahine oia o Papa, i kapai nohoi o Haumea, a o ko laua wahipi noho ai oia ka pali o Kilohana. O'a kela wahine kaola pali mawaena o ka awawa o Kalihii-uka ame Koolau; a oia nohoi ka heokuina o ka laulanai mauna e hele la uasi Nutanu mai a hoea i Kalihii a nee a hala loa i Koolau-loa.

La laua e noho ana ma keia wahine, ua leoa ko laua oia, ma na mea o keia noho kimo ana ma o na maia pale-ku i ka nakele, na ubi punapuna noe lepo o ka uka, na halo aveu manaha e lilo i poi uouo oeo; na hoele me na kika-wai-o e lomai pu ilo ak me na opae kala ole o ka uka wackole; na lawalu copa momona i hele a elia i ka lauki, ame na waki luau palepalu oia uka iuui. Pela nohoi me na alamihii kai aala o na kai kekola e kai ae nej o Kalihii, e tia na papai'momona, a pela nohoi me na wahinehua e pili maoe i ka Koolau, ame ko laila mau lau 'imau. A o keia manu mea e pili mai pu ilo, mo ka poi aveu uouo, he ono mai bei kai a koe.

(E HOOMAUIA AKU ANA.)

3 Mei 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakauaia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Looa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

Kē iho nohoi ma kai nei o Kaliki, he ola no ko laila; a pela nohoi ke iho ma na huli Koolau, he ola no, aia, ma ko laila mau kahakai.

O kahi i ku ai ko laua wahi pupupu hale, maluna pono ne ia o kela kaola pali o Kilohana. Ma kahi o kela puu ano haaha ma ka palena luna loa o ke alanui e heleia nei e na kamahele makaikai o keia au.

I ke. Ia malie maikai o ke kau, oiai no laua e noloana. ma ko laua wahi pupupu hale, elike nohoi me ka mea mau o ka noho ana o ke kāne ame ka wahine, ua huli aku la o Papa, oia hoi o Haumea a nana aku la ma ka huli Koolau; a ike aku la i ka waiho 'kahela mai a ke kai o Mokapu; ma Heeia-kea, ono ae la na Haumea nei i na lau limu ame na hua alamihī oia mau aekai; a o ka manawa no ia i liuliu iho ai ua Haumea nei e iho ilalo o na Koolau i ka lawai'a. Olelo ae la oia i ke kane: E iho ae an i Koolau i wahi inai na kaua.

O ko a nei iho aku la no ia ma ke alanui pali, e moe la mai luna aku nei o Kilohana a haea ilalo o Luluku ma. Aole keia i iho no kai o Mokapu, aka, hele aku la keia a haea i Kanoehe ma keia huli Koolau a hiki i Heeia, a haea i ka lae o Kealohi. Oia kela lae mawaena-o Heeia-uli ame Heeia-kea.

Oiai hoi ka wahine, o Haumea, i hala aku ai no kama hukai imi ola ma na Koolau, na bele mai la o Wakea e huli i mai wahi lau-nahele, na wahi mai'a ame ia mea a'e, ia mea a'e e pono ai ka ai ana iho me na wahi mea makamaka hou, a ka wahine ke hoi mai, mai kahakai mai. Oia hele ko ia nei a loaa na hoi'o, ka ubi, a ike aku la keia i nei ahui meia a ka nui launa ole. Ua hele nohoi a oo pono. O ko ia nei oki iho la no ia. Iaia e oki ana i na mai'a nei, ua loaa ponoaku la oia i na kiai o ke ali'i, o Kumuhonua; a pa-e ana ka leo o ke kiai: "Ahaha; loaa pono ke kolobe."

"Auhea?" wahi a kekahi.

"Eia la; ke oki nei i ka mai'a a ke ali'i."

"Ina pela, ea, e hauhoa aku na lima i ke kaula, a e kapuu na wawae a paa. He puua kena na ke ali'i. Kahaha! Na-ae ho paha hoi ke kolohi i ke kii i ka mai'a a ke ali'i. Eia ka e nei kanaka ka mu ai mai'a e pau nei ka mai'a a ke ali'i o uka ne o ke kuahiwi. Kauwa make loa oe ia makou."

(E HOOMAUIA AKU ANA.)

4 Mei 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakauaia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Looa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

Pane mai la o Wakea: "Aohe ia he ali'i. He Ali'i _____ no ia."

"Ka—i! He keu oe a ke kanaka olelo ino i ke ali'i. Ke _____ ke ana oe ia makou. Alua ou hewa; o ko aihue i ka maia _____ ali'i, a o ko kuamuamu. Nolaila, e paa'ku ana oia ia makou _____ ka hopuia."

A o ka hopuia iho la no ia o Wakea e ua poe kanaka _____ nei, kupeeia iho la a paa i ke kaula kae, ame ke kewo'i _____ paa na lima ame na wawae.

I keia wa i pane ae ai o Wakea: "E aho e hookuu ae _____ i kuu mau wawae i hiki ia'u ke hele, o lilo ole au he ali'i _____ na oukou e auamo hele ai mai uka sku nei a haea i kahi o _____ ali'i a oukou. Oia hana luhi ia la, o ka auamo ma ke kua. _____ e makalakala ae ana oukou i na kupee o kuu man _____ nei la a hemo, ea, na'u no au e hele."

Ua maikai keia mau olelo a Wakea i ua poe kanaka _____ ke ali'i. Nolaila, wehewehe ae la ua poe nei i na kanla i _____ paiai ai na wawae oia nei a hemo, koe nohoi na kaula i _____ ia si na lima oia nei i opeaia ae ni ma ke kua, a heeu ake _____ ua poe kanaka nei o ke ali'i ma ka olelo ana 'ku. "O-iai _____ kakou!!"

Alaila, pane hou mai la o Wakea i ua poe kanaka nei:

"Aole anei hoi oukou e ololu, e kali iki hoi kakou _____ mai ka'u wahi luahine wahine mai laulo mai o Koolau, aole _____ hoi oia ia'u a ike aku nohoi au iia; alaila, hele-a kakou _____ ke ali'i a oukou??"

"Aole. Aole e hiki; niai o ke kauoha i haamoa mai ia _____ kou o ka wa e loaa ai o ka mu name'e aiku nei ka mai'a o _____ makou haku, he kaualupo wale no ka makou ia kauwa makou _____ a haea imua o ke ali'i. Nolaila, sole makou e ae aja i kauwa _____ wahine a kekahi kanaka i pane ake ai ia Wakea.

O ko lakou nei iho mai la no ia. Ia lakou nei i iho makou _____ mai uka mai o ke oaws o 'alibi-uka, o ka wa no ia i ka ihue _____ ke anuenue iluna pondō "ilohana. sole nohoi i luidin o _____ haule iho la no ia o ka ura pa ana ka mokou me ka _____ launa ole; a hu'e nohoi ka wai ula i kai, a hele na piha-a e _____ kuabiwi i kai o ka moana.

(E HOOMAUIA AKU ANA.)

5 Mei 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaulaura e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loa
ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

Ilokio oia ua ame ia makani ikaika e pa ana i hele mai ai
Jakou nei a puka iwaho nei a hele mai la mauka mai a hoea
i Kapalama oka, e heia nei i keia wa, malie ae la ka ino. A
mai laila aku, lawe loa ia akula keia (Wakea) no kahi o ka
ilamuku o ke alii e noho ana ma Kaha-honua ma keia aoao, ma
Ewa nei o ke kahawai o Nuuanu, oia nohti kela wahi palaha-
laha mawaena o ke kahawai o ke kawa o Puehuehu ame ke
kahawai o Waikalalulu. A i keia wahi hoopaaia iho la keia i
kekahi kumu-ulu nui, e ku ana maluna pono aku, aoao ma Ewa
o ke kawa o Waikalalulu.

A ia wa i hoounaia aku ai kekahi ejele imua o ke alii
Kumuhonua e noho ana ma Apuakehau, ma Waikiki, no ka ho-
ike ana 'ku iaia, ua loaa ke kanaka nana e aihue mau nei na
ahui maia punapuna o uka o Kaliki. I ka hoea ana'ku o ua
elele nei imua o ua 'lii nei a hoike akula iaia i keia lono; ua
ninau mai la ua 'lii nei:

"Owai ka inoa o kela kanaka i paa mai fa ia oukou i uka o
Kaliki-lihi-o-Laumiha?"

Pane aku la ka elele: "Aole au i hawaii mai nei i kona
inoa. O ke kauoha wale no i haawia mai nei ia'u, e ke 'lii, oia
ko'u holohi mai a hoike ia ce no ka loau ana o ke kauwa maka-
wela nana e ai-a-puaa nei na maia a ke alii ma ia mau koa-uka."
"Aole anei he kanaka ano aiai, a he ehu kona lauoho?" i
ninau hou mai ai ua 'lii nei i ka elele.

"E ke alii e," wahi a ka elele i pane aku ai, "o ka illi o ua
kanaka la ka'u i boomapopo iki, he ano illi keakea. Aole au i
ike i ke ano o ka lauoho. He kuma-uli paha, he ehu paha."

"Pehea ke ano o ka oiwi kino o ua kanaka 'la?" i ninau hou
mai ai ke alii.

"He kino loahi ma'i-oehehe meikai kela. He kanaka ui."

"O oe no anei kekahi mea i hopu mai nei a paa ua kanaka
'la?"

Hoole aku la ke kukini me ka olelo ana aku i ke alii, he
poe oka wale no ka poe na lakou i hopu i paa ai ka "mu ai
maia."

Ia wa i pane mai ai ke alii: "Heaha la hoi. Eia ka'u kau-
cha ia oe. E hoi oe a hai aku i kuu kanaka, ka mea iaina keola
ame ka make, e kalua i kela kanaka iloko o ka imu. A e ho-
ike bou mai oe i ka lobe ia'u mahope iho o ka pau ana o ka
oulou hana. I hele noboi kela kanaka a o kuu pulakaumaka,
kuu hoa-pao, alaila, e ku ana kekaua huliamahi ia Oahu nei."

7 Mei 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaulaura e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loa
ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

Eia ke alii o Kumuhonua, ke hoike nei i kona noonoo koh
honua ana iho, he hoa-pao nona nei kanaka i laweia mai la e
make, a ua hoohuoi wale no oia ia Wakea.

Ano, e nana ae kaua e ka makamaka heluhehelu, ia Papa-mu-
hanau-moku (Haumea) e nanea la i ka lawaia kai-kohola iho
kai o Kealohi.

Oi nanea ua Haumea nei i ka lawaia, a me heaha 'ia la ia
alawa ana mai ana a nana mai ia luna o Kilohana i Ka'ili-e-
Laumiha, ike mai la ia i ka pi'o, o ke anuenue, a ua hele mai la
hoi ka halii ana a ka ua kohoa paa pono ka pali. O kona ua
no ia ona i haupu se ai no ke kane, a kau mai la mamua pono e
kona mau maka ka pilikia o ua mea aloha nei ana. Iki mai la
no ia i ke kupeeis ana o Wakea e na lima aloha a s menehune
ole o na kanaka o ke alii. Manao i ho la no ia i ka make o ke
kane. O kona ho'i mai la no ia 'a'kaha one, huhuki mai la
i ka pohuehue a wili ae la iluna o ke poo. Hoi mai la eia
hala o Heeia uli, hele mai la ia o Kaneohe, a hoea i ke kula o
Panioi, huli a pii i uka pono o Lutuku. Ke ike mau akula no
ia i ka hehi paa mai a ke ao akua oia hoi ke anuenue. Ho
mai la nohoi oia i ke pouli pu o luna o Kilohana ame na poe
mauna o ke oawa o Kaliki-lihi-o-Lau-mihu i ke p'oi a ka ohu.
Aia na koi-aweawe ku-a-na ke nee le me ka kio ike iki o
Kaliki, a kani tho la kana ubu me ka olelo ana aa." Ho eia
no ke kalo nui, ola no i kahi kalo iki. Heaha la hoi, he akula
make imua.

O ko ia nei kaupe awivi aka la no ia ma ia kaola honoh
nai aka aiosa ilalo ponoi iho o Kilohana, o ko ia nei pii aka
la no ia i ka pali a hoa i kahi pupupa hale o 'Ewa. I ninau
aku kona hana i kai o ke oawa, ike akula oia iloko o ke ohu, a
ka ua ame ka makani i ka laweia o ke kane. O ko ia nei han-
lele iho la no ia i ka ipu i'a, a uhai akula mahope o ke kane.
Eia ka ua ke hiole nei, a oia noboi ke ia nei mau waimaka
ke hiole nei ma kona nua papalina, oiai ua holo mai la ke akula
o ke kane a haawe i ke kua.

Iaia nei i haalele aka ai i ka ipu holoholopapa ana, ua inama
ae la ka alamihia mai loko ae o ka ipu a maau hele akula iloko
o ka nahelehele.

(E HOONAUIA AKU ANA.)

8 Mei 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kalihī—Ka Loa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

Pa mai la hoi ke kikiao makani a hookakaia aku la ua ipu nei ilalo o ka pali, a helelei ae la na lau limu. A ua olelo na kamaaina o uka o Kalihī, ke mau nei no ka ikeia ana o keia mau limu ma ia wao-kele a pela hoi me ka alamihi i keia wa.

Hoea ka huakai e lawe nei ia Wakea i waho loa nei o Kalihī, ua hiki mai la o Haumea (Papa) ma ke kaha-honua e kapena nei i keia wa o "Kaiulani Aina," hoea ke kane i uka pono ae Kapalama, eia keia ke hele hoomanawanui aku nei no mawaena o na hao'eo'e aa mauka pono ae o ke Kula Kamehameha.

I ka wa a ua Haumea nei i iho mai ai mai luna mai o Kilehana ua lalau ae la no ia i na lau palapalai ame na lipolipo e ae o ka wao a hana iho la i ohu nona. O na pua lehua nohoi e ka uka, ua lilo iho la no ia i mau kabiko nani nona. Ua hele ua Haumea nei a ohu i ka maile, ka lehua, ka palapalai ame na lau e ae he nui o kana hapuku ana mai. Ua kakikepa ae la nohoi ia i na lau la-ki a paa ma kona puhaka.

A ua ike oe, e ka makamaka heluhehu, i ka hoopaaia ana e Wakea ma ke kumu ulu; a nolaila, e nana ae no kaua i ka Haumea huakai hele e uhui nei i ke kane.

Hele aku la keia a hoea ma keia acaoo ke kahawai e kapaia nei i keia wa o Puehuehu, halawai aku la ia me kekahikana ka e mahai ana. Ike mai la nei kanaka iaia nei ua hole a ohuohu i na lipolipo o ka wao-kele, manao ae la no ia he wahine keia mai koa-uka mai, a he keu nohoi a ka wahine a ka ui nui wale, alaila, pane ahu la ia: "Aloha ka malihini!"

Anoai oe, e ke kupa a Kamaaina o keia wahi," i pane mai ai o Papa, me ka ninau ana mai nohoi. "Heaba ka mea hou e koa-kai nei?"

"Kahaha! He mea hou paha ko ko makou nei wahila. He kanaka e puhiia ana i ke ahi i keia la. Aia ke ahi la ke a mai la."

A kuhikuhi ahu la ua kanaka nei i ke ka-honua ma keta kapa mai o ke kahawai o Puehuehu. A ninau ahu la o Papa i ua kanaka nei: "Nohea mai ia kanaka?"

"Ka! No hea? He ike ana ahu nei ka'u i ka laweia ana ae nei e na kanaka o ke ali'i. A p'u ahu nei nohoi makou o ne; wahi i kahi o keli ahi e e mai la."

(E HOOAU 'IAKANA.)

9 Mei 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kalihī—Ka Loa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

Hoounaiaaku nei kahi elele i Apuakehau i kahi o ke ali'i e ninau ai iaia no ke ola ame ka make o ua kanaka 'la; a o ka pane i loa mai nei moi ke ali'i moi, e make na kanaka nei. He keu kela a ke kanaka ui. Minamina noboi!"

A heaha ka hewa e make ai kela kanaka?" i ninau ahu ai o Papa i ua kanaka mahai nei.

"O ka'u o ka lohe ana 'ku i na poe kanaka i lawe-mai nei i ua kanaka la, he maia ka hala."

"Heaha ka hala i hewa si ka maia?" i ninau hou mai ai o Papa i ua kanaka nei.

E! Heaha? Aole no i maopopo ia'u; me he mea la tma ka'u noonoo wale ahu no, ua pau paha ka mai'a a ke ali'i i ka ahue'ia e ua kanaka nei; a oia ka hala i hewa ai kela kanaka."

"Me he mea la oia ka mea oiaio au i hoike mai la. He maia ulu wale ko ke kuahiwi, he maia maka nahelehele, he inai na ke kini ame ka puku'i o fa manu. No keaha hoi kapu ole ia ai ka manu i ka'mai a kapu iho la hoi i ke kanaka? Hoouna ka hoi ua 'lii nei o oukou i kona poe kanaka, e kiu i ke kanaka e kii ana i ka mea a kona lima i luhi ole ai; a hoouna ole ka hoi oia i na kau-kia manu ana e pu-lehua a e abelē i ka manuu si mua?" Heaha la kana. Ola ka manu ai maia, ola nohoi ke kanaka ai maia. Noonoo ole nohoi ua 'lii nei o oukou, he maia ke kanaka, a kona la nohoi e hua iho ai, hua no.

"Olelo mai nei oe, he minamiai oe i kela kanaka i kona make. He oiaio ainei ia?"

"Ae mai la nohoi ua kanaka nei me ka olelo ana mai: He minamina au i kela ka'aka i kona make opiespio. He ku i ke aloha na helchelena o kela kanaka ke nana ahu."

"A he makemake no nae paha oe e ola ua kanaka nei?"

"O ko'u makemake ha ia; aka, pehea aganei e ola ai ia'u, aoha a'u-wahi-pou-o-uhana ahu ai imua o ke mana o ka ilapuku o ke ali'i o makou? Ne ike ma'i la no oe, he wahi o-o hookahi ka mea hiki ia'u ke lawelawa."

"Ca like ka hoi kou makemake me ko'u. A ua pono. Pehea; he wahi awa no kou? Aka, mamua o kon pane ana mai, ea; e ninau ahu ai oe: 'Owai kou inoa?'

Pane mai la oia. O Kalii'u ko'u inoa. A ua loaa mai ia'ia inoa mamuli o ka nele o keia wahi i ka wai mai kabiko mai. Oia ko'u inoa la i lohe oe. A no kau ninau hoi no ka awa 'ea,' he wahi huluhulu awa ae no ko'u. E kii aegau a lawe mai, ea?"

"Ae ahu la o Papa, me ka olelo ana ahu. "E kii ahu oe i ua wahi haluhulu awa nei ou. O kahi mea mai nohoi e lava ar na mena elua a ekolu paha."

10 Mei 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNL

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Leoa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

"Aole i ka nui aku Lawe pu mai nohoi oe i na makauku apau e pono ai ka awa o kaua. E ku ae hoi kaua i hailona no ka hooko ame ka hooko ole ia o ko kaua mau makemake no ke ola o kela kanaka."

"Ea! Aole anei e pono e hoi kaua i kou wahi pupupu hale e lawelawe ai i keia hana. He puu kahuahua paha o waho nei la? Oia hoi ka olelo a ka poe kahiko."

"Aohe. I waho nei no kaua i kahua akea a i kahua loa; ike iho ka la i ka kata papaia-awa ana. Fe oiaio, o pau kahuahua io no keia; aka, he puu hua no ke ola, a he puu hua nohoi no ka make; puu hua no ka pomaikai, a he hua nohoi nele; wahi a Papa i olelo aku ai."

O ke ku ae ja nia o ua kanaka nei a kii aku la i ka awa ame na mea apau e pono ai ka papaia-awa ana elike me ho Haumea makemake. I kona hoi ana mai me kahi huluhulu awa, ke kanoa, ka apu ame ka mauu e hoka iho ai ka awa. Alaila, olelo aku la ua Haumea hei i ua kanaka la:

"E Kali'u—e! Mama ia mai ka awa o kaua."

Ae mai la nohoi ua kanaka nei a olelo mei la: "Eia paha auanei ka mea pilikia o ka awa o kaua, o ka wai ole e wali aki ka'u wa e hoka iho ai?"

"A' he ka! he wai o keia wahi?" i ninauaku ai o Haumea ia Kali'u.

Hoole mai la o Kali'u me ka olelo ana mai: He wai ua ke makou e noho nei i keia wahi. Aia a haula mai kahi kaua, kahe mai ka wai o kahi kahawai nei o Waolani, alaila, kona iho la kahi wai. Ua pono hoi ia i ka wa e hoi mai ai ka uduka, ke ku iloko o na la kikiki welawela o ke Kau, nele makem i ka wai. A eia kakou i keia wa iloko o na la kikiki welawela o ke kaua; a he kamehai na ku-a-usa haula wafe iloko o nei manala."

"Ia wa pane aku la o Haumea: E mama paha oe i ka awa o kaua a wali, alaila, na'u e imi aku i ka wai e pono ai ka si a kakou."

O ka mama iho la no ia o ua o Kali'u a wali na moma ekolu a ku iloko o ke kanoa, a olelo mai la o Kali'u: "Loa na moma ekolu, o ka wai koe?" Pane aku ia o Haumea: "Aole imi se au i wai no ka ai a ke akua." O ke ku ae la mo ia e ua Haumea nei iluua, holeaku i oia me ke au hole ana o hema maka ma o a maanei a ike aku la oia i ke ku a-nai/pohaku nei. Hele aku la ia a ma kahi a ua pohaku nei e ku ana, hele mai la oia, kahoa mai la i a Kali'u: "Ei ala—e! E hele mani de ia nei. Waiboo iki aku boi kena mau mea malalla!"

(E LOOMAUUA AKU ANA)

11 Mei 1906

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Leoa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

Hele aku la nohoi o Kali'u a ma kahi a Haumea e ku ana, a ia wa o elo mai la ua eueu nei o Kalihilahi-o-Laumiha i ka luna o Kilo-hana. "E nou ae au i keia pohaku i kahi kahawi o Waolani a i puehu ka wai a pii ka ehu ame ka huna o ka wai a uhi paa i ka lewa oia no oe o ka ohu poipu iluna o ka piko o na kuahiwi, alaila, o ka wai ka hoi ia o Puehuehu."

"Ea! Auhea oe, e ka malihini! Pehea e hiki ai ia oe kena palj nui au i hoaano iho la, o kau pohaku ia e nou ai a loa ona wai no kaua? He mau kaau kanaka, aole e naue kena pohaku; a hookahi wale no oe, hemo ka nei pali pohaku nui iz oe," wahi a ua o Kali'u i pane aku ai.

"E nana mai nohoi oe la," i pane mai ai o Haumea, me ka hoomau ana mai nohoi i ke kamailio ana: "E mawaewae manae au i wahi pule a pau, alaila, ike mai no oe he wahi pohaku iki wale no keia iloko o kuu lima."

O ko Haumea manawa no ia i uhau iho ai i ka puke kuauhau k puna onu:

"O kokolo ke aa i ka po loa
O puka ka maka i ke ao loa
O oukou i ka po,
Owau nei la i ke ao:
E—hicolono—ulono ana—e,
He—noi—he uwalo aku ia oe,
E Palilaa ia Falikomokomo
E Palimoe ia Palialiku
E Palihoolapa ia Palimauna
E Palipalihia a pale ka pali
Ia Paliomahilo—
Ku ka pali ia Paliku,
Hoololo ka pali ia Ololo
Hele-ololo ka pali ia Paliku
Mano o Paliku ia Palihai
Kaa ka Palikaa ia hiolo ka pali—
E! O! .ihioli—
E hiolo, e naueue ka pali,
E oni ka pali, e hemo ka pali,
E lele ka pali a kaa ka pali,
Na kupuna pali o'u i ka po—
Po wale kuu maka i ua pali nu'
Eia la i ke alo—
Heoni au la, oni;
Hapi'i au la, hiki,
A iki a lewa ua pali,
K iki au la hiki,
A iki hoi—
Au ua—Ua Noa—Hele wale."

12 Mei 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)
Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Leoa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

Oiai o Haumea e uhau ana i keia pule, aia na hua pule ke oni kapalili 'la i ka waha me he oni ana la na ke alelo lalape o ka uwila; a aia kona maulima ke ki-paipai 'la ma na aoao apau o ua pohaku nei. I kela ame keia manawa ana e kipa'ipai se ai i ua pohaku nei, e onioni ana ia me he luliluli ana ne ka laa laau i koaniania e ke ahe lau makani. A ke nana aku nei o Kaliu i keia kupaiapaha nui e lawelawe kamahaoia man nei o ka wahine malihini, ka mea hoi ana i kohowale iho si Hele'one, he wahine owi kino papa-lua no ia ana e ike aku nei; a nene pihoihoi wale iho la no ia iloko o kona noonoo iho:

"He keu ka hoil aole au i ninau aku nei i ka inoa o nei wahine malihini, e macopopo si la hoi ia'u kona ana. O ko'u inoa ka kela wahine o ka ninau ana mai nei; a hoike aku nei nohoi au i ko'u inoa a qaaupo loa iho la hoi au i ka hoomauka ole ana 'ku i kona inoa."

Oia hele no ia o ka pule a ua Haumea (Papa) nei e pau; o ka hemo ae la no ia o ua pohaku nei; a olelo mai la oia i Kali'u;

"Aia a mahope hoike aka a'u ia oe i ko'u inoa. Aia hoi a pau ka papai-a-awa ana a kaua. A ke ike mai la no oe i ka pohaku imi wai a kaua. E nou au iaia nei a e nana sku eo i ka shu o ka wai i ka oili pulelo i ka lewa. I nane quanat, ha honua a haalulu me he hoonia ana e ke olai, e manso iho oe una puka ka wai. A mamua nae o kuu nou ana 'ku iaia nei, e kika sku oe i ka awa o kaua."

He eleu wale la nohoi ka Kali'u a loas ke kanoa awa o hau a lawe mai la a ma kahi a Haumea o ku ana. I keg wa, hookomo aku la o Haumea i kona lima akau malalo o ua poheku nei, me ke kahea ana iho:

E Kane-i-ka-pohakaa—e! E ala!
E Kane-lu-honua—e! E ala!
E Pohaku-o-Kano—e! E ala!

Ia pau ana no o keia kahea ana a ua o Haumea, e ka oni ae la no ia o ua pohaku nei, oia no oe o ka oni ana a ka mao kino ola. He imo ana iho na ka leu lilihi o na makai o Kali'u, pa ana keia makani ikaika; a pakelo ua wahi kanaka nei mai olepe pu ia e ka makani, a ke lohe nei hoi ko Waikahalulu amekoa mau kaiavu apau i nei mea halulu e oni nei iloko o ka lewa; sole i liuliu mahope iho, naue ana ka honua a naka haalulu ae la, me he moa la ua hoonaueia ka honua holokoa e ke ola'i, a uina pahu ana kekahi mes. He wa pokolo waho no, ua ike aku la o Kali'u i ka pii ana ae o kekahi ohu: pokino mai kahi kahawai ae o Waolani a hala iloko o ka lewa. Ia i olelo mai si o Haumea i ua wahi kanaka nei.

(E HOOmAUA AKU ANA.)

14 Mei 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)
Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Leoa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

"Kihina ka wai o ka awa o kaua. Holoaku no oe me ka katoa vel, a i kahi no oe o ka wai e hana mai ai a maemane a maikai ka awa, alaia, hoihoi mai oe."

Ua holokiki aku la ua o Kaliu a hoea i kahawai, ienana kona hana e hu ana ka wai-puna mai keia aoao aku o ke kahawai a haule aku la iloko o kekahi lua bohonu malalo aku. Oia no kela ki'owai o Puehuehu i keia wa.

Ua oleloia ma keia moolelo kahiko, o kahi e ku oe i ke kaua o Puehuehu, oia kahi o ua kahawai la i upoho ia iho ma ka hanau ana aku o ka pohaku a Haumea i nou aku ai, elike me ka nene i hoikeia ne la.

Malaila nae ka haule ana a ua pohaku nei a loaa ka wai-mapuna maluna iki mai, ma kahi mahope iho o ka Hale laau e ku nei, ma ka aoao malalo, huli ma Ewa o ka uwapo e moe nei ma Alanui Kuakini. Olelo hoi kekahi poe, o ua pohaku "la a Haumea i nou ai, o a no kela pohaku nui e ku nei malokore kekahi wahi pa Hale i nohoi ai e kekahi kanaka lawelawe o Wil Raiki o Kauai i kahi wa i kaahope ae nei.

A hoea o Kaliu i kahawai, elike me ia i hoike mos ia nei, e huai ana he wai mapuna aliali maikai a kahe aku la me ka ikaika a haule iloko o ka lua hohonu malolo, a he ki'owai malihini loa hoi ia iaia.

"Aohe a ianei hoapaapa ana iho: eleeleu iho la ka ianei haka ana i ka awa apau, hoi mai la oia me ka piha pahaoehao nei o kona noonoo no keia mea kupaiapaha a kona mau maka e hau nei.

Iaia nei no hoi a hala mai, ua piha mai la ua wahi nei i ua kanaka o kela aoao mai, a pela nohoi me ko keia aoao aku, a he ikuwa nui ia o na mea apau no keia wai kupanah.

Hoi mai la keia a hoea imua o ka wahine kamahao me ka piha ilihia, a olelo aku la: "Eia ka awa la na wali a ua mai kai."

"Ua pon," wahi a Haumea i pane mai ai," e kakoo mai ee i ka awa o kaua iloko o ka apu a pau; alaia, haawi mai ee ia'u."

Hana iho la nohoi o Kali'u i ua awa nei a ku i ka apu a haawi aku la i ka wahine hookalakupua me ka olelo ana akua: "Eia mai ka apu?"

Oko Haumea lalau mai la nohoi ia i ua apu nei; a iho la i ka pule.

(E HOOmAUA AKU ANA.)

15 Mei 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wokea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loaa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikano.

"Eia ka awa, e ke akua,
He'i nau e ke aktu,
He ai na'kini, na ka mano ame ka lehu o ke akua,
O ke akua i ka po loa,
O kini o ke akua, lau a menehune ke akua—
Mai ka hikina a ke konohana
Mai ka la kau a ka la komo,
Mai kai Koolau a kai Kona,
Mai ka paa iluna a ka paa ilalo
Mai ka hooku'a ka halawai,
E halawai apau, eia ka ai, ke o,
Eia la he awa—
He awa nana pono, nana hewa,
He uli pono, he uli hewa.
He ola, he make.
Huaina ke ola o ke kanaka
O ke ola nui, o ke ola loa
Au a ke akua,
Ola kuu aloha,
Ola loa no—
Amama—Ua nosa—Lele wale."

I nana iho ka hanai o ua o Haumea i ka punohu o ka awa ua ku i ka akan o'ka apu. Alaila, haawi mai la oia i ua apu nei ia Kaliu, me ka olelo ana mai:

"Ke he mai nei ke akua o'kakou, ua ola ke kanaka a kaua e makau sku nei. Kia ke akua ma ka aoso makaukau no ke kokua mai a hooko mai i ko kaua makemake. Ua ola. O ia! Inu ia mai ka awa o ke akua o kaua!"

Inu ae la o Kaliu a pau; ia wa olelo mai la o Haumea iain ma ka ninau ana mai:

"He ohana no nae paha kou?"

Ae aku la no ua wahi kauaka nei me ka olelo ana: "No'u wale no ka ohana o nei wahi e nonoho mai nei. O kane ame ka wahine. A i keaha la?"

"Eia: E hele oe e kushaua i ko ohana apau e pii ma kela kaola pali e ku ma'i la. Pii a haula ma kela aoso o ke awawa o Kalilihi-o-Laumiha; a haula ilalo, alaila, pii pololei no oukou no uka o Kilo-hana. A o ko oukou wahi ia e nobo ai. Oiai e alahula ana o kai nei i ke kaua. E hele oe, a e hele au e hanai w: lyaku i ke kanaka nona ke ola a kaua i bailona hohoa a."

16 Mei 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wokea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loaa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikano.

O ko Haumea hele aku la no ia e iho i ke kihhi—"Puehuehu," ike aku la keia e muia anz na-kane, na ame na kamalii ma kahi a ka wai e halukitava. Iki mai ua puulu kanaka la iaia nei a hooho ae ia:

"E! he wahine malihini ae ho'i keia e hele mai nei. ua ohu i na lipolipo o ka wao-kele. He keu nohoi a ka ui. Owai la nei wahine?"

Olelo ae la ho'i kekahī poe o lakou: "Walia o ka aku kena a ke kanaka nona ka imu e a mai la. Aloha wanika hoi ka imi ana mai o ka hoi pupuu anu o na po Hooilo!"

O ko Haumea hele aku la no ia, a kokoke i kahi a neie ku ana; haawi aku la keia i ke aloha ma ana'ku:

"Anoai wale oukou a—pau! Aloha, ea!"

"Aloha mai la nohoi ua poe nei, me ka olelo ana mai o lakou:

"Malihini oe o na pali?"

Ae aku la nohoi keia; a hoomanaku la i kana olelo:

"Mai koa uka mai nei keia i iho mai nei; a ma o ae lohe mai la au, he kanaka ka, e kalusia ana i ka imu ko wahi. A o ka imu no paha ia e a mai la?"

Ae mai la nohoi ua poe nei, me ka olelo ana mai: "aku nei makou a holo mai la hoi e nana i keia moe kupuwa; ua enaena ka imu; a, aia makou a hoi aku, alaile, kauwawe maluna o ua kanaka la. A pehes; o oe moe paha wahine?"

Ae aku la keia me ka hoike ana sku i ua poe nei:

"O ka'u wahi pupu nian hane hela. I kahi ohele auwana ai i keia kakahiaka, a i ke kahi-koli ana o dui-dui mai la i kauhale, a i nana iho ka hanai, sohe te kaua. E pili a hoi hoomanawanui hei e na le inee a ka nola. E mai auanei ko'hana, i ke alauni, ike nei la e na me ka launa ole o ka naau e kaialupe ia ana heia i kai inee, e wale ae la mo au, e laweia mai ana in e maka. A tio hohoa hele hoomanawanui mai la. O ka ike waho aku la paha. E maka o ke kane la, a hala aku ia ma kela aoso.

"A ua pono!" i hooho mai ai tia poe nei, me ka ukupuna mai iaia nei: "E hele pu a kakou a ilo sku ee i aloha, a na ka ilamuku hoi o ke ali'i ka hara: ukupuna ia wa."

17 Mei 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loaa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

O ko lakou nei pii aku la no ia mai lalo aku nei o kahawai a kau iluna, ike aku la no keia i ke kane, ua hauhoia a paa i ke kumu ulu. A ua ike mai la nohoi o Wakea i ka wahine a kulu iho la kona mau waimaka, a kau pololei mai la kona mau maku i ka wahine, a na ka waimaka no e hu'e i ka lau o ka lilihihi.

A olelo mai la na kamaaina a ia nei i hele pu ai me ke kuhikuhi ana ai iaia nei:

"Aia ko kane la ke paa mai la i ke kumu ulu; a na ike mai la no nae ia oe. Aia la ke uwe mai la. Aloha ino!"

I keia wa i puai ano e ae ai kekahi ula puni a paa ene helehelena o Haumea, oia no oe o ka ua koko e pono'i pu ana i kona poo holookoa; a he mea kupaianaha no ia i ka ike mai a na mea apau. Hele aku la nohoi keia me ke aluka kanaka i pii pu mai ai oia mai lalo mai o kahawai no kahi o ka imu e a mai ana. A kokoke keia i ka imu, olelo mai la kekahi wahine:

"Auhea oe, e ka malihini, maanei oe e ku iki iho ai e hele ae au e kamailio i kela kanaka ilikou loih i ku maila. O kela ka ilamuku. Ina oia e ae mai ia oe e ike i ko kane, alaia, hele no oe a honi i ko kane."

Ku iho la nohoi o Haumea ma kahi a ka wahine kamaaina i olelo mai ai iaia; a hele aku la ua wahihe kamaaina la e kamailio i ka ilamuku.

"I hele mai la au ia oe," wahi a ua wahine nei i pane akwai i ka ilamuku nui o ke alii Kumuhonua, "e nonoi aku ja se, e ac mai oe i kela wahine malihini e ku mai la, e hele mai hoi ia e ike i kana kane e paa nei malalo o kou malu; oia kela pio e paa mai la i ke kumu ulu.

"Heaha la auanei hoi," wahi a ua ilamuku nei i pane mai ai, e kii aku oe a lawe mai e ike ae i kana kane. Eia ka, nana keia kane. E iwiwi aku oe o ania loa ae ka imu; eia la ua enaena ke a."

O ka hoi mai la no ia o ua wahine nei a loaa ka wahine malihini, olelo mai la ia:

"E hele mai kaua. Ua aeia, mai la oe e ike i ko kane. E wiki kaua. O ka paaku ka paha o ka ibu i ke kene la; he ike ia. Oi—a! Hele ae kaua."

18 Mei 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loaa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

Ae mai la o Haumea me ka olelo ana mai i ua wahine la: "Ua ola oe ame kou ohana!"

O ko laua nei hele aku la no ia a kahi o ua wahine kamaaina nei i ku iho ai a hele loa aku la o Haumea i kahi a ke kane i hoopaaia ai a paa i ke kumu-ulu. Ciiai keia e hele aku ana, ke ike akut la no keia i ka hiolo mai o na waimaka o ke kane ma na papalina. Iaia nei i hele aku ai, ua hoochuli pono mai la oia i kona kua i kahi a ka ilamuku e ku ana. A o ke anaina kanaka hoi keia e ku aku ana, ke nana 'la lakou i ka uwe mai o ke pio a i ka hiolo waimaka ole hoi o ka wahine; a he mea haohao no ia i ko lakou noonoo.

Oia hele no ia o ua Haumea nei a mamua pono o ke slo o ke kane, anehe aku la e honi; aole nae i pa ka ibu i ke kane, o kona pa'i aku la no ia i ke kumu ulu. He halulu ka na mea apau o ka lohe ana, he nauepe ana hoi o ka honua. o-wa ae la ke kumu ulu, a hamama mai la ia me he waha 'la no Rekahia ana nui.

A ia wa no i onou aku ai, o Haumea i ke kane iloko o ua kumu-ulu nei; a oia nei aku nohoi mahope. I lawa no ia lana nei nalo iloko o ke kumu ulu, o ke olo ae la no ia o na leo hoocho pihoihoi o ka lehulehu, e ikuwa ana mai kela pe'a a keia pe'a o ka aha kanaka:

"A lilo ke pio—e! A lilo ke pio! He wahine kupuna ka keia i hele mai nei. Ka! He keu'ka mana! Aoha luu!"

I keia wa i kena ae ai ka ilamuku i na kanaka e kua i ke kumu—ulu. O ka lele aku la no ia o na kanaka me na ko'i pahoia a kua aku la i ke kumu-ulu. Pa no ka maka o ke koi i ua kumu ulu nei, hemo mai la ka mamala a lele mai la a pa no i ke kanaka make loa. Manao iho la hoi kanaka, he ulia wale no keia make ana i keia ae la, a hoomau no i ke kua ana; aka, ua hemo mai la no ka mamala, pa no i ke kanaka make. Pela i nokeia ai ua poe kanaka la i ka Nuku a hiki i ke koe kakaikabi loa ana o ua poe la. Maopopo iho la i ka ilamuku, aoha pono i koe, o kona hoouna iho la no ia i ka olelo e holo e hai i ke alii no ka nalo wale kupanaha ana o ke pio.

(E MOOMAUKA AKU ANA.)

19 Mei 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukaūia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Modelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kalihī—Ka Loaa
ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

E haalele kaua, e ka makamaka, i, ke' kamailio ana no
ka eleele e holokiki la imua o Kumuhonua, ke alii; a e nana ze
kaua ia Wakea ame Haumea iloko o nei nalo wale ana o lana
iloko o ke kumu-ulu.

Mamuli o ke ano papa-lua o Haumea, ua oili aku la no laua
ma kekahi aoso o ke kumu ulu, a hauje i ke kawa o Waikahalulu,
a ma kahawai laua i hele ai a pii ma keia aoso i kai nei
o Kamakela. A mai keia wahi aku, hoi aku la laua no uka e
Kalihī-lihi-o-Lauhiha i ka lunu o Kilohana.

E huli ae kata, e ka mea heluhelu, a nano ae ia Kalīpu
elike me ke ka uoha a ka wahine kupai anaha ana i ike ai a i
halawai pu ai, ua hele aku la oia mawaen o kona poe obana
mai uka mai o Wānani a hoe i kai nei o na wahine kap ia nei
o Kamakela ame kānauwai, e hoike ana ia lakou i kona ike
ana i kekahi wahine a ke kupai anaha nui wale ame kona ike
pono ana nohoi i kana mau hana hookalakupua. Hoike mai
la nohoi oia i keia poe i kona lohe ana mai i ka poe o ko lakou
wahi i hele e nana i ke kaluaia ana o kekahi kanaka ma Waikahalulu i ka imu mamuli o ke ka uoha a ke alii: no ka pakete
ana o ua kanaka la mamuli o na hana a keia wahine, oia hei
ua hoe keia wahine ma kahi i hoopanai ai kona kane i kekahi
kumu ulu, a ua hiki aku keia wahine kupai anaha ma aila a na
pai aku la i ua kumu ulu nei a owa ae ia; a malaila kaua i
komoaku ai, a nalo wale. O ka poe keia i kau i ua kumu nua
nei, ua pau i ka mele i na mamala o ua kumu ulu nei.

A hoike pu aku la nohoi ua wabi kanaka nei imua o kaua
poe obana ona, ua ka uoha mai oia e na wahine la e hauhi
lakou ia kai nei a e pii lakou, kona poe obana apau, malina
aku o ke kuamoo pali o uka ae o Kapalama, a malaila aku a
hoea i Kalīhi, a pii a hoea i uka o Kilo-hana, oia e hoea mai
ana he-kaua nui maluna o ka aina.

He mes oiaio, ua pii iho la na obana o ua o Kalīhi mai ka
uka a ke kai no uka o Kilohape; o hane, ka wahine ame ka
lakou poe keiki. I keia poe i-hiki akū ni i uka o Kalīhi, ia
halawai aku la o Kalīhi me Haumea; a ua ike mai la o Haumea iaia ame kona poe obana. Ua ike se la nohoi kaua pii ia
Wakea.

21 Mei 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukaūia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kalihī—Ka Loaa
ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

Alaila, olelo mai la o Haumea ia Kalīhi:

"E aho i poe kakaikahi o oukou ke noho me maua iluna o
Kilohana a ilalo nei nohoi; a o ka nui o ko obana, e hoi lakou
ma ka huli Koolau; a o ka aina oia o Lahana; oia no kela
kalana aina e nee mai la mai ke kawelu mai o Lanihuli a hoea
i ka pali o Paliku. O ko oukou kaulana aina ia e noho ai. E
mahi i ka ai mauka, a he ia no ko kahakai, oia ka noho ana o
na Koolau. E a'o oukou, na kane, i ka ike kaa laau, oo maka
ihe, ame ka pololu, ame na ano ike apau e pono ai ka oihana
hakoko.

"He mea maikai i na wahine a oukou ke a'o ana i keia mau
ike, o ka oi aku nae, o ka ike hoohei ikoi, ka lua ame ka maka
ihe. He mau makaukau 'keia no ko kakou noho ana o keia
mua aku. A e noho aloha oukou me na makaainana o keia
Koolau. O ke alii o Koolau, oia o Olopuna, aia kona wahi i
Kailua.

"A no ko oukou pilikia hanau keiki, ea, na'u ia mea e hanā
aku. E kanu no au i kuu laau hoohanau keiki tna Luluku, kahi
a oukou e noho aku ai. O ka inoa o keia laau, oia o Kalauoke-
kahuli, a o kona mau pua o Kanikawi ame Kanikawa. E lilo
oe ame kou poe obana i ohua no maua."

Ua ae aku la o Kalīhi ame kona poe i keia mau olelo a Haumea;
a ia wa i ninau aku ai o Kalīhi ia Haumea ma ka olelo ana
aku:

"Nani ia, ua haalele aku la au ame kuu poe obana i koma-
kou noho, a hele mai la makou mamuli ou; a ke nohoi aku
nei au ia oe, e hai mai oe ia'u i kou inoa. Owai kou inoa?"

"O Haumea ko'u inoa; a o kona ano he kino lau, a he kino
lehuihu. Aka, o ko'u inoa kupuna, ea, o Papa, ka papa uno'a
awa'awa'a kua, a kuku ooi hoi. O ko janei inoa la o Wakea,"
wahi a Haumea i pane mai ai me ka hoomau ana mai nohoi i
ke kamailio ana:

"A o Paliku ame na pali apau au f lohe ai i kuu pule i uhau
ai ay i ka awa o kaua, oia na inoa o ko'u mau kupuna mai ka
po mai. A o Paliku, oia kela pali e pale ana ia Koolau-poko ae
nei ame Koolau-loa. Ua heiai kela pali mamuli oia kupuna
o'u, a o ke poe nohoi ia o ko'u mookuauhau."

22 Mei 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukaia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

*Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loaa
ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.*

He man la ka noho ana o Kaliu ame kona poe ohana mauka o ka waonahele o Kaliki, a hoi aku la lakou no ka huli ma Koolau, elike me ka Haumea i hoike mai ai.

A mamua o ko kaua nee aha aku imua, e ka makamaka heluhelu, e hoomaopopo kaua ma keia wahi no kela inoa Kali'u. O ka inoa keia o kela apana aina ma ka aoao makai o ke alanui Kuakini, maluna aku o ke kahawai o Puehuehu; a ua oleloia, ua loaa ia inoa ia wahi manuhi o ka inoa o kela kanaka i hoikeia ae la ma ka iwi kuamoo o ka moolelo, oia hoi o Kali'u. Nolaila, ua loaa mai kela inoa, Kaliu mai ka wa mai o Wakea, a he inoa kahiko loa hoi keia.

A o kekahi mea hoakaka aku ma keia wahi, oia ka mea e pili ana i ka ulu: O ka ulu wahi a keia moolelo oia kekahi kino o Haumea. A i ka wa kahiko o Hawaii nei, ua lilo ka ulu he akua no kekahi poe; a ua hoomanaia ma ka inoa o Kameha'ikana. A penei ke mele Koihonua a ka poe kahiko no Haumea ame kona kino kumu-ulu:

"O Uliuli wahine ia o Nuumealani
O Mehani Nuu manoanoa o Kuaihelani i Paliuli
Liholihi eelele, panopano, lani ele,
Kamehanalani o Kameha'ikana
O Kameha'ikana akua o Kauakahi
Akua wahine, o Kuihewa ke akua
I ke oki nuu, i ke oki lani o Haipuli
Haalele i ka houpo, hulu lili punalua
Kau i ka moku o Lua, o Ahu-a-Lua noho i Wa-wa o (Wa-wa)
Wahine akua a Wakea
O Haumea wahine o uka o Kaliki
Noho i Kaliki, helo i kai
Komo i ka ulu, he ulu ia,
Lo a ia kino hou ona, he ulu
O ke kino ulu, o ka pahu ulu o lau ulu ia nei
O ka lala ulu o Kameha'ikana
O Kameha'ikana ia o ko inos ulu, a lau ulu
He lau ke kino o ia wahine o Haumea
O Haumea nui a ke aiwaiwa

23 Mei 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukaia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

(Hoome'a.)

I aiwa-iwa no Haumea i ka noho
Nonoho i na moopuna
I ka momoe i na keiki
Moe moopuna kualimaaku ilaila
Moe moopuna kuaono mai ia nei
Moe moopuna kuahikuaku ilaila
Moe moopuna kuawalu mai ia nei
Moe moopuna kuaiwaaku ilaila
Moe moopuna kuauumi mai ia nei
Moe keiki ia Kauakahi o Kuaimehani ka wahine
Moe moopuna ia Kuahulihonua
O Hulihonua ka wahine
Moe moopuna ia Haloa, o Hinamanoula'e ka wahine
Moe moopuna ia Waia, o Huhune ka wahine
Moe moopuna ia Hinanalo, o Haunu ka wahine,
Moe moopuna ia Nanakahili, o Haulani ka wahine
Moe moopuna ia Wailua, o Hikapuanaiea ka wahine
Hanau o Kio, ikeia o Haumea
Ikea o Haumea, he pi-alahu
Hookahi no; he lehu ka inoa
Lehu ka lani, menehune na i ko, na lau.

* * *

O keia ke mele a ka poe kahiko, e hoike ana i ko Haumea noho ana i Kaliki a iho i kai nei filo 'i oia i ulu, a kapai a kela kino ulu, o Kameha'ikana. E kakoo ana keia mele i ka mea i hoikeia nia ka moolelo e pili ana i ko Haumea iho ana mai uka mai o Kaliki a hoea i Waikalulu ae nei, kahi ona ame Wakea, kana kane i komo ai iloko o ka ulu; a kapai ai ka ulu o Kameha'ikana; a oia hoi ke kino ulu o Haumea.

A ma keia wahi aku o ka kaua moolelo, e ka makamaka heluhelu, e hoomau ai, kata i ka napa ana i ka moolelo o Wakea ame Haumea. A e nana ae kaua i ka huakai a ka elele i hoounaia ai e ka ilamuku i Kumuhonua 'la.

* * *

I ka hoea ana aku o ka elele imua o Kumuhonua, ia wai no oia i ninan mai ai i ua wahi elele nei. "Pehē mai la ke pio a oukou?"

(E HOOMAU A AKU ANA.)

24 Mei 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakauaia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loaa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

Pane aku la ua wahi elele nei: "Aohe a makou pio. Um-pakele aku oia mai ka lima aku o ka ilamuku o ke alii."

A ia wi i hoike aku ai ua wahi elele nei i ke alii i na mea-apau e pilili ana i ka pakele ana o ke kanaka pio, elike no me ia i hoikeia ae nei mamua. I ka lohe ana o ke alii i keia mea, na-kani iho la kana unu, a kulou iho la kona poo i lalo; a liuliu, ea-e la ia iluna, a olelo ae la:

"Owai aku la, la hoi nei kupua wahine nui, e hele la a nahake kumu o ka ulu? Hookahi wale no wahine o keia ano, oia e Haumea, a o kana kane o Wakea. Aia nae ko laua wahi i noko ai ilalo o ke kuamoo o Paliku. Pele nohoi oia keia i puka mai la, alalila, e alahula ana ka aina i ka ehu a ke kaua. Heaha-la hoi, hele nohoi a o olua io keia mau hookalakupua, alalila, o ke kahua kaua kahi e loaa ai ko olua aina a pela hoi meko'u nele."

I kela wa, o ke kauoha ae la no ia o ua alii nei i kane mau kukini e holo lakou a puni o Oahu nei e kukala i na kanaka o kona mau okana aina apau e hoomakaua no ke kaua; a e noho hoi lakou me ka makaukau no ka wa e kahoa, aku ai lakou no ua hana la. Ua hooko aku la na elele kukini, i ke kauoha a ke alii Kumuhonua; a ua hele kaahole aku la lakou apuni o Oahu nei, e kukala hele ana i na kanaka o ke alii ma kela ame keia kalana i ka olelo kauoha a ke alii Kumuhonua.

I ka lohe apa o na kanaka a puni o Oahu nei i kai lehua-haua a ke alii, ua nui ko lakou pihoihoi ame ka piedele nui; a ua ninauaku a ninau mai lakou ia lakou iho no ke aeo e keia kaua e hiki mai ana, a owai la keia alit kipi e ka aina e hoeueu ia nei keia kaua. Aka, elike me ke kusabau alii, ua hoomakaua ae la no lakou ia lakou iho ne ka hekau ana mai o ko lakou mau maka o ka la e kahaeia aku ai lakou no ke kaua.

No ke kalana mai uka mai o ka Nuku c. Nuuanu a hoe i kai nei, e hele ana mai Manalua a hoe i na kaha o Waialae mai. Wailupe ma a hoea i Koko, ua makaukau ae la na kanaka kaua o ke alii Kumuhonua. Ake ike nei no o Papa i keia hoe'ulu kaua nui a Kumuhonua.

(E HOOMAUA AKU ANA.)

25 Mei 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakauaia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loaa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

Ua kauoha ae la nohoi o Kumuhonua i kena poe kahuna, na kilo, na kuhikuhi puuone, na makaula, na kakaolelo ame ka poe ike apau o ka mokupuni o Oahu nei e hele mai lakou e kuka pu me ia no keia kaua ana e hoala nei; a i hoike mai hoi lakou imua ona i ka lakou ike no keia wahine hookalakupua nana i kii mai a kaili aku i ke pio i makaukau no ka make.

Ke ike la no o Haumea i keia mau hana a ua 'lili Kumuhonua nei. Nolaila, i ka noho ana o na poe ike nana ouli, nana opua kau ame na ano ike apau oia au, ua kuu mai la ua Haumea nei i kona manu kino papalua, a poeple, pouli ka ike o ua poe kahuna nei. Oi noke ua poe kahuna nei i ka nana, i ke kilo a i ka huli i kahi e maopopo ai keia wahine me kana kane, aole no he wahi mea a loaa iki, a ia wa i olelo aku ai o Kumuhonua i ua poe ike kilokilo nei ona a nana opua hoi, me ka huli-honua ame ke kuhikuhi puuone: he poe haha poe.

A i kekahi la ae, ua hoea aku la kekahi kahuna imua o ua alii Kumuhonua nei, a olelo aku la:

"Auh-a oe, e ke alii, e ku ana no ke kaua mawaena o na aoao elua; o kou aoao ame kela aoao, make no a make, pa no a pa. E hookuua mai ana nae ka lanakila o kou aoao maluna o kela aoao. E nee ana ke kaua au ame ko hoa paio i ka moana; aka, e lanakila ana nae ko hoa paio, maluna ou ma ia hope aku; a nona ana ka aina ame kana mau mamo ma ia hope aku."

"Pela anei kou ike no ka hopena o keia kaua a'u e hoala nei?" wahi a Kumuhonua i ninau mai a i keia ma kaula e kamailio aku nei imua ona.

"Ae. O ka'u ike keia. O kela wahine i wa-hi mai la i ke kumu-ulu, ahe ia he wahine e ae, aka, o Haumea no ia, ka wahine a Wakea o Paliku. O ka ulu a ua wahine nei i wa-hi mai la, o kona kino kumu-ulu no ia. A o Kamehaikana ka inoa oia laau ma ka moolelo o ka papa akua o Hawaii nei. Nolaila, pa no ka lima o Haumea i ke kumu ulu, wehe no ka ulu i kona kino, a lawe'no i ka haku alii. Iaau i noa ai. E haawi mai ana nae o Haumea nau ka pa o... kaua hope loa mawaena o ko laua aoao ame kou, a e lawe ana ke kai ia laua ame ko laua mau ohua; a mai ke kai mai laua e hoi hou mai ai a pa'e i ka aina nei, he kaua heo wale ko kuu, oo e ke alii. E ku ana ka laua heiau i ka moana, loaa no ka laua mobai moo puu i ka moana, a he mohai sala ia. Ilaila huli ke au o ke kai ame ka aina mamuli o laua; a ai alii laua i ka aina nei," wahi a ke kahuna i pane aku ai i ke alii.

(E HOOMAUA AKU ANA.)

26 Mei 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kalihi—Ka Loaa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

He mea maopopo, ua hoanoe loa ia ka noonoe o ke alii no keia mau olelo a nei kanaka; a ua komo ka hoohuoi nui loko ona no keia kahuna; a ua ninau mai la oia i kona inoa:

"Owai kou inoa; a no ka mookahuna hea oe?"

"O Kamoawa ko'u inoa; a no ka mookahuna au o Paliku ame Ololo," wahi a ua kahuna nei me ka hoomau i ka olelo ana aku: "A i hele mai la au e imi i haku no'u."

Ia wa olelo mai ia o Kamuhonua, ke alii, i ua kahuna ne'i:

"Ahoe ou haku o onei. E hele oe e imi i haku hou nou-Aia kou mau haku kupono e nobo ai o Haumea ame Wakea."

"Heaha la hoi! E imi au i haku no'u. Ua nele ae la au ia oe," wahi a ua kahuna nei i pane sku ai i ke alii me ka hoomau ana 'ku no i ka olelo ana: 'Auhea oe, e ke alii! O kahi i hanau ai o keia wahine o Hau-me, eia no ia ma o ae nei i kahi muliwi o Apua-ke-Hau. A no kela inoa Hau o Apua i heiai ai keia wahine o Hau-men. A o ke ano o keia inoa Hau-me, he kino lau kona ano, he kino manamana, he kino pae, he aiwaiwa. O ke aloha no kou, e ke alii."

Pau no koia mau olelo a ua kanaka nei, o kona ku ae la no ia i kulana a haalele aku la i ke alo-alii; a hele mai la oia. I ka hala ana mai o ua kahuna nei, a kaua i ike ae nei i kona inoa o Kamoawa, ua huli se la'o Kumuhonua i kona poe kahuna ame na kilo a ninau aku la:

"Peheia kō oukou manao no na olelo a keia kanaka i p'ai mai nei imuaio ke alii ame oukou pu nohoi?"

Ia wa i pane mai ai kekahi o kona mau kakaoelo:

"Ahoe i maopopo i'u he mookahuna kekahi mai ka po mai ma o Ololo 'la ame Paliku, elike me na olelo a kela kanaka i hai mai nei imua ou, e Kalani. No ka nele o ko'u ike ia mookahuna; nolaila, ke mamao nei au, ahoe oiaio o na olelo a kela kanaka i hoike-mai nei ia oe, e Kalani."

"Ae; ke hilinai nei au maluma o oukou e ko'u poe kahuna Aia ia oukou ko kakou ola ame ko kakou make," wahi a ke alii i pane sku ai imua o ua poe kahuna nei ona me ka hoomau ana 'ku nchoi i ka olelo ana;" Nani ia, ua lohe se nei, oukou i na olelo a kela kanaka, a eia hoi oukou ke hoo'e nei nei."

(E HOOMAIA AKU ANA.)

28 Mei 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kalihi—Ka Loaa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

I ka wa a Kamoawa i haalele aku ai i ke aloalii o Kumuhonua, ia wa i huli ae ai kana nana ana ma na pae mauna a ike mai la i ka pi'o o ke anuenue i uka o Kalihi, a ike pu mai la nohoi oia i na kahoaka e hoike ana, he alii nui ka mea nona ia mau hoailona ana e ike mai ana. A ike mai la nohoi oia, aho alii a kupua e ae nona ia mau ouli kamahao ana e ike ana, aka, no Haumea a no Wakea no ia; alaila, kamī ino la ke u a ua kahuna nei, a olelo ae la ia:

"Ae; o olua ko'u mau alii, ola na iwi. Owai no hoi ke kahuna ku no olua i ka moku!"

O ka manawā iho la no ia o ua kahuna nei i pii ai i uka o Kalihi. Oia pii no ko ia nei a hoea ilūna o Kilohana, a ka hale nohoi a Wakea ma e noho ana. I ua kahuna nei i pii aku ai mai kai aku nei, ua ike mai la no o Haumea a ua hai aku oia i ke kane ia Wakea, i ka olelo ana aku:

"Ei ae ke kahuna ke pii mai nei?"

Ninau mai la o Wakea i ka wahine: "Owai ia kahuna?"

Pane aku la o Haumea: "O Kamoawa ae keia kahuna. A he kuku ena ahi ia noloko o ko'u mookahuna, oia o Paliku ame Ololo. He kahuna ike, a he kahuna mana noboi. O ko kaua kahuna keia. He huakai imi haku keia a nei kanaka e hele mai nei. Ua hoea mua aku nei oia imua o Kumuhonua me kona manao e noho me ia; aka, ua hooleia mai nei; a no ia mea, ua imi mai nei oia ia kaua."

I ka pau ana nohoi o keia mau olelo a Haumea i hoopuka aku ai imua o ke kane, o ka wa ia a Kamoawa i hoea sku ai i ka hale, elike me ia i hoikeia ae nei.

I ka hoea ana sku o ua kahuna nei ma ka nuu e heli; 'ku ke kipaopae liili'i a komo aku iloko o ka hale, oia ka wa .. .. nuua nei i uhau aku ai i keia pule:

"O Lailai, ka mole i ka po
O Olai-ku-honua ia
O ewela, o owe, a owa ka lani
Oia wahine pii lani a pii lani no
Pii koa lani i ka nahelehele
O onchenehe, lele ku ka honua
O kama hoi a Rii i oili ma ka lolo
Puka, lele, lele pa i ka lani.
(E HOOMAIA AKU ANA.)

29 Mei 1906

30 Mei 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakauaia e J. M. Poepoe no KA NĀ'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

Hoomania.

Kau ka omea, ke aka-ula haihai-lona
Kau i ka lae, he hua i-i
O ua kino ulu ou la ke akua
Wahine akua a Wakea,
Wahine hoopahaohao a Makea
Ka wahine no Iliponi, iloko Ilipakalani
No ka aunaki kuku ahi kanaka
Oia wahine noho i Nuu-mealani
Aina a ke aoa i noho ai
I hohola pa-hiwa ka laukoa
He wahine pahaohao wale keia
Hoopahaohao ana i kona kino
He kini, he mano, he lau, he lehu ke kino o ka wahine
Oia nohoi ke hoiluna
A ka laalaau aoa o Nuu-mealani noho mai
Hookauhua ilaila, ho-owa i ka honua,
Ho-owa i ka ulu, o ua kino ulu ou la—e.
O ko'u aloha kau e ike mai,
A ola au ia oe, e Hau-meia."

I ka pau ana o nei pule a ua Kamoawa nei, kaheo mai la o Haumea:

"Komo mai. E komo e Kamoawa, ke kahuna, ke kilo e puni ai ka aina."

Komoaku la nohoi keia a nobo ae la ma kekahi aeo o ka puka; a ia wa i olelo hou mai ai o Haumea:

"I hele mai la oe e imi i haku no ka nohona o keia mua aku, ea?"

Keaku la nohoi keia; a oleloaku la:
"ko'u kumu nui iho la no ia i hiki mai la i Kalihilihi nei sumiha. I imi mai la no au ia oiu i mau haku no'u; a u aa iho la olua ia'u e o'u mau haku. A ihai aku au ia oe o Haumea, wahine akua a Wakea, Eia na elele o Kumuhonua, ka hoa pao o olua ke kukala hole ne ma na pe'a apau o ka moku nei o Oahu, no ke kaua mai ia olua. Aia kona mau papa kahuna, na papa kuhikuhi-piuone, na papa kilokilo, na papa onioni honua ke nana la i ko'olua wahi e make ai."

Ae mai la nohoi o Haumea, ne ka olelo ana mai:

(E HOOMANIA AKU ANA.)

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakauaia e J. M. Poepoe no KA NĀ'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

"Ua ike aku nei au ia mau mea apau. A he oiaio e lanakila ana no ia i ka ehu kakahiaka; aka, i ka ehu ahiahi, ea no'u ia kewai. E nee ana au me ke kahuna a ku i ka moana, kai-uli, kai popolo-hua a Kane; a mai laila mai kana e ho'i mai ai, nohe ke kai i ka hale o ka puna."

Ua noho iho la o Kamoawa me Wakea ma. A ua hoouniaiaku la ho'i kekahi kanaka e kii ia Lihaula ame Makulu, na kaikaina o Wakea e noho ana ilalo o Paliku, oia ho'i o Kualoa e kapai'a nei i keia wa.

I ka hiki ana mai o Lihaula ame Makulu, heolale'aku la o Kamoawa ia Wakea e kukulu i heiau iluna o ke kaola pali e Nuu-mealani, oia kela kaola pali e ku la ma ka aao'akau e ke awawa o Wao-lani. O luna oia wahi ka Nuu a Haumea a o lalo ka Wao a Haumea. He a kapai'a nohoi keia Nuu, o luna he lani; a hea a kapai'a nohoi ka Wao o lalo, he lani. Nuu-mealani; o Wao-lani o lalo.

Ua lilo e Lihaula ame Kamoawa i matu kuhikuhi a i man alakai no ke auo o ke kukuluia ana o ka heiau, a ne. Wakea ponoi nohoi me Kaliu ame kona poe kanaka i kukulu i ua heiau la. I ka paa ana o ua heiau la, ua hea ia kona inoa o Kawaluna." A ua olelola, o ka heiau mua loa ia i kukuluia ma Hawaii nei. He Heiau kapu keia. O na'ili aui wale no ka poe na lakou e alana i na nohoi ma keia heiau. O kaheo mai ai o keia Heiau, aia ma ke awawa ponoi o uka ne nei o Wao-lani. A no keia heiau kela mele i hoikeia ma kekahi o na Heiau 184 o KA NĀ'I AUPUNI nei i ka hope ae nei, oia ho'i keia.

1. Wakea la ko'olua wahi
2. O ku ka jepa la i Waolani
3. O ka pae humu la i Waolani
4. O ka anuu la i Waolani
5. O ka mana la i Waolani
6. O ka hale pahu la i Waolani
7. O ka Moi la i Waolani
8. O ke kūpala i Waolani,

(E HOOMANIA AKU ANA.)

31 Mei 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakauaia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loau ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

Ma kela heiau i noho ei o Libauula ame Kamoawa he matu kahuna ku heiā; a o Makulukulukalani hoi ke kilo hoku, he hookele waa a he-kahuna hoolulu ei, oia hoi, he kanaka mahiaik oia.

O Wakea ke alii, a o Kaliu ka pukana. Ua lilo ia Kaliu ke a'o ana i kona mau ohua i ke kau kaua ana o kela a'o ame keia a'o. Eia na kanaka ke mahiai nei i ka ai, a ke hoolulu nei i na mea apau e pono ai ko lakou noho ana. Ua makaukau pono ae la ke ku aupuni ana o Wakea ia wa.

Oiai e plu ae ana ka lahu o Wakea, oia hoi na keiki a na qhana kanaka o Kaliu, ua lilo iho la o Haumea i kabuna hoolulu lahu. A o kau hana o ka hoohanau keiki, a o ke pale ke'i i nōhō. No leia o'hana a Haumea i lawe ae ai ma kona lima, ua kana ho la oia i ke kumulaau hoohanau ahi a hoohanau. Kanaka hoi ma Luluku, oia kela kumulaau nona kainoa o Kalauokekahuli a nona na pua kaulana loa ma na inoa o Kanikawi ame Kanikawa. O kekahi inoa o keia laau, oia o Kamaunuhalaiakaipo. A penei ke mele Koibonua kahiko e pilī ana i kia laau kupaiānaha:

"He loina e wale no
Pee mai ana maloko o 'ke akamai
Ka hana a ke oo, o Haumea
Nana i p-le ke keiki hanau
Lilo ka laau, hoo ka pua i ka iēwo
Lilo Kanikanikawi, na pua o Kamaunuhalaiakaipo
O na liko lau malaehe
I nahaehe ia Haka."

Ua oleloia, ua pili kūlāhōle mele "Koibonua" i ka hoohanau ana o Haumea i ke kaikamahine a Olopana, oia hoi o Muleiula. I ka wa e hookohohi ana oia (Muleiula) no ka nahue hanau keiki, ua paa ke keiki iloko o ka opu, ahe hemo iwaho. Ua hele na maka o ua aliiwahine nei a kuhewehowa; a o pauliawa wale ana nohoi oia ia wa. Eia na mea apau ke kumakena nei no ua aliiwahine opio eci, oiai he make wale no cona hopeua a na mea apau e hoomaoopopoaku nei ia wa.

Hookohi walo no hana i manaoiaiō lawelawehaku ia wa, elike me ka mea i naia i ka hanaia iloko oia manawa o ka Hawaii nei noho ana, oia ke kaha i ka opu o ka wahine hanau i pa'a ke keiki iloko o ka opu.

(E HOOMAU AKE ANA.)

1 June 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakauaia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

"

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loau ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

Oiai na makaainana e piha kumakena anā ia wa no ka make o ke aliiwahine, o ka wā ia a Haumea i hoea aku ai i ka halie o Olopana, ke alii. A ninau aku la keia i ka poe e kumakena ana: "Eaha keia a oukou e kumakena mai nei?"

Pane mai la ua poe nei: "Eia makou ke 'owe nei" no ka make o ke aliiwahine. Ua paa ke keiki iloko o ka opu. Ahe hemo; a e kahaia ana ka opu o ke aliiwahine i hemo ke keiki."

Olelo aku la o Haumea i ua poe nei: "Aloha ino no ka hoi ke aliiwahine. Auhea oukou; e hele aku hoi kahi o oukou a hai aku i ka makuakane alii, e ae mai in'u e hoao aku au i ka'u wahi pono iki. Manao au, he wahi pono nohoi ka'u e hana 'ku ai."

Ua laweia aku la keia mai olelo a na Haumea nei a hoikeia aku la i ke alii ia Olopana. I ka lohe ana o Olopana i keia mea i hoikeia aku iia no ka mea e pili ana i kana kaikamahine, ia wa oia i kauoha mai ai i ke kanaka nana i lawe aku ka olelo imua ona, penei:

"E kli aku hoi ha oukou i ua wahine malihini la, e hele mai e lawelawehae i ka make o ke aliiwahine. Ua noke ae nei hoi ka ike a nei poe kahuna, ahe wahi mea a pono iki, a o ke kaha wale aku no i ka opu ka mea e hiki ai"

Ia wa i kilia mai ai o Haumea a laweia aku la imua o Olopana. A iiaia nei i hiki aku ai imua o ta 'ili nei; ia wa i olelo mai ai ke alii iiaia:

"Olelo mai nei lakou nei ia'u, ua hiki ka ia oe ke hana mai a palekana kuu kaikamahine. He oiaio anei ia?"

Ia wa pane aku la o Haumea: "Ae. Ua hiki ia'u ke hana aku a hemo ko moopuna e ke alii; a pakele nohoi ke aliiwahine. He laau hoohanau keiki ka'u. O Kalauokekahuli ka inoa o keia laau, a na kai aia nohoi ia laau i kabi wa, o Kamaunuhalaiakaipo. A he mai pua kona elua: o Kanikawi ame Kanikawa. A o keia mai pua ka'u mai laau hoobayad keiki."

"Ina hoi ha pela, ea." wahi a Olopana i olelo mai ai, "e hana mai oe i kuu kaikamahine i dia ia a ola pu-hoi kuu moopuna. Heaha la kou uku ke hana oe a ola kuu moopuna ame kuu kaikamahine?"

"Eia ka uku ad e ke alii, e haawi mai ai ia'u ke pono ka'u hana maluna o ke aliiwahine; oia hoi, a kuu la o ka nite ame ka pilikia kii mai qu ia oe e ke alii, i mea no'u e pakele ai.

(E HOOMAU AKE ANA.)

2 June 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukaia e J. M. Poepoe no KA NĀ'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

A eia kekahi; a hemo ko moopuna, a ola ko kaikamahine; alaila, na'u e hanai i ko moopuna i ola ai oia; a kū nohoi i ka māku. E ae mai ana anei oe i keia mau noi a'u elua ja?"

Ua ne mai la o Olopana. A ia wa i mama iho ihi o Haumea i ka pua mua, oia o Kanikawi; alaila, ki-a iho la oia iloko o kawaha o Muleiula; a hookomo'aku la i ka manamanahina ona iloko o ka waha. He puua ana ka mea-i loheia e na mea apau o ua aliiwahine nei; hemo ana ke keiki i waho. I ka nanaia ana iho, ua hele a uliuli ua keiki nei.

Ia manawa olelo aku la o Haumea ia Olopana. "Auhea oe, e ke ali'i! Aohe au moopuna. Eia no kaua ke ike pu iho la. Aohe hanu."

Alaila, haawi aku la o Haumea i ka lula o na pua, oia o Kanikawa. Ma-ma-ma iho la no keia a wali; a pu-a'aku la no i ka wahia o ke aliiwahine; a hookomo'aku la no keia i na manamanahina ona iloko. He puua ana no o ua liiwahine nei; hemo ane iki i awe i waho. A oieko'aku la no o Haumea ia Olopana:

"Aohe pilikia i koe o ko kaikamahine. E ola ana ia; o ko moopuna pae, aohe e ola ana. Hemo māi nei no māi iloko mai o ka opu, ua make. Ua uliuli pu ke kino."

"A pehea ka pono?" wahi a Olopana i nin u mai ai i ka wahine malihini, me ka hele o na waimaka ma na papalina.

Alaila, pane aku la o Haumea ma ka olelo ana 'ku:

"He wahi pono no ka'u i koe; aka, makemake no nae au e hoopaa loa mai oe i kau olelo ae imua o'u, na'u e hanai i ko-hoopuna. Pela anei oe e as mai ai?"

De mai la o Olopana me ka olelo ana mai:

"Ina hana oe a ola kuu moopuna, alaila, e lawe oe nau e hanai, oia, o ne iho la ka mea i kuleana i kona ola."

"Ja pono. E hana oe au i ola no ka moopuna a hava," wahi a Haumea i pane aku ai imua o Olopana.

Kena alu la keia i na kanaka o ke ali'i e puku mai i ahī. Emoole nohoi a ana ke ahī elike me ke kauoha e ua wahine hoopuhachio nei o Kaliki-lili-o-Lauhiha. Ooki iho la keia, i ka iawe o ke keiki a kauwate. La'au iho la keia i ke keiki a hī ae la ma kona mau lima, a o ka iawe kiole'aku la keia iloko o ke ahī, me ka mau no nae o ka pāa o kela kauia piko māi ka iawe mai a ka piko ponoi o ke keiki.

(E HOOHAUIA AEKANA.)

4 June 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukaia e J. M. Poepoe no KA NĀ'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

A hala he wa loihi, o ko ia nei koala ana i ka iewe iloko e ke ahī, o ka wa no ia o ua keiki nei i oni ae ai. Pela ka oni ana o ua keiki nei a hiki i kona uwe maoli ana ae; a pela nohoi a nape ka hanu i ka houpo. A mau no ka hanu ana a hoea i ka ikaika loa ana o kona hanu ana. A ola ae la ua keiki la.

I ke ola ana o ua keiki nei, ua lele mai la ke kupuna-kane o Olopana a hī ae la i ua moopuna nei ana. A ia wa i olelo'aku ai o Haumea:

"Ua lilo na'u ka moopuna e malama; aka, e waiho nae au i ka moopuna a kaua me oe, i pa'aku ka waha i ka u o Ka makuahine. Aia nohoi a kō'u wa e kī mai iāia nei, alaila, o kō'u la no ia e hiki mai ai a lawe iāia me a'u."

O keia ae la ka moolelo e pili ana i keia laau hoohanau keiki a Haumea i hoikeia ae la, oia hoi o K-laūokekahuli; a e Kamaunuuihalakaipo.

Ua oleloia ma keia moolelo, ua lawe o Haumea i keia laau mai Luluku, Oahu lei a kanua ma Puukumu, Waihee, Maui. Ua hoakakai nohoi ma keia moolelo i Kauai ke kūnou i hooulu mua ai o Haumea i keia laau hoohanau keiki. A ma ia ano i lilo ai o Kanikawi ame Kanikawa he mau akua no Lohiau e i kapaia ai hoi ka ohe a Kattakahialii, o Kanikawi ame Kanikawa.

Aohe a kaua mea i koe, e ka makamaka heluhelu, e kamailio ai ma keia wahi o ka moolelo pili ia Haumea ame kana laau hoohanau keiki kupaiansha. Nolaila, e huli ae ka kaua kamailio ana no Wakea ma.

He mau anahulu elima a pi o ka lono-pāpa ana o ka ko kauahua a ke ali'i a Kumuhonua, i kapaia i kekahi wa e Kano Kumuhonua, ua lohea hou ia ae la ka leo kauahanu o ua ali'i nei, e kaheia ana i na koa o na Kona nei, e nee ana mai ka leo mai Maunalua mai, ka bema e hoehi i Moanalua. E akoakoa mai lakou apau ma Waikiki no kī nee i ke kaua i uka o Kaliki.

Ua kauoha akua nohoi o Kaliki i kona pue kanaka ponoi ame na kanaka e ae i noho aloha me lakou e akoakoa mai nohoi lakou no ke kaua. O luna o kela pali ma ka aao o ma Ewa nei e keawawa o Nuuanu, e nee ana mai ka uka wao-lau mai e hōe i kai nei o Kapalama ua paa ia kaola pali okoa i ko Kaliki māu koa.

(E HOOHAUIA AEKANA.)

5 June 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukaua e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Modelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kalihī—Ka Loa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

A pela nohoi kela kuamoo pali ma ka aoao ma Ewa o kā oawa o Kalihī; ua paa no ia wahi i ko Kaliu mau kanaka. O na koa hoi o Kane Kumuhonua, eia ke popoi aku nei ma keia aoao aku nei o Nuuanu, a hala ne ma kai nei o Kapalama a popoj aku la ma ka nuku o ke oawa o Kalihī. O'kē oawa e Waolani a puka i waho loa nei, ua paa ia wahi i na kanaka e ko Kaliu ma aoao. O ka hapa nui loa o na kanaka ma 'ke Wakea ma aoao, no ke ali'i mai ia, no Olopana.

Eia o Haumea ke ku nei iluna o Kilohana me kana kane ame ko laua mau obua pili i ke alo. Eia hoi o Lihau-ula me Kamoawa, ko Wakea mau kahuna, ke kū nei itoko o ka heiau o Kawaluna ma Waolani. A malatila pu nohoi o Makulukulukalani.

I ka nāna ana o na olohe kilo kaua i ko Kane Kumuhonu aoao, he polihihili maoli ke alehele e hiki ai i ko lakou poe kanaka ke komo akti iloko o ke onwa o Kalihī a pii akti hoi me na kualapa o keia kuamoo pali ma Waikiki nei o ke onwa o Kalihī, a pela ma ke kualapa ma ka buli ma Ewa; nōnīia, aole i hoonokain ke kaua ma ka lu mua.

O ka no'ia o ke kaua a kahi la ae, a o na koa o Kane Kumuhonu ma kai nei o Kapalama, a o lakou ka poe i hoeho mua i ke kaua. O ka nui o na kanaka, aia no ma ko Kumuhonu aoao. A he mau kahuna mana nohoi ko na Kumuhonua nei e malama ana i ka oihana pule.

I keia hoomaka ana o ke kaua, ua haele-haele no no'aoas elua ma ke akamai'o na kanaka i ka oo maka 'he, ka pa'u lau palau, ka mai i na ala ame ka iku ka nohoi o na aoao elua. Oiai e oi pa-ha ana ka nui o na kanaka o ko Kumuhonua aoao i ko Kaliu kanaka hookahi, eia nne ua lawa no ka ikaika o'kē Kaliu kanaka hookahi e palo i na kanaka eha o ko Kumuhonua aoao. Ua hele keia kama a hoomoe pu. O ke koikoi o ka lanakila no ko Wakea ma aoao no ia.

O Kaliu, oia no ka ahikanana o ko Wakea aoao. Aohe hiki i nei koa o Kumuhonu e ke komo iloko ke oawa o Kalihī. I kai nei no lakou, puehu lili'i i na koa o Kaliu.

O Haumea hoi, a'e oia i hanu mai i kahi hana ma kono aulo kupua maluna o na kanaka o ko lana ho'a paonioni, oiai a'e aloha oia i na kanaka no ko lakou mau'ina mi'u wale ana i ko lakou nrau kino e lilo i mau moe-puu mahope o Kumuhonua.

I ka luu o ka lu i kaua ai, ua like no he ko ka lu nene ke auhoo ole o ko Kaliu poe kanaka i ko Kumuhonua mau kog.

(E HOOMAUIA AKU ANA.)

6 June 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakaukaua e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Modelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kalihī—Ka Loa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

Oia he'e o ke kaua mawaena o na aoao elua a ma ka mahina ia wa, ua ano uuku loa mai la na weli kanaka o ko Kaliu ma aoao. A ke ike la no o Haumea i nei iluna pili kia o ke lakou aoao, a ja wa i olelo'aku ai o Haumea i ke kane ia Wakea;

"Auhea oe, e hoi kaua mo ki'aoao makani o kaaina; a inz he aubee ko kaua, alata, ma ke kai kaua o Kahiki-ku e hee ai; a i ke ko honana o ke a'u, ja ja pae hoi no kaua i kaaina nei."

O na kanaka kanahed kei o Wakea ma e paniku ana ia kai nei o Waolani, ua patu nui o i ka make, oiai ua helela'aku ki nui o na kanaka o Kumuhonua a ka'aki no kahi kanaka maluna o kanaka kanaka. Efego, eono a hoea i ka upi ka nui o na kanaka o Kumuhonua e make i ke kanaka hookahi e Wakea ma e mea'auhi iu no nne ka pi'ani o na kanaka e kane. Komo'auhi e patu i ke makalua o kene poe kau i make.

I ka nene suna a koe ka kahihili oia na wahi kon o Wakea ma, ua Waolani nei, iu e ikihihihi. O Kameha ame Makilia, ua hee hau i iu o ikihihihi i kaua o Wakea ma, a o Lanaihi kai na lili'i oia iu e iko i mokapu'ia o Maui i keia wa.

I keia he'e ana i na oiai o Wakea, iu ikena mai iu o Wakea iu Bahama? Pepee, ika la ko ka oti nene? Auhea ke hoi kou hana ame koi ikaika, e ka wahine?"

Iu wa'ole oka la o ikihihihi. "O ko ke Akua, makenake ihola no ikihihihi he'e nene ma ka ke kahihili i ka'awi nua ame i kaaina nei i ke kai; a mai ke kai mai iloko e peo ahi, puni kaaina nei i kaaina. Nohihi, u no'i kai i ikaheHana."

Ie wai hadukia i ka'awia i iko o Kaliu, a mālaia akti o Palikū, ohihihi o Kaliu, a ikaia waii i koolau iia o Wakea ma e ikihihihi, kaua wahine, ame iu ikuu mai ohua kakahihihi.

I ka nene kau i hanu mai i kaua o Kumuhonua, ua wileg'aku o Wakea, kon a hoa peo i ikuu elua iku o Kilohana a nei i ilao o Palikū, a ikuahau a e iku i kona poe kanaka mai ka hiking a ke komohana, mai keli peo a iku peo o Oahu nei, e nes ke kau no ilao o Koolau-poto. Na kela leo kauhau a ua alii nei i ike'aku a i ka'au apsu o i ka'au nei ame kokahi manu okana o na Koolau a ku ke kama ma ka aoao maluna akti nei e Kona a ma ka nohoi mai nohoi, malaio o Koolau-leo, a iwaena e Wakea ma iu i hanu mai ohua.

(E HOOMAUIA AKU ANA.)

7 June 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakauaia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loaa
ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

A mamua ae o ka hooukaja ana o ke kaua, olelo aku la e Haumea i ke kane ia Wakea, a i ko laua kahuna ia Kamoawa, ia Makulukulu nohoi:

"Auhea oe, e kuu kane, ame oe, e Kamoawa, ko maua kahuna, a ia oe, e ko mana pokii, e Makulu. E hoouka ana ke kaua hope loa a kakou i Paliku nei. Ia nei au e haawi ai ī kekahihilihi o ko'u wali ano papalua, a kaia i ka pohuehue ke ahu-lau o ka makei na kanaka o ka hoa paio o kakou. A pau ia; auaku kakou o ke kai; a mai ke kai hou mai kakon pae ī ka aina nei a ku ka'u makaia ia Kane Kumuhonua. Nona ka ehu kakahiaka a no'u ka ehu ahiahi. O ka la auanei e hee ai kakou i ka moana, he la ia o ke kai-hili e pii ai i uka nei o ka aina; a o ko kakou ala ia e auaku ai i ke kai. Apopo, owa hookahi ke kuaku i ke kaua a Kumuhonua; a e noho malie oukou apau."

I kekahihilihi la ae, ua ikeia aku la ka pi'o mai o ke anuenue ī ke kai; a eia ka makani ke pa nei me ka ikaika nui.

Ua hoihoi aku la o Haumea i ke kane ame ko laua manuhua apau a loko o ke ana huna o loko o ke kuahiwi o Paliku, oia hoi ke ana o Pohukaina e olelo mau ia nei i keia wa. A koe hookahi iho la o Haumea.

I ka-nei ana mai o ka ehu o ke kaua malalo mai o Koolau, a pela nohoi ka ehu o ke kaua ma Koolau-poko mai, ua ike mai la na kanaka i ka paa pono o ke ka-honua mai uka aku nei o kahi i kapaia i keia wa, o Kaahuula Punawai a hele a hoea i ka lae o Kaoio, i ka paa pono i na wahine me na busukukui ma ko lakou mau lima.

O keia poe wahine a nei poe kanaka e ike aku nei, oia mokino lehulehu o Haumea. A o ja no ke kumu o kona kapai ana be wahine kino lehu, kino mano, a kino hoopahaohao hoi.

Tka ike ana mai o na pukaua i keia poe wahine e ubi pa'a ana i keia ka-honua holookoa mai ka uka a ke kai; ua olelo ae la lakou i kahi ame kahi:

"Ka! He wahine ka! ko kakou mau hoa paio? E aho, e hoouna ae i kekahihilihi mai o kuka olelo pu me keia poe wahine; a e ninau aku hoi ia lakou i kahi e loaa ai o Wakea ame ko lakou poe kanaka."

"O ka pono maoli ia," wahine a kekahihilihi i pa'e mai ai, "aole paha e ole ka ae oluolu mai o kela poe maka palupala i ka kakou ninauaku oia ano, oiai hoi e, o lakou ka kakou poe i kii mai nei e kava."

(E HOOMAUIA AKU ANA.)

8 June 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)

Hoomakauaia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loaa
ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

Ua hooholoia ae la keia manao, a hoouna iaaku la he mau el-le, e hele, e hui me ka puulu wahine a lakou e ike aku ana me na hua kukui e paa ana ma kolakou mau lima. Heleaku la hoi keia poe elele, a huiaku la lakou me keia wahine a ka ui nui wale e ku mai ana. A ia wa oleloaku la kekahihilihi i ua wahine nei:

"E kekama-mee-ua-lani he wahine ui keano o keia huao-lelo; a ua like no ia me ka huaolelo (olo-lani) i hele mai la makou e hui kamailio pu me onkou no ka ninau ana 'ku ia oukou i kahi e loaa ai o Wakea ame kana wahine o Haumea, ame ko laua poe,"

Ta, wa pane mai la ua wahine nei: "He oiaio he poe elele oukou i kii mai nei e makeau ame kuu kane, o Wakea; a i haiaku au ia onkou: E hoi oukou, a mai hoolubi ia oukou i ka huli ana i ka poe a oukou i imi mai nei. Aia ka loaa ma ka ikaika. E hoi oukou a haiaku i ko oukou poe haku i keia mau olelo a'u i hoopukaaku la i māia o oukou."

O ka hoi mai la no ia o ua poe elele nei a hoea ana imua'ko lakou mau alihikaua; a ninau mai la kekahihilihi alihikaua, ia lakou: "Peheia mai la?"

Paneaku la kekahihilihi o na poe elele nei: "la makou i heleaku nei; ua halawaiaku nei makou me kekahihilihi wahine ui. He wahine aiai keia a keokeo hoi. Iaiā ka makou ninau ana 'ku nei no Wakea; a nie ka hoike pu anaaku nohoi imua ona i keano o ka makou huakai o ka hele ana 'ku nei; a ua pane pakike ia mai nei makou. Olelo mai nei ua wahine nei, oia no ka wahine a Wakea, ma ka ikaika wale no e loaa ai oia ame kana kane ame ko laua manu ohana."

"A ua pono!" wahine a kekahihilihi pukaua i pane mai ai: "Heaha la hoi kana! E nee ke kaua no mua."

"O ka wa no ia i neeaku ai na koa o Kane Kumuhonua, ma ka aoaoaku nei ma Kona. I keia wa a ua poe nei i neeaku ai o ka manawa no ia i lele mai ai na hua kukui mai na lima mai o na kino wahine lehulehu o Haumea, oia no oe o na poka-ua bekili e pa ana ma na lae o ua poe koa nei o Kane Kumuhonua. Pa no ka hua kukui i ka lae o ke kanaka, lawe ka hanu i Olepau. He hua kukui i ka mea-nana i luku i na poe kanaka la; a oia ke-kumu i puaka ai keia hopunaolelo a kahiko;

"A-hua-lala-kukui ka make."

(E HOOMAUIA AKU ANA.)

9 June 1906

(ANCIENT HISTORY OF HAWAII.)
Hoomakauana e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kalihii—Ka Loax
ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

O ka make ana hoi o keia poe kanaka i ke atahela, ke alaniui a kuamoo, i na hua kukoi a Papa, oia noboi o Hanmea. ua paa ia mau mea i ka hoomanaoia ma ka mele a ka Molokai o Oahu nei. A ke nooiaio nei ia manu lalani mele i ka oiaio o keia mau mahelohelo moolelo i hoikeia ae la. A penea ua mele nei:

O Kualnanuu, o Kubalii i Kahalu
O Kaili kanaka o ke kuamoo
O Hinahina Kamalino ka wahine
Hanan Hinaku, o Kukui-haa ke kahuna
O kukui alii i ke alo o Papa
I kumu-kukui la ka papa
I kalana o Wakea ka honua
O Papa la.
O Papa la hoi ka nananana
O Papa unoa awa'awa'a kua.

Ke ike nei oe e ka makamaka heluhelu, ua hoopaa ka mea hakū mele i na hoomanao ana no ka make ana o kela poe kanaka o Kane Kumuhonua ma ke alaniui a kuamoo hoi a ka mea kakau i hoike ae nei maluna, oia kela lalani mele; "O kaili kanaka o ke kuamoo." Aia noboi iloko o na lalani mele;

"O kukui alii i ke alo o Papa
I kumu-kukui la ka Papa"

E loaa ai na hoomanao ana a ka mea haku mele alii no na hua o ke kumu-kukui a Haumea (Papa) kino pabaohao e luku ai i na kanaka o Kane Kumuhonua. elike me ia i hoikeia ae la. A ke hoike nei ke mēlo, he "ali'i" ke "kukui" i ke alo o Papa; a o ua "kumu kukui" alii la, wahi no a ke mele he papa ia, oia hoi, he papa au-kni a. beenalu paha uo ua Haumea nei. He bohonu a he kulinj ke mele a ka poe kahiko, a he ano pohihiki no ke Kuuloo ana i ka manao

I ka ike ana o na mamaka kaua o na koa o Kane Kumuhonua ma Kona aku nei i keia ahu-a-lala kukui o ka make o na kanaka, ua kueni aku la na wahi kanaka i koe i hope. A i ka nee ana mai noboi o na koa o ua Kane Kumuhonua nei ma ka huli Koolau mai, o ka haawina hookahi no ia i loaa ia lakou, Pau pulu aho leu kanu i ka waline hoopahaohao o Kalihilishi o Laumihā.

No keia luku weliweli i loaa i na koa o Kane Kumuhonua, ua hoome ke kaua; a hoouniai mai la na elele e hoike aku ia Kane Kumuhonua no keia make weliweli i loaa koa mau ko mai na wahine mai o ke kaha o Paliku, e alakaiia ana e Haumea; ka wahine a Wakea.

(E HOOAUIA AKU ANA.)

12 June 1906

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kalihii—Ka Loax
ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

I ka hoea ana o ka elele imua o Kane Kumuhonua, ke ali'i e noho ana ma Waikiki; ua ninau koke mai la ua 'ili nei i ke kulana o ke kaua ma na aoao elua; a ia wa i hoike aku ai ka elele i na mea e pili ana i ka lukuia o na koa o ke alii e na hua kukui ma na lima o kekahi puulu nui hewahewa o na wahine i ke alo pono o ke kuahiwi o Paliku, ke kuahiwi e pale ana ia Koolauloa ame Koolaupoko.

"Ua lukuia ua kanaka o ke alii mai na Koolauloa mai a ka huli o Koolaupoko aku nei; a koe kakaikahi na kanaka o na aoao elua o ke alii, a e ninau aku no hoi, pehea ka pono o ke kaua?"

"Alaila; he kamalii wahine ko oukou mau hoa hakaka o ka paio ana mai nei a pau oukou i ka make?" i ninau mai a ke alii i ka elele.

"Ae," wahi a ke kukini i pane aku ai imua o ke alii me ka hoomau ana aku no i ka olelo ana,

"...e kamalii wahine io no ke kino o na hoa paio o na kanaka o ke alii i kaua pu aku nei a p u nui mai la i ka lukuia, aka, he oiaku nae ka luku a nei kamalii wahine i ulupa mai nei i ou manu kanaka, e ke alii, i ka na kane i kaua mai nei i kou poe kanaka i na kaua mua aku nei."

I kela wa, ua kahea hou ve la ua Kane Kumuhonua ne i a kona mau kukini mama loa e holo lakou e kukala hou i na kanaka no ka hele hou ana i ke kaua.

Elike me keia mau kauoha a ua Kumuhonua nei, pela hooko aku ai na kukini ma kela a me keia wahi o ka mokupuni o Oahu nei. O ka nee ia o ua mau elele nei i ke kalahea mai Maunalua a hoea i Moanalua; a mai Moanalua a hiki i Waianae a hala i Waialua a hoa i na Koolauloa a pela kekahi wahi o na Koolaupoko.

I keia bele ana o na leo kalahea o na elele ma na waki i hoike ia ae nei; na ku ae la na kanaka o ke alii i koe ma keia mau kalana aina, a nee ae la ke kaua ma Koolauloa a ma Koolaupoko aku nei noboi.

Ia nei hoala hou ia ana ke kaua, o ua alii nei o Kane Kumuhonua kekahi i hele aku i ke kaua ma ke poo o kana pushi kaua nui hewahewa.

Ke ike mai la no o Haumea i keia nee ana aku o ke kaua Kumuhonua. Ia wa hoi aku la ia iloko o ke ana huna ake akui la i kana kane ame ko laua mau ohua e hoomakukuu lakou ia lakou iho, oiai ua kokoke mai ka wa e au aku ai lakou ke kai.

Ua hoike aku la hoi oia imna o kana kane, e hookuu ana oia i ka lanakila o ke kaua i ka aoao o Kumuhonua i ko ai ka makemake o kona mau kupuna i ka po.

I ka akoakoa ana o na mahele kaua elua o Kane Kumuhonua mai ka aoao malalo mai o Koolauloa, a ma ka aoao noboi ma Kona aku nei, ua ku hou ae la no na kino wahine lelelehew o Haumea ma kaha honua ma ke alo o Paliku.

A ku na aoao elua o ke alii Kumuhonua ma kela ame keia o na Koolau elua, a iwaena hoi o Haumea kino lehu a kine manomo, o ka wa no ia i hooukaia ai ke kaua mawaena o Kumuhonua ame Hanmea.

13 June 1906

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kalihī—Ka Loaa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

O KEKĀHI mahele o na kino wahine o Haumea, ua huli aku la a hakaka me na Koa o Kumuhonua ma ka huli Koolauloa i, a okekahi mahele hoi o lakou, ua huli mai la lakou a paio i na koa o na 'Ili nei ma ka huli Koolau-poko nei.

O na hua kukui no na mea kaua a ua poc wahine nei o ka hakaka pu ana me na koa o Kumuhonua. Ua luku ia na koa o Kumuhonua a hiki i ka ike ana o Haumea, o ka wa ia e Kalewaaku ai oia a me kana kane a me ko laua poe ohua no moana kai, elike me ka makemake o kona ma kupuna i ka po: o kona wa ia i noi ae ai e pii mai ke Kai mai kai mai a hale-hale poi pu ae i na aekai o na Koolau.

O ke ano maoli o keia Kai, he Kai mimiki maoli no ia. He halu tū nui ka mea i loheia e na mea apau i ka moana. Kai-uli kai hohoru, a o ka ikeiaaku la no ja o ka ēa ana mai o na ohu nalu kiekie i ka moana. Ia wa i hooho ae ai na mea a pau

"Papa-pau kakou i ka make—e! Pau kakou i ka make—e! Ei ae ke Kai mimiki!"

He manawa ole popoi ana ua Kai nei i ka aina, a o ka li'o aku la no ia o Wakea a me Haumea, kana wahine, a me ko laua man ohua i ke Kai; a pakele mahunehune nohoi o Kumuhonua mai lilo pu i keia Kai mimiki.

Mameli o keia hee ana o Wakea a me kona ohua i ke Kai i loaa hou ai keia mahele moolelo (Kaaō) a ka poe Kahiko, penei:

Ua laweia o Wakea ma e ke Kai hoee i hoikeia ae la; a ua manao kekahi poc o keia Kai hoee i ku ai i ke au o Wakea, oia no ke Kai a ka Hulumanu, oia hoi kekahi o na Kaiano nui i keia ma kekahi o na kau o loko o ka Moolelo o Hiiaaka.

E mea maopopo, ma keia lilo ana o Wakea a me Haumea kana wahine, a me ko laua man chua i ka moana Ia'ili uli, Kai hohoru, ua olelo ae la ko i'awai nei poc Kahiko.

"ee Wakea, kalewa kona ohua

Kuamu ia e Kane, kuawa ia e Kane,"

Iloko o keia laweia ana o Wakea ma e ke au miki a me ke au Ka a i ka halehale poipu o ka moana, ua nui maoli ko lakou pilikia. E loheia ana na leo uwē o ke kane i ka wahine, o ka wahine i ke kane, o na makua i na keiki, a o na keiki hoi i na makua, a o ka hoa'loha i ka hoa'loha, a pela aku.

Oiai keia pilikia nui e hoa eale poi pu ana maluna o Wakea ma, huli ae la ua Wakea nei me na maka i hookaumahaia e ka luuluu nui, oiai hoi na waimaka e hiolo ana ma kona niau papalina, a nianu aku la i kona kahuna, oia o Kamoawa:

"Auhea oe e kuu kahuna, ka mea iaia ka ike o ke ola a me ka make, pehea kakou? E ike nei au, aohe o kakou wahi i koe, eia kakou la ke lana nei ma na auwae o kakou. Papapau paha auanei kakou i ka make? E nana mai ana oe no kakou?"

Alaila, pane mai la ke kahuna: "He ala iki no ko'u ko ke kahuna, a ma ia ala kakou e hele ai. A i hai aku au ia oe e kuu Alii, aohe kakou e make. Ua huli ke au o ka make, eia la ke kō nei i ka aina, a e popoiaku ana ka hu'a o ka nalu iluna o Kaneiakumuhonua. Ano, e kuu haku, e kukū'u 'kaua' i heiau nō ke Akua."

(E HOOMAUIA AKU ANA.)

14 June 1906

Hoomakaukaura e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNKI

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kalihī—Ka Loaa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

Ia wa, pane mai la o Wakea i ke kahuna: "Kup, naha no ka hoi kau olelo e ke kahuna. Auhea na makauan o ka moana lewa nei e kū iho ai ka hale o ke Akua? A auhea hoi ka kaua puua e mohaiaku ai i ke Akua?"

O ka olelo ka'u, a o ka hoohe mai no hoi kou i ka'u mea e oleloaku ai, a e hookoaku no hoi, wahi a ke kahuna i pane mai ai.

Alaila olelo mai la ua kahuna nei: "E o ae ko lima akau iluna, piao ae oe i ou manamana lima a ku ka upoho i ka poli o ko lima, o ke ku no ia o ka heiau o ke Akua," wahi a ke kahuna.

Elike me nei mau olelo a ke kahuna, pela o Wakea i hoo-ko ai. O ae la oia i kona lima akau, piao ae la na manamana lima a ku nohoi ka upoho i ka poli o ka lima, a ia-wa i olelo mai ai ke kahuna iaia.

"E kuu haku Alii, ua ku ka heiau, ka hale o ke Akua, a o ka puua wale no koe."

Ia wa, luu iho la ua kabuna nei iloko o ke kai, a hala kekahi wa, ea ae la ia iluna me kekahi i'a e pāa ana ma kona lima akau, aladla, paneaku la oia ia Wakea.

"Eia ka puua la he humuhumu. O ke kino-i'a keia o ke Ao Puua, oia hoi-o Kanepuuaikalani.

"E hookomoaku au i ka ihu o ka puua iloko o ka heiau o ke Akua. Ua ku ka heiau, ua loaa ka alana, a o ka abahoe a kaua."

Ia wa huli ae la ua kahuna nei a kaheaaku la i na kanaka e lana hele ana iluna o ka ili o ke kai e hookokoke mai lakou ma kahi a lana e lana ana me Wakea.

Au mai la nohoi na kanaka me ka hoomanawanui, a hookahiki wahi e boolana ai, o na kane, na wahine a me na keiki.

I ka ike ana o ke kahuna ua au mai na mea apau, a eia ke lana nei a puni laua me Wakea, olelo ae la oia: "Ano, e kuu haku, ua ku ka aha, a e mohai ae au i ka alana o ka hale o ke Akua, i ku o WAKEA i ka moku."

O ka hou mai la no ia o ua kahuna nei i ka nuku o ka humuhumu a komo iloko o ka upoho lima o Wakea, a o konawa no ia'i olelo ae ia:

"Amama. Ua noa."

* * * * *

Ua oleloia ma kekahi mana o keia moolelo, o ka puua ilana ia'ai keia heiau pulima o Wakea, oia no ka piao manamana o kona lima hema, i hookomoiaaku ma ka upoho o kona lima akau.

E hoomanao pu iho nohoi kaua e kuu makamaka heluhelu, o ka humuhumu oia ka i'a i komo ia e Kamapuaa, a kapa ia hoi na i'a la he "humuhumu nukunuku a pnaa."

Aka, us lilo nae ua i'a la i puua alana na Komoawa, ke khhuua o Wakoq, elike me ka mea i hoike ia ae la.

E kala kahikoloa ka lilo a o keia i'a he humuhumu, i ala-na a i mohai ma keano ho puua, a he hope loa'ka skeia sna o ke Kamapuaa hookino a puua iaia ihama keano kino humuhumu.

(E HOOMAUIA AKU ANA.)

15 June 1906

Hoōmakaukautā e J. M. Poepoe no KA NĀ'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolo o ko Wakea ma Noho ana ma Kalihī—Ka Loaā ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

I ka pau ana o keia nāu hana mohai a Kamoawa i ka opu lipolipo o ka hohonu, o ka wa no ia i kahea ae ai o Haumea i keia pule:

E ku ka nālu mai Moanalihā-nui-akea mai,

Ku ka nālu, popoi kai-ula, i popoi kai-kaikoo,

Ku ke kakala o ke kai-poi hoi au-e!

A pēe au i ka nālu ha'i kua-lua.

Uina, owa ka papa o Haumea i ka moku,

A ku i ka moku i Ka-lihi-lihi-o-l aumīha,

Owe, o nakeke ka papa o Haumea.

A pae-hoi,

Ia pau ana no o keia pūle a Haumea o ka onu aela no ia o ua opuu kai nui, Ia wa i hoolanaia ae ai o Wakea, o Haumea, o Kamoawa ame na obua apau a lana maikai ana iluna o ka niao o ka nalu. A ia pēe ana o i ka nalu -ahua nei; o kā laweia mai la no ia o lakou nei mai ka moana lilo loa mai a hoea lakou nei i na kua-anu o na Koolau, maw ho ponoiaaku o Kaalaea, Kahalelu, Waiahole ame Waikane ma. Ua ku maila ko lakou mau kapuia ilona o kekahi ka-honua palahalaha e nee ana mai na Kua au Kuloko aku o kela ponaha kai'hapapa, e hele la mai Kualoa mai a hōe i Wailau, Pakolē ame Heeia-Kea (ma Koolaupoko). A ke koe nei no he wahi, hapapa mokūpuni ma inoa "Kā-Papa" mawaho ponoiaku o ke kaikuono kai'hōikeia ae nei.

Ua oleloia ma keia mōolelo, ua kapaia keia mokupuni o Kapapa manuili' o ko Haumea ma pae ana ilaila. A o ka mea keia i oleloia ma ke mele penei:

O Papa la hoi ka nānananana

O ka papa unoia awa'awa'a tua

I oia Ku ia Hinaku

O ke pōo ia o ka Moo.

Konekone'a ka Pāpa

O ke kumu-uli, o ke kumu lala-kea

Puka Oolo'o-Honua-meia.

Mai keia mokupuni mai i hoi māi ai o Haumea ma a noho ma Paliku, oia hoi o Kualoa e hea ia nei i keia wa. Ia nei ka noho ana o Haumea ma a kukuluia he mau heiā kapu malaila. Ua hele ihola ua Haumea nei mai ka lae mai o Makapū a hoea i ka lae o Kahuku ma Koolauloa. A ma keia hana ana a, ua Haumea nei, ua noho alohaia na kanaka oia mau Koolau a i elua.

I nei hoi hou ana mai; akahi no ua wahine hoopahaohao nei a kii i ke keiki moopuna a Olopapa, a hoihoi mai la a noho pu me-lakou; a ua kaheia kona inoa o Heeia. O ke kumu o ke kapaia ana o ua keiki moopuna la a Olopana, oia ka Hee ana o ua o Haumea, ma Wakea kana kane, ame ko laua mau chua apau iloko o ke opu o ke kai.

A oia paha ka inoa e heia nei i kela apāna aina ma Koolaupeke ma ka akau ae o Kaneohe o Heeia.

Neho iho la o Haumea ma a hiki i ko lakou makaukau pono ana i ke kanaka mai o a o, o na Koolau elua; ua lohe aku la o Kaneia-Kumuhonua no ka noho ai alii ana o keia mau alii hou ma na okana aina o Koolaupoko a ma Koolauloa, ua hōouna hou mai la oia i na elele i o Wakea ma la e ninau ai ma ka ināna hea laua i noho ai alii ai laua no na Koolau, oia o Olopana ke alii o kekahi mahele uku loa o Koolaupoko, a oia iho nohoi (o Kane-

16 June 1906

Hoōmakaukautā e J. M. Poepoe no KA NĀ'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolo o ko Wakea ma Noho ana ma Kalihī—Ka Loaā ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

O ka hōe ana o ua' mau elele kukini nei i o Wakea ma 'Ia, ua hoike aki la lana i keano o ka laua hūnai o ka ho-a ana 'ku ilaila, oia hoi, i hoo-unata eku lāca e ka lāca Alii, cia o Kaneia Kumuhonua, e nū au ia laua, ma ka mana bea la laua i noho a-moku ai no na okana aina o Koolauloa a me Koolaupoko. Ia wa i pane mai ai o Haumea i ua mau wahī elele nei.

"A hea oia, e hoi oia a hai eku i ko olna hako o Haumea, wahine o Kālibilhi-o-Lāmīha, me kārake o Wakea, a me ko laua mau obua a pa'u, ua hoi hou nāi nei takou e ai alii ilena nei o ka aina. A ehai pu aku noboi olua i na hskū nei o olua, sōhe ona au; uni l'koe." E hoi olua me ka swiwi nei, a haiaku i ua haku nei o olua; apopo pa'ku ke kāua a Haumea.

I ka pau aia no o na olelo a Haumea, o ka huli ae la no ia o ua man wahī elele nei a hoi mai la a hiki imua o ke alii, o Kaneia Kumuhonua, a hoike arku la imua ona i na mea a pap a laua i lobe ai mai a Haumea aku. I ka lobe ana o ua Kaneia-Kumuhonua nei i ka hoike a ua mau wahī elele nei, ua pane koke ae ia i me ka hāikea pu ana ae o kona helehelena.

"He make no ke kalo, a olai ke palili ! U ! E welawela ana ka hoi ka ili i nei bñi. Heaha la kāua. Ai noboi paha i na hana ana.

O ka wa no ja a ua 'ili nei i kuahava ae ai e hoomakaukau a e hōlo kona poe kanaka mai ka wai mai o līhihilauke a ka wai hō o Moanaloa i ke alo o na pali. A wai Halawa aku i ka Ia hanap leo a hoea i Waianae, a hiki i Waialua. I ka hōlo aia-aku hoi o ke kuahau a ua'līi nei, a hoea i Koolauloa; kukāla sku la hoi i ka olelo kuahau a ke Alii no ka hele ana i ke kāua, elike me ke-kauha a ke alii, a Kaneia-Kumuhonua ua ike aku la ua poc elele nei a ke alii i keano e o na kanaka. Aole hoi i ka ae mai o ua poe la i keia horke ana eku a ua poe elele nei i ke kuahava alii; aole noboi i ka hōole, mai.

O keano like hookahi keia o na kanaka mai ka wai o Waimea a hoea i ka olu bala o Kahuku; a mai laila mai hoi a hoea i Koolaupoko, e hapapa ana i ka ponaha honua o Waimanalo.

I ka ike ana o ua poe elele nei i keia ano e o na kanaka o na Kooian, aohe nae hoi he olelo ana no na kanaka o ke 'Ili Olopāba e noho ana ma kekahi hapa o Kaneohe, Kailua a me Waimanalo, ua komo iho la ka hōohoi nū iloko o ko lakou mau noonoo, a olelo ae la lakou i kahi a me kahi.

(E HOOMAUIA AKU'ANA.)

18 June 1906

Ku Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kalihī—Ka Loa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

He keu kaboi ka mea apiki nui wale. Hakanu maoli ke ano o na kanaka o na Koolau nei i keia hele ana maila a-kakou.

Hele a mea, ua huli paha keia poe mahope o nei mau alii hou o ka mokupuni nei o kakou? Hookahi ka ho'i mea aloha o ke alii o kakou: e ka ia ana paha i ka pohuehue?"

I ka hoe ana mai o ka la no ke kaua, ua makaukau na-aao elua ua lilo ae la no o Kaliu i alihī-kaua no ko-Wakea mau pualikaua, oia na kanaka mai ka wai o Waimea a hoea i Kaaawa, ka aina nona ke kai lumalumai o na 'ili i ae au kahiko: a kaalo i ke kaba o Paliku (Kualoa) a hala-loa i na kai aulu o Waimanalo.

Ua hui pu mai la ma keia pualikaua o Wakea ma, na kanaka o Olopaua, ka kupunakane o ke keikialii Heeia e-habesi kapu ia nei e Haumea. O Kamoawa nohoi ke kabuna a o Haumea no ke kilo ame ke kaua.

Ma ko Kane Kumuhonua soao boi, oia no ka alihīkaua nui, a he lebulehu loa nohoi kona mau kabuna ame na kilo, e like no me ke ano mau o na 'ili oia wa.

O kahi i hooukaia i keia kaua mawaena o Wakea ma ame Kane-ia-Kumuhonua, mauka no ia o Kalihi. Oiai, ua haalele aku la o Wakea ma ia Paliku (oia hoi, o Kualoa i keia wa) me ko lakou poe ksnaka a hoi mai la i Jura o Kihō-hava ame ka uka o Kalibi. Ua paui pa mai la hoi kekahi mabele o ko lakou poe kanaka i ahalo o Luluku a hoea i kai o Kaneribe, a bala i kai o Neawa, me Kailua a hoea i Waimanalo. Ua paia ae la nohoi ka nuku o Nuuanu i ko Wakea ma poe kanaka; a he pihā kanaka wale no ia mai ka nukūaku o Nuuanu, a ke ka-honua e oleloia nei, o ka ulu-balā o Kekele a hoea i Kaneohe. Pa pono i na kanaka mai ka uka o ke kai.

I ka ike ana o Kane-ia-Kumuhonua eia ka make o ke kanaka a Wakea i uka o Kalibi, ao'e hiki i aia a me kona poe ke alo ae i nei kaua mauka wai o Kalibi; nolaili, o ka moe ibo la no ia o kona Kaao kana i uka o Kalibi.

I keia kaua ana mawaena Wakea ma a me Kane-ia-Kumu bonua. Ua make cia maluna ae o kela kewa anau o Kalibi, nona ka inoa o Pahu-Kikala. Mataila, i ku ai ke-kikala o Kauae-ia-Kumuhonua i ka ihe laumeki a Kaliu. A mamuli o keia make ana o Kane-ia-Kumuhonua, ua ilo-holoakoa ae la ka Mokupuni o Oahu nei.

O keia iho la ka moolelo (Kaao) kabiko e pili ana ja Wakea a me Haumea, no ko laua kaua ana me Kane-ia-Kumuhonua ko laua bee aba ia Kane-ia-Kumuhonua ko laua kalewa ana i ka moana me ko laua mau ohaca-ko lakou pae hon ana i ka aina nei-ka hoouka kaua bou ana o laua me Kane-ia-Kumuhonua a me ka make ana o ua'ili nei ma ka hoouka kaua hope los ma uka o Kalibi.

Pebea la ka oiaio o keia moolelo a ko Hawaii nei pos-kabiko, elike me ia i boikeia ae la, aole hiki i ka mea kakaw ke boomaopopo aku ia mea.

(E HOOMAUIA AKU ANA.)

19 June 1906

MOKUNA III.

Ku Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kalihī—Ka Loa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

O ka mea maopopona, aia no he mau maawe moolelo oiaio maoli iloko o ka bibi-pea o na maawe moolelo aue kaua maoli a ko Hawaii nei poe kahiko, ma ka bapa nui loa o ka lakou man moolelo.

E awiliwili mau ana na mea maopopo maoli me na mea kaao o ke ano mana kupua iloko o na kaaō kabiko o Hawaii nei.

Ua hoike mai o Lunakiai J. K. Paele o Koolaupoko i keia mau la koke'akn nei uo, i ka mea kakan, aia be wabi kaola pali māuka pōno se o Kualoa, oia noboi ke kaola pali o Kaneohealani, e kapa ia nei i keia wa o ka Pali o Kualoa, ua kapaia ma ka inoa o Paliku. He mea hoike keia e ho'io-nai ana, o ka inoa kabiko loa o kela pali c-Kualoa, oia no o Paliku.

O kabī i nobe si o Wakea ma mahope iho o ko laua lanakila suo maluna o Kane-ia-Kumuhonua mauka no ia o Waolani. A o Kaliu no ko laua Kuhipa.

KĀ HAKAKA ANA O LIHAUULA MĒ WAKEA.

He mea maik-i ka hoopaa ana na keia wahio ka Moolelo Kabiko o Hawaii nei, ka hakaka ana o Lihaula ame Wakea.

He elea mana mo lelo i lea i ka mea kakan no keia māhele. O ka mea o keia mana moolelo, oia keia:

"Mānia o ka make aua o Kshiko, oia hoi o Kshiko—lau-meia, ka makunakane o Wakea ma, na hoili iho la oia i kona manaina a pau ia Libauula, a uele iho la o Wakea, aole ona aina.

A i ka make ana aukn o Kabiko mahope iho, na kana iho la o Libauula me Wakea. Mamna use o ke kaua ana o Libauula me Wakea, elele aki la ke kabuna o Libauula iata.

"E, mai hele k u a e kaua ia Wakea i keia manawa.

Ina o ko kaua wa keia e honka kaua ai me ia, alaila, e enuhee ana kaua, no ka msia, he an keia u ka La. He la hee keia.

Aole nae o Libauula i hoolehe i keia lea a'o a kona kabuna. O ke kumu nui o keia hoolehe ole ana o Libauula i keia leo a'o a kona kabuna, mamuli ia o kona ike ana, he nui na kanaka i aia, a he kakaiakabi iona na kanaka a Wakea. A i keia kana ana o na mau hoobananu nei, ua make ibo la o Libauula. A ililo ke la ke Apuni apat ia Wakea.

Ua olelo ihe kanaka ehu o Wakea, a he kanaka lauoho uilici o Libauula.

Ma keia mabele pili i ko Wakea ame ko Libauula hakaka ana, aia keia wa o ko laua kaua ana mamua ae o ka hakaka ana o Wakea me Kane-ia-Kumuhonua.

O ka laua o na māhele i loaa i ka mea kakan no nei kaua ana mawaena o ua mau hoobananu nei, oia ka laue kaua ana ma Oahu nei, mahope iho o ko Wakea tu ana ae i ka moku (ó) Oahu nei, ma ka wa'i makē ai o Kane-ia-Kumuhonua ma ka Pahu Kikala, Kalibi—kai:

(E HOOMAUIA AKU ANA.)

20 June 1906

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loaa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

I ko Lihau—ula ike ana, mai Maui mai, ua ku Wakea he Moi no Oahu nei, oia kona wa i ku mai ai e kaua ia' Wakea.

A i ko laua bakaka ana, ua lanakila o Wakea ma-luna o Libauala.

NA HANAUA A WAKEA ME PAPA

Ma na kauahau maa mau i na keiki a Wakea ame Papa, i hanau ai, he nui no paewaewa. Hookahi mookuahau, oia ka mookuahau a Davida Malo, hoikeia ma ka Moolelo Hawaii i pailia ai ma ke-Kulanui o Lahainaluna, a ua hooponoponc hou ia e Rev. J. F. Pakuea, ma M. H. 1858, ua ikeia penei:

KANE	WAHINE	EEIKI.
Wakea	Iapa	Hoohokukalani (w.)
"	Hoohakukalani	Haloa.

Aia hoi ma ka Mookuahau a ka mea kakau moolele S. M. Kamakau, penei kana hoikei:

KANE	WAHINE	EEIKI.
Wakea	Papa	Kukauakabi
"	"	Kaonohiula
"	"	Kaalewalewa
"	"	Hoohokukalani
"	"	Laukapalili
"	Hoohkalani	Haloa (k.)

Ma ka manao o ka mea kakau, aole i pau pono loa i ka hoikeia na keiki a Wakea me Papa ma keia mau mookuahau ae la, ina e nana ia na mea i hoikeia ma na mele hai kupuna Kahiko, e pili ana ia Wakea a me Papa (oia noboi o Haumea) me he mea la ma ka hoomaopopo ana a ka mea kakau. eia ke mookuahau pololei o na keiki a Wakea lana o Papa.

KANE	WAHINE	EEIKI.
Wakea	Papa	Kahiki-ku
"	"	Kahiki-moe
"	"	Keapapānū
"	"	Keapapalani
KANE	WAHINE	EEIKI
Wakea	Papa	Hawaii
"	"	Maui
"	"	Kanaloa Kahoolawe
"	Kaula	Lanai
"	Hina	Molokai
Lua	Papa	Oahu
Wakea	"	Kauai o Kamawae
"	"	Luualani
"	"	Niihau
"	"	Lehua
"	"	Kaula
"	"	Kukauakabi
"	"	Kaonohiula
"	"	Kaalewalewa
"	"	Hoohakuhonua
"	"	Hoohakukalani
"	"	Laukuwalili
"	Hoohakukalau	Haloa

O na keiki a Wakea i hoikeia ae la ma ka papa kauahau maluna ae nei, e hoomaka ana ma ka hanau ana o Kahiki-ku, Kahiki-moe, a pela aku, ua kakooia no ia e keia mele hai-kuduna kahiko, penei.

21 June 1906

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loaa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

OLELO HOAKAKA.

Ma ka helu i hala, oia ka Helu 16. Buke II, i hoike aki ka mea kakau i na inoa i manao ai oia, o na inoa pololei ia o na keiki a Wakea i kona hoolaupai ana i ka lahu kanaka i lilo i kuamoo alii no na 'Ilii o Hawaii nei. Aia ma ia honohonohu kauahau ana e ikeia ai, e ka mea heluhelu, ua komo hewa ka hoonohu ana i kekabi mau inoa o na keiki a Wakea me Papa.

Penei; o Wakea kai noho aku ia Papa (w.), hanau mai o "Kauai o Kamawaelualani." O keia ka inoa pololei, aole o "Kauai Kamawae," a o "Lualani" iho, elike me ia i p'ai a ai.

O kekahi, Wakea noho ia Epa hanau mai o "Hoohukahonua." Oia ka pololei. Aole o "Hoohukahonua."

Eia hou kekahi: o "Hoohokukalani," ka pololei ma kahi o ka inoa o "Hoohakukalani." O "Laukapalili" hoi, ma kahi o "Laukuwalili."

Nolaila, nie keia mau hooponopono ana, e nana kaua e makamaka, i ke mele ko'i-honua kahiko e kakoo ana i keia hanuna keiki a Wakea ame Papa i hoikeia ae la.

1. A Wakea o Kahikoluamea—a-e
2. O Papa, o Papa-hanau-moku ka wahine
3. Hanau Kahiki-ku, Kahiki-moe
4. Hanau Keāpapanuu
5. Hanau o Hawaii, he moku makahiapo
6. He keiki maka-hiapo a lava
7. O Wakea o laua o Kane
8. O Papa o Walinuu ka wahine
9. Hoohakuhonua Papa i ka moku
10. Hoiloli ia Maui
11. Hanau Maui ohe moku
12. I hanauia, he Ooloole lani, he ui lani
13. Uilari, he—i kapa lau maewa
14. He nuu no Ololani, no Lono, no Ku,
15. No Kane ma laua o Kanaloa
16. Hanau kapu ke kuakoko
17. Kahā Papa ia Kuālaoa, he moku
18. I hanau i'a he punua, he nai'a
19. He keiki i'a na Papa i hanau
20. Haalele Papa hoi i Kahiki
21. Hoi a Kahiki, hoi a Kahiki
22. Kapakapakapa-ua, moe o Wakea
23. Moe ia Kaulawahine
24. Hanau o Lanai a Kaula
25. He keiki makahiapo no na ia wahine
26. Hoi Wakea loaa Hina
27. Lōaa Hina; he wahine moe na Wakea
28. Hapai Hina iu Molokai, he moku
29. O Molokai a Hina, ke keiki moku
30. Haina e ke kolea a Lanikaula
31. Ua moe o Wakea i ka wahine
32. Ena ka lani
33. Ku ka hau lili o Papa
34. Hoi mai o Papa mailoko mai o Kahiki-ku
35. Ku inaina i ka punalua
36. Hae manawa-ino i ke kane ia Wakea

22 June 1906

Hoomakauaia e J. M. Poepoe no KA NAI AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kalihī—Ka Loaa
ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

Moe ia Lua, he kane hou ia
Hanaū o Oahu—a—Lua
Oahu—a—Lua, he keiki moku
lie keiki maka nā lau na Lua
Hoi hou aku no noho me Wakea
Naku Papa i ka mōku o Kauai
Hanaū ka Mawae—lua—lani, he moku,
He wewe Niūhan, he palena Lehua
He papina Kaula, o ka Moku-papa
* * * * *

A Pāpa, o Pāpa, o Hoohokukalani
Ka lani, o Hoohokukalani.

Ua kēdī ua kewōwō, ua uto ae ia, na o-maka, ua
hiko, tātāc, a ea kiwikini se la ka hanauna kāne
an iea ka lālam o Wakea ame Papa, a iwaena o keia
poe keiki o Hoohokukalani, ekekahi, he kaikamabine
ia, oia ka meli aku o Hoohokukahonua, he wahine no.

Ka Moolelo o ko Wakea pio ana ia Hoohokukalani,
kona kaikamabine.

Maanui, he mea pono ke Kamailio i kau wahine
moolelo e pili ana i ko Wakea pio ana a Hoohokukalani,
ka lāua kaikamabine ponoi me iapa.

Ua paa ma na mele haj kupuna a ka poe kahiko,
ko Wakea pi'o ana i kana kaikamabine ponoi, oia o
Hoohokukalani, a mai loko mai o keia pi'o ana o ua
Wakea ia Hoohokalani, i loaa ai o Haloa, ka lāu
mioncio. A penei ka moolelo o keia pi'o ana
o Wakea ia Hoohokukalani.

I ka hanaiā ana o Hoohokukalani a nui, ua lilo
ae la oia he wahine oia, a na keia ui o Hoohokukalani
i babao aku i ka makemake iloko e Wakea, kona
loau, e pi'o oia i ua hanau kama nei ana. Ua noonoos
nui o Wakea i wahi e hiki a ke hookoia keia make
make oia, me ka ike ole mai o Papa, kana wahine,
aole nae he hiki. Notaila! huli ze la oia a oia a
la i kona kahuna, oia o Kameawa, i kahi e hiki ai
ke hookoia ua makemake nei ona. Penei mai la
ke kahuna.

O ka hana e hiki a ke hookoia kou makemake,
oia ko kaua hookawale ana i mau po e ka kapu a
oe, a ma ia po ku kapu ou, e kaawale ai oe mai a
Papa mai. E imi pu nohoi kaua i mau po ku kapu
nona, a ma ia mau po, kaawale no hoi oia mai a
oe aku. Okekahi, e hookou ae kaua i ka ai kapu,
aole oe e ai pu me ia, a pela hoi oia me oe. Eia ke
kekahi, e hookupu kaua i kekahi mau i'a o ke kai na
ke Akua, a pela ka ai a me ka holoholona. E ku
kulu kaua i hejau no 'na Ake, oia o Ku, o Lono
o Kane a me Kanaloa, a me ke kini a me ka lehu o
ke Akua. A o na'ua mua e loaa ana mai ka hana
a ke kanaka, e mohai sku ia mau mea na ke Akua.

I ke ku ana o keia mau kapu a pau, alaila, na'e
ponoi o na ke kahuna, e kukala ae i keia mau,
kapu ana.

23 June 1906

Hoomakauaia e J. M. Poepoe no KA NAI AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kalihī—K Loaa
ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

Ua pono keia mau olelo a pau a ke kahuna i
hoike mai ai imua o Wakea, a na hooko hoi ke
kahuna i kana hana ma ka hoike sna i na po kapu,
na po hoi e kaawale ai ke kane mai ka wahine mai,
a pela boi me ka ai kapu ana o ke kane me ka
wahine. Hoike aku la no hoi ua kahuna nei imua o
Papa i na hua ai kapu a me na i'a kapu e biki ole
ai iia ke ai: Ua hoike aku la no hoi ua kahuna
nei imua o Papa a me Wakea, o keia mau kapu a
a pan ana i hoike aki si imua o lana, mai ke Akua
mai mai no ia, a na ae maila o Wakea ame Papa e
malama ana lana i'u mau kapu nei.

Alaila, a'o'o hou ake la ke kahuna ia Wakea,
aia a hōea mai na po kapu mua, alaila, oia kora wa
e pi'o ai me Hoohokukalani, a lāua no e hōela aku
iaia ma ka poe i kakahiakānui. Ua hookoia keia mau
mea a ke kahuna i a'o aku si ia Wakea,

Ua olelo i ma keia moolelo, aia ma ka lua o ka po
kapu i pi'o ai o Wakea ia Hoohokukalani. I ka hele
ana a moku ka paws o ke ao, ia wa i kahea mai ai ke
kahuna i ka pale hoala ia Wakea:

- 1 "E alaau aku, e ala-ae mai.
- 2 E ala o Makia, o Makia a Hano,
- 3 A hano ke aka, o ke aka kuhea,
- 4 O ke aka kii Hikina,
- 5 Ku ka Hikina iluna ka lani,
- 6 Ka opua ulu nui, ka opua makola, ua ka ua
- 7 Kahē ka wai, mukeha
- 8 Oili, olapa i ka lani ponii
- 9 Ponii haa i ka moe
- 10 Mo ka paws, lele ka hoku
- 11 Haule ka lani
- 12 Moakaka i ke ao malamalama
- 13 Ala mai, ua ao e!"

Eia nae, aqle i lōhe o Wakea i keia kahea ana mai
a ke kahuna, oiai ua pauhia loa ia oia i ka hiamoe.
I ka hele ana a puka ka La, ala ae la oia. Pulou ibo
la i ke kapa a puka mai la iwabo, a holo aku la, me
kona manao e ike ole aku ana o Papa i aia; aka, aole
nae pela, oiai ua ike mai la o Papa i nei hana a Wa
kes, a alualu akula ia (Papa) a loaa o Wakea ma ka
mua, a u hakaka ibo la lāua.

A i keia hakaka aqia o lāua, ua kūha mai la o Wa
kes i na maka o Papa, a o ko lāua wa ia i hemo ai, a
hoi o Papa i Kahiki.

Ma keia pi'o ana o Wakea ia Hoohokukalani, ua
loaa mai o Haloa, e like me ka mea i hoikeia ae nei.

25 June 1906

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kahiki—Ka Loaa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

A i ko Papa hoi ana mai Kahiki mai, a noho hou me Wakea, pi'o iho la ia me Haloa, ke keiki a Wakea laua me Hoohokukalani, a loaa mai la o Waia. O ua Papa nei no, pi'o hou aku la no i nei keiki, ia Waia, hanau o Hinanalo. Moeaku nei no o Papa ia Hinanalo hanau mai o Nanakehili; a o ua Papa nei no, pi'o aku la no ia Nanakehili, hanau o Wailoa; a o ua Papa nei no, moe no ia Wailoa, hanau o Kio [Kia]. A i keia keiki hope, oia o Kip (a o Kia hoi), ikeia nei mau hanau eepa a ua Papa nei. O kona inoa nae ma ka ka wa ona i hoi hou mai ai mai Kahiki mai, wahi a ke Kuahulu e'a o Haumea.

Ua kakou ka'eis mau heakaka ae la e na mele "koi horua" kahiko loa. No keia moe an'a o Haumea i kana poe keiki ponoi iho, i puka ai ma ke mele keia ma'a olelo:

"O Haumea nui aiwaiwa
I aiwaiwa no Haumea i ka noho
Nonoho i na moopuna
I ka momoe i na keiki
Moe moopuna kuahiku aku ilaila
Moe moopuna kuaono mai ia nei
Moe moopuna kuahiku aku ilaila
Moe moopuna kuawalu mai ia nei
Moe moopuna kuaiwa aku ilaila
Moe moopuna kuaumi mai ia nei
Moe keiki ja Kaaakahi, o Kuaimehani ka wahine
Moe moopuna ia Kauahulihona, o Hulihonua
ka wahine
Moe moopuna ia Heloa, o Hinamanoulua ka wahine
Moe moopuna ia Waia, o Hubune ka wahine
Moe moopuna ia Hinanalo, o Haunu'u ka wahine
Moe moopuna ia Nanakabili, o Haulani ka wahine
Moe moopuna ia Wailoa, o Hikawaopuianea ka wahine
Hanau o Kio (Kia), ikeia o Humea."

Ma ke mele hai—kupuna i ho keia ae la a ma ka bapa nui loa o na mookuauhau i ikeia no Wakea ame Papa, he kaikamahine o Hoohokukalani na Wakea ame Papa. A na keia Hoohokukalani mai me Wakea, ma ko Wakea pi'o ana aku i ia, i hanau mai ai o Haloa. O keia ka mookuauhau i manao nui ia e ka bapa nui loa o na poe paa kuachau o ke au kahiko.

Aka, hookahi mookuauhau a ka mea kakau i ike, e hoomaopopo ana, aole o Hoohokukalani he kaikauahine na Wakea ame Papa. Ma ia maokuauhau, he kaikamahine o Hoohokukalani no Kamoewa, ke kahuna nui o Wakea ma, ame Papokololuha kana wahine.

Ina he mookuauhau oiaio keia, alais, aole i moe pi'o o Wakea i kana kaikamahine, ia Hoohokukalani.

Aia hoi, ma kekahai mele koihonua kahiko, e waiho nei ma ka waihona hoahupalapala o ka mea kakau moolelo, ua hoikeia aole o' Wakea ka makua. kane o Haloa.

26 June 1906

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kahiki—Ka Loaa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

Aka, ua moe aku o Hoohokukalani ia Kealowaa, a loaa mai o Haloa. A eia iho ua mele nei.

- 1 O Kahiko ka lani, o Kumuhonua ilalo
- 2 O Kumuhonua ka lani, o Wakea ka lau
- 3 O Wakea a Papa i noho ai
- 4 Noho ia Papa, puka o Hoohokukalani
- 5 Hoi noho ia Kealowaa, losa o Haloa
- 6 Loaa o Haloa, ke alii o ka moo
- 7 Ka moo lani o na lani mai ka lewa
- 8 Mai ka lewa mai, ka mole o Makulu
- 9 I ka lewa, i ka mole o Puukahonua
- 10 O Puuhonua Ololo—i—Mehani
- 11 Ololo—i—Mehani ka lani
- 12 Lani o kumu oie i ka bonua
- 13 Ololo—i—Honua o Kepuannu
- 14 Ke alii o Puukahonua

Ua kamailio muaja ma na mele hai kupuna, elike me ia i hoike ae nei, no ko Papa hoi ana ia Kabiki, a no ko Papa hoi ana mai Kahiki mai, nolaia, ua manaoia he wahine o Papa mai na aina e mai, aole boi ia no Hawaii nei. Ida nae e nana ia ka manao maoli o ka huao'e "Kahiki, ma ka manao o ka poe kabiko, aole ia i pili wale no i ka inoa aina, elike me Tahiti, a i ole, elike paha me na aina e aka, he huao'e pili o Kahiki, ma ka manao oia poe i kekahai kekuhi o ka aina elike la me Kahiki—ku ame Kahiki—moe.

"O Kahiki-ku oia no kaaoao hikina o ka aina kahi e puka mai ai ka La, a o Kahiki—moe hoi, oia kahi e kapoo ai ka La. Hiki a puka a kn ka La i ke so, kapaia ke kukulu o ka aina e ku pololei ana ia wahi, o Kabikina, hiki a hoea a moc ka La i ka po, he kukulu moe ia o ka la, a kapaia he Kahiki—moe.

Maka olelo maa mau nae o keia wa, he Komohana no ia kukulu, mamuli o ke komo ame ke kapoo ana o ka la La ma ia wahi.

Nolaila, o ka olelo ana ae hoi mai o Papa mai Kahiki mai, ua biki no ke oleloia ae ma ia ano, ua hoi mai o Papa mai kekahai aina mai ma Kahikina a i ole, ma ke Komohana paha o ka mokupuni o Oahu nei.

E hoomaopopo e ka mea helohelu ma keia wahine i ka pale hoala a Kamoawa i hea ai ja Wakea iai i kahea ake ai:

O ke aka kii Hikina ~

Ku ka Hikina iluna ka lani

E boike ana oa buaolelo Ku ka Hikina iluna ka lani, i ka buaolelo "Kahiki—Ku, a oia no Kahikina ke kukulu o ka honua e puka ai ka La.

Ma ko ka mea kakau hoomaopopo ana i keia paa ana ma ka hapanui o na mele hai kupuna ame ka moolelo e pili ana i ko Wakea pi'o ana ia Hoohokukalani kana kaikamahine, me he mea la.

27 June 1906

He mea hou wale mai nei no ia, i boomaka ai ma-ka wa i lawelawe ai na'lii o Hawaii nei i na hana moe pi a moe naha mawaena o na makua i ka lakou mau keiki, a o na kaikūnane hoi i na kaikuahine, a olēlo ae la ua poe alii la, he hoihoi ana ia ano hana i ke kapu alii iloko o ka ohana ponoi iho.

Aka, peha la ka oiaio ame ka oiaio ole o keia moolelo e pili ana i ko Wakea pi'o ana i kana kaika-mahine, ja Hoohokukalani, he mea makehewa ke olelo ae, he oiaio no ia moolelo.

Nolaia, e obai kaua e ka makamaka heluhelu i ka mookuanhau mai a Haloa mai, ka lau nioniole, a o ke alii hoi ma ke po'o o ke kaubau ali'i.

KANE	WAHINE	KEIKI
1 Haloa	Hinamanouluae	Waia.
2 Waia	Huhune	Hinanalo.
3 Hinanalo	Haunuu	Nanakehili
4 Nanakehili	Haulani	Wailoa
5 Wailoa	Hikawaopuaianea	Kio
6 Kio	Kamole	Ole.

E nana pa'ahi aea kakou i ka moolelo o keia poe i boikeia ae la; e nee ana mai a Haloa mai, Waia, Hinanalo, Nanakehili, Wailoa ame Kio.

HALOA

O Haloa, oia ke keiki a Wakea, i kona pi'o ana me Hoohokukalani, kana kaikamahine, wahi a kekahī mai kua hau.

Ma ka moolelo e pili ana i keia keiki, ua oleloia, he muli mai oia no kekahī keiki mua aku a Wakea me Papa. O ka inoa oia keiki, oia o Haloa naka, a i kapaia no ho'i o Laukapalili.

O keia keiki mua, he keiki alualu wale no ia i kona hanau ana mai. Ua kapaia keia keiki kino eepa ma kekahī hakala o ka hale o Wakea; a ma ia wahi i kannia ai ua keiki nei, ua ulu ne la he kino kalo; o kona lau, ua kapaia, o Laukapalili; a o kona kumu, o Haloa.

I ka hanau ana mai o ka lua o kekeiki a Wakea oia kela keiki a Hoohokukalani, kana kaikamahine, ua kapaia iho la kona inoa, o Haloa, mamuli o ka inoa o kela keiki mua.

Ua oleloia no ho'i, ma o keia keiki la i kapaia ai ka pali o Kualoa, ma Koolau-poko ae nei, o Ka Mookapu o Haloa. O ka inoa Kualoa e heaia nei no kela pali, he inoa-hon loa ia. Ua loaa ia inoa Kualoa, no loko mai o Kauanui (w), ka wahine a Kaihikapu-a-Manuia, a puka o Kualoa-ka-lailai (w) ka makuahine mai ai o Kakuhihewa, Moi o Oahu nei. (E nana ma Ka Lahui Polynesia a Aberahama Fosnander, Buke 2, aao 272.)

Penei na olelo o ke mele kumulipo, e hooiaio ana, no kela keiki a Wakea i hanau ai a ulu ae ai he kalo— Kanu ja Haloa, ulu haha-loa.

O ka lau o Haloa i ke ao la,"

28 June 1906

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loaa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

Penei hoi kekahī mau lalani mele o loko o ke mele koi-honua o ka Moi Kualii o Oahu nei, e pili ana ia Haloa.—

"O Haloa-lani o ka Houpo

O ka Houpo-a-Kane la i ke one lau
I kanos-kapa ka piko, ka iewe."

Ua nohoalii o Haloa ma ka mokupuni o Oahu nei Mamuli o kona noho alii ana no Oahu nei, ua lilo ka pali o Kualoe e oleloia nei o ka Mookapu o Haloa, be pali kapu.

Ua moe ka iwi-kuamoo o keia pali a hoea i Wai-anae. A ua oleloia, "Ke lilo o "Kualoa" kahi e ku nei keia Mookapu o Haloa o ka lilo no ia o ka akahi hapalua okoa o ka mokupuni o Oahu nei, lilo pu me na koina kapa pa'i ula o na Koolauloa.

Ma ka oihana kilokilo Hawaii, ua lilo ka umeke ai i hoailona no Haloa. A va oleloia, penei:

Ina he olelo no ka pomaikai a me ka nele, be hana paha, a he huakai hele paha no ka imi pomai-kai, a mamua o ka pane ana i ka huolelo, a o ka hana ana paha i ka hana, a hele ana 'ku hoi ma ka huakai imi pomaikai a ike p'pilikia paha, he mea pono ke po'i iho i ka waha o ka umeke, ina e hamama ana ka waha o na umeke la, mamua o ka lawelawe i kekahī o na mea i hoikeia ae la,

O ke kumu o ko ka poe kahiko hana ana pela, mamuli ia o ka lilo ana o Haloa, he mea hoike mai i ka Hoole.

He hoole, ke ano nui o ka umeke a me ka ipukai hamama; oia ho'i, aobe ko ka makemake i opua, ina e hookoa aku ana ma ka wa e hamama ana ka waha o kekahī o keia mau mea i hoikeia ae la, a i ole o laua no paha a i elua.

Hamama ka umeke ai, a puka ka huolelo o ka loaa, e nele ana ia; a i puka ka olelo o ka pilikia, e hoole mai ana ka waha o ka umeke, aobe pilikia.

Ua pli paha keia ano i ke kino o Haloa-naka, oia kela keiki mua a Wakea me Hoohokukalani, i hanau mai ai ma ke ano kino kalo. O ka si ilovo o ka umeke, oia iho la no o Ha-loa.

Aole i loaa nui i ka mea kakau ka moolelo o keakupuna Ali'i a Hawaii nei.

WAIA

O Waia, oia ke keiki a Haloa (k) me Hinamanoulua'e [w]. A penei ka hoike a ka moolelo Hawaii i kakau a ai e Davida Malo.

Ua olelo a, he Aupuni hewa loa ke aupuni o Waia, no ka mea, ua lilo oia ma ka lealea. Ua haalele oia i ka olelo a kona makua i ao mai ai e haipule; a e malama i na mea e pono ai ke Aupuni, a me ka imi apa i na mea e pono ai na kanaka. Ua oleloia; ua ike aaku kekahī poo ma ka lani. Ua ninau mai ua poo la maloko mai o ke ao penei:

"Owai ke alii o halo i ponō ka ncho ana?"

29 June 1906

Ka Modelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loaa
ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

Haiaku la na kanaka o lalo nei; O Kahiko;
ke alii o lalo nei i pono ka noho ana; nokamea, ua
akamai ia i ka imi i na mea e oluolu ai ka aina a me
na kanaka.

Ninau hou mai la ua poo la: "Owai ke alii o
lalo i hewa ga noho ana?"

Hai bousku la na kanaka; O Waia, ke Alii o
lalo nei i hewa ka noho ana, nokamea, sole ona hai-
pule; sole ona kilo; sole ona koa, sole ia i ike i ka
imi i na mea e pono ai ka aina a me na mea e oluolu
ai na kanaka.

No ka mea, sia kona manao nui ma ka lealea a
me ka ponu waiwai. Ua hookiekie oia maluna o na
makaainana, aole hiki jaia, ke hoolulu mai i la
makaainana, sole loa ia i malama i ka pono o kona
makuakane;

Alaila, i mai la ua pocloa. "Ae; malie no ka i
hewa at ke aupuni o ia alii na hewa no kona noho ana

Alaila, naloaku la na pocloa. Ua oleloia i ka wa
oia alii, i hiki mai si ka ma'i abulau, oia no ka ma'i i
hiki mai nei i ka wa o Kamehameha I. Eia kekahi,
ua oleloia, na laweia 'ku kona aupuni e kana keiki, e
Hinanalo, no kona noho Lewa ana.

Ua oleloia ma ka moolelo o keia Alii, o Waia, he
alii ino loa ia, he pepehi wale i na kane a me na
wahine ui. Ina ike keia alii, he wahine ui, noui a
nepunepu pohekeheke maikai kona mau oloolo wawa'e
alaila, e kauoha : na keia alii e ockilia na oloolo wawa'e
o kela wahine.

Ina hoi, he maikai ke kakau ubi ia sua o na
wawa'e a o na limu, o kahi wahine ae paha o ke kino o
kahi kane a wahine paha, e make ana ia mea nona ia
ubi maikai. Aole e ola.

O na iwi o na kanaka, e hana ana keia alii i manu
makan lawaia, a i manu maka no na pana pua iole, ke
hoea mai na le pana pua iole o na 'ili ai ka'ana, ai
ahupua'a a pela aku.

Ua magi opo loa ma ke mele i hakuia ai no Kua-
lili. Moi o Oahu nei, he alii maikai o'e maoli no o
Waia. A penei ka hoike a ke mele hai kupuna alii i
hoopliiaku ia Kualii, e pili ana hoi ia Waia:

O Haloa ja; o ka Honpo
O ka Houpo o-Kane la i ke one lau,
I kanoa kapa, ka piko, ka iewe
O k, ewe ja i noho ai, ulu kalina
Alina ai Waia i ke oki lima
O na hoa no ja o Makuhinia
Kunikonihia ka ihu o na elemakule
Okia ka lima o na ipo
O na wahine i ka ea-ea ane
Na kuekue la, pakalia
O kana hei o ka lawaia
Ae i ke kuko a na punahele
I kohokobo a na aikane

30 June 1906

O ka'u ipo o Opule
O ka'u wahine ka mauui
O kau ipo o Hinale
O ka wahine ka pokii
O ka ipo pakole
Pakolekole a ko ole a lihalihia
Ka bana a ke aiwaiwa
Inaina kini o ke akua
Wailanaia o Waia

O keia ke mele haikupuna alii e hoomaopopo
mai ana ia kakou o keia wa i ke anō ino o nei alii,
oia hoi, he alii oki lima—he kunikunii i na ihu o na
elemakule i ke zhi—he oki i na lima o na wahine—
he paka a muku na kuekue o na wahine—he aiatus
ke anō o kona nohoelii ana.

Ua oleloia, no keia mau hana ino ua wailanaia
oia e kona poe makaainana.

Ua pepehia oia a make, ahuhu ia kona kino a
paa i ke pa ahu moena, kau ia iluna o ka waa, lawe
ia ke kino o ca 'ili nei a hookukuu ia iloko o ke
kai. A oia ka mea i hooholoia maloko o na hoo-
manao ana a ka mea (a mau mea hoi) na laua i haku
ke mele o Kualii, penei:

Pania knahu e Hinanalo
I kamaa-hala la banau
O ke'lii ia i moe i ka laehala
Ahuhu a lawalawa kanaka
Na Nanakehili ka hookukuu
Ke koa-waa, a maua ka waa
Kunkuu i kanaka i ke kai
O ka bala ia, lumaina i ke kai
Pokopoko, a lumaina a make,
Q ke anō o ka huaoeleso Waia, he ino, he pelapela.
A o ka olelo ana Waia-lua' he hoike ana ia i ka pela-
pela ame ke ino-haalele. Ua manao kekahi poe, o
Waipio ka aina i noho ai o Waia, no ka mea, oia ka
aina o Milu. Aka, ma ka moolelo o Hiiaka, o Wajalua,
ma Oahu nei, oia kahi i noho ai o keia Waia i hoikeia
se la, a no ke ino haalele o kana mau hana, kapai'a
ai ia aina o Waia-lua

E hoike ho'ia aku ana kekahi mau mea e pili
ana i keia inoa mahope ae nei, ma ka mahele pili
i kekahi mau inoa kahiko o Hawaii nei, elike me
Lolo-i—Mehani, Lalo—Waia, Lalo—Hana, a' pela
wale aku.

Ua ikeia ma ka Papa kuauhaū i hoikeia ae nei
o Huuhue ka inoa o kana wahine, a o Hinanalo hoi,
ka inoa o ka laua keiki.

HINANALO

Aole i loaa i ka mea kakou moolelo he mau maa-
we moolelo e pili ana i keia alii ia Hinanalo; aka, ma
ke mele i hoikeia ae nei, ua ikeia, o Hinanalo kai
nohoelii mahope aku o ka wailanaia ana o kona
makuakane, oia o Waia. A oia paha ka mea i olelo
ai ma ke mele koihonua i hoikeia ae lei;

"Pania kuahu e Hinanalo;
I kamaa—hala la banau

Ua oleloia nae, aole no o Hinanalo, he alii pono; aka, ua hahai aku no oia ma na hana a kona lauvi makuakane, oia o Waia

Ua ikeia ma ke kuauhau i hoikeia ae nei, he keiki o Hinanalo na Waia me Huhune. O kaelua ia e na inoa wahine a kakou e ike nei ma ke kuauhau e hoomaka ana mai a Haloa mai.

O ka inoa o ka wabine mua a kakou i ike ae nei, oia o Hinamanouluae, ko Waia makuahine, a o ka Ipa, oia o Huhune, ko Hinanalo makuahine.

He mea maikai no paha, ke hoike ae ka mea kakau ma keia wahi no ka mea e pili ana i keja mau wahine, oia o Hinamanouluae a me Hubone,

O Hina-mano -ulu -ae, o Papa no ia, ka wahine a Wakea. O Waia, he moopuna oia na Papa, oiai he keiki o Waia na Hoohokukalani kana kaikamahine i hanad mai ai,

Nolaila, ua moe moopuna o Papa ia Waia; a o kona inoa i moe a wahine mai ai i kana moopuna, ia Waia, oia Hina—mano—ulu—ae.

Oia hei he Hina i manomano, kinikini a lehulehu ka ulu ana ae o kona kino, Ua pili hoi o Hina no ko Wakea bina ana ae a pio me Hoohokukalani, ka lana kaikamahine. O kekahi nohoi, o keia hina ana o Wakea a pio ai me Hoohokukalani, oia ka mea i heiai ai ka lana keiki o ka hanau ana mai o Waia,

O Huhune, oia no ea Papa nei, a o ka Houmea nohoi. Ua moe a moopuna mai la nohoi ia ia Hina nalo, a moe keiki nohoi iaia.

E hoike hou ia sku ana no keia mahele mahele pili ae nei,

Hookahi nae mea maopopo ma keia mahele pili ia Hinanalo, oia ka hanaua ekolu mai a Haloa mai.

Na Hinanalo a me Haumea, oia no kona kupuna wahine o Papa, hanau mai o Nanakehili.

NANAKEHILI

O Nanakehili, oia ka hanaua kanaka eha mai a Haloa mai.

Aole no i loaa i ka mea kakau ka moolelo piha o nei alii o Nanakehili.

Ua olelo'a, o Nanakehili, oia ke "kaihili." A ua kapa o Haumea ia inoa iaia i mea booomao no ka pii ana o ke kai i kela wa i kaua ai ua Haumea la me Kane-ia-Kumchonua.

E booomaoia nohoi ma keia wahi o Haenuu kona makuahine, oia no o Haumea. O ka wahine a Nanakehili, oia o Haulani, a na lauva mai o Kio. O keia wahine o Haulani, aole no ia he wahine e ae aka, o Haumea no ia, oia nohoi o Papa. Na lauva mai o Wailoa k.

E hoomanaoia nohoi ma keia wahi, o Eavnuu, kona makuahine, oia no o Haumea. O ka wahine a Nanakehili, oia o Haulani, a na lauva mai o Kio. O keia wahine o Haulani, aole no ia he wahine e ae, aka, o Haumea no ia, oia nohoi o Iapa. Na lauva mai o Wailoa (k).

Ma keia wahi, e ikeia ai na inoa Hau-nuu a me Hau-lani, na inoa maa mau i hea, a ai o Kamapuaa. He mau inoa kupuna io no ia no Kamapuaa, oiai ua komo no ua puua alii nei iloko o ka Papa Alii o Haloa nolaila, he kuleana pololei no kena heiai ai ma na inoa Hau-nuu a me Hau-lani.

Ke ike nei kana e ka makamaka heluhelu, o Hau-nuu a me Hau-lani, ke pili la no ia mau inoa ia Hau-meia. E like me ka loli ana o kana man hoeepa ana, pela i loli se ai kona mau inoa a lehulehu.

O Nanakehili, a i ole o Nanakahili, oia ka eha o na hanauna alii mai a Haloa mai.

Wailoa

O Wailoa oia ke keiki a Nanakehili me Hau-lani (w). A oia ka elima o na hanaua alii ma ka moo alii o Haloa. O ka wahine a Wailoa, o Hika-wao pu-ai-anaea. A na lauva mai o Kio. I keia keiki o Kio, i ikeia ai o Hikawaopuaianea, oia nohoi o Haumea.

He mea minamina o ka loaa ole ana o ka moo-lelo e pili ana ia Wailoa.

Kio

O Kio o a ke keiki a Wailoa me Hikawaopuaianea (w). A o keia eono o na hanaua alii mai a Haloa mai.

Ia Kio, ikeia se la o Hikawaopuaianea o kona kupunawahine kuakahi, kualua, kuaxolo, kuaha a kualima no ia, oia hoi o Papa. Ua olelo'a ma ke mele haikupuna kahiko o ke kumulipo a me kekahimau mele e ae, penei!

Hanau o Kio, ikeia o Haumea

Ikea o Haumea, he pi—alualu

Hookahi no, he lehu ka inoa

Lehua ka lani, menehune ne Kio, na lau

I ko kakou hoa ana mai la ia Kio, oia ka wa i ikeia ae ai o Haumea, oia no nei wahine e "pio-lani" nei i kana man keiki a me na moopuna, he mea pono i ka mea kakau moolelo ke hoakaka ae ma keia wahi no na keiki e ae a Wakea me Papa a me kekahimau wahine e ae, i laa o Kahiki-ku; o Kahiki-moe; Keapapanua; Keapapalani; Hawaii, Maui; Kanaloa Ka hooliwe; Lanai; Molokai, Oahu; Kauai o Kamawaelu elani; Niihau; Lehua a me Kaula. Pela ho'i me Kuka uakahi; Kaonohiala a me Kealewalewa.

4 Iulai 1906

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loa^c ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikano.

Aole loa i loaa i ka mea kakau he mau maawē moolelo (kaao) kahiko e pili ana no Hawai'i. Maui a pela wale aku a hoea ia Kaula, koe wale no ke kahi mau mea i hoikeia maloko o ka Buke l o *Ka Lahui Polynesia* i kakauia ai e Hon. Aberahama Fernander. A ma ia wa hookahi no næ, he mana e ae no kekahī e pili ana i keia poe keiki i hoikeia'ela elike me Molokai, Lanai, Kahoolawe, Molokini, Kauai, Niihau, Kaula ame Nihoa,

Aia ma ke mele kumu honua a Kahakukamoana, kekahī o na kahuna nui kaulana loa o ka wa kahiko, i hoikeia mai ai o Kuluwaiea, ke kane o Hina-nui-a-lapa, ka wahine, hanau mai o Molokai; a ua oleloia, he akua, he kahuna a he pu'alena no Naumea. O Lanai hoi, he keiki hookama ia na kekahī alii mai Tahiti mai, nona ka inoa o Kahalokowai, a

O Kaboolawe hoi, oia ke keiki a Keaukanai, me kana wahine o Walinuu, bē wahine oia mai Holani mai. O Molokini hoi, oia ka iewe o Kahoolawe. O ke keiki hoi nona ka inoa o Oahu, e o uei i ka moku pani o Oahu nei, ua oleloia, he keiki ia na Ahukini-a-Ler me kana wahine o Laamealaakona, a he wohi keia keiki; a oia ke kumu i ku ai ke kapu wohi i na 'hi o Oahu nei; a no ko Oahu nei poe alii wale no ia mea he kapu wohi.

Ua oleloia, ua hoea mai o Ahakinialaa, mai ka aina mai o ke "namu" ame ke "Nawa." O Kauai hoi, he keiki oia na Laamealaakona o e kana kane hou, oia o Leakapu, Na Wanala, he kanaka keia mai Polapola mai, me kana wahine o Hanalaa, loaa mai o Nihiu, Kaula ame Nihoa,

O keia ae la kekahī man hoike mo'o lelo kahiko e pili ana i na keiki no lakou na inoa e kapaia nei ma Iuna o na makupuni o keia Pa'e Aina. Aole no he kuiakahi na manao o ka poe kahiko ma keia wahi. Aka; e aho næ, e paa keia mau mea ma keia moolelo i ole ai e nalo wale i na hanaua Hawaii maoli o keia hope aku.

LALO-I-MEHANI LALO-WAIA LALO-HANA

Oiai, ua hoea mai la na hoike ana a ka moolelo hai-kupuna i ke keiki hope a Papa, a moopuna hope nohoi ana, ma kekahī olelo ana, ame Wakea, he mea pono ke kamailioia na mea e pili ana ia Lalo-i-Mehani a i ole Lalo-i-Mehani, Lalo-Waia, Lalo-Hana ame kekahī mau inoa kahiko e ae.

I ka huli hou ana i hope, e loaa ana ma ka "Moolelo Hawaii" na olelo e like me keia.

6 Iulai 1906

"Aia ma Lolo-waia (Lalo-waia) o Lailai ame Kealiwahilani; o Kahiko me Kupulanakebau, o Kamawaelualani, ko laua wahi i noho ai, o Lolo-i-Mehani kahi i noho ai o Waka me Papa (oia nohoi o Haumea) Aole nae he wahi o Hawaii nei i kapaia ma keia mau inoa.

O ka Davida Malo hoike no keia maloko o kana Buke Moolelo Hawaii (i kakaulimaia) a i unuhiai ai e Dr.) N. B. Emekona ma ka Olelo Beritania, a oia ka Buke ma ka inoa *Hawaii Antiquities* ke olelo nei no o Davida Malo, aohe mau wahi o Hawaii nei i ikera ma ka inoa Lalowaia, Kamawaelualani ame Lolo-i-Mehani.

Olelo hoi o Aberahama Fornander, ma ka aoao 172 o kana Buke l. *The Polynesian Race*, o kahi i oleloia, o Lolo-i-Mehani, ua pili no ia ia Gi-lolo, a i ole, Ji-lolo Dji-lolo, o i-lolo paha, ma na Paeaina o Moluca, na Paeaina hoi mawaena o Gini Hou (New Guinea), ma ka hikina, a me ka mokupuni o Celebes, ma ke komobana.

Ke kohikahi nei keia mau hoike apau, aole o Wakea ma no Hawaii nei, aka, no kahi e mai lakou. O ke kumu nui hookahi wale no i manao ai keia poe kakau moolelo Hawaii pela, oia no ka loaa ole ana o kela mau inoa, a i ole, o na inoa ano like paha me ia ma kekahī mau wahi o Hawaii nei.

Pehoa la, i na e loaa ae ana keia mau inoa ae la a o nū mea ano like paha me ia mau inoa ma Hawaii nei, mamuli o nū hoike ana a pa mele ko'i-honua a me nū mea i hoikeia ae, aole anei he kuleana koikoi like ma ko ka lahui o iwi aoso, ka olelo ana, no Hawaii nei no o Leilehi ma, o Kahiko ma, a me Wakea ma, oia i na loaa no ia mau inoa ma Hawaii.

Ma keia mabele, aole e kamailio ana ka mea kakau no Lalowaia, kahi i oleloia ai o kahi i noho ai o Leilehi ame Keliwahilani kana kane' aka, e kamailio ana ka mea kakau no Kamawaelualani, kahi i noho ai o Kahiko, ame Kupulanakebau; a pela hoi me Lolo-i-Mehani, kahi i noho ai o Wakea ame Papa (Haumea).

O Kamawaelualani, e olelo nei oia kahi i noho ai o Kahiko a me Kupulanakebau kana wahine, oia no ka Mokupuni o Kauai. O Kamawaelualani ka inoa kahiko oia Mokupuni. Ua kakooia keia manao o makou e ke "Mele Ko'i-honua o Wakea Kahī kolu a-mea" i hoike inua ia. Oia keia mau lalani mele:

Naku Papa i ka moku o Kauai
Hanau Kamawaelualani he moku

E Hoomea ia ake ana.

7 Iulai 1906

Aole i hanau kinō kanaka mai o Papa i ka Mokupuni o Kauai, oia o Kamawaelualani; aka, ke hoike nei ke mele, he mokupuni kahi o loko o ka Paemoku o Hawaii nei i keia wa i kapaiā o Kamawaelualani, oia no hoi o Kauai; a oia kahi a Rev Pokuea a me Mr. D Malo e olelo nei, ma ka laua mau buke moolelo, oia kahi i noho ai o Kahiko (k) a me Kupulanakehan (w) na makua o Wakea a me Lihauula.

E ninau ae ka mea kakau. O hea hoi o na Pae-moku o ka hema aku nei, kabi i kapaiā o Kamawaelualani? Ina o Kamawaelualani, oia kahi i noho ai o Kahiko a me Kupulanakehan, kana wahi, a o ua wahi la'o ka Mokupuni no ia o Kauai se nei, a malai-la laua i hanau mai ai ia Wakea a me Lihauula (a me Makulukulukalani); a no ka loaa ole ana he inoa Lolo, a i ole, Lolo-i-Mehani, ma Hawaii Paeaina nei, a losa aku la he inoa ano like me ia ma na Paeaina Moluccas, oia hoi o Gi-lolo, a pela aku, i hoikeia ae nei, nolaila, e hiki ai ke olelo ae, e like me ka Aberahama Fornandor, o Gi-lolo ma ka Paeaina Moluccas, oia ko Wakea a me ko Haumea (Papa) wahi i noho ai?

He hanau ana ka na makua ia Wakea i Kauai se nei, oia hoi o Kamawaelualani; a o ka noho ana o ua Wakea nei ma Gi-lolo o ka Paeaina Moluccas, he mau tausani mile ka mamao mai Kauai aku, kona aina hanau, O ke kumu o keia kuhikuhi ana pela, no ka loaa ana he inoa Lolo, a i ole, Lolo-i-Mehani ma Hawaii nei.

Eia ma ka Mokupuni o Oahu nei, malalo koke ae nei no o Waianae, he wahi sinua nona ka inoa o Ohiki-Lolo.

Ke olelo nei o Bev S E Bishop (Bishop) ma kana Hoike Huli Honua [Geology] i hoopakaia ma ka Alemanaka Hawaii a Mr T G Thram (Karamu) o ka makabi 1901, o ka Mokupuni o Oahu nei, he elua ia mau mokupuni kaokoa i kinohi; oia hoi, ma kona hoomao-popo ana, he mokupuni kaokoa no o Waianae ma,—e hele ana kona mokuna hikina ma ka lalani mauna e moe nei mai kai aku nei o Puukua a hoea i Kaala [e hoea paha i ka Lae o Kaena].

O ka lula o na mokupuni, oia keia, mai ka huli mai o ka Lae o Makapuu a hoea i Kahuku, oia no hoi ka lalani mauna o Koolau se nei. Ua olelo ae no hoi oia [Bishop] o ka mokupuni o "Waianae," oia ka mokupuni oiaku o ke kahiko mamua o ka mokupuni ma ka huli hikina nei. Ua olelo ae o Dr Bishop, o ka mokupuni hikina, o "Koolau" mokupuni ia; a o ka mokupuni komohana, oia o "Waianae," mokupuni

9 Iulai 1906

O ka mokupuni "Koolau," wahi a Bishop, he mokupuui hou mai ia [Younger island] O ka mokupuni "Waianae," wahi no a Bishop, he aneane poepoe ia, a e moe ana kona ana waena loa mai ka akau-hikina a ka hema-komohana; a he 25 mile kona loa, a he 16 mile ka laula.

Nolaila, ua lilo kela palahalaha me na oawa e moe la mai Ewa aki nei a hoea i Waialua, he hookina i keia wa no ka mokupuni elua o Oahu nei—ko ka hikina a me ko ke komohana, oiai nae i ka wahikiko loa, he moana-kai wale no ma ia wahi, a o ke kai hoi ia nana i hookaawale na mokupuni elua.

E like me ka mea i hoikeia ae nei, aia malalo ae nei o Waianae, he wahi sinua i kapaiā o Ohiki-Lolo. Aole anei o ka inoa kahiko loa keia oia mokupuni; a o kahi no hoi ia i uoho ai o Papa a me Wakea; a mai laila mai, hoi mai laua a noho mauka se nei o Kalihia hoea i Waolani?

Aia ma ke Mele Koibonua i kapaiā o "Ulii wahine o Nuumealani" i ikeia ai ko Papa (Haumea) haalele ana i ka "bonpo" oia hoi ka aina i pili uma uma, a i pili poli ai oia me kana kane o Wakea

O ua aina la, oia no o Ohiki-Lolo i hoikeia ae nei A ua hoike nohoi kela mele i ko Papa kau ana i ka "moku o Ahu-a-Lua," oia hoi, ka mokupuni hikina o Oahu nei, a noho i Wawau (oia nohoi o Wa-wao)

O keia Wawao e oleloia nei ma ke mele, a i ole, o Wawau paha, ma ka mamao o ka mea kakau, oia no o Waolani ae nei. O Waolani, oia ka "wao" i nohoia e na lani alii mai ka wa mai o Wakea a me Papa.

Nolaila, ina ua loaa ke kuleana koho wale i ka mea kakau moolelo, oia Aberahama Fornander, e olelo ae a e hoike ae hoi maloko o kana buke moolelo "ka Lahai Polynesia;" o "Lolo-i-Mehani," kahi a Wakea a me Papa i noho ai, aia ia wahi ma na Pae-moku "Moluccas;" mamuli hoi o ke kumu, ua loaa kela inoa Gilolo ma kekahio na mokupuni o ia Pae-Aina; nokeaha hoi e hiki ole ai ja Hawaii o keia au e nee nei, ke olelo ae, o Lolo-i-Mehani e oleloia nei, kahi i noho ai o Wakea a me Papa, oia no o Ohiki-Lolo ma Waianae (Oahu) ae nei? Aole anei e hiki ke olelo ae; o ka inoa o kela mokupuni komohana a S E Bishop e olelo nei, oia no o Ohiki lolo, a i ole, o Gilolo, Jilolo, a o Djilolo paha, ma ka olelo o na Pae-moku o Moluccas? Aole anei e hiki ia kakou o Hawaii nei, ke ole ae, o Gilolo o na Paeaina o Molucca, no Hawaii aku nei ia inoa, mai ka inoa Ohiki-lolo aku e hea ia nei ma kekahio aina ma Waianae (Oahu)

10 Iulai 1906

A mamua o ko kaua hele loa ana 'ku imua e ka mekamaka heluhelu, ma kekahi mau mahele e ae o keia moolelo, eia iho kela mele "koihonua" a ka mea kakau i hoike ae nei.

O Uliuli wahine ia no Nuumealani

O Mahani Nuu manoanoa o Kuaihelani i Paliuli

Liholihi eleele panopano lani ele

Kamehanalani o Kamehaikana

O Kamehaikana akua o Kauakahi

Akua wahine o Kuibewa ke akua

I ke oki nuu, i ke oki jami o Haalulii

Haalele i ka houpo, bube lili ppanaua

Kau i ka moku o Leac Ahu a Lua noho i Wawaewa

Wahine akna a Wakea

O Haumea wahine o uka o Kalihii

Noho i Kalihii hele i kai

Komo i ka ulu, he ulu ia

Loaa ia kino hou ona, he ulu

O ke kino ulu, o ka pahu ulu, o lau ulu ja nei

O ka laula ulu o Kamehaikana

O Kamehaikana ia o ko inoa ulu a lau ulu

He lau ke kino o ia wahine o Haumea

O Haumea uui a ke aiwiva

I aiwaiwa no Haumea i ka noho

Nonoho i na moopuna

I ka momoe i na keiki

Moe moopuna kualima aku ilaila

Moe moopuna kaaono mai ia nei

Moe moopuna kuahiku aku ilaila

Moe moopuna kuawalu mai ia nei

Moe moopuna kuaiwa aku ilaila

Moe moopuna kuauumai mai ia nei

Moe keiki ia Kauakahi o Kuaimehani ka wahine

Moe moopuna ia Kuabulihonua

O Hulihonua ka wahine

Moe moopuna ia Haloa o Hinamanoulua'e ka wahine

Moe moopuna ia Waia o Huhune ka wahine

Moe moopuna ia Hinanalo o Haunsu ka wahine

Moe moopuna ia Nanakahili o Haulani ka wahine

Moe moopuna ia Wailoa o Hikapuanaiae ka wahine

Hauau o Kio ikeia o Haumea

Ikeia o Haumea he pi-alousalu

Hookahi no he lehu ka inoa

Lehua ka lani menehune na liko na lau

11 Iulai 1906

Eia ma Hawaii nei, ma ka Mokupuni nae o Kauai he mau "Lolo," e like me Lolo-mauna (?), Lolo-i-Hanaimaa a me Lolo-Mehailani. Ua hai mai kekahikameaina kabiko o ka Mokupuni o Kauai no na mea e pili ana i na inoa Lolo-i-Hanaimaa a me Lolo-Mehailani, penei:

O Lolo-i-Hanaimaa, he wahi-piina ia aia ma Wahiaawa. O Lolo-Mehailani, he ko'a i'a ia na ko Wahiaawa mau kini i ka wa kabiko. A o kahi i hanau ai o Kamawaelualani, ke keiki a Wakea me Papa, ma Ahulua no ia, mawabo aku o Lolo-Mehailani.

Aole anei o ka inoa Lolo-i-Mehani e oleloia nei e ka Davida Malo ma mau moolelo Hawaii. he maninoia i loaa ole ma Hawaii nei, oia no o Lolo-Mehailani i hoikeia la? E hoopaa i ka inoa Lolo, e ku oia pela; alaila, e lawe ae i ka inoa Mehailani, e ukali ana ia Lolo, a kapae ae i na huapalapala "la" mailoko aku o Mehila-ni, e loaa ana o Mehani; a i ka hooholo loaa ana i keia inoa i hoopokoleia, loaa o Lolo-Mehani, a i ole, Lolo-i-Mehani. Ke olelo nei makou, o Lolo-(i)-Mehani, he inoa ia i hoopokoleia no loko mai o Lolo-Mehailani, a he inoa o'iwi, kupa, a kamsaina no ia no Hawaii nei.

O ka inoa Lolo, a i ole, Ololo, a i ole, Oloolo, he inoa kupuna ia no keia lahuikanaka. He hoshana-oia no Paliku, ke kupuna i loaa mai ai o Papa, oia hoi o Haumea, wahine a Wakea. O Lolo, oia hoi o Ololo, oia ke kupuna i loaa mai ai o Wakea, ma o Kahiko-Haumea la, i noho aku ia Kupulanakehau (w).

Ka inoa Mehani—O ke ano o ka huaolelo Mehani ma ka olelo Tahiti, he "lua po." A penei ka Abrahama Fornander hoakaka no keia moolelo;

"Ma Raiatea, ma ka Paeaina o Tahiti, aia hemaua i kapai'a o Mehani, oia kahi i oleloia, o kahi ia e hele aku ai na nhane o ka poe make. * * * O keano o keia huaolelo ma ka Olelo Amblaw' he 'ulaula." Ua ano like no keia me ka huaolelo la-hanin ma ka Olelo Ceram, oia hoi he 'ulaula"

He Ninau—Aole anei o ka inoa Lahaina ma Maui, he kani ano like no hoi me ka huaolelo la-hanin ma ka Olelo Ceram, i hoikeia ae la? Alaila, he 'ulaula anei ke ano o ka huaolelo Lahaina? Me ka nana ole ana i na hoakaka i hoikeia ae nei no ka mea e pili ana ia Lolo-Mehailani, e olelo ae makou ma keia wahi, o ka inoa Mehani, ua ikeia no ia e ko Hawaii Hawaii nei poe kabiko.

E Hoomau ia aku ana.

12 Iulai 1906

Aole anei o Mehani i oleloia ae la, oia no o Mehalani, i ike nui ia ma na Mele Koihonua, ma ka inoa nei Mehalihi, e pili ana ia Papa, e like me ke mele i kuhikuhii a e la? Aole anei o Mehalihi, oia no o Mehailani i ikeia ma ka inoa o kela ko'u ia o Kauai i hoikeia ae nei?

Ua hoike mai hoi o Aberthama Fernander ma ka aoso 171 o kana Buke 1, *Ka Lahu Polynesia*, ma ka manao ana o kekahi poe paa moolelo kahiko o Hawaii nei, o Kana wai-lua-lani (o a o Kamawaelua-lani) oia ka inoa kabiko o ka Mokupuni o Kauai; a o Lalo-wai a hoi, oia kekahi inoa kabiko o ka Mokupuni o Oahu nei.

Aia ma kekahi paipala aina kabiko i pa'ia ma ka M H 1840, e waiho nei ma ka waihona palapala o ka mea kakau, ua lcaa ka inoa "Lalo Ororo." Ua like keia me ka inoa "Lalo o Lolo," a i ole, "Lalo Ololo." O keia inoa "Lalo Ororo" i hoikeia ma keia palapala aina ae la, oia ka inoa o kekahi wabi ma Puna, Hawaii, aneane 5 mile ma ka hikina hema aku o ka Lua o Pele.

Ke kuhikuhii nei ka mea kakau i keia mau hoike ae la i mau mea hooiaio mai, ua lehulehu loa na wahi o Hawaii nei i kapaia ma ka inoa Lolo, Ololo, a i ole, Oloolo; a ma ia ano e hiki ai ke oleloia, he inoa kamaaina no keia no Hawaii nei, mai kabiko loa mai.

Aia ma ka Makupuni o Kauai, e like me ka mea i hoikeia ma ka helu i hala, loaa no keia inoa "Lolo" oia hoi, Lolo-i-Hanaimaa ma Wainihi- (a ua komo hewa ma kela helu i hala, ka inoa Wahia-wa)- Lolo-Mehilani, aia no ma ia wabi (Wainiha) a o Lolo-mauna no hoi.

Aia ma kekahi o na kau a Hiiaka, oia hoi o "Ku-nihi Kaena, holo ana i ka malie," e loaa ai ka inoa Ohiki-Lolo. Penei kekahi bapa o ua kau la:

Kunihi Kaena, holo ana i ka malie
Ua welawela i ka La, ke alo o ka pali
Aaamo mai ka La i Kilauea
Ua wela i ka La na Keawaula
Ola i ka makani Kaiaulu
He makani ia no lalo
Haow i ka La na Makoa
Wela i ka La na Ohiki-Lolo.

E hoike piha iaaku ana keia kau ae la ma ka moolelo o Hiiaka ma keia mua aku.

E Hoomau iaaku ana.

13 Iulai 1906

Aia ma ke mele a Nian i haku ai, nona ka inoa— "E aloha aranei, ect.," e loaa no ka inoa "Lolo-mauna" Penei kekahi mau lalani o ia mele:

"Kuukuu kanaka i ke alalia
Puai nawele i ke kaha o Kalaibi
Oia kaha ku a Lolo—mauna."

Eia ma ka waihona palapala o ka mea kakau, he mele hai kupuna, nona ka inoa o "Kahiko o ka lani, o Kumuhua ilalo." Aia ma ia mele i boikeia ai, he Alii o Ololo-i-Mehani. A eia kekahi mau lalani o ua mele la:

O Kahiko ka lani, o Kumuhua ilalo
O Kumuhua ka lani, o Wakea ka lau
O Wakea a Papa i noho ai
Noho ia Papa, puka o Hoohokukalani
Hoi noho ia Kealowaa, loaa Haloa
Loaa Haloa, ke ali'i o ka moo
Ka moo lani o na ali'i mai ka lewa
Mai ka lewa mai, ka mole o Makulu
I ka lewa, i ka mole o Puukahonua
O Puukahonua Ololo-i-Mehani
Ololo-i-Mehani ka lani
Lani o kumu ole i ka honua
Ololo-i-Honua o Kupuanuu
Ke ali'i o Puukahonua."

Ke hooiaio nei keia mele, he inoa o Ololo-i-Mehani (a i ole, Lolo-i-Mehani), i pili ia Puukahonua, he ali'i ma ka lalani kuauhau ali'i o Hawaii nei.

Aia hoi ma ke mele i kapaia "Ka Hiu Kakua Kapu o Kawelo," e ikeia ia no keia inca o Mehani."

O na pua kau-kolo o Mehani
He pua, he maka no Heeia
Ua oleloia, o keia mau pua e oleloia nei ma keia mele, "Na pua kau-kolo o Mehani," oia na pua "Ka nikawi" a me "Kanikawa" he mau pua lava no ka laau hoohanau keiki a Haumea, i kona wa i hoohanau ai i ke keiki a Muleiula, kaikamahine a Olopana, ke ali'i o Koolau ae nei. (O ka Olopana paha keia o ka wo ia Kamapuua.)

Ua ikeia no keia inoa—Mehani, ma ke me kumu lipo, oia hoi,—

O Haumea wnhine o Nuumea i Kukuihea
O Mehani Nuu mancano a Kuaihelani i Paliuli
Libolihu, eleele, panopano, lani el
Kamehanolani, Kamehaikana
O Kamehaikana akua, o Kauakahi
I ke oki nuu, i ke oki lani o Haiuli

14 Iulai 1906

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loaa
ana o ke Akua Ulu o Kamehāikāna.

Ma keia wahi e nana kakou i ka hanauna mookua**bau** o na poe i hanauia mai, e boomaka ana mai a Ole mai ke keiki a Kio [k] ame Kamaole [w] oia hoi o Kamole [w] wshā a kekahī poe kuauhau e ae.

PAPA KUAUHAU

KANE	WAHINE	KEIKI
Kio	Kamole	Ole
Ole	Hai	Pupus
Pupue	Kamabele	Manoku
Manasu	Hikohaale	Kahiko
Kabiko	Kaaa	Luanuu
Luanuu	Kawaomantele	Kii
Kii	Hinakoula	Ulu ame Nanaulu

Maanei e hoike ae ka mea kakau i ka loaa ole ana o na moolelo e pili ana ia Kio, Ole, Pupue, Manaku ame Kahiko. Eia næ, ua baiia mai oia, ua hoike ia na moolelo o keia poe ma loko o ka buke moolelo kaka

mā
a Davida Malo; a pena no me ka S M Kamakau. O ka hemahema næ, oia ka loaa ole ana oia mau buke ma ka wa e kakau nei ka mea kakau moolelo i keia mahele. Malia paha; eia i keia muliaku o ka manawa e loaa ai i ka mea kakau moolelo he wa pono e loaa ai na buke a keia mau baku moolelo Hawaii kaulena, a pena boi me kekahī mau buke e ae, a loaa i ka mea kakau ka biki ana e hoopiba i keia mau makalua waihwale ana i hoike ae la.

Aia ma ke mele Kumulipo hai kūpuna, ua oleloia o Lukanabakona, ke keiki a Kahiko ame Kaea (w). Aole o Luanuu. O Lukahakona kai nobo aku ia Koulamaikalani, Joaa o Luanuu.

Ua kakooia keia mahele ae la o ke kuauhan o ke kumulipo e pili ana ia Lukahakona, e ke mele kuauhan a hai kūpuna o ka Moi Kualii penei:

"O Wailea, o Kio, o Ole, o Pupue,
O Manaku, o Kahiko, o Lukahakona;
O Luanuu ha kou hoa like"
Oia Ku ia i moe i ka moena—la
E Ku--e.

O ke ano o kela lalani mele: "Oia Ku ia i moe i ka moena;" oia kekahī alii i ola a pala-lau-hala ka ili a moe i ka moena. Mamuli o kona ola loihi ana me ka hoopono.

Olelo hoi o S M Kamakan, ma kaua "mookua**bau** no Kamehāmeba III" i hoopukia ma ka Elele Hawaii, Hela 10 Pepa 21 i hoopukia ma Honolulu nei ma ka la 21 o Dekama ba, M. H. 1855, o Kahiko i hoikeia ae la ke keiki a Manaku me Hikohaale [Hikohaale] oia o Kahiko II. E hoike ana ia o ka elua ia o na 'Ilii o Hawaii nei i kapaia ma ka inoa Ka. hiko. O ka muu, oia o Kahiko-luamea, keikia Welaahilani [k] me Owe [w].

16 Iulai 1906

E hoike iaaku ana no keia mau mookua**bau** mahope ae ne; a oia no hoikā hapa hope o keia "buke" a ka mea kakau e hoikai. " nei.

NO LUANUU

Me ka nana ole ala i kela wahi puewa o ke kuauhan e pili ana i ka makuakane ame ka makuahine o Luanuu, elike me ka hoike ana a ke kuauhan Kumulipo, e hooma

popoia keia wahi moolelo pokole e pili ana nei alii o Hawaii nei.

Ua oleloia, he alii maikai oia. He slii haipule. Aole ona like me kekahī o kona mau kūpana alii. Ua ola oia me ka malohia a biki i kona make elemakule ana. Nui kona ulalāma i kona poe kanaka; a no ia mea, aleba lakeu iaia; a heolohe i konā mau kanena'apu. Aole i ikeia ka haunaele o kanina.

A ua hoike mua ae nei ka mea kakau i ke mele "Koihe-nu" e pili ana i keia Luanuu; ma, ke ano, oia kekahī slii i ola a pala lauhala a moe i ka moena. A no kona ola loihi ana ma ke kūlana alii hoopono a maikai, i hoomaoe ae ai ka mea ukumele o Kualii pia ka ninau ana: "O Luanuu ha kou hoa like?"

Ma ka olelo ana hoi a kekahī poe, he alii ino a maikai ole o Luanuu, a ua like no oia me Waia, i "shnabu a lawala-wa kanaka ia ai a moe i ka lauhala." Oia Ku ia i moe i ka moena—la."

O keia peha ka Luanuu i losaaku ai ka inoa o Luanuu [k] ke keiki a Laka [k] Hikawaelena [oia hoi o Hikawaolena wahi a kekahī poe kuauhau]. A ina pena, e pono e kapaia keia Luanuu, o ka Luanuu I; a o ka Luanuu a Laka me Hikawaelena, oia o Luanuu II, ma ka Papa Kuauhan Alii o Hawaii sei.

O Luanuu i hoikeia ae la kai noho aku ia Kawaamaukele [w] bāsu mai o Kii. A na Kii hoi me Hinakoula, hanau mai o Ulu ame Nana-ulu. I keia mau keiki, oia o Ulu ame Nana-ulu i hookumūia ai na mookua**bau** i kapaia na Mookua**bau** o Ulu ame Nana-Ulu. Hookahi no piko i paa ai keia mau kuauhan elua; a o ua piko la, oia no o Wakea ame Papa.

A ma keia wahi e kamailio ana kakou no ke keiki hiapo a Kii [k] me Hinakoula [w] oia hoi o—

ULU

Ua hoikeia ma kekahī buke moolelo kabiko e waiho nei ma ka lima o ka mea kakau, o Ulu, na hanauia oia ma Kai-lua, i Koolau-poko ae nei. O kekahī inoa ona o Ka Ulu. Ua oleloia i ka moolelo o nei alii, oia ke alii mua loa o Hawaii nei mahope mai o Wakea i kaabele aku i na aina he nui i Kukulā-o-Kahiki. A ma ia kaabele ana ona ia mau kūkulu o Kabiki, na ike oia i ka mimilo o Norewai; ia hoi ka Mimilo-o-Moanawai-o-Kai-oo. A na keia alii i la'ye mai i ka "lepo-a'i ia" o Kailua, Oahu, kona aina hanau hoi.

HOOMĀUA AKU ANA,

17 Iulai 1906

Ua hai mai kekahi poe kamaaina o Kailua, Koalaupeko, i ka mea kakau, aia keia "lepo" hiki ke ai ia, maloko o ka loko o Kawainui (ma Kailua). He like ka ke ano o keia lepo me ka haupia i kupata a mo'a, ke ulikalika; a pela iho la no ke ano o ka ai ana'ku.

He ano pipili no e like me ka lepo palolo. A ma ka wa e ai aku ai i keia lepo kaulana o Kailua, e honi ia ana no ke ano hohono lepo.

Ua oleloia ma ka wa iakoakoa ai na koa a pa'u o Kamehameha ma Kailua, mahope iho o kosa kaua ana me Kalanikupule a lanakila ai oia, ua nele o Kailua i ka ai ole, oia hoi ka poi kalo maoli; a ua kii na kamaaina o Kailua, me ka ike ole o na kanaka o Kamehameha, i keia "lepo aia" iloko o ka loko o Kawainui, a hoopiha i na kumau umeke a piha me ua "lepo" nei. A o ia ka ai i hanaiia ai kekahi poe koa o Kamehameha.

No keia Alii o Ulu (oia hoi o Ka-Ulu) kekahi mele koihonua waiwai nui loa. A o keia kekahi o na mele Hawaii kahiko loa; ea aneane paha e paha ka 1800 na nui o ka makahiki ke kahiko o nei mele. A penei paha e maopopo ai.

Mai ka wa mai o Ulu a hoea i keia au o kakou e noho nei, ua like paha ia me na hanauna 'ili' he 60 a'i iki. E lawe kakou i 30 makahiki ke kowa manawa maa mau i laweia e ka poe kakau moolelo kahiko, mai ka wa o kahi hanauna a kahi hanauna, e loaa ana he 1800 makahiki. He mele waiwai nui loa keia i ka poe huli moolelo kahiko.

A penei ua mele Koibonga nei o Ulu i kapai a nohoi o Kaulu.

MELE KAAPUNI HONUA NO KA-ULU A KALANA

- 1 O Kaulu nei wau
- 2 O kama a Kalana
- 3 O ka hiamoe kapu
- 4 Ka Auwaalalua
- 5 Ke keele maa ala-i oa
- 6 O kuu lei, o pawa
- 7 O ka mes nana i hoolei
- 8 Kaulu mauka; E Kaulu makai
- 9 E Kaulu—E—Kiwaia ia
- 10 E Kaulu—E—auwaia
- 11 O lele aku keia o Wawaa
- 12 O Upolu, o Pukalia-iki
- 13 O Pukalia-nui, o Alala

HOOMAUIA AKU-ANA,

18 Iulai 1906

MOKUNA III.

Ku Mondelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikao.

- 14 O Pelua, o Palana, o Holani
- 15 O ka Kaina, o Ulunui, o Uluni
- 16 O Melemele o Hiikua o Hiialo
- 17 O Hakalana'i; apo ka Lapi
- 18 Apo ku po, apo ke so-
- 19 Apo kukulu o Kahiki
- 20 Pau Kabiki ia Ka-Ulu
- 21 Pau Kahiki ia Ka-Ulu—E
- 22 I koa o Halulukoakoa
- 23 Mai ke au paha ia Ku
- 24 Mai ke au paha ia Lono
- 25 I wahia ai ka Pa-ma-leo-lani
- 26 O Ka popu O ka naia'
- 27 O ka lei kua. O ka lei alo
- 28 O ka lele-o ka lele o kela
- 29 Hakubakuulanu kuu makusake
- 30 O ka lele, o ka o ka lele o keia
- 31 Hakubaku alani kuu makuhine
- 32 Lele ka oili o ka lani lelei ka lani
- 33 Lele kaua lokuloku, lele ika lani
- 34 Lele ka ua huna lele i ka lani
- 35 O lele aku keia o Moanswoaikaioo
- 36 O ke au miki, o ke au ka e mimilo ai
- 37 E make ai ia oe-
- 38 E lele paha e ku paha

Ua lawe mai ka mea kakau i keia mele ae la mai loko mai o ka Buke II o ka labui Polynesia a Aperahama Fornander aoao 13 a 15

He mele e ae no kekahi i like me kela i hoikeia ae la i loaa i ka mea kakan a na like no keia mau mahele mele ma kekahi mau wabi ana like ole noboi me kekahi mau wabi He kakai kahiki nae na wahi like ole Ua loaa mai keia mele ika mea kahu mai loko mai oka lokomaikai o kekahi kanaka kahiko Kailua a no ka pomaikai o keia moolelo ke hoopaa nei ka mea kakan i ua mele nei.

- 1 O ka Ulu nei su o Wao
- 2 O ke kama a Kalana
- 3 O ka Hiamoe-kapu
- 4 O ka Auwaalalua
- 5 O ke Kaelemaalsioa
- 6 O kun lei- o- pawa
- 7 O ka mea nana i hoolei
- 8 O ka Ulu mauka
- 9 O ka Ulu i kiwaia
- 10 O ka Ulu i auwaia
- 11 O ka Ulu i auwaia
- 12 O Upolu, o pukalia-iki
- 13 O Pukalia-nui—o-Alala
- 14 O Pelua o Palana, o Holani
- 15 O Kuina, o Ulunui, o Ululi

19 Iulai 1906

20 Iulai 1906

15. O Kuina, o U'unui, o Uliuli

16 O Hakalau-ai, apo ka Lani

17 Apo ka Po, apo ke Ao

18 Apo kukulu'o Kahiki

19 Pau Kahiki ia Kaulu

20 Pau Kahiki ia Kaulu—E

21 I ke koa o Halulu—koakoa

22 Mai ke au paha ia Ku

23 Mai ke au paha ia Lono

24 I wahia ka pu i Mawelani

25 O ka pupu kani ia

26 O ka lei kua, o ka lei alo

27 O ka lele—O ka lele o kela

28 O ka lele—O ka lele o keia

29 O Hakuhaku lani kui Makualani

30 Lele Ka oili i ka lani lele i ka lani

31 Lele ka ua loku, lele i ka lani

32 Lele ka ua kea, lele i ka lani

33 Lele ka ua huna, lele i ka lani

34 Lele ka ua pipao, hooa i ni, lele i ka lani

35 Lele aka keia o ka Moana kai- oo

36 Ke au miki, o ke au ka e Mimilo ai

37 E make ai oe

38 E lele paha—E ku paha

O kela lalani mua ma keia mahiele elua o ke mele kaapuni honua o Ulu i hoikeia aela, ke hoike nei ia, he ali'i o Ulu no Wao.

Aia ma ka aina o Kailua he elue mau wahi i keia ai ka inoa Wao o ka mua o'a ka pali o Ulamawao elike me ke mele a Hiiaka i kanai oiai ia ame ke aikane me Wahine omao e unohē ana maluna o kenoioina o Mabinui, oia hoi, keia, Kanai Oioi ku ka pali o Ulamawao.

2 Oia pali amu kauwa a Kaholokuaia

3 He wa ke aloha ehooma—o ae nei.

4 O kela pali ha- inu- kāi o kuu aloha

5 Ua inu a kena, ua aia a maona

6 O kuu la pololi a maona i ko aloha

A o ka lula o na wao oia ka aina i ka paia o Maka Wao Ua oleloko Kailua poe kahiko he aina ali'i o Maka wao Aole hoi oia wale no aia no na ka aina o Kailua kekahi wahi aina i kapaia o Kaulu.

Eia maloko o keia mele e ikeia ai na inoa o Uluunui o Uliuli o Melemele o Hakalauai. Ua hoike mua ka mea kakau ma kabi wa i kaa hope aka nei ma keano he mau inoa keia no kekahi wahine o Uliuli kona inod Oia ka wahine a Kupoloka ihi No ka nui o Kona lokomaikai i kapaia ai oia e

Ko Muicelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kahiki—Ka Loa
ana o ke Akua Ulu o Kameha'kona.

Hooponopono.

Ma ka helu i bala, he nui na hemahema i ikeia ma iō puka ana o keia melelo ma ka mea e pili ana i ke mele koikouua pili ia Ulu. A nolaila, he mea ponopono hooponopono hou ia kela mau hemahema ma keia wahi, i ole e slakai hewa ia ko keia mua aku ma na mea oiai maoli i paa iloko o ke mele elike me ia i loaa mai ai i ka mea kakau.

A cia iho na hooponopono ana e pololei ai ketia mac hemahema. E nana ma ka lalani 29 penei e heluhela ai:

29 O Hakuhakulani kuu makukakane

Alai'a, o ka lalani 30, e heluheluia, penei-

30 O ka lele, o ka lele keia

A e hele aku ka heluhela ana ma ka lalani 31, penei:

31 O Hahuhakulani kuu makuahine.

Nolaila, mamuli o ka hoonohono hou ana i na huabelu o na lalani apau mahope mai, i kulike ai ke ka'ili like ana mai ke 31 aku a pau pono na lalani hope o ia mele, e ikeia ana, o ka lalani, e olelo ana. "Lele ka oili o ka lani, lele i ka lani," he lalani 32 ia. A pela e ka'ili like aku ai ka helu ana; a ke hoea i ka hope, e ikeia he lalani 40 ia.

No ka nui o kona lokomaikai i kapaia ai oia Uliuli o Uluunui; o Hakalauai olelo. Ua lilo oia i akue no ka poe mahiai. O keia wahine o Uliuli, oia ka hanauna 451 mai a Lailai (w) mai, E nana Beke I Helu 108 o Ka Nai Aupuni (Poakahi, Aperila 2, 1096).

Ua hoikeia nohoi ma ia helu, ma ke au o Knopokalili, ka hoomaka mua ana o ko Hawaii nei poe kanaka e hele i na aina e.

Aka na hoakaka mai o Aberahama Fornander i kona manao no ka mea e pili ana i keia ali'i, o Ulu, kapaia o Ka ulu: oia hoi, sole i maopopo iaia no ka lalani ali'i hea la oia i pili aki ai. No ka lalani ali'i anei o Ulu; a i ole no ka lalani ali'i anei o Nana-Ulu na keiki a Kii me Hinakoula (w).

Ma ka manao ana o ka mea kakau, o keia Ulu i oleloia ae la Kii (k) ame Hinakoula (w).

Aia ma ka lalani 24 o ka mahele 25 o ka mele i hoikeia ae nei, e lcaa ai keia mau huaolelo:

I wahia ka pu Mawelani. A ma ka lalani 25 o ka mahele mana o ua mele la, loaa keia mua huaolelo: "wahi ai ka Pumaleolani, He hookahi no keia pu a he ei, paha ona inoa o Mawelani ame Pu-ma-le-lani. Ma ka manao o ka mea kakau o Maleolani paha ka inoa polici: aole o Mawelani.

21 Iulai 1906

E hoomaopopo hou ia ma keia wahi. A'a he likeole mawaena o na mahele elua o ke mele i hoikeia ae nei ma ka lalani heln 26 o ka mahele mua o ka mele, elikenie ia i puka'i ma KA NAI AUPUNI. Poakolu, Iulai 18. ame ka ulalni Helu 25 o ka mahele elo, i puka at ma ka Poaha, Iulai 19.

Ma ka lalani mua i hoikeia ae nei, penei ona olelo:
"O ka Pupu, o ka Naia"

A ma ka lalenj hope hoi i ikeia ae nei, o'aneia:
"O ko pupu kani ia."

ke manae nef kā mea kakau, ua pololei ka mahele elua, o ke mele i hoikeia ae nei ma keia wahi. Nokamea, ina ua pili ke Kamailio ana nokekahi "pu nona ke ipoa o Pumaleola"; alaila, he pu kani ua po la; a oia ke kumu o ka olelo ana o ke mele. "O ka pupu kani ia," oia hoi, e hooia na, he pu KANI o Pumaleolani.

Ue he mea 'la, ua ulu mui mai keia paewu i hoikeia ae la mamuli o ke kope hewa ana o ka mea kakau moolelo i knob, a i ole ia, mamuli pala o ka hoonoho hewa ia ana o ua hua kepau?

Aea hoi nia kahia o ke mele e olelo ana Leleaku keia o Uoano kai-oo.' elike meeka mea i ikoia ma ke mele. Ua manao kekahī poe, o keia wahi e olelo ia nei o Moanakai, o ia ka Mimilo o Norewai. A ina he oiaie keia manao i kohoa ai o ke mele, alaila, e manao kakou, ua biki jo o Ulu (KauIu) ke ali'i o Kailua i Europa, a na ike oia i ka Mimilo kaulana o Norewai ma ke keneturia eono (A D 600)

Aka, manao ka mea kakau, aole paha i pololei keia manaq koho i haawia ai e ka poe kakau moolelo kahiko o Hawaii nei, no keia wahi o Norewai, a ua ike oia i kela lua m'milo.

Eia kekahī mea hoakaka'ku; ma na lalani o ke mele e olelo auia: "O Hakuhakulani kuu makuahine, O Hakuhakulani kuu makuakane—" aole ia mau lalani e hoike ana, o Hakuhakulani ka inoa o ko Ulu makuakane a me kona makuahine Me he mea la, o ka manao o keia mau lalani olelo; ua pili ia i ko Ulu hoike ana'e, he mau "haku lani" kona makuakane ame kona makuahine.

Oia hoi, "Hakuhakulani kuu makuakane;" he hakulani ia. "Hakuhakulani" kuu makuahine, "haku lani" kona ano. He ali'i ka makuakane, a he ali'i no ka makuahine. E hoakaka hou ia ana ke ano o keia mele a me na mele kahiko e ae, e ka mea kakau, a e loaa no ia mau mele me na hoakaka ma kekahī buke mele Hawaii a ka mea kakau e hoomakaukau nei

23 Iulai 1906

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

Ma ka manao o kekahī poe kakau moolelo kahiko o Hawaii nei, o keia "Moanawaikai," oia ka mimilo o Norewai. A i na he mea oiaio keia; alaila, ua hoea o Ulu i Norewai, Europa.

Pehea la kona hiki ana i keia wahi, a kona hoi aia makailala mai a hoea hou i Hawali nei; aole i hoike mai ke mele ia mea; aole nohoi kekahī moolelo kahiko o Hawaii nei. Un maopopo paha ia kakou ke noonoo iho kakou o keia wa, i ka ala hele moana e hele ai mai Hawaii aki nei a hoea i Norewai ma Europa, ina ma ke alahele aku o ka Lae Hao, a i ole, ma a nei aki palra, holo aku ma Aferika a neeaku a hoea i Europa he aoe polihihī ke olelo iho kakou o keia au, he "waa kia. Io," a i ole he waa peleleh paha kona i hoea ai ia mau kaiam. O ka moku paha ka "waa" holo moana maalabi no na huakau auamoana oia ano? Aka, he mea polihihī no keia.

Ma keia wahi e hoomaka ai na kumu kuauhau elua, ko Ulu me ko Nana-Ulu.

KUAUHAU O ULU   KUAUHAU O NANA-ULU

KANE	WAHINE	KEIKI	KANE	WAHINE	KEIKI
1 Ulu	Kapunuu	Nana	Nanauiu	Ulukon	Nanamea
			Kapulani		Nanaie
2 Nanaie	Kahaino-kuleia			Nanamea Puia	Pehekeul
3 Nanaila	Hinakinan	Waikolani	Pehakeula Uliae	Pehakemanea	
			ni		
4 Waikula	Kekauilani	Kubelei-ni		Pehakema Nanakapa Nanamua	
		moana		na	
5 Kuhelei	Mapunaia	moana	Konohiki	Nenamua Nanahope Nanaikeau	
		sla		naku	
6 Konobiki	Hikaulule	Wawena	Nanaikeau Elehu	Keaoa	
				haku	
7 Wawena	Hinamahu	Akalana-ia	Keaoa	Waohala Hekumu	
8 Akalana	Hinakawea	Manimua	Hekumu	Kumukoa Umaler	
		Manihepe			
		Manikiiki			
		Mauiaikala			
		na			
9 Mauiaika	Hinakea-lana	Iohaila	Nanamoia	Umauma	Kalai
				nana	
10 Nanama	Hinaika-oa	paekua	Nanakulei	Kalai	Laitapa
			Kalai		Malelewa
11 Nanaku	Kahanku-lei	honua	Nanakaoko		Hope
12 Nanakao	Kahihioka-ko	Jiani	Helepaiwa		
				naia	
13 Helepai	Kookooku	Hulumania	Makalawe	Koihouho	Lelehoome
		makalani	ilani	wena	ua
14 Ulumana	Hinanai	Aikanaka	Lelohooma	Hapuu	Kekupaha
		ilani	ilani	(Aikanaka)	kala
15 Aikan	Hinahaina	Puna	Kekuphai	Maih'kea	Hawewe
		camalam			
		kala			

Ma keia wahi manamana hou ka Papa Kuauhau o Ulu elua mana oia ka mahele o Puna a me Hema.

Aele i pau

24 Iulai 1906

Aia ma ke Mele "Inoa o Naihe" e ikeia ai kekahi mau pana olelo ana a ka mea haku mele no Puna a me Hema i ho'i ia ae nei. Ua hookahua ia keia mele o ke alii Naihe iluna o ka "nalu;" a he mele maikai hoi o kona hakuia ana. Ua le-o-hia keia mele ia Kalakaua. A penei na lalani o ka Pauku 1, o ua Mele Nalu nei o Naihe:

- 1 Ka nalu nui—
- 2 E ku ka nalu mai Kona
- 3 E ka malo, e ka mahiebie
- 4 Koana ulu loa, a lele ku'u malo
- 5 O ka bahaki malo
- 6 O Heaka ka malo, kai o ke alii
- 7 E ku, e hume a paa i ka malo
- 8 A lele, a au, a omi a ili, a pae o Kalakaua i ka na'u
- 9 Hoe'e ka nalu mai Kahiki
- 10 He nalu ua-ke'e, be nalu hoohua
- 11 Haki opuu ka nalu, baki kuapa
- 12 Ea mai ka maka kai hee nalu
- 13 Kai hee kakala o ka moku
- 14 Kai-ka o ka nalu noi
- 15 Ka hu'a o ka nalu
- 16 O Hiki-au kai hee nalu i ke awakea
- 17 Ku ka puna, ke ko'a i uka
- 18 Ka maka la o ka nalu o Kubihewa
- 19 Ua o-ia, naha ka papa
- 20 O-a Maui, naneue, nakelekele
- 21 Nakele kai ili o ka hee nalu
- 22 Lalilali ole ka ili o ke akamai
- 23 Ka-bilihili ke kai o ka heenalu
- 24 I ka ea a ka nalu nui o Puna, o Hilo
- 25 O Puna, a o Hema
- 26 Ia Puna ka papa

He mele loihi keia. E hoikeia ana no keia mele me kekahi mau hoakaka maloko o ka buke a ka mea kakau e hoomakaukau nei no na Mele Kahiko o Hawaii nei.

Ma keia wahi e olelo ae ka mea kakau, e ikeia ana na mahelehele kuabau alii apau ma ka hapa hope o keia mahele Moolelo Kahiko o Hawaii, e like me ia e boomakaukau nei e ka mea kakau. He mahele ano noi no ia i pili i keia moolelo.

A ua manaolana ka mea kakau, ma ka wa e pau pono ai keia moolelo i ke kakauia a paa, na kuaio moolelo maoli a me na mele koihonua o kela a me keia ano, e lilo ana keia boomakaukau ana i mea hoopomaikai i ka poe huli moolelo Hawaii o keia mua akin.

Maanei, e hoomaka ka kakou nana ana i ka moolelo o Hema.

No Hema

O Hema i hoikeia ae la, he alii oia no Maui. O kona makuakane, oia o Aikanaka, i kapaia i kahi wa o Aikan, elike me ka mea i ikeia ma ke kuaehau i hoikeia ae la.

25 Iulai 1906

Ma ke kuaehau i hoikeia ae nei o Hina hanaja, kamalamama, oia ka makuahine o Hema ame Puna. O keia wahine o Hina, oia no o Lono-moku i lele a'i mai Hawaii aku nei a komo iloko o ka mahina.

He moolelo i ike nui ia a i kamaina noboi i ka poe kahiko e ola nei i keia wa, ka moolelo o Lono-moku. No ko Hina kaea i ka hana mo man o nei mau wahi keiki, oia o Puna ame Hema, nolaila, ua lele oia iluna o ka mahina.

A ma kona wa i lele ae-ai, na hopu aku la kana kane o Aikanaka a paa ma ka wawae o ka wahine. Aka, no ka ikaika loa o ka Hina lele ana, nela pu ho me ka ikaika o ka Aikanaka huki ana iho i ka wawae o ka wahine, ua inoku iho la ka wawae o ka wahine, a lele maumuu aku la o Hina a komo iloko o ka mahina.

Ua kapaia oia o Lono-muku. Oia ka mea i kapaia ai kekahi po ma ka Helu Hawaii ma na kaulana mahina o Muku, no ka musmuu ana o ka wawae o Hina. A he po kau ole ia nohoi ia e ka wahine ma ka helu Hawaii.

Ua hoike ka moolelo Hawaii kebiko, ua hanauia o Hema ma Hawaii-kua-uli, i Kauki, ma Hana Maoli. He elua ana mau wahine, o Luameheko, (oia no o Luamaheko) ame Luamabahou, oia hoi o Leamahahou, a o Uiamakahoa kekahitinoa.

O keia wahine elua no uka ia o Iao, i Wailuku, a oia ka makuahine o Kaha [k].

Ua hoikeia ae nei o Aikanakekahi inoa o ka ma kuakane o Hema me Puna; a o Aikanaka hoi kekahi inoa. O ka inoa mus, oia ka inoa i kipa mua ia ai o ia e kona mau makua; a o ka inoa hope, mamoli o ka moku ana o ka wawae o Hina, kana wahine, i ka lele, ana iloko o ka mahina.

Eia iho ke'e mele Koihonua i pili ia Hema:

Mele Koihonua no Hema.

- 1 O Hema a Aikan
- 2 Ke alii o Kauki
- 3 I hanau noi Hawaii-kua-uli
- 4 I Kapueokahi—
- 5 I ka lulu, i ka la'i,
- 6 I ka makani kahi aoao
- 7 I Punahoa la ke ewe
- 8 Ka a-a i Kawaakii
- 9 O Kuakaha' ka piko
10. Ka piko o ke alii.
11. Lawea iluna i Mapuena.
12. He alii no Kaihalulu i Mokihano.

26 Iulai 1906

13. I Wanānaiku kahua
14. He kahua olina na Hema.
15. I imi a loaa ka wahine
16. O Luamaheau; o Luamahahoia ia
17. Loaa o Kabai ke koi ala a Hema
18. Kauhua hookabi ka malama
19. Kaa i ka iloli alua
20. Ono i ka hinalea akolo,
21. Aha alima, aono ka malama
22. Holo Hema i Kahiki
23. Kii i ka Ape-ula
24. Loaa Hema lilo i ka Aaia
25. Hanle i Kahiki i Kapakapaua.
26. Waaho ai i Ulupa'epa'u
27. Baila na maka o Hema

Eia ma keia mele koibonua; ike hou ja kokehi
hele hou ana o ko Hawaii nei poe i Kahiki. Ke hoike
nei ke mele, ua ho'o o Hema i Kahiki i kii i ka ape-
ula. I kii o'a i keia mea i Kahiki i mea "palala" no
kana keiki, no Kabai, ka mea o ke mele e hoike nei,
he "koi-ula" na Hema.

I nei holo ana o Hema i Kahiki, ua make oia i ka
Aa a, kapaia i kekahi wa, Ke-aia-nuke-a-Kane. He
manu keia Aaia; a na heia ikaia i poalo i na maka o
Hema a waihola ai i Ulupa'epa'u.

Ua oleloia ko Tawhaki poe kakiko o Hema ke
kupuna ahn o ka lani Nu Kilani. Ua oleloia o ka
makuahine o Hema a me Puna i Tahiti mai ia. A
i ko Hema holo apa i Tawhaki a ka no ia'a ke kupu-
nawahine a me na meko i "Mahehenaiaakamalama".

Ma kekahi manu mea o ka poe Nukila-
ni i loaa i ka mea kakau i ka hohole o ka buke i kapaia:
"The Ancient History of the Maori, his Mythology
and Traditions," i kakau i John White, ua hoikeia
o Hema, he wahine ia. O ka hohikamahine a Whaitiri (w) me Kaitangata (oia holo o Aikanaka ja kakou o
Hawaii nei. Mea kakau). Noho ake o Hema (w), ya
Huarota (k); a hanau mai o Karibi (k); o Pupumainono
(w) a me Tawhaki (oia hoi o Kabai) ja kakou o
Hawaii nei. Mea kakau) O ka hohole o ka hohole o
Hema ma ka olelo Nu Kilani, he manu, a he ikaika' hooulu
kanaka.

Aka, ma kekahi mabolo oka se o ka moolelo Nu
Kilani e pili ana i keia wahine o Hema, ua hoikeia
penei.

E Hoomeaia i ka lani mai ka hohole hou ake.

27 Iulai 1906

O Kaitangata (k) o Whaitiri ka wahine. He wa-
hine keia mai ka lani mai ka iho ana a noho pu me
Kaitangata. I ka iho ana mai o nei wahine mai ka
lani mai, ua ukali mai kana kauwa nona ka inoa o
Nonokia (k).

Hoea laua i ka honua nei; pepehi iho la o Whai-
tri i na kahu nei oia, a malama iho la i ka puuwai o
ua kahu nei. Iaia hoi i halawai ai me Kaitangata,
heawi aku la oia aia i ka puuwai o Nonokia, e ai o
Kaitangata. Aka, ua hocle o Kaitangata, aole oia e ai
in mea. Ia wa olelo mai la o Whaitri.

"Ua kaulana kou inoa ma ke ano he kanaka ika-
ika a ke koa hoi. A na manao ia hoi an, ma ia ano,
he kanaka aikanaka la oe; eia ka, aole. Ua kuhihewa-
ia ae; a ua make ma'u wale ka hoi kou kaawa."

Ua ncho a kane a wahine iho la o Kaitangata a
me Whaitiri; a hanau mai la na laua o Ponga [Puna];
o Karibi (k) a me Hema (w).

O ke uno o ka inoa Punga ma ka olelo Nu Kilani
"ka makuakane o ka ohana moo;" ke ano hoi o ka
inoia Karibi, oia ka alihī pohaku o ka upena.

Hanap mai ka Pona poe keiki, he poe moo ame
ka mano. A na Hema (w)mai hoi o Tawhaki(Kahai)

He wahine keia Hema i hoikeia ne la. Aka, he
Hema (k) no kekahi o ka moolelo Nu Kilani. He
keiki keia Hema (k) na Whaitiri ame Kaita gata.

Na laua rai o Hema (k). Nobo ake hohole o ka
Hema ia Karenuku (w), hanau mai o Pupumainono (w);
Karibi (k)ame Tawhaki [k].

Ua ike ae la oe, e mea heluhelu, i ka moolelo o ko
Hawaii nei Hema me ko Hema (kane) O ka moolelo
kahiko o Nu Kilani. He mau helehelena ano like no
nae ma kekahi mau wahine. Ua ike kaia e ka maka
maka, i keia mau mea ano like mawaena o na moolelo
elua; ko Hawaii nei ame ko Nukilani, a oia keia;

O Aikanaka i hoikeia ae la oia ka makuakane o Pa-
na ame Hema, sole ia he kanaka ai maoli ikaikanaka.
He kuhihewa nui nae keia o kekahi poe kakau moolelo
Hawaii nei kahiko no keia inoa Aikanaka.

Ua hoi ko Hema makuahine i ka lani ma ka moolelo
Nu Kilani, a ma ko Hawaii nei moolelo hoi, ua
lele ko Hema makuahine a noho iloko o ka mahina;
a kapaia oia o Lono Muku.

Aole mea hoike maloko o ka moolelo Nu Kilani
ua holo ko laila Hema i kekahi aina mamao loa, eike
me ka holo ana o ko Hawaii nei Hema i Tahiti a make
oia ma Tahiti, poaloia kona maka e ka Aaia nukea-
akane.

28 Iulai 1906

Ma ko Hawaii nei moolelo e pili ana ia Hema maopopo ka aina i hanauia ai oia, maopopo kana mau wahiue, kana keiki a me kona holo ana i Tahiti, no ke kii ang i patala no kena keiki no Kahai. Aka, ma ka moolelo o Nu Kilani, he anohauhili a hihia na mea e pili ana ia Hema. He Hema (w) kekahi; a he Hema (k) kekahi.

— Ua lawa ae la paha ko ka mea kakau kamailio ana no Hema. E nana kaua, e ka makamaka helo-helu —

No Kahai

O Kahai, oia ke keiki a Hema me Ulamahehoa. Ua hanauia o Kahai ma Iao i Wailuku (Maui) Mamua o ko Kahai hanau ana mai ka opu mai o koua makuhine, ua hala aku kona makuakane o Hema, no Kahiti, elike me ia i hoikeia ae nei.

I ka hanau ana ae hoi o Kahai, a hanauia e Ulamahehoa a noi; ua ninau mai la oia i kona makuahine "Auhea ko'u makuakane?" Pate aku ia ka makuhine: "Ua holo ko makuakane i Kahiki i palaiia nou; aka, ua ilo kona mau maka i ka Aaianukea a-Kane.

Alaila, oane mai la o Kahai i kona makuakane: "E imi ana au i ko'u makuakane."

Eia iho ke Mele Koihonua e hoike ana i ka imi ana o Kahai i kona makuakane ia Hema.

- 1 O ke anuenue ke ala o Kahai
- 2 Pi'i Kahai, koi Kane
- 3 A'e Kahai i ke ko'i ula a Kane
- 4 Hihia i na maka o Alihi
- 5 Ae Kahai i ke anaha
- 6 He anaha ke kanaka, ka waa
- 7 Iluna o Hanaiakamalama
- 8 O ke ala ia i imi ai i ka maka
- 9 O hele ai i ka moana weliweli
- 10 O Halulu i-Hale Kumukalani
- 11 Ui mai kini o ke akua
- 12 Ninau Kane me Kanaioa
- 13 Heaba kau huakai nui e Kahai
- 14 Iimi mai au i na maka o Hema
- 15 Aia i Kahiki i Ulupa'upau
- 16 Aia i ka A'a-haha-mau-ia-a-Kane
- 17 Loaa ako i kukulu o Kahiki
- 18 Hoi mai Kahai a luna o ka moku
- 19 Kahe i Kau-nobo i Paiahua
- 20 I Maeha la, i Kamahaloloa
- 21 I kaulana ke hoa la i Kalae
- 22 I Unolau la, i Kailio a-Lono
- 23 I ka pali o Molilele Kahai
- 24 Haule i ka lua i Kailikii
- 25 Waiho i ke kabau i Kabului
- 26 I ke Ahu-ku la, ke 'lii o Kahai

30 Iulai 1906

Ma kekahi mele koi honua i loaa i ka mea kakau no keia Kahai i hoikeia ae la, he 7 mau laauui mamoa akin o ka Ialani 1, o ke Mele i hoikeia ae nei, a gisa keia. . . .

- 1 Kahai-nui a Hema
- 2 Ke alii o uka o Leiloa o Haumaka
- 3 I hanau i Kahalulukahi
- 4 O Kaumoailani ke ewe
- 5 O Kaalaholo la ka piko
- 6 O Ha'aheila ka sa
- 7 O Kalaa'makua i Kaopi Kahua

Paea la ke ano o kela mea i kapaia he A apanake a-Kane? He wahi ninau kupeno paha keia e ninac ia ai ma keia wahi. Penei ka hoikeia ka Molole Hawaii no ka mea e pili ana i keia Aia: "Ua hea o Hema i Kahiki a loaa-opia i ka Aa anukealawaia (2) Kane, poaloia kona mau maka; a make no ia ma Kahiki."

Ma ka hoomaopopo ana a ka mea kakau i ka inoa o keia Aia, he ehe manu inoa i hoopaoia ai e na poe kakau moolelo Hawaii kahiko: (1) Aaianukea a-Kane; (2) Aaianukea-a-Kane; (3) Aaianukea-lawaia a-Kane; (4) Aaia-haha-mau-ia-a-Kane..

Ua hoomeopopo mai no na moolelo kahiko, he manu keia i kapaia, he Aia. He manu aikanaaka; he manu kepua; he manu elike ue Halulu. Aole nae he maofopo ke uno o keia manu.

Ua olelo o Mr Andrews ma kana buke Hoakaka Olelo o na Huapolelo Hawaii; o ka Aaianukeakane, he manu nui hulu keokeo ia, a he manu no ke kai. Be A kekahi inoa ona."

Ina he mea oiaio keia; alaila, he manu ue keia i keia e ko Hawaii nei poe, oia ka A. O ka manu keia o Hawaii nei i keia ma keia ia inoa, he manu nui no ia i like me ka manu poio, a pela no kosa cleele; he manu wawae loloa kona; he nuku lohilis.

O ka wa a keia manu e hele ai i ka lawaia ma ka moana, aia no ia i ka po; aole i ke ao. He maekoa lawaia no keia elike me ka uwau a me ke Koae a me na manu lawaia e ac a pau. O ke kumu o kosa kapa a ana ma ka inoa A, no kona noho ana ma na ma-peo ana poehau.

O na malama a keia e lele ai i ka lawaia ma ka moana, oia no na malama o ka mahoe-mua a me ka mahoe-hope. I ke ahiahi poeleele, lele nei manu i ka lawaia; a ma ka wanaao hoi oia i uka o ka aina, ma kona ma-poo.

E Hoomauia aku ana.

3 Aukake 1906

He manu leo lea keia ke kani mai i kona wa e lele ai i ka lawaia, a pēla no i kona hoi ana mai. O kana kaui, he aua like me keia *Ka ro hek kek ke*. Ma keia ano kaui e hanu'i ka poe kono (kahea) manu.

Ina like loa ke kabea ana o ka leo o ka mea kono manu me kela i hoikeia ae la, aole e ule aua ka hei o ua manu. A nei i ka upena a ka Jawaia manu. He manu ono loa keia ke ai elike me koae.

Aka; aole paha keia o ka manu Aaja naba i poalo i na maka o Hema. He manu okoa no paha? A heaha la ja manu?

Aia ma kekahi inoa o nei manu i hoikeia ae nei, e maopopo ai paha kekabi ano o keia manu, oia ka Aaianuhe-a-Kane. O keano o keia inoa, be A-ai-enuhe-a-Kane. He manu ai enuhe kona aua, elike me ka manu Kolea.

Aole anei he Kolea keano o nei manu? Ua-ikeia ma ka Moolelo o Mo'i, ka makaula kaulana o Molokai, o ke Kolea kana mau elele hooune olelo; a o kona manu kaikuhine noho ia? A ma ia ano, ua hilo ke Kolea i manu bookapuhia ma ka kela moolelo kabiko o Hawaii nei. Aka, ke na-nao koho wale no na'e keia o ka mea kakau.

OLELO HOAKAKA.

Oiai, e hoopukaia aku ana no na jalani mookua. hau elii mai a Wakea mai a hoea mai ia Kamehameha I; a pēla nohoi a hoea loa mai i keia wa, ma keia hope aku, e ka mea kakau; nolaila, e nee hele aku ana na hoakaka ana a ka mea kakau no na 'ili kabiko, elike me na mea i loaa iaia. A e hoomaka ana keia mai a Wahieloa aku, ke keiki a Kahainui-a-Hema me Hinauluohia.

No WAHIELOA.

Elike me ka mea i hoikeia ae la, Le Keiki o Wahieloa na Kahainui-a-Hema me Hinauluohia.

Ma ka moolelo e pili ana ia Wahieloa, aole no like loa ka hoike ana a ia mau moolelo no ka mea e pili ana i kahi i hanauia ai oia. Olelo kekahi poe na hanauia oia ma Kipahulu, Maui; s, olelo hoi kekahi ua hanauia oia ma Punaluu, Kau, Hawaii.

He mea maopopo i kahi i nohoi ai na kupuna o Wahieloa ma Kipahulu no ia. Ma ke a wahi nohoi i noho ai o Laka kana keiki. O ka wāi hanau ai o Wahieloa, aia no ia mahope iho o ka hoi ana mai o Kahai (nui a Hema) mai Kahiki mai.

Iaia i hoi mai ai mai ka huakai imi i na maka o kona luani makuakané, oia o Hema, a hoea oia ma Kau, Hawaii. Ilaila loaa kana wahine no Kahuku, oia o Hinauluohia. Noho o Kahai me keia wahine a hanau o Wahielea ma Wailau, Kau, Hawaii.

E Hoomeauia aku ana.

4 Aukake 1906

Eia iho ke Mele koihonua o keia Alii kabiko e Hawaii nei.

- 1 O Wahieloa ke alii o Kau
- 2 Hanau no i Wailau
- 3 I Ninole, i Kealaiki
- 4 I Kawaihau, o Kaiula ka piko
- 5 I Makanalua i Kaulawae
- 6 I hanau ke ewe o ke alii
- 7 Waibonuka i keana o Kaaalehu
- 8 Limi ia e makua limi
- 9 I lalamāia e makua lalamā
- 10 I elia e ka makua-eli-lua
- 11 I ka ia e makua a ka
- 12 I poupou ia e makua po p u
- 13 I kikooia e makua kikoo
- 14 I haia e makua hula
- 15 I loaia Laka i Anamakili
- 16 I Anamakala i ka pali o Kupinai
- 17 Ilaila o Wahieloa nanā o Laka
- 18 Na Laka i hoihoi a ka moku
- 19 I ka a'na ewe o Maui
- 20 Pae i Kipahulu
- 21 I Alae, i Kaumakani
- 22 I Papauluna
- 23 Waiho no Wahieloa i waho

Ma keia "koihonua," ua hoikeia mai ko Wahieloa wahi i hanau ai a i make ai; a pēla hoi kahi i waiho ai kona mau iwi, oia hoi keana o ka luahine kupua Keana-a kau a Lebu.

A ua hoike pu ia nohoi ke kii ana'ku o kana keiki o Laka, me ka maalea loa, i na iwi o ua makua-kane nei-ona a loaa iloko o keia ana hona o Kau alehu.

O ke kumu a me ka mole, ka welau a me ka hope o ka moolelo o keia Alii o Wahieloa, elike me ka hoike a ke mele "koihonua" i hoomaopopoia ae la eia no ia i Hawaii nei.

Ma ka moolelo o ka pce Nu Kilani, he Wahieroa no ka iakou. A penei ka iakou moolelo.

O Ta-whaki-(oia o Kaha'i ia kakou e Hawaii nei), ke kane a o kana wahine, oia o Hapai nui-a-maunga (oia o Hapaimauna, a Kuahiwi hoi ia kakou o Hawaii nei) Na laua mai o Wahieroa. Noho aku nei o Wahieroa me kekahi wahine, o Matoka-rau-tawhiri.

I ka hapai ana o keia wahine, ua ono ae la oia i ka io manu. A o keia manu ana i ono ae la, aia ja i kekahi aina-mamao e loaa ai, maloko o ka pa manu a Matukū. O keia manu, he koko kona inoa.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loaa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikano.

Nolaila, olelo aku la ua wahine nei ia Wahieroa e kii oia i keia manu. He mea oiaio, ua kii o Wahieroa i ka ono a kana wahine.

Ia Wahieroa i bele ai a hoea i kahi e loaa ai ka manu koko, oia kahi hanai manu o Matuku ua loaa iho la oia ia Matuku, pepehii iho la a make.

Noho iho la kana wahine me ka uwe kauikau ana no kana kane, a biki wale i ka hanau ana ae o ka laua keiki, oia o Rata. Hanai iho la na wahine nei ia Rata a nui a kanaka makua. I kekahila ninau aku la o Rata i kona makuahine.

"Auea ka hoi ko'u makuahine?"

Pane mai la ka makuahine: "Ua make kou makuahine?"

"Make oia ia wai?" i ninau hou aku ai ke keiki.

"Make oia i k pepehii e Matuku. I hele hou luani makuahine e kii i kuu ono, oia hoi ka manu, uko i ka aina o Matuku. A i kona hiki ana ilaila, ue pepehii oia."

Alaila, n ihe o Rata i keia makuahine: "Aia i hea ka aina o Matuku?"

Pane mai la ka makuahine: "E nana oe i kahi e puka mai ai ka La; aia ilaila ua aina la. Ua oia keia i kele i ke kai. Aua oe e hiki ilaila e kou kama. Aka, ina e loaa ia ne hana o kou ala ia e ihi ai a loaa na iwi i kona makuahine."

"Pehea au?" i pane mai la ka makuahine. "Ua ninau aku ai i ka makuahine."

"Ae; na'u e imi i waa nou e hole i e imi i ua iwi o ko makuahine," i pane mai ai la ka makuahine.

I kekahila, ca hele aku la ka makuahine e imi i laau waa no ke keiki. I keig hole ana ne loaa iho la iaja he kumu laau nui, oia noi ke kumu laau totara. ua ka olelo nukidani.

Ua hoihoi mai la oia i na lau a me kekahila lala ua kumu laau nei i ko laau waa noho me ke keiki. A ma ia ahiahi iho, olelo aku la oia i ke keiki.

Ua loaa aku hei la u kekahila kumulaau maikai ida i waa nou e hole ai e imi i ko makuahine. O da laau la, he totara. I kekahila adaei o ka la apopo, ea, ala ae oe, a hele oe e imi i keia kumu laau. Aia mai ka lau a me ka lau e maopopo ai ia oe, ua kumu laau nei.

I ke kakahiaka nui ana ae o kekahila, ala ae la o Rata a hele aku la e huli i ke kumu laau a ka makuahine i olelo mai ai. O ko ia nei hele ia e huli i ua kumu laau nei, aohe wahi mea a loaa iki.

E Hoomeaia aku ana

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loaa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikano.

Hoi mai la oia a hoike mai la i ka makuahine, aohe loaa o ua kumu laau nei iaia. I ka lohe ana o ka makuahine i keia mau olelo a kana keiki, ia wa oia i olelo mai ai:

"Kupanaha ro ka hoi ka loaa ole ana ia oe o keia kumulaau. E hele hou oe e huli, a e nana pono loa oe i ua kumu laau nei. He kumu kalakala ia o kona ili."

Alaila, hele hou aku la o Rata, no ka laua o ka manawa. Aohe no he loaa. Hoi mai la no ia a biki i ka hale; a hoike aku la no i ka makuahine no ka loaa ole ana.

Olelo mai la no ka makuahine, e hele hou no oia e huli i ua kumu laau nei no ke kolu o ka manawa. I keia hele hou ana a Rata ua loaa aku la ua kumu laau nei iaia.

I ka loaa ana o ua kumu laau nei ia Rata, ua hoi aku la oia a ninau i kona makuahine i kana mea e hana ai i hina ai ua kumu laau nei ilalo, a loaa hoi ka waa.

Ia wa i olelo mai ai ka makuahine. "Eia mai na ko'i pohaku; a me keia mau ko'i oe, e kua ai i ua kumu laau nei a hina ilalo."

I ka ike ana o Rata, aohe oi o na ko'i pohaku, pane mai la oia i kona luani makuahine: "Kupanaha! Aohe niho o keia mau pohaku au i baawi mai nei; a pehea la auanei e moku ai kela kumulaau me keia mau pohaku oi ole,"

Ia wa pane mai la ka makuahine i ua o Rata: "O hele me keia mau pohaku a kau iho oe ma ke kua o ko kupuna wahine o Hinetaoaka (oia hoi, o Hinetu-a-hoana-ke kaikamahine a Pohaku-hoana) Alaila kau ana iho i keia mau pohaku ma kona kua; e olelo iho oe.

"E oi ke ko'i-e-oi ke ko'i-e-oi ke ko'i a'u a Rata. He mea ciao; e oi ana keia mau koi pohaku. Alaila, e hoi mai oe a kauhale nei, a hana oe i a-u no ke koi"

Ua hooko aku la o Rata i keia mau olelo a ka makuahine. Ua hele oia me na ko'i pokaku ana a loaa ke kupunawahine, o Hinetaoaka. Hookala iho la oia i ua mau koi pohaku nei ma ke kua o ke kupunawahine a oi; alaila hoi hoi aku la oia i kauhale.

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kalihī—Ka Loaa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

I ka hiki ana i kauhale, ua hana ihō la oia i mau a'u no ua mai koi la. Moe ihō la ia ia po a hiki i ka waiaao apa, hele aku ia e kua i ke kumu totara

Noke nohoi keia i ke kua o va ki mu laau nei a hina ilalo. Okioki keia i na lala a pau ua kumu leau nei; a o ko ia nei auamo ae la no ia a loi i ka hale me ua pāuku laau waa nei.

Moe keia ia po a ao ae; he'e naku la ke a ma kai'i ana i waibō ai i ke kumu laau waa ana i auamo mai ai. I nana iho ko ia nei hana, aohe ua kumulaau nei ua nalo wale.

Hele hōu aku la keia i kahi ana i kua ai i ua kumu laau totara nei. I nana aku ko ia nei bens, e ulu mai ana no ua kumulaau nei:

"He kēu ka hoi ka mea kupanaha," wahi ana i kamailio ae ai, "ua ooki hoi au ia oe e kera kumu laau a mōku oe ia'u ma ka la i nehinei; eia ka, ua hoi hou mai nei no oe, a ke ulu hou nei no oe ma kou wahi i loaa mai ai ia'u ma ka la inehinei. Aka, e mōku hou ana no oe ia'u i kei."

O ko ia nei lele aku la ne i ne ke koi pohaku ma kona lima, a noke iho la i kiki i ua kumulaau nei a hina ilalo. Okioki ae la ia i na lala a pau o o ua kumu laau pe; a o ko ia nei auamo ae la no ia, a hoi ana i kauhale.

A hiki keia i ka hale, hele ia laia a olelo aku la i ka makuahine.

"He kēu ka hoi ka mea e kupanaha nui wale. Ua mōku hoi ia'u ke kumulaau a iolelo mai si ia'u ma ka la inehinei. Ua hoi hoi no ho ho i au i kauhale nei. I ko'u ala ana ae i keia i kahiaka, a hele aku ma kahi a'u i waibō ai i ua laau nei; aohe ia malaila; ua nalo wale. Nolaila, hele hou aku nei au i kahi i loaa ia ia'u o na leau nei.

I ko'u hiki ana 'ku malaila i ike aku la au i ua kumu laau nei, e ulu hou ana no ma kahi a'u i kua si iaia a hina. Pehea la ke ano o keia?"

Ajaila, ninau ma la ka makuahine ia Rata; "He aha kau i hana ai, mamua ae o kou kua ana i ke kumulaau?"

"Aohe a'u mea e ae i hana ai. Oia hele no ko'a a leaa ua kumu leau nei; a o ko'u ooki iho la no ia."

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kalihī—Ka Loaa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

Pane mai la kā makuahine; "Hewa aku la hoi kan hana ana. Kai nō paha, e kanaenae mua ae oe i mau wahi hua pule i ou man kupuna; a noa ia kanaenae, alaila, ooki iho oe. Nolaila, aohe au laau waa, e kuu keiki.

O ko kino ke luhi ana i ke kua i ka laau, a hoihoi mai i ka hale nei; aole nae ia laau i loaa ia oe i waanou. Nolaila, e hele hou qe i kahi o ke kumu laau i ulu ai.

E kua oe i ka laau a hina ilalo. E okioki oe i na lala e ae a pau, a koe hookahi lala, oia ka lala kamahele, oia kau lala e paa ai. E pee nae oe a nalo. Mai poina oe i ke kanaenae ana ae i mau hua pule mamua o kou oki ana i ke kumu.

A i kou pee ana e hoolohe aku oe o ka wawa mai o ka leo o na kanaka. A i lohe oe ia leo, e nana aki oe i ka hopena oia leo. A i ike oe i ka hopena oia leo o kou wa auanei ia e holo aki ai me ka mama loa a hopu a paa loa i ke kanaka a mau kanaka paha e loaa aki ana ia oe; a oia auanei ka poe e loaa ai kou waa.

Ua maikai keia man olelo ia Rata. Nolaila, ua hele hou akū la o Rata i kahi o ke kumulaau i ulu aia a hana aki la e like me ka ka makuahine i a-o'o aki ai iaia.

Kua iho la keia i ke kumulaau a hina ilalo okioki iho la keia i na lala a pau, a koe hookahi lala. Oia nohoi, ka lala kamahele. Nolaila, pee iho la keia ma kahi i pili iho ai ua lala kamahele nei i ka honua.

Aole hoi i liuli mahope iho o ka hina ana o ua kumulaau nei ilalo; lohe aku la keia i ka hauwawa mai a na leo o kekahī puula kanaka nui. Alaila lohe aku la keia i kekahī mea i ka hoopuka ana ae i keia mau huaolelo:

(OLELO NU KILANI)

- 1 Ko Rata, ko Rata a Wahie-roa
- 2 Tuataaina makuretia e koe
- 3 Te wao kapu o Tane
- 4 Kihu maota o Tane
- 5 Ka rere te maramara ra ki te puhaka
- 6 Ka rere te maramara ra ki te kaura
- 7 Koia e piri
- 8 Koia e tata
- 9 Koia e tautorotia
- 10 E tupa waia.

*Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kalihī—Ka Loaa
ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.*

(OLELO HAWAII.)

1 E Laka-e! E Laka a Wahie-loa-e!

2 Ua kua naaupo oe

3 I ka wao laau kapu a Kane

4 I na apanapana laau a Kane

5 A lele ka mamala o ke aa la-e

6 A lele ka mamala la o ka welau la e

7 E hoi la pili

8 E hoi la mau

9 E hoi la naki

10 E ulu a'e a maewa-e

O ke ala ae la no ia o ua kumulaau nei, hoi hou
aku la a i kona wahi i ulu mua ai a ku iho la no elike
me kona ano mau. O ko Rata manawa no ja i hclo
mai ai me ka mama loa a paa ana kekahī mau wahi
kanaka iaia; a olelo mai la oia:

"Eia ka hoi na oukou au e hooluhilohi nei i ke
oki ana i nei kumulaau! O ke eki ko'u me 'e luhii
nui a hina ilalo; a o ka hooulu bou ae nohoik ookou
He keu oukou a ka poe kotohe nui wale. Ka wa
make loa ka hoi oukou ja'u!"

I kela wa pane mai la ua mau wahi kar nei.

"Ua loaa ko waa. E hoi oe a hiki i ka l a e
waiho oe i ko laau waa ia nei; a na makou i hana
aku i waa nou."

Ua hoi iho la o Rata a hiki i ka hale. I i haea
aku ai i ka hale, ninan mai la ka makoshine
mae hea mai la ko waa!"

"Hele aku nei nohoi aq a hiki i kahi a'u i a
a hina ua kumulaau nei; i nana ake ka hana i hon
ana; kua iho la a'u i ua kumu loau nei a hina i hana
nohoi i na mea apau elike meekai i hoike ma ia'u.
A ma kahi i moe ake ai ka lala hanahole, ma
wahi o ka pee ana. It'u no a halo; o keu waia i lohe
aku ai i ka hauwaiau mai o na loo o kekahī poula ka
naka nui; a lohe ake la au i ka heopuka ana ae o ke
kahī mea i kekahī mele.

I ka pau ana no o ua mele nei, ua ala hou ae la
ke kumu laau a'u i kua ai a hina ita'o. O ke'e wa
keia i holokiki mai ai a paa kekahī mau wahi karaka
A o lana kai olelo mai ia'u na laua e hana i kuu waa
a hoouna mai i kan ale nei."

E Hoamanawanui iho a pulelo hou ake.

Hoomakaukaia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

*Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kalihī—Ka Loaa
ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.*

"A ua pono. E loaa ana ko waa," wahi a ka ma
kuahine i pane mai ai ia Rata me ka boomau ana mai
nohoi i ke kemailio ana;" E nana aku kaua i ka hiki
mai o ko waa i ka la apopo."

Moe iho la o Rata; a i kekahī kakahiaka ae ala
ae la ia a puka ake la iwaho mai loko ake o ka hale a
ike ake la ia e waiho mai ana kekahī waa nui a nani
nohoi"

O keia ae la kekahī moolelo o ka poe Na Kilani e
pili ana i a Wahieroa ame kana keiki o Rata. He
ano kūlike no keia moolelo Nu Kilani me ka moolelo
o Laka ma ko Hawaii nei moolelo kahiko; oia hoi i ko
Laka kalai ana i waa nona ma Kipahulu' Maui, a ho
lo ai oia e imi i na iwi o kona makuakane i Keanae
huna ma Naalehu, Kau, Hawaii.

He noj a lehalehu loa na māhelehele moolelo a
ka poe Nu Kilani i pili ia Wahieloa ame Laka kana
keki. He mau mea keia e hoomaopopo mai ana i ka
oioio o ka moolelo e pili ana ia Hema' a loaa mai o
Wahieloa ma o Kahai la, elike me ka ko Hawaii nei
mau hoike moolelo kahiko maopopo.

Aia o Nu Kilani ma ka hema mamao loa mai Ha
waii nei ake; a eia hoi o Hawaii nei ma ka akau koliu
liu, mai Nu Kilani mai; aka, i ko laau mau moolelo ka
hiko pili ia Hema, Kahai, Wahieloa ame Laka, he awo
ka'i like no ia i kahi ame kahi; me he mea la he 'ka
mu, ake o Hawaii nei no Nu Kilani a i oleo Nu Kilani
paha ko Hawaii nei kumu hoolupai kanaka. Aka, o
ka manaoio māoli o ka mea kakau' o Hawaii nei ke
knmu hoolupai kanaka o Nu Kilani ma ka jalani ma
opopo ma o Hema la, ka hoahanau o Puna.

Maanei e nana kakou i ka mea e pili ana ia Laka
ke keiki a Wahieloa.

NO LAKA A WAHIELOA

O Laka, oia ke keiki a Wahieloa ame Hinahiu
hia. A o ko Laka wahii hanau ai wahi a kekahī poe
o Kipahulu no ja. Aka, ma ka nana ana i ke mele
koi honua" pili ia Laka ua maopopo loa ua hanauia
oia ma Hilo, Hawaii.

O Kipahulu nae ka aina i kaulana ai oia no kana
mau hana aiwaiwa a hookalakupua, Ma Kipahulu oia
i ka ika yaa, no ka huli ana i na iwi o kona
luau makuakane.

E Hoamanawanui iho a pulelo hou ake.

Oia kahi ana i paio pu'ai me na menehune, a i ole
me na ula-lele kalai waa o ia wahī no ka mea e pili
ana i ka waa. Aia no malaila kona kahua kalaiwaa.
He wani ia aia i uka o Kanukuhinuhinu. O ke kumu
o ka laau a Laka i oki ai aia no ilaila.

O ka lula ana i eli aij a oki i ka lala kamahele o
ka laau ana i kua ai a hina ilaila, aia no ilaila. A eia
ke mele "koihonua," pili a Laka.

MELE KOIHONUA NO LAKA.

- 1 O Laka a Wahieloa
- 2 Ke alii o Kipahuie;
- 3 I hanau no i Hilo,
- 4 I ka na i Haliliamani i Olaa,
- 5 I ke one·uli, i ke one·kea,
- 6 I Mahināli, i Mahinakea,
- 7 Ke-one-lau·ena-a-kane.
- 8 O Honokawaialani kahua,
- 9 O Ohele i Kaipalaoa ke ewe
- 10 O Makaolanakila i Kuavakapu,
- 11 I Kalapulepule ka piko
- 12 I uka o Waianuenae ke aa
- 13 I Halai, i Mokaulele
- 14 I kai i ka nuku o Hina
- 15 I Hikanui, i Kalamaula
- 16 I ke one i Waiolama, i Waiakea
- 17 I Makaku, i Kaohe, i Nuiakapea
- 18 I Mokuola la i Kanukuokamanu
- 19 I Leleiwi, i Kumukahi o Laka
- 20 I halulu kapuai, i hea ke ko-waa
- 21 Ko ke ko-waa
- 22 Pale ka pale waa
- 23 Ui ka pale waa
- 24 Hehi ka pale waa
- 25 Wahi aa—
- 26 Wahi o Laka i ka waa o Lea
- 27 Makua-kau-lehu, hookeikei i ka waa
- 28 He huena na Ulu ia Laka Wahieloa
- 29 Haule i Koaloa
- 30 I Mokoli, i Mokeahukele
- 31 I kai loiho i Apua i kai malino
- 32 I makani la, i Waiahole
- 33 I Hale ula i Waikane
- 34 I kai, i o Ahu—o—Laka

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

*Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loaa
ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.*

- 35 O Laka hoi a Wahieloa
- 36 Nana hoi o Luanuu
- 37 Na Luanuu i hoihoi a ka moku
- 38 I ka aina ewe hoi o Maui
- 39 Pae i Koolauloa
- 40 Inu kahi awa ke lili o Laka
- 41 Hoi no i uka ka waihona
- 42 Hoi no i ka pali kapu o na'lili
- 43 Ke kiai kala—kahi o Kukae.

Maloko o keia mele, ua maopopo ko Laka moolelo i ka poe huli moolelo kahiko.

E nana kakou ma keia wabi no ia Alii, oia o Luanuu. Ua ike ae la kakou i kekahī wahī mea e pili ana ia Wabieloa.

NO LUANUU.

O Luanuu, oia ke keiki a Laka a me kana wahine o Hikawaelena. O keia Aliiwahine o Hikawaelena, he alii wahine oia no ka uka o Kapaho, Waimea, Kauai.

I kona hapai ana i ke keiki, oia o Luanuu, ua hoi oia i Kauai. I ke kokoke ana 'ku o ka waa o ua Alii wahine la i ka aina, ua hanau iho la ke keiki makai o Poo, ma Waimea. I ka wa i hemo ai ke keiki, ua poholo kela keiki ma ka mawae o ka pola o na waa, a ua haule iloko o ke kai.

Oia hoi, ma kekahī olelo ana, ua luu iloko o ke kai. Aka, ua loaa hou no ua keiki la, lawe ia a waihoia iloko o ke anuu o ka heiau o Pohaku haule ma Kupale i Laaukala ma Waimea, Kauai.

Nolaila, mamuli o ka haule ana o ua keiki nei iloko o ke kai ma keia hanau ana a kona makuahine, ua kapaia kona ina o "Luu;" a no kona kauia ana iloko o ka heiau maluna o ka "Anuu," kapaia oia o Luuikaiakaukaanuu. A ma ka hoopokole ana hoi, o keia inoa, loaa mai o Luanuu.

O keia Luanuu, keiki a Laka, noloko oia o ka Moanalii o Haloa. Ma Kauai i hanauia ai oia (Luanuu) a ua lilo oia i kupuna alii no na'lili o Kauai. A ma kona wa i make ai, ua hoihoiia mai kona kino kupapau i Oahu nei. Ua waihoia ma ke ana hunu ma Puiwa Nuuanu.

E Hoomanawanui iho a pulelo hou aku.

15 Aukake 1906

Hoomakaukaia e J. M. Poepoe no KA NAI AUPUNI

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kalihī—Ka Loa
ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikona.

NO KAMAE. (KAMEA)

O Kamea, a i ole; o Kamae paha, elikeame ka hoikeia ka Papa Kuauhau i hoikeia ma ka Buke Moolelo Hawaii i hoonoponoia ai e Rev. J. F. Pokuea, he keiki oia na Luau me kana wahine o Kapokula ina...

Ea hanacia keia alii mā Waikele, maloko o ka Apaia ae nei o Ewa. He elua mau wahine a nei alii O ka mea: oia o Popoalaed; a o ka lha: o Popomaili. He wahine o Popomaili no lalo o Kaalaea, Koolau pokē ae nei. A na laua mai o Pohukaina.

NO POHUKAINA.

E like me ka mea i hoikeia ae la, he keiki o Pe huka na na Kamae(Kamea me Popomaili.

O kāpi i hanauia ai o Pohukaina ma Kahakahakea i Oopuhē, makai o Kahoku, Kau. Mokupuni o Hawaii, I ka make ana o Pohukaina, ua waihoia kona kino iloko o ka ulunakele o Mahiki ma Waimea. O kekahi inoa o Pohukaina, oia o Kupuaimanaku.

NO HUA A Pohukaina

O Hua, he keiki oia na Pohukaina me Huahuake palei(w). Ua hanaua o Hua ma Lahaina, Maui.

E hoomanaoia, aole keia o ka Hua nana ka heiāt o Apahua mauka o Wainee. He poe keiki aukalakou na keia Hua.

O nei Hua keiki a Kupuaimanaku oia ka mea nana i kukulu i ka heiāt o Luakona, Waiee e kokoke ana i Kapoolu. He alii pani kaua keia.

O keia Hoa ka mea nana i kukulu na heiāt o Honauula me Kuawalo, Hilo, Hawaii.

Ua oleloia ma keia kaaana i luku nui ia ai ko Hawaii poe. O ka inoa o ka laau kaua a nei alii, oia o Kalaua alomakauahi. Eia ke mele Koihonua o nei Alii.

MELE KOIHONUA NO HUA.

1 O Hua a Kapuaimanaku

2 Ke 'Lii o Lahaina

3 I hanau no i Kahoma, i Kauaha

4 O Lelenuikuakamau Kahua

5 Waiee ke ewe.

6 O Luakona ka piko

7 O Kauaula ke a'a

16 Aukake 1906

Hoomakaukaia e J. M. Poepoe no KA NAI AUPUNI

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kalihī—Ka Loa
ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikona.

8 1 Haleili, i Kahili

9 Nobo i Wananalua

10 Hana kapu ia Honuanla

11 Hahan i ke kaua i Kamaahoopio

12 I liaka i Hakalau

13 I ja ia Kaona i Hikinaakala

14 I ili ia Kana

15 I pale ia, ia Kalaaualomakauahi

16 I ka laau kapu a Hua

17 Haule i Kehoni i Kūkewe

18 I kapa i Niua ke lii c Hua

19 Hoi no i uka ka waihona

I kā nana ana i keia Mele koihonua ae la, ua hanauia o Hua ma Lahaina. Ua noho oia ma Lahaina a noi. A mai Lahaina aku, hele oia i Wananalua i Hana. Ua noho oia malaila, ua kokulu i mai haiau kāua nona.

A ua holo āku i Hawaii i ke kaua, a ua hanakila oia ma kela kaua ana. I kona hoi ana mai Hawaii mai, ua nohi mai oia a kū ma Hapa.

I kona wa elemakule, loaa oia i ka ma'i ma Hana, nolaila, ua boihoi ia mai oia a pae i Kūkewe ma Waihee. Ma Niua kona wahi i make ai. A ua jawelia kona kino a waiho ia ma ke ana huna o Iao.

O ka inoa o ka Hoa wahine, o a o Hikimolulolea. He wahine keia no Ohikilolo ma Waianae. Oahu(nei) A ua hanau mai na laua he keiki, o Pau kona inoa.

NO PAU A HUA.

O Pau, he keiki oia na Hua me kana wahine o Hikimolulolea Ua hanauia o Pau ma Ohikilolo, Waianae ae nei.

Ua noho alii o Pau mai Ohikilolo aku a hōea i Keawaula, I kona kokoke ana e make, ua hoiboa oia no Iao, Wailuku Maui. I keia hoiboa ana qae ona, ua make oia ma Kalaeokalaau.

Ua ike ae la kakou i ka moolelo o Pau a e nana kakou no Hua.

NO HUA.

O kekahī inoa o keia alii, oia o Huanuikalailai. He keiki oia na Pau me kana wahine o Kapōhaakia. O kahī i hanau ai o Huanuiikalailai ma Kewalo ae nei no ia, ma Honolulu nei. O konu makuahine, o Kapōhaakia, he kaikamahine oia na Lekia.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kalihī—Ka Loaa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

Ua oleloia ko Hua Aupuni, he aupuni oluolu; he aupuni lai o ka noho ana. A no ia kumu i kapajā ai o a, o Heanuiikalailai.

HE MELE KOIHONUA NO HUA.

- 1 O Hua a Pau ke Ali'i
- 2 No Honolulu a me Waikiki
- 3 I banau i Kabu'a i Kewalo
- 4 I Kalāla, i Kahū'a
- 5 O Makiki la ke ewe
- 6 I Kanēlāau, i Kahehuna ka piko
- 7 I kalo i Pawaa ke aa
- 8 I uka i Kahoiwai i Kanaloahookau
Haule i Honokohau
- 10 I uka i Kapaaukini
- 11 Hoi no i uka o Kawaihona

O keia Hua e oleloia nei, oia ka Hua nona ke panā olelo kauiana e o nei i keia wa ia kakou mai kahiko mai, oia hoi: "Māloō na iwi o Hua i ka La."

He nui na mahele moolelo kāao ē pīi ana i keia Hua ma ka maloo ana o kona mau iwi i ka la. He elua mana moolelo o Maui, a hookahi no Kohala. O keano nui no nae oia ka hoopaapaa ana o keia ali'i o Hua me kona kahuna o Luahoomoe, no ka mea e pili ana i ka manu i kapna he "Uwau."

No keia ukūki o ua ali'i nei ja Luahoomoe, na kauoha oia e puhia ka hale o ua kahuna nei ame kana mau keiki elua, oia o Kaakakai ame Kaahua. E a nae, ua kauoha keia kahuna i kana mau keiki, oia ke make, a o laua ke ola. A penei ua kahuna nei i olelo ai i kana mau keiki:

E kii olua i elua mau ipu awaawa, a e hookomo mai iloko nei o ka hale. Ma ka wa auanei e puhia ai ka hale o kakou i ke ahi, a ku ka punohu o ka uwahi, a ma kahi e hina ai o ka uwahi, o ko olua ala-nui ka horia e hele ai.

Moe ka uwahi, malaila olua e hele ai; aohe maka kanaka nāna e ike ja olua. E hoi olua a luna o Lihau noho. (Olelo kekahi poe iluna o Hanaua—Mea Kau.) A make au, ko olua luau; oia ka wa e paa ai ka ua i ka lanī. Maloo na wahi apau o ka Pae Aina nei o Hawaii.

E Hoomanawanui iho a pulelo hou aku.

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kalihī—Ka Loaa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

Make na mea ulu; aohe kalo, aohe maia, aohe opu ko e ulu; aohe lau vala'e ulu ae, a pela na mea ku'u e ae apau. Aohe wai e kahe; aohe waipuna.

Maloo mai o a o; a he wi hui maluna o ka aina. A no'u auanei ka make no ke kahuna, maloo ae na iwi o ua 'ili'i nei mahope ae nei o'u, a ku iho o kou makaia: "Māloō na iwi o Hua i ka la."

(Olelo hoi kekahi poe: "Nakeke na iwi o Hua i ka la." MEA-KAKAU.)

Ua hoozo na keiki a Luahoomoe i keia kapoha a kolaua makuakane. Ua kii laua i na ipu awaawa elua, a hookomo iloko o ka hale meka ike ole ia e na kanaka o ke ali'i.

I ka wa i puhia ai ka hale i ke ahi, ua pule ihola ua kahuna nei i ka pule e ku ka punohu uwahi nui a hina iluna o Lihau (o Hanaua hoi ia i kahi poe) i loaa ke alahele e pakele ai kapa mau keiki.

Ua ko keia pule a ra k hui nei. Ua hina poipu ka uwahi i punohu ae ai a moe pololei i kahi a va kahuna nei i kauoha ai i kana mau keiki elo, oia ko laua alahele e nee sku ai.

Ua hele keia mau keiki a noho iluna o ka pali a ko laua luau makuakane i hoike aku ai ia laua, ma kahi a ka uahi e bina la i kahi i hoikeia ae nei.

A hala laua, oia boi, puka ua ma keiki nei, oia o Kaakakai a me Kaanaua mailoko aku o ka hale, ua pahu ae la kekahi ipu awaawa; a hoozo ae la na kanaka e ku ana mawahi o ka hale:

"A-ha-ha! Pahu ae la ke kino, oia mea o lakou O kahi keiki muli loa paha?"

Olelo ae la kekahi kanaka: "Me he mea la o Luahoomee kela i lele ae la-ke aho."

A pahu hou no ka laua o ka ipu, oia ana no ka hooho o na kanaka. A pela i ke kolu o na pahu ana. Ua hooho ae la no ua poe kanaka nei ma ka olelo ana ae:

"Ka ua bana hoopapa wale aku no i ke Ali'i."

He mea oiajo, ua make o Luahoomoe; a ua ola mai kana mau keiki. Aole i hala he mau la lohi mahope mai o ka make ana'ku o Luahoomoe, ja wa i hoomaka mai ai ka aaki ikaika ana o ka wela o ka la maluna o ka aina.

E Hoomanawanui iho a pulelo hou aku.

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loaa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

Hoomaka mai la na mea kanue mae, a o na kahawai i maa mau i ke kahē nui ia'e ka wai, ke hoomaka mai la lakou e maloo. A hala hookahi malama, ua maloo ka hapa nni o na kahawai.

Pela ka nee baule ku-a-ua ole ana a-hala he mau mahina, ua maopopo ae la i na mea apau e noho ana ma kela ame keia kalana aina; ua maloo maoli-ka aina.

A hala hou he mau malama, aohē wahī kulu wai i ikeia ma kekahī wahi o ka aina. Nele a nele loa. Make na holoholona, ka puua, ka moa ame ka ilio. Na manu o ke kūahiwi, pau loa i ka make i ka ua mea he maloo ame ka ikaika o ka wela aRa la, Ua make nohoi na kanska no ka nele i ka wai ole.

O i hele nei make a ia Hua, ke alii. A i kona make ana, ua waiho wale ia kona kino, aohē mea nana ē kanu. A ua lilo kona heana i inai na ka wela a kala. A hele a lilo kona heana i mea ole, a koe kona maqiwie kaulai ana imua o ka onohi makā o ka la.

E nana kakou no ia alii, o Paumaku

No PAUMAKA

Ua hoikeia ma Ke Kaaubau Ali'i paa ma ka Buke Moolelo Hawaii (1854) i boopono o nohoia e Rev. J. E. Pokaea, aoso 35. o Huanuikaiailai (k), o Kapoea ka wahine, hanau o Paumakua.

Aka, aq ma ka Mookuanhau a S. M. Kamakau i hoolaha ai ma ka Elele Hawaii, Buke 10. Pepa 21, i puka ai ma Honolulu nei, ma ka la 21 o Dekemaba, 1855. ua hoikeia o ka makuakane o Paumaka, oia o Pau, a o kona makuahine, oia o Kapaiakuaahokalani.

Olelo nohoi ua S. M. Kamakau nei ma kekahī buke kakaulima o kana moolelo o Kamēhameha I i hoopukaia ai ma ka Nupepa Au Okoa (a i ole, Kuokoa paha) o 1866, ke ole ka mea kakau e kuhihewa, he keiki o Paumaka na Lonohoonewa.

Ina nae e nana ia ka Papa Kuauhau mua a ua mea kakau moolelo kaulana nē i hoopuka mua ai maloko o ka Nupepa "Ka Elele Hawaii i hoikeia ae nei, e ikeia ana he paewa nui, oia hoi, ma ia Kuau hau, o ke keiki a Lonohoonewa me Loilo i kana wahine, oia o Lonowahilani. A ma ke kuauhau keia o Punaimua, wahi a ua S. M. Kamakau nei."

Homakaukaua e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI

MOKUNA III.

Ka Moolelo o ko Wakea ma Noho ana ma Kaliki—Ka Loaa ana o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.

Me he mea la nae he elua mau Paumakua. O ko Oahu nei, ame ko Maui. O ko Maui Paumaka, oia ka mea i oleloia o Paumaka o Kekumakaba. A o ko Oahu nei, o Paumakuakalani.

Nolaila, penei paha ka mea kakau e hoomaopapo ai i keia mau Paumaka elua, me ka nana ole i kolaua man kumu kūauhau

No PAUMAKA.

Elike me ka mea i hoikeia ae nei, penei ke meles koihonua e pili ana iaia:

MELE KOIHONUA NO PAUMAKUA.

- 1 O ka i'a o Puna, o Kekumakaba
- 2 O ke'lii o Puna, o Kekumakaha
- 3 O ke'lii o Koolau, o Makapu i Ulupau
- 4 I hapao no i Kuaohe
- 5 O Kii la ke kahua
- 6 O Mololani la ke ewe
- 7 I Halekou ka piko.
- 8 I Mahina—nui ke aa
- 9 I Kapaa i Holoholomakani
- 10 I Puiwa la, i Waihaukaloa
- 11 I Moelana la, i Luluk u
- 12 I Kaneohe la, i Heeia
- 13 Haile ia Lani i Kaunolu
- 24 I ka pali o Kaholo, i Keanaakanio
- 15 Waiho no i Paumakua.

Ma keia mele e maopopo ai ka moolelo o Paumakua; kona mau aina i nobo ai, kana mau hana ame kahī i waiho ai kona kino kupapau, aia i Lanai o Keanaakanio.

O keia Paumakua, oia ka ko Maui poe akamai i ka wa kahiko e kuauhau ai, a o ko Maui Paumakua nohoi ia.

O ka lua o na Paamaka, no Oahu nei ia, a oia kai kapaia o Paumakuakalani.

2 No PAUMAKUKALANI

Ua oleloia, o keia ka Paumaka i kaapeni ia Kahiki.

Ua oleloia nohoi ma Kuaohe i Kaneohe. Koola u pokō ae nei i hanau ai keia Paumakua. Kulike no keia wahi hanau me ko ka Paumakua a ko Maui poe i kuauhau ai, elike me ia i hoikeia ae la.

MOKUNA III.

*Kā Moolelo o ko Wākea ma Noho nua ma Kalīhi—Ka Loa a
anā o ke Akua Ulu o Kameha'ikana.*

O keia Paumakoa, oia ka kū Maui poe akamai o
ka wa kahiko e kuaehau ai; a o ko Maui Paumakua
noho'i i.

O ka lua o na Paumakua, no Oahu nei ia, a oia
kai kapaa o Paumakakalani.

2 NO PAUMAKUAKALANI.

Ua oleloia, o keia kū Paumakua i Kaapuni iā Kahiki.

Ua o'e loia nobci ma Ku-ohē i Kaneohē, Koolau-poko ae nei i hanau ai keia Paumakua. Kulike no
keia wabi hanau me ko ka Paumakua a ko Maui poe i
kuauhau ai, elike me ia i hoikeia se la.

I ka helo ana o nei Paumakua i Kahiki, a hikiā
kona hei- na mai, ua lawe mai oia elta baole. He
mau haole keokeo la-a, o Auakahinu ame Auakamea.
Etu hoi mū kabuna keokeo. Ua kapaia ko lana
mau inoa, o kaekae ame Mahu; hirokahi kaula o Ma-
lēla kona ino. Ao keia se kaula nana i lawe moa
mai i ka makani i Hawaii nei.

Penei kēkahi hapa o ke Mele Kohonua a Kalei
kuahulu (Kalanikuahulu) i hako ai no keia Pauma-
kua:

MELÉ KOIHONUA NO PAUMAKUAKALANI.

- 1 O Paumakua ka lani o Meena-nua
- 2 O ke alii nāna i hele ke Kahiki
- 3 A Kahiki i ke kai akea
- 4 O mimo, o momoi o ka manio
- 5 O na i'a mailoko o Anakabinu
- 6 O Auakamea ia lani

Eia ka Kapaahulani mele kōihonua i haku ai no
Paumakua, i ke au ia Kualii, ke alii o Oahu nei; a o
ka M. H. 1565 paha ia.

Mele Kohonua no Paumakakalani

- 1 A Kahiki ia Paumakauakalani
- 2 A Kahiki i keakeau o ka lani
- 3 I akeia ka la'i a malu
- 4 Malumalu Kahiki
- 5 I ke ao ua o Maheleina—e
- 6 Amaama Kauai

E Hoamanawau iho a pīlelo hou aku.

- 7 Ua hiki ma Puna mawaho
- 8 Ma Kau i Hilo, ua ike a ka leke (lele)
- 9 O kō na aina, e ka lani
- 10 E kekahī ali'i hua i ka lani
- 11 A Keaka 'ili'i lani o Waipa.

Eia kekahi mele kōihonua i hakuia no Paumakua, ame
kekahi poe alii mahope mai ona, a pela noho'i mahope aku
ona:

Mele Kohonua "Ke Kuileiula oe o ke Lii"—i haknia no Paumakua.

- 1 O ke kni lei ula oe, o ke lili
- 2 O ke 'ili, o Keabualono ma-kna
- 3 O ke ohe a lana a Kekuna'ca
- 4 O Kekanaloa, o Kekanaloa
- 5 O Kekanaloa Hiuwaiakea
- 6 Oia kai ka ūka o ka mania
- 7 O Paumakua, o Moenaimma
- 8 O ke 'ili nana i hele ke Kahiki
- 9 A ke kai akea, o Mimo, o Lono
- 10 O Kama a Mimo
- 11 O na i'a mai loko o Auw hikalani
- 12 O Auw-hikalani, o Auwahikabinu
- 13 O ka mea ia lani—
- 14 Ka pu, ke o nei
- 15 Kalani—
- 16 O-e-o-d-la--
- 17 O-e-o-o-la—
- 18 O mai sa i'a pewa
- 19 Hakian ka epina i ke alo o Kalani
- 20 Hele i ka moana wehiwehi
- 21 Halalu i Hale-Kumukalani
- 22 O Kane, o Makua kaumāna
- 23 Ke Kaula i puni ka moka
- 24 I ke kaakua ma kūkulu o Kabiki
- 25 Lele noho iluna o Kaplia
- 26 I luna o Kalauohua
- 27 Ulu kai o Mano ia Lale
- 28 Ulu noho olelo okoa ia 'a la ka pono.
- 29 Kai o U-u, ka ipo aloha, ka ipo lei manu
- 30 Kau aku i kulana a Kane
- 31 Naua ka maka i Kauai
- 32 Kilinahē ka makani vanu
- 33 Mapumapu hee anu Alakai'
- 34 Ke Opū-ula i kai ke 'ili
- 35 Oia ka lani, ke puko nei ke--o
- 36 O-e,-o--o--la

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NĀ'I AŪPUNI.

MOKUNA III.

- 31 Nana ka maka i Kauai
  - 32 Kilinabe ka makani naulu
  - 33 Mapumapu hee ann Alakai
  - 34 Ke Opu—ula i kai ke'lii
  - 35 Oia ka'u lani, ke puka nei ke—o
  - 36 O—e, o—o—la
  - 37 O—e, o—o—la
  - 38 O mai ka lani ka laau moe wai
  - 39 Ke olahé moe wai, o ka pu kauhola
  - 40 O ka leo sabuli Kanaloa i ke kapu
  - 41 O Kihauilulumoku kē ahī
  - 42 Luia a hala i kona nui
  - 43 Kini huli pae pohaku
  - 44 Kini noho loa i ka wai o Mokapn
  - 45 I noho eleēle i luna na'lili
  - 46 O Liloa, o Laea, Kaumanamana
  - 47 O Lonoikamakabiki kapu o Kalani
  - 48 Ke ku-kuku, obiohi, lafa ole
  - 49 I pue —weo jiki i ka lau
  - 50 Ubi kepa a na'lii o ka mōku
  - 51 Kali aku, nāna ia aku a ike
  - 52 A ibo mai Kalau
  - 53 Abus mai ke aoa, ka lau alii
  - 54 O Keaweikabiki ali'okamoku
  - 55 E o i ka inoa manu e Kalani
  - 56 O---o---o---la
  - 57 O---o---o---la
  - 58 O mai Nanulu, Nanumes
  - 59 Nanahope, Nanakasko
  - 60 Nanalivabiwaolebu kai o Laa
  - 61 O Laa ka i-ku-nuu, ka i-ku-lani
  - 62 O ka-i-ku-lani kapu o Kubeleimoana
  - 63 O ke ku ko lej, o Ku-heleimoana
  - 64 O kau ka aala, o kau ka pokii
  - 65 Ka aala o ke kaa-kua ke alo
  - 66 Kaa ibo, i hooheehee, i nin:nini
  - 67 O Kalani lav. lana awabia i ke kapu
  - 68 E o i ko inoa manu, e Kalani
  - 69 O---o---o---la
  - 70 O---o---o---la:
- O keia ae la na moolelo e pili ana i na Paumakua elua i hoikeia ae la.

Ua boomaopopo mai o Aberahama Fornander ma ~~kere~~ buke 'The Polynesian Race' hookahi Paumakua no ~~ka~~ lalani alii o Puna a hookahi Paumaka no ka lalani alii o Hema. A ua hoikeia ae nei hoi, o Puna ame Hema, he ~~ma~~ keiki lapa na Aikanaka; oia hoi o Aikane ame kana ~~w~~ hine o Hinabhanaiakamalamama.

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NĀ'I AŪPUNI.

MOKUNA III.

He mea oiaio no keia i hoikeia ae la no ~~pe~~ i mau Paumakua elua, ma o ka lalani alii la o Puna i ka-paia noboi o Punaimua, a pela nohoi ma o ka lalani ahī la o Hema.

Ma ke Kuauhau nui a S M Kamakan i hoolahaia ai ma ka Elele Hawaii, Dekemba 21, 1855, oia ke Kuauhau Alii o Punaimua, loaa no he Paumakua. Ma ke Kuauhau hoi a Davida Malo i hoikeia ma ka Buke Moolelo Hawaii a Mr. Poeknea i hooponopono ai, oia hoi ke Kuauhau Nui o Hema, loaa no be Paumakua malaila.

O ke keiki a Paumakua, ma ka lalani alii o Punaimua, oia o Moenaimua. A o ke keiki hoi a ka Paumakua ma ke Kuauhau nui o Hema, oia kai kapaia o Haho.

NO HAHO.

Ua hoikeia ma ka Papa Kuauhau o loko o ka Moolelo Hawaii (1858) o Leihinaluna, i hoomakaukaia a hooponopono e R. v. F J Poeknea, o Paumakua ma ka lalani alii la o Hema, kai noho aku ia Manosalililani hanau mai o Haho. A oia keia e kama ilio ia nei ma keia wahī:

Ua oleloia o Haho ma Kuauhau ma Wa'alua i hanauia ai. A he mauaina ewe nona o Kalakoa ame Pooamoho. Penei kahi libilihī mele koihonua i loaa i ka mea kakau e pili ana i keia alii:

Mele Koihonua no Haho.

- 1 O Keakilani maka o Haho a Palena
- 2 O ke kahiko poowai o Kuakina
- 3 He uka waena, he kai kela nka
- 4 O ka lanai Kakae a Kabekili.

NO PALENA.

O Haho kai noho aku ia Kauileianapa w. hanap Mai o Palena. O kabii hanaiia ai o Palena, ma Mō kae no ia ma Hana, Maui. O kena wahī i kanuia ai manauia e nei o Kalihī; a oia ke kau i kapaia ai kekekabī wahī o Kalihī o Kalua-Palena

O Palena hoi kai noho aku i ka wahine o Hikawainui, hanau o Hanalaanui ame Hanalaaki. Ua oleloia he mau keiki mahoe keia. Aka, ua nū'i ke ka naluauia o keia mau Hanalaas elua. Nolaila, e nana iki ana kakou i keia mau Hanalaas elua ma keia hope aku.

E Hoomauia aku ana.

Hoomakauauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

No Hanalaa-nui ame Hanalaa-iki.

Ua oleloia, ua hanauia keia mau mahoe ma Kahinihihiula, Hana, Mani. Ua paa keia mau Hanalaa elua, oia boi o Hanalaa-nui ame Hanalaa-iki, ma ka Papa Kuachau Nui o David Malo i hoike'a ma ka Moolelo Hawaii (1858).

Aha, ua kanoluua nui ia nae ka oiaio ame ka pololei o keia elua ana o nui Hanalaa he nui kekahia Hanalaa, a be iki kekahia Hanalaa.

I ka wa kahiko, ma ka wa e aumeume ana na'ili aimoku o Maui me ko Hawaii mau ali'i aimoku, no ka lalani alii kiekie mawaena o ia poe alii la, ua olelo ko Ma i poe alii, be elua mau Hanalaa i loaa noloko mai o Palena me kana wahine o Hikauwainui, oia o Hanalaa-nui ame Hanalaa-iki

O Hanalaa nui o a ka mahoe mua, oia ke kūpuna ali'i o ko Maui poe alii; a o ka mahoe hope, oia o Hanalaa-iki, oia ke kūpuna o ko Hawaii poe alii, nolaila, he poe kaikuana na'ili o Mani no ko Hawaii poe alii, a ma'kekahi ofelo ana, he hāku na'ili o Maui no na'ili o Hawaii.

Olelo hoi ua'ili o Hawaii, he hookahi no keiki a Palena ane Hikauwainui hanau mai ai, oia o Hanalaa. Ua ilo na hooketakela ana a ko Maui poe alii no ko lakou ilo ana i mau mua no na'ili o Hawaii i mea e nini loa ai ko Hawaii poe alii.

A ma'ka wa i lanakila ai o Kamehameha I, Ka Na'i Aupuni, maluna o Kalanikupule ame na'ili apan o Mani, ua hoomake loa ia na pana olelo ana nui ame iki i hoopilia aku ja Hanalaa; a ua hoihoi ja a hookahi wale no Hanalaa.

(Hooponopono)

Ua baule ma ka hooncho ana i ka mahele moolelo e pili ana ia Haho, keia wahele ano nei loa, a oia keia:

O Haho ke alii mea o Hawaii nei nana i kukula mna ia mea ke Aha Alii, ka aha hoi i kapaia mahope mai i ke au o Kakuhibewa, Moi o Oahu nei, he Hale Naua. O keia Aha Alii i kukuluua ai e Haho, oia ka Aha e akoakoa ai na 'ili hanau o ka aina, no ka hooponopono ana i na mookuaiahau i pili i kela ame keia alii. O keia ka aha nana e apopo i kahi mea e olelo ana, he alii hanau oia no ka aina.

E Hoomanawanui iho a pulelo hou aku.

Mamuli o ka makee loa o keia alii o Haho i ka nene ihi kapu o ke kulana alii oiaio maoli i loaa i kahi kanaka-kane a wahine paha-i kokulu ai oia i keia Aha.

E malamaia ana na akoakoa ame na halawai ana a na'ili o loko o keia Aha, maloko o kekahia hale i kukula maoli ia e ke alii-ai-moku, oia hoi ka Moi. A o ka hana a na'ili e akoakoa ana maloko o keia hale, oia ka hali ana i ka mookuaiahau o kela ame keia alii ai-aupuni a ai-moku paha.

Maloko o keia hale e noho ai na kuauhau akama; no ke kuka pu ana me ka Moi ame na'ili no na mea e pili ana i na mookuaiahau.

Ma ka wa e makemake ai kekahia mea e hooiaia kona pili ana i ke alii ai-aupuni e noho ana ia wa, e hele ana oia e komo loko o ka Hale Naua, kahi hoi i akoakoa ai ka Aha Alii. I ka noho anae o ua Aha Alii nei, e hoonoho i ana ma ka puka o ka pa e hoopuni ana i ka Hale Naua, he elua mau kanaka kiai i kai aia na kaikuono

I ko keia mau kanaka ike ana i ka mea e hele mai ana e komo i ka Hale Naua, e hoike mai ana laua i ka Aha Naua:

"Ei ae o mea ke komo mai nei?" Alaila, keheaaku la ka poe o loko o ka hale makauanu ana; "Nawai mai oe, e mea? Naua? Owai kou makua kane Naua?"

A pane' mai la ka mea i ninau aku :" Mai a mea mai au; a o mea hoi, ko'u makuakane?"

Alaila' ninau hoi ia aku la no ia;

"Nawai mai kou makuakane Naua?"

"Na mae mai kou makuakane, a oia ko'u kupuna kane."

"Nawai mai hoi kou kupuna kane?"

Pela e ninanina ia ai ke kanaka, a hiki i ka pao pono ana o kona mookuaiahau. A ina e ike na kuauhau o ke alii, mameli o keia hoi mookuaiahau ana a ua kanaka la he pili io no oia i ke alii elike me ka la kou ike mamuli o kona mookuaiahau e hoike aku ana no lakou iaia ia mea.

I kekahia wa e imiia ana ka pili alii o kekahia kanaka a wahine paha imua o ka Aha Naua, ma o ka ninau ia ana la ma o ka aoao la o ka makuahine. E hele ana mai iaia aku a hōea i hope no na hanauue paha he unu a oi aki.

MOKUNA III.

He mea mau ma ka wa e ikeia ai he pili kahi kanaka, a o kahi wahine paha i ke alii ai aupuni, e loaa-ana iaia he haawina aina. He kalana paha, he okana paha, he ahupuaa paha a pela wale aku. Eloaa nohoi he haawina ai ka baawina ia ame ke kapa.

Ina hoi e ninauia; "Owai kou papa? "alaila ho ike ana ka mea i ninauia i kona papa alii i pili ai, oia hoi kona mookuauhau, mamuli o kona oli ana i kona mele inoa, a i ole hoike heluhelu maoli ana ia mea.

I kekabi wa ina e ninauia; "Heaha kou pili Na-ua? "E pane ana ka mea i ninauia; "He auwae pili a i ole, "he pili auwae.

"O ke ano o keia, be pilikoko ponoi. Ina hoi o ka'pane, Auwahi la ka pili," alaila he pili manao loa ia. Ina hoi e pane ia; "He pilipili ula" ka pili alaila he pili ponoi loa no ia ma o ke koko la.

O ka mea mea ma'u nae o keia na nibau mua e u; iaaku ai i ka mea imi hooia pili alii. A ke pau keia mauano ninau alaila e ninauia ana ka mookuauhau maoli. A ke maopopo ka oiaio o ke kuaohau ame ka pili komo iho la ke kanaka i hoa no ka aha alii a kapai a iho la ia komo ana he "Ualo malie.

O keia iho la kahi e ikeia ai ka waiw-i o nei mea he mookuauhau alii A ua oleloia: "O ka mea kooia ioia kona alii ana imua o ka Aha Naoa e' mau no ia he alii, i ka wa loaa ame ka wa loaa ote a hiki i kona make ana.

O keia ka hana kaulana loa a Haho i hana ai i ke au o kona noho alii ana.

No Lonokawai, a i ole, Lanakawai

O Lopokawai ai ole, Lanakawai paha oia ke keiki a Hanalaa i kapai a ma ka Mookuauhau a David Malo i hoikeia ma ka aoao 35 o ka Moolelo Hawaii (1858) i hooponopono e Rev, J. F. Pokuea, o Hanalaa-nui. Ma ka lalani alii keia o Hema.

Ma ke au e noho alii ana o Lonokawai i hoea mai ai kekahi mau kanaka kaulana loa ma ko Hawaii nei moolelo kahiko, oia hoi o Paoa ame Makuakaumana.

He alii o Lonokawai, mahope mai o ke au manawa o Kapawa i noho alii ai ma Hawaii nei (Moolelo Hawaii, (1858) Acao 7 me 36.)

E hoomaka ana ma keia wa kekahi loli ano nui loa o ko Hawaii nei noho alii ana ina nae he oiaio ka mea i hoikeia mai ma ka moolclo e pili ana ia Paoa. A penei;

"Ka olelo ia o Paoa laua me Makuakaumana a me kekahi poe pu me lava ka i holo mai mai Kahiki mai ma ka wa kahiko loa a noho o Paoa ma Kohala i Hawaii; aka, hoi no o Makuakaumana i Kahiki. Ua hiki mai o Paoa ma Kohala i ke kau ia Lonokawai ko Hawaii alii mahope mai o Kapawa; o ka umikumama ono ia oia hananna alii.

I ka wa i noho ai o Paoa ma Kohala, lilo ko Hawaii nei oiai alii i ka hana hewa, alaila, kii o Paoa i alii tua Kahiki. O Poli, ka inoa o ua alii la i holo pu mai ma Paoa, a hoonohoia oia ma ko Hawaii nei papai alii." (Moolelo Hawaii (1858) Acao 7).

Ua hanauia o Lonokawai (o ka pololei nae o Lanakawai. MEA KAKAU) ma ke kawa auau o Kuakua, ma Wahiaawa, Waialua ae nei. Ma ka wa i hanau ai o Lanakawai, e noho ana kona luau makuhine, o Mahoia kona inoa maluia o kekahi pohaku, nui palahala ma kepa o ua kawa nei. I kona hanau ana, ua hemoaku la ke keiki a lana ana iluna o ka wa o ua kawa nei; o oia ke kumali heia ai keia alii o Lanakawai, a i ole, o Lanakawai.

Nolaila, e komo ana iloko o ke au manawa i noho alii ai o Lanakawai na moolelo pili ia Paoa ame Makuakaumana, a he mea makai hoi ke kamailio ana i ka moolelo pili au ia Paoa. I ka hoomaopopo ana i ka mahele Moolelo Hawaii nei o keia mau la, ma ka wa e noho ana e Lanakawai i alii no Hawaii i hiki ai o Paoa ame Makuakaumana.

A no ko Paoa ike ana i ka lilo ana o na'ili o Hawaii nei i ka hana hewa, ua hei hou oia i Kahiki e kii ai i alii no Hawaii nei. A me he mea la, i ka wa e ola ana o Lanakawai, a i ole, i ka wa paha e noho alii ana o Laau, i kapai a hoi, o Laauahu, ke keiki a Lanakawai me kana wahine, o Kalohialiiokawai, i hoi hou ai o Paoa i Kahiki ma ka huakai kii i alii no Hawaii nei.

Ua olelo nae o S. M. Kamakau ma kana moolelo Hawaii penei:

Mamuli o ka nele ana o Hawaii nei i ke alii, nolaila i kiiia ai ke alii i Kahiki; pela me na mookuauhau alii. He manawa lohi loa ka noho alii ole ana o Hawaii (nei). A o na'ili o Hawaii, he mau ali'i makaainana, a he makaainana wale no i kekahi manawa.

(E HOOMAUIA AKU ANA.)

31 Aukake 1906

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

Ua olelo a, no Maui aku na'ili o Hawaii; a no Oahu aku ame Molokai. Oia ka manawa mawaena o Aikanaka a biki i ke au o Hanalaanui.

He umikumamahiku hanaona ka hakahaka ana o Hawaii i ke ali'i ole. Ua aneane be ma'u makahikilehu lehu loa ka hakahaka ana. Aka, he poe alii no i noho i Hawaii, oia o Panaluu o Hilea; o Honomalino; o Hikaioloa a me kekahī poe alii e ae.

O keia ke kumu no ke kii ana i ke ali'i i Kahiki; a pēla paha i lile ai o Pili i ali'i no Hawaii. He ali'i o Pili no Kabiki mai; a, ua lilo oia i kupuna no na'ili a me na makaainana o Hawaii.

O ka mea nana i kii i Alii no Hawaii nei i Kabiki oia no o Paaō, elike me ia i boikeia as la, nolaila, ua lilo ka moolelo o Paaō i mea ano nui loa ma ko Hawaii nei Moolelo Kabiki. A ma ka manao ana o ka mea kakau, be mea maikai ke kamailio ana i ka moolelo o Paaō ma keia wahi.

HE WAHI MOOLELO NO PAAO.

Ma ka moolelo o Paaō; ua oleloia o kona manā aina no Wawau a no Upolu a me na aina ma ka Hemaaku, oia paha na aina i kapaina o Nu Kilani.

O kekahī pali ma kabatai oia aina, ua ka aia o Kaakoheo; a o ke kuamoo kouhiwi na ia wahi, ua kapaina o ke kuahiwī o Malaja. A nolaila mai ka manuu a Paaō i lawe mai ai ai i Hawaii nei.

Ua olelo kekahī poe, ua hookahi keia mauu a Pao ma ke kabawai o Waiakea ma Hilo i Hawaii; a olelo ho'i kekahī poe ma Kohala o Paaō i kanu ai i keia manoo, maluna popo o kekahī pohaku e ku ana iloko o ke kai ma ka waha ponoi o ka lua-huna, e holo ana mai kai aku o Kapakai a hoea i Pololu. Mamuli o keia mauu a Paaō i lawe mai ai i kapaina ai kona kaikuanine o Namauvome'aia.

Ua hoike mai ka mea kakau moolelo Mr. Jarvis: ma kana buke moolelo Hawaii i kapaina. "History of the Hawaiian Islands," be kanaka ili keokeo o Paaō; a i kona holo ana mai i Hawaii nei ua lawe mai la oia hookahi akua kii nui a hookahi wabi mea uoku iho.

Ua haalele aku keia kanaka kaulana i kona aina. Manao kekahī poe o na aina la oia kekahī o na moku puni o Samoa, oia paha ka mokupuni o Upolu. Aka ma ka manao ana ho'i kekahī poe o Nu Kilani no a aina la.

(E HOOMAUIA AKU ANA.)

1 Kepakemapa 1906

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

HE WAHI MOOLELO NO PAAO.

O ke kumu nui i haalele aku ai o Paaō i kona aia na banau oia kona hakaka ana me kona kaikuaadap me Lonopele. O keia Lonopele, he kanaka mana oia a he kahuna nohoi. He kanaka ike oia i kela ame keia mea ma kona ano kahuna. A o keia mau kanaka nae a i elua he mau kanaka mahiaino lava.

Ua mahiai o Lonopele i kona aina a maikai. Ua kanu oia i na laau huai he nbi iloko o kona kihapai. I kekahī manawa nae mahope mai ua hoohuo iho la o Lonopele i ka pau o na hua ai o loko o kana kihapai ka aihuera a manao wale iho la no ia na ke keiki no a Paaō i aihue; nolaila hele aku la oia a olelo aku la ia Paaō no ka pau o na hua ai o kana mau kumulaau i ka aihueia e ke keiki a Paaō

Alaila olelo aku la o Paaō ma ka ninau ana 'ia ia Lonopele.

"Ua ike pono no nae paha oe ua pau io ka hua e kau kumulaau i ka'u keiki?"

Pane mai la hoi o Lonopele: "Ua ike amūka belle ana o kau keiki ilaila aole nae au i ike i ka Jawera ana i ka hua ai o loko o ko'ukihapai eia nae ua manao no au na ua keiki la no ai i kolohe i kua kihapai."

Ina pēla; wahia Paaō i pane aku ai i ke kaikuaana, e kaha ana wau i ka opu o kuu keiki; a iloa oleka hua o loko o kau kihapai; pebea iho la oe?

Olelo mai la o Lonopele. "Aole ia mea me a oe. A a wale no ia mea me oe. E hanaaku no oe i ka opu o kau keiki elike me kou makemake. Aka, e Paaō—e! I ka wa hea la i ike ai oe e kahaia ana ka opu o ke kanaka? Aka, ina hoopakiki oe; me oe wale aku no ia."

A pane aku la no o Paaō: Aole; e kaha ana no wau i ka opu o kuu keiki; i mea hoi paha e ikeia ai ka oiaio o kau olelo ana, na ka'u keiki i aihue i na hua ai o loko o kou kihapai,

Ina loaa ia mea iloko o ka opu o kuu keiki, alaila, ua hewa kuu keiki; a ua pono oe e Lonopele; aka hoi, i loaa oleia mea maloko o kona opu, alaila, ua hewa oe, e ke kaikuaana i ka olelo ana, na ka'u keiki i aihue i ka hua o kou labi.

(E HOOMAUIA AKU ANA.)

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NĀ'I AUPUNI

MOKUNA III.

HE WAHI MOOLELO NO PAAO.

He mea oiaio, ua kaha iho la o Paaō i ka opu o keiki nei ana. I ka nanaia ana o loko o ka opu o na keiki nei, aohe loaa o kekahi hua ai. A kena akn la o uā o Paaō ia Lonopele e nana oia i ka opu o kekeki; aka, pane pakike mai la nae o Lonopele ia Paaō ma ka olelo ana mai.

"O oe no paha ke nana i ka opu o kau keiki!"

Mamuli o keia kaha ana o Paaō i ka opu o kekeki anā, ua make iho la ua keiki nei; a ua nui kona minamina i ka make ana o kekeki; a ia wa olelo iho la o Paaō.

"E imi ana hoi au i mea e make ai kau keiki (oia hoi ke keiki a Lonopele) a e ku hoi kau kumakaia a e haalele hoi au i keiaaina."

Nolaila, mamuli o ko Paaō heoholo ana i kona manaao, e haalele oia i konaaina kulaiwia o kona one hanau boi, ua kapili iho la oia i mau waa hona. Ua paa keia mau waa, a he ku hoi i ka nani ame ka maikai.

I ka paa ana o keia mau waa, ua hookapu iho la, oia, aohe kanaka e maalo a e hele ae ma kahi i waihoe ai ua mau waa nei ona. Hele no make. Aohe e oia. Aia ka noa o keia kapu a lolo ia ua mau waa nei.

He wa loihi no keia ku aua o ke zapio ua mau waa nei, no ka leua ole ana o ka mohai e lolo ai. Aka, i kekahi la, hele mai la ke keiki a Lonopele; a pa'i pa'i iho la i ua mau waa nei.

I ka lohe ana o Paaō i ke kamumu muane ke koekoe'e o na waa i ka pa'i o ua keiki nei a Lonopele ia wa oia i ninau ae ai:

"E! Heaha hoi nei mea kamumua i na waa.

Alaila, pane aku la kona poe kanaka:

"O ke keiki a Lonopele. Aia la ke pa'i pa'i māia i na waa!"

la wa no i kena aku ai o Paaō i kona poe kanaka. E kii e pepehi i ua keiki nei a Lonopele. Kiihaaku la ua keiki nei a pepehi ia iho la a make. A ia wa i lolo ai o Paaō i na waa, a noa ae la. A paa ka lolo ana a Paaō i na waa, ia wa i laweia aku ai ka heana o ua keiki nei a waiho iho la ma ka lona hope o na waa.

(E-HOOAUIA AKU ANA.)

Elua a ekolu paha la mahope iho o keia make ana o ua keiki nei, ua hoea mai la o Lonopele ka makuakane ma kahi e kau ana na waa o Paaō. A i hele huli mai nohoi oia i ua keiki la; oiai ua loihi na la o ka nalowale ana o ua keiki nei mai ka baje mai.

Ia Lonopele nae i hiki mai ai ma kahi o na waa, aole loa oia i haupu mua o kahi ia e loaa ai a e ike iho ai oia i ke kiuo manaonao o kana lei aloha. Ua ike iho la oia i na waa o ke kaikainā, oia o Paaō; a mahalo iho la oia i ka maikai ame ka nani o ua mau waa nei.

Ua hele nana iho la oia i na mau waa nei mai mua a hope. A i keia hele ana o ua o Lonopele maia ano, ua ike aku la oia i ka mumulu mai o ka nalo -raka malalo o ka lona hope o na waa.. A ia wai niraui iho ai oia iaia ihoz

"Heaha la hoi nei mea a ka nalo e mumulu nei?

Nolaila, hele aku la oia a ma kahi e muia a e mumulu ana ka nalo, ike iho la ia me ka puiwa a hikilele nui i ka heana manaonao o kona keiki. A o kona wa no ia i uwe helu ae ai ro ua keiki nei ana. Hoomaopopo iho la noboi ia, aohe mea e ae i make ai ke keiki, aka, o Paaō no ia.

Lalau iho la oia i na heana nei o ke keiki; a meia puolo manaonao, hele pololei aku la o a a inua o Paaō; ame na waimaka e biolo ana ma kona mau papalina, ame ka inaina e weli ana iloko o kona houpo, pane aku la oia inua o Paaō:

"Kupanaha nohoi oe, e Paaō! Nau no ka i pepehi i kau keiki, eia kai i hana oe pela i mea nau e imihala mai ai i wa'u keiki, i kii mai ai oe e pepehi. E nana mai ou mau maka, e Paaō aloha ole i ka puolo manaonao au i hana ai. He keu no oe, e Paaō a ke aloha ole. Nolaila, he kanaka pepehi kanaka oe, e ka oe a hele pela. He kanaka ino loa oe. He limakoko oe!

A hoihoi aku la o Lonopele i ka heana o kana keiki me ka nui o kona uwe helu ana,

Mamuli hoi o ka muia a me ka mumulu ana o ka nalo paka ma ka heana (make) o ke keiki a Lonopele ma ka lona hope o na waa o Paaō, i kapaia a ua mau waa nei, o Ka-nalo-a-muia.

A no keia hookuke ana o Lonopele ia Paaō, ua hoomakaukau iho la oia i na lako a pau e pono ai kanā huakai au-moana.

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NĀ'I AUPUNI

MOKUNA III.

O ka nui o na poe i kau maluna o ua mau wae nei, he kanakolakumamawalu, a he elua ai-puupuu. O ke kaikuahine kabi o Paaō, nona ka inoa o Namauuomalaia.

Ua hiki no paha ia kakou, e na makamaka helu-helu, ke olelo ae o Namauuomalaia, he kaikuahine no oia no Paaō ame Lonopele.

O keia Paaō, he kahuna ia i ai-lolo, a i poniiā hoia no ia oīha-ne. A eia qia ke hele nei e huli aina.

Ua oleloia-e kekahī poe kakau moolelo kahiko o Hawaii nei, ma keia hele ana mai a Paaō i holo pmaiai o Pili, oia hoi o Pili-kiaeā, ke alii i oleloia, oia ke alii a Paaō i kii ai i Tahiti i alii a i moi no Hawaii (mokopuni).

Aole nae i lokahi ko ka mea kakau noonoo mesā manao. Ke manao nei ka mea kakau, o keia haalele apa'ku o Paaō i kōna aina bēdāo, mamuli o kekipaku ana a Lonopele, kona kaikuaana, oia no kana huakai aumoana mua loa i holo mai ai a hoea i Hawaii nei, i ke au e nohō alii ana o Lanakawai no Hawaii nei.

A manuli o ko Paaō ike ana, ia nele o Hawaii nei i na'līi oiaiō maoli; nolaila, i holo hou ai oia i Tahiti, no ke kii ana ia Pili-kraea i alii no Hawaii nei.

Ia ka wa i, na kaikau ai o Paaō e holo mai, ua kau oia ame kā jōe spau me ia maluna o na waa e ho'o mai ana mai ka pali mai o Kaakoheo, a o ia ka manawa i ku mai ai kekahī poe kauka iluna o ua pali nei o Kaakoheo. He poe kanaka keia i olelo ia lakou iho, he poe kaula.

A ku mai la ua poe kaula nei iluna o ka pali, ia wai kahea mai ai kekahī kanaka: "E Paaō—e! Owau hoi kekahī e holo pu me oe!!"

Alaila, ninau aku la o Paaō: "Heaha oe?"

Pane mai la ua kapaka nei naoa ke kahea: "He kaula au!"

Owai kou inoa?" wahi a Paaō i ninau aki ai.

Pane mai la no ua kanaka nei: "O Lelekoae!"

Ia wa i olelo aku ai o Paaō. "Ina he kaula manaoe, alaila, e lele mai oe a kau iluna nei o na waa."

O ka wa ia a Lelekoae i lele mai ai mai luna mai o Kaakoheo. I nei lele ana mai nae a Lelekoae nei, ua haule iho la oia ilalo o'ka pa-ala; a make loa iho ia.

MOKUNA III.

Hala ae la nei kaula; kahea mai ana no he kaula ia Paaō e kau iluna o na waa. A elike no me ka Paaō bana ana i ke kanakā mua, pela no keia. A o ka haawina like hookahi no ia i loaa i keia kanaka elua. Pela i ke kolu, a i ka ha, a pela wale aku o na kanaka i kahea mai ia Paaō e kau iluna o kona mau waa.

Alaila, holo mai la o Paaō ma a aneane e nalo-wale na waa i ka ike mai a ko uka poe, a o na pea wale nohoi o ua mau waa nei ka lakou e ike mai ana, ku ana kekahī aka, nona ka inoa o Makuakau-mana, iluna o ka pali o Kaakoheo, a kahea mai la ia Paaō.

"E Paaō—e! Owau hoi kekahī?"

Elua a ekolu paha kahea ana a ua o Makuakau-mana, lohe koliilu aku ja o Paaō i keia leo o ke ka-hea ana'ku iaia mai luna aku o ka pali o Kaakohec. A ia wa i ninau mai la o Paaō: "Heaha oe?"

Pane aku la o Makuakau-mana; "He kaula!"

Ninau hou no o Paaō: "Owai kou inoa?"

"O Makuakau-mana!" wahi a ke kaula.

Alaila, pane hou akū la o Paaō: "Ua pīha ka waa, eia no nae kābi i koe la o ka moamoa." O kou wabi ia. O-ia! Lele ia mai.

A lohe o Makuakau-mana i ka haawilia ana'ku iaia o ka momoa o ka waa o kona wabi ia, ame ko Paaō kauoha ana'ku iaia e lele aku; o kona lele aku la no ia mai luna aku o ka pali o Kaakoheo.

Ua like keia lele ana'ku a ua Makuakau-mana nei me he manu la. O ia lele no ia o ua kaula nei a kau pono ana iluna o ka momoa o ka waa, a paa no-hoi na lima i na manu o ka waa.

A paa na lima o Makuakau-mana i ka manu o na waa, ninau aku la oia ia Paaō:

"Eia au la! Mahea hoi auanei au e pono ai, ke kanaka?"

Alaila, pane mai la o Paaō: "Maluna oe o ka pola o na waa."

Aia ma ke mele wanana a Kaleikuahulu i haku ai, e loaa ai keia mau lalani mele a ikeia ka inos o Makuakau-mana:

"E oomānāwanui iho a pulelo hou aku."

Hoomakaukaia e J. M. Poepoe no KA NAPIAUPUNI.

MOKUNA III.

O ka i'a pea haki au
Kaa mio i ke alo o ka lani
Hele i ka moana wehiwehi
O halulu i Halekumukalani
O Kane, o Makaukaumana
O ke kaula i puni ka mōo
I kaa-kua ma kukulu o Kabiki
Lele nobo iluna o Kaulia

I nei holo ana mai o Paao ma a hoea i ka moana
webiwehi, ia wa i ho'oduna mai ai o Lonopele i na pīlikia he nui maluna o na waa o Paao ma; e laa ke Kona, ka makani ikaika; o heapuko, o ke kikiao lele kuilua; o ka hooilo-lele-aka; o ke kamāni haunone, o ka moae-ku wawahi kaubale.

Aole i kana mai ka nui o ka ino o ka moana. Kawahawaha ua ale, kohu kuahiwi na paia o na ale, e halehale ana ma kela ame keia aoao o na waa o Paao ma.

Aka, ua lilo keia ino a Lcnopele i hoouua aku ai i mea ole loa i na waa au kai o Paao, oiai ua hana mua no oia i kona makauka, a, aohe wahi hemai koe, no ke pae ana'ku i na poino o ka moana.

Ua uhi cia a pa'a na waa i ka ahu moena. Ma ka wa e pa ikaika loa mai ai ka makani, oiai ka wa e halukū mai ai ke aku, a holili mai la hoi ka opelu. A malie iho la ka ino, malino ke kai.

Mamuli o ka lilo ana o ke aku ame ka opelu i mani'a hoola kanaka ma keia hele ana mai o Paao ma, mai Tahiti mai, na lilo iho la nei mau i'a i ma'e kapu ma ka oihāna kahuna o Paao. Ua kapu hoi kana mau mamo ame ka poe apau i pili iaia, aole e ai i ke aku ame ka opelu. Ua mau keia kapu mai ka wa mai o Paao a hoea wale mai no ia Hewahewa, ke kahuna o Kamehameha.

I nei holo malihini ana mai a Paao, kona kaikuhine ame na kanaka i hele pu mai me laua, ua pae mua lakou ma Puna, i Hawaii. Iaila kukulu o Paao i kekahi heiau, i hale no kona akua, o Ahuula ka inoa; a ua kapaja no ka inoa o ia heian o Ahuula.

Ua hoikeke mai o Hon. D. Kalauokalani i ka mea kakau i ka heiau o Ahuula ma Puna, Hawaii, ma ka wa a ka bhakai kaahale a ka Elele Kahiliaulani i hiji ai iaila. ma ka M. H. 1904.

Hoomakaukaia e J. M. Poepoe no KA NAPIAUPUNI

MOKUNA III.

No ka awiwi loa o ka nee ana o ka buakai a ka Elele, oiai e boi ana no Olaa, oiai Kalapana nai, ua loa ole he manawa pono no ka mea kakau e nana a e kilo pono loa aii na koena puu pohaku o ua heiau nei.

Mai Puna mai ka holo hou ana mai o Paao ma a pae i Kohala. O kahia lakou i pae mai ai ma Kohala, oia no o Puuepa. Ma keia wahi noho o Paao a kukulu i ka heian o Mookini

Ke ike nei kakou ma keia wahi, na Paao i kukulu i ka heiau o Mookini. O ka poe nae na lakou i kukulu i ua heiau nei, wahi a ka moolelo kahiko, oia no na menehune. I ka po ke kukulua ana o ua heiau nei, a i ke ao ana, paa ua heiau nei, a nalowale na menehune.

Ua kukulu lajania na menehune mai kai aku o Puuepa, kahia i kukuluua ai ka heiau, a hoea i Pololu ame Honokane. A mai keia mau wahi mai i hoo-bele ia mai ai na pohaku i kukulua ai ua heiau nei, ma na lima o nei poe menehune.

Ua oleloia, o kona aoao loa, he elua haneri ame kanawalukumamaono kapuai, o kekabi aoao loa ona, he elua haneri ame kanahikukumamahiku kapuai. O ka loa o kekabi aoao laula, he hookahi haneri ame kanako ukumamaono kapuai, a o kekahi aoao laula hoi, he hookahi haneri ame umikumamawalu kapuai.

He iwakalua kapuai ke kiekie, a he 8 kapuai ka manoanoa, a i ole, ka laula o luna o ka pae pohaku e holopuni ana i ua heiau nei. Aia ma ka aoao hikina akau o ua heiau nei, ma ka aoao maloko kahi i kapaia ka lua-pau. Aia hoi mawaho akui o ua heiau la, ma ka hikina ponoi ae, o ke kihi akau o ka heiau, e wai-ho ana ka papa pobaku kaha kanaka.

Ua ike maka ka mea kakau i keia pohaku; a pela nohoi me na pa pohaku o ua heiau nei o Mookini. I keia wa i noho ai o Paao ma Kohala i ike ai (paha) oia i ka hewa o na'lii Naua, a i ole, i ka nele ana o Hawaii i na'lii oiaio maoli mai ka po mai. A no keia mea i hoi hou ato Paao i Kahiki no ke kii ana ia Pali Kaaiea i alii no Hawaii nei.

Ua oleloia hoi, i ka noho ana o Paao ma Kohala, ua hoi hon no o Makaukaumana i Kabiki. Aka, ma kekahia nāhele moolelo kahiko i loaa i ka mea kakau, aole i ho'i o Makaukaumana i Kahiki ja wa. Ua haalele nae oia ia Kohala, a holopai oia i Oahu nei, a noho ma Hauula, Koolauloa.

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI

MOKUNA III.

O kekahī mea ano nui loa i pili i ka moolelo o Paaō, oia na Ulu a Paaō i lawe mai ai, ma keia hele ana mai, mai Tahiti mai.

Olelo kekahī poe, he mau ulu maika maoli keia; a manao hoi kekahī poe, he mau akna kii keia elua, elike me ka mea i hoike muā ia ae nei.

Ma kekahī Moolelo Hawaii Kahiko, ua kapaia keia mau pohaku a Paaō, he mau "Kao," oia ka mea e olelo ia nei, "Na kao" a Paaō. A ua hookomoia keia mau inoa "Na Kao a Paaō," ma ka oihana kilo-kilo hoka o Hawaii nei.

O keia ka mea i kapaia ma ke Ao Hoku (Astronomy) a na haole: 'Ke Kaei o Oriona' (The Belt of Oriona) O keia ka puku'i hoku i hoikeia mai ma ka buke o Ioba.

"O ka mea nana i hana o Uresa Nui
Me Or ona a me Peleiade
Anre ke kukulu-hema loa aku" (Ioba 9:9)
* * *

"E hiki ana anei ia oe
Ke hoopaa i na mea paa o na Huhui
A kala ae paba i na mea paa o Oriona?"

—Ioba 38:31

O ke kaula o Amosa kekahī i hoomaopopo mai i keia kaboaka-lani, nona ka inoa o Oriona:

E imi i ka mea nana i hana
Ja Peleide a me Oriona
A hoolio i ka malu o ka make
I malamalamā
A hoopouli i ke ao
A lilo i po:
—Amosa 6 : 8.

O keia mau "Kao a Paaō", oia kela lalani hoku ekolu. He elua keia mau lalani hoku. Hookahi lalani o ekolu hoku, he moe pololei; a hookahi lalani o ekolu hoku, he moe kau aoao. A ua olelo mau na Hawaii "Na Kao".

E hoike hou aku ana ka mea kakau no ka mea e pili ana i keia mau hoku "Na Kao" ma ka wa e komo ai ke kamailio aha o keia moolelo ma ka mahele pili i ka Oihana Kilo Hoku Kahiko o Hawaii nei.

HOI HOU ANA O PAAO I KAHIKI

Mamuli o ko Paaō ike ana i ka nele ana o Hawaii nei i na'lii, a i ole, matmuli o ka lilo loa o ko Hawaii nei poe alii i ka hewa, oia kela poe alii "Nana" ua hoi hou oia i Kahiki no ke kii ana i alii no Hawaii nei.

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI

MOKUNA III.

Ua oleloia e kekahī poe paa moolelo Hawaii kahiko, mamuli o ka moe ana o na'lii oiaio, i na wahine makaainana a lopa hoi; a pela na wabine alii oiaie maoli i noho ai me na kane makaainana a lopa nohoi ua hanac na'lii i kapaiā, he lepo popolo, a kumu-pe polo. (Na ka mea heluhelu e hoomaopopo ihe i ke inoa kamaaina kahiko no ke alii lepo popolo. MEA KAKAU.)

Mamuli o keia huikau ana o na'lii me na makaainana, ua balowale maoli ke koko alii oiaio o na'lii mai ka po mai, a na ike o Paaō i keia pilikia o ka Papa Alii o Hawaii nei, nolaila, i kii ai ai cia i alii kumu-uli, kumu-hiwa i Tahiti.

Nolaila, balele iho la o Paaō me kona pce ranaka, ame Makaukaumana nohoi, ia Kohala. Ma ka lae o Upolu ma Kohala Akau, (Hawaii) ko lakou bolo ana i Tahiti.

I keia holo ana o Paaō ame kona poe, ua pae aku la ke lakou mau waa i Moaulauiakea. Ua oleloia, he kaikuone keia. Aole nae maopopo ka aina nona keia kaikuono. Ua hoikeia nae ma ke mele mahope ae nei, o Ka-Ulu-o-Nana ka inoa oia aica.

Ia ku ana'ku o ua mau waa nei i keia wabi, o Lonokaeho ka inoa o ke alii o ia aina. A i keia alii o Makaukaumana i hea aku ai i keia mele, penei:

- 1 E Lono! e Lono—e! e Lonokaeho!
- 2 Lono-ku-Lani, alii o Kauluonana
- 3 Eia na waa, kau mai ai
- 4 E boi e noho i Hawaii-kuauli
- 5 He aina loaa i ka moada
- 6 I hoea mai loko o ka ale
- 7 I ka halehale poipu a Kanaloa
- 8 He ko'a-ku i halelo i ka wai
- 9 I lou i ka makau a ka lzwaiā
- 10 A ka lawaia nui o Kapashu
- 11 A ka lawaia nui o Kapuheenaou—la
- 12 A pae na waa, kau mai
- 13 E holo e ai ia Hawaii, be moku
- 14 He moku Hawaii
- 15 He moku Hawaii no Lonokaeho e noho.

Aka, ua hoole mai o Lonokaeho, aole oia e holo mai i Hawaii nei e noho alii ai. Nolaila, ua lawe mai o Paaō ia Pili, i kapaiā o Kaiā i Hawaii nei. Ua nobo alii oia (Pili) ma Waipio, Hamakua, Hawaii. Ua hoea mai keia huakai a Paaō me Pili, ke alii, i Hawaii nei, me he mea la, ma ka wa no e ola sīna o Laaukapualii.

E Hoamanawānū iho a pulelo hou aku.

Hoomakaukauna e J. M. Poepoe no KA NAI AUPUNI

MOKUNA III.

Aka, ma ko Hawaii nei Mookuanban alii, ma ka Papa Kuabhan Nai o Hema, he keiki o Pili na Laau me kana wahine o Kukamolimolialoha.

O keia ae la ka moolelo pili ia Paaō, kela kahuua nui a kaula hoi o Hawaii nei i ka wa kabiko.

O ke kapaka hope loa i paa i ka oibana kahuna a Paaō, oia o Hewahewa, ke kabona o Kamehameha I. Ua haalele keia Hewahewa i ka oibana kahuna ma ka wa i hoohuli ai o Kaahumanu I, i na kanaka i ka pono Karistian, a puhia ai na akua kii o Hawai'i nei.

Ca'noho o Hewahewa ma kekahi oawa mehameba o Waialua ae nei, a na ike o Kauka Erekona iaia ma ka M. H. 1848.

Nolaila, na hoea mai la kakou i ka wa o Laaukapualii; Ako, manana nne o ko kakou nana ana i ko Pili Kaatea moolelo, e nana iki kakou i kau wahi mea pili ana ia Makua kaumana.

HE WAHI MOOLELO NO MAKUAKAUMANA

Mahope iho o ka hoea mea ana mai o Paaō ma Puna; a mai laila mai hoi a hoea i Puuwepa, Kohala Akan, Hawaii; ua haalele aku o Makua kaumana ia Paaō ilaila a holo mai la oia' no Oahu nei. Mamua nne o ko Makua kaumana haalele ana 'ka ia Paaō, olelo aku l-o a iaia:

E ke Ahii, eia nu ke hele nei e holi sina no'u. O'ai ua loaa ae la nohoi kon kaulana aina; a ua hiki oe i kon moku. Nu'u nei hoi ea, e imiaku no an i wahi no'u e hana at.

A eia ka'u kauoha ia oe, e ke alii, i noho oe a manao ae oe e hoi hou i kabi a kaua i baalele sku ai, alaila, hoopuna ae no oe i elele e kii ae ia'u a loaa au i ke kua makani o ka moku o Oahu-a-Lua.

Ke ike ka hoi au ia elele au e hoouna ae ai, e manao iho au be elele ia mai a'oe ae, a he huakai ka kaua e an hcu aku ai i Tahiti. Mai hoouna ae oe i na i'a a kakou i hele pu mai ai; aka, i palaoa kai'a au e hoouna ae ai. Nolaila, mai hoopoina oe i keia kauoha a'e, a ke Kaua.

(O ka palaoa a Makua kaumana e olelo nei ma keia wahi, oia no ke Kohola MEA KAKAU.)

I nei hele ana mai a Makua kaumana mai Hawaii mai, ua pae oia i Oahu nei; a noho oia ma Hauula, i uka ponoi o Kaipapa'u. O ka hana a ea Makua kaumana nei i noho ai i uka o nei wahi, oia ka mahiai.

(E HOOMATIA AKU ANA.)

Hoomakaukauna e J. M. Poepoe no KA NAI AUPUNI

MOKUNA III.

Mamoli o kona aao makaula, na lilo oia i kanakaa nua koikci no ia kalana aina.

O ka noho keia o ua Makua kaumana nei a liulu wale na la o kona walea ana i ka nui o Hauula, ua pae mai la kekahi palaoa (kohola) nui a ka launa olema Hauula.

Ua oleloia, o kabia nei i'a i pae mai ai, ma kahi no ia e kapaia nei o Kalae o Kapalaoa ma Hauula. O ke poo o ua i'a nei, aia no i ka hohenu mcana, a o ka hapa waena o kona kino ame ka hapa hope, eia i ukia nei o ka aina.

Ua lilo iho la keia kino i'a kupai'anaha i honoa lele kawa auau kai na na kane ame na wahine o Hauula iloko oia mau la.

Hele na kane, hele na wahine i na ohu o ke kuahiwi a paa na kino i ke kabiko me ia mau ohu, alaila, pui ilona o nei i'a e moe lolii nei a lele iloko o ke kai. A kanikani ae la ka pihe swadwa a na mea apac e nana ana.

Ua kania hoi he rola paa e ua poe hi'a wai nei, aole e lele kawa kekahi mea mai luna aku o ua ia nei ke ole e loaa kekahi ohu (lei) maluna ona. A ua hilo ia i kanawai paa.

O ka wa i pae mai at ua i'a nei i Hauula i ka pono ia, a ma ke kakabiaka ana ae, ike na kanaka oia mau kaiānū i ua i'a nei me ka piha pahaobao loa o ko lakou mau noonoo.

Ua manao kekahī po'e pepehi i ua ia nei, aka, mamuli o ka olelo o kekahī kanaka, e kali ko lakon manao pepehi i ka ja a lohe o Makua kaumana, ke kaula a o ke kilo hoi.

Ua holo like ae la keia manao i na mea a pau; nolaila, ua hoounaia kekahī kanaka e pui i uka o Kai papa'u e hoike ai i keia mea hou ia Makua kaumana; a e ninau hoi i kona manao no keano o ua i'a nei.

Oiai, ua kanaka nei e pui aku ana, aia o Makua kaumana ke noho la ma ke kipaepae puka o kona wabi pupupu hale. Ke nana ia oia i kekahī ao opua kino i'a; a kani iho la kapa u, a hoopuka ae la oia i keia mau huaolelo.

"He palaoa ka i'a; he huakai hele i ka moana uluwēhiwebi. O ka elele ki keia a ke kahuna a Paaō."

(E HOOMATIA AKU ANA.)

Haalele iho la ua Makuakaumana nei i ke kipa'e pua ana e noho ana, hoi aku la oia iloko o ka hale. Lalau ka hulilau ma ka paia o ka bale. Hemo ke kanoa, ka apu awa ame kahi pauku awa nohoi; ho hola kahi pakaukao; a mama iho la ia he mau wahi mana awa a komo i ke kanoa. Hoka iho la nohoi a kihee i ka apu awa, Iaia e kihee ana i ka awa i ke ka ke kawewe la na hua pule ma kona waha. Oia hele no ia a pau ka pule ana a ua Makuakaumana nei ku ana ka ponohu i Hawaii; a poha heu ana be ponohu i Tahiti. A o ka wa no ia i pipi'o iho ai ka lihilihi o ke anuenue ma luna o ka apu awa. Alaila, pane ae la oia:

'He i'a kii keia au e Paaō e hoi aku au a loa oe i ke apaapaa o Kohala; mai laila ae moea kaua o ka moana loa a hoea i Tahiti. He huakai imi haku keia au e ke kahuna.'

Pau keia mau olelo a ua o Makuakaumana o konu ae la no ia i ke apu awa oia a pau. Ia wa nohoi hoea ana ka elele i hoounaia mai ai mai kai mai.

Haawi ke aloha, pa noboi kahea a Makuakaumana e komo ka elele iloko o kona wahi pupupu bale; ia wa oia i ninau mai ai i ka elele, "Heaha nei huakai o ka hiki ana mai o koa-uka nei o keia kakabiaka nui?"

Hoike aku la noboi ua elele nei i na mea apau e pili ana i ka palaoa pae ame ka ponō a pono ole paha o na kanaka ke pepehi i ka i'a.

Ninan o Makuakaumana i ka elele; Pehea ka nui o ia palaoa?

"Aia no kee poc o ka ia i ka hohonu kahii i waiho ai; a o ka hiu eia i uka nei o ka aina. He nui mai auanei kela a lohe i ke ao. He kuahiwi maoli paha kela e moe la mai uka aku nei o ka aina a hoea i ke kai."

"No kau ninau i ui mai la ia'u ea i hai aku au ia oe. Aohe kena he ia maoli aka he kanaka kena. No laila mai hana ino oukou i ka i'a, o pilikia ka aina' wahi a Makuakaumana nei i pane aku ai i ka elele.

Alaila, pane hou mai la ka elele: Eia paha ka mea apiki haalele aka nei au ia kai a pii mai la e boomaka ana kamaliiwahine ame kamaliikane e pina na iluna o ua palaoa nei a e mea nui ana e lele kawa Pehea la ia?"

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI

MOKUNA III.

"Aohe pilikia oia, wahi a Makuakaumana i pane aku ai me ka hooman nohoi i ka olelo ana'ku i ka elele: "He wahi lei wale no ka mea e kau iho ai ma kee poc a ma ka a-i paha, alaila, maikai ka pii ana ae iluna o ke kanaka a lele aku iloko o ke kai.

E boi oe a bai aku i keia mea i na kini makasina-na o Hauula nei mai kela pe'a a keia pe'a o ka aina, a me ko na wahi no a pu o Koolauoa nei e hele mai ana i ka hiu-wai o ka aina nei o kaua. Pela nohoi ka i'a e moe ai i ke one o Hauula a ko'u la e iho 'aku ai.

I ka pau ana o keia mau olelo a Makuakaumana o ka wa no ia i hoi ai ka elele no kai. A hoea e wahi kanzka nei i kai i kahi a na kane a me na wahi-ne e moja ana, na opio ame na elemakule, ua ninauia mai ja oia (ka elele).

"Pehea mai nei na olelo a Makuakaumana?"

Hoike aku la noboi ua wahi elele nei i na mea pau a ka makaula i hai aku ai iaia.

Ua kauoha mai nei ke kaula o kakou ia'u, e ho mai ae a hoike aku ia ookoo; aole pono kakou e hana ino i ka i'a. E waho no iaia pela; a e ilo hoi ia i pali lele kawa no kakou. A hoike mai nei nohoi oia ia'u me kahi oia ma kee poc a ma ka a-i paha e pono ai ka mea makemake e aadu kai mai luna aka nei o ka i'a." O keia kana mau olelo i hoike mai nei ia'u,

"A pehea; e iho mai ana no nae paha ua elemakule nei i kai nei, no ka makaikai ana i keia mea hou?" wahi a na kanaka i ninau aka ai i na wahi elele nei.

Ae aka la noboi keia me ka olelo ana: "Olele mai nei; aia no nae i kana wa e hiki mai ai."

Ia wa iho, i a ku na abaina a me na lealea a na makaainana o Hauula a me na wahi apau e nee ana mai ia wahi aka a hoea i na Laie, a pela nohoi ma ka aoao e hele ana a hoea i Kahana.

Ua mau keia lealea ana o na kanaka a hala paha hookahi anaholu la, me ka mau no o ka abaina ana. I kekahii kakahiaka nui, ikeia aka la ka pio mai o na anuenue i ka moana. Pa mai la noboi ka ili o ke kai ma ka hulina aquili i ka ua nce.

E Hoomanaconui iho a pulelo hou aka.

Hromakaukauia e J. M. Poepoe no KA NĀ'I AJPUNI

MOKUNA III.

O oka nae o na kūahiwi, ua kalaе ae la; aohe kau ao ia. Ua hoi ae la na okai au a nonoho ma na paja kōmu lani o ka buina aouli; a o luna pono o ka lani e upoho iho ana, ua hele a kalaе, kohu umekapaka ma kai.

Eia no na kane a me na wahine ke hele nei i ka lakou lealea mau, o ka lele kawa, me ka obuohu pono, i na lei; e laa ka maile, ka palapalai, ka lehua, ka ilima, a pela wale akv.

A kiekie loa ae la ka l; ia wa i ike aku ai na kanaka ia Makuakaumana e hele mai ana ma Kaipa-pa'u, ua hele noboi a ohn i ka lehua, ka maile, ka awa-pubi, ka palai a me na lipo laulii e ae o ka ukawao-kele; a o ka waia a na kanaka i uwa ae ai, puia ka lewa i ko lakou mau leo hoobō.

"E—i ae o Makuakaumana—e! Ua hele a ohu i ka lei!"

I nei hooho ana a na kēraka no ka ikeia ana'ku o Makuakaumana e iho mai ana; ua oni aela ka i'a, a panee iki aku la iloko o ke kai. Hele mai la no o Makuakaumana a kahi i hooho hou ae ai na kanaka; a oni hou ae la no ua i'a nei a neeu iki aku la no iloko o ke kai.

Pela no ka ua makaula nei hele ana mai a hoea i kabi a ua'palaoa nei e moe ana; a eia hoi na kanaka ke uwa nei ia wa no Makuakaumana no ka hele a obuohu i na'lei o ka nahele.

Oia hele no ko ua Makuakaumana a pii no iluna o ua i'a nei, a ia wa haawi mai la oia i kona aloha i na kanaka me ka olelo ana mai:

"Eia au ke haalele nei ia oukou. Ua kii mai nei ka i'a ia'u e hoi au i Kahiki. Eia la he huakai kii alii keia a'u e hele nei."

Pau no keia mau olelo a ua Makuakaumana nei o ka wa no ia o ua i'a nei i kupaka ae ai, a nee ana. iloko o ke kai.

Ua oleloja, ma keia holo ana a ua i'a nei, ua pae o Makuakaumana ma kahi i kapaja o Kapakai. A mai Kohala aku, ma ka lac o Upolu i holo aku ai o Paa o me Makuakaumana no Tahiti no ke kii ana i alii no Hawaii nei, elike me ia i hoikeia mamua ae nei.

(E HOOmAUIA AKU ANA.)

Hromakaukauia e J. M. Poepoe no KA NĀ'I AJPUNI

MOKUNA III.

O ke'a kahi mahelē moolelo i loaa i ka mea ka kai no ka mea e pili ana i ko Makaukaumana noho ana ma Oahu nei mahope iho o koni haalele ana 'ku ia Piao e noho ma Kohala Akau, Hawaii.

Nolaila ma keia wahi ke manao nei ki mea kakau e booti i kana mau heak i o ba i o a pili ma i ka Mahele o keia moolelo i hoomaka mai nei keia ku amoe o a hor:

Hoomaka ka Moolelo Kuauhan mai a Wa'ea mai A ma kekahi olelo ana ae hoi he mahelē no keia e hoojia ana no Hawaii no ko Hawaii nei kanaka aole no na Pac'Aina msi o ka Hema elike me Samoa, Bola bula paha. Nu Kilani paha, a wahi e ae 'paha e ka Moana, Pask pika Hema.

O ka manao nae o ka mea kakau ma keia wahi, oia keia: O ka rela alakai o la Ba bala ma ka mea e pili ana i ke kanaka maka-mua ame ka wahine maka —mua i hanai a i e ke Akua ma ka Aina Pun' Ol' o Asia, e mau no ia i lioina alakai no kahi i kupu mua i na kanaka makamua.

A mai latla mai palahalaha ae ka hana na kanaka a he'e mai i ke kai o Kahinalii. A'ale, loa na kumu hoolaha kanaka iloko o ka halelana o Noa, a mai ia poe mai a hoea i ka hale pakui o Babela.

A i ka hoopuehuia ana o na kanaka mai kela hale pakui mui, mainuli o ka lehulehu loa ana o ka lakou mau olelo, hiki ole i kahi kanaka ke hoomaopopo i ka olelo a kekahi kanaka, ia wa i hoomaopopo mai ai ka Palapala Hemolele penei.

"A mai ja wahi aku i hoopuehu aku ai o Iehova ia lakou malena o ka honua apau." (Kinobi XII:9)

Nolaila o ke kumu hoolaha a hoo'lupai kanaka o Hawaii nei ame na wahi e ae a pau o ka honua nei aia no ia ma ka aina o Sinara kahi i kukuluia ai ka hale pakui o Babela. A o ka wa i laha mai ai ke kanaka mua i Hawaii nei, oia no ka wa e ku ana he honua ama pani cle mai Hawaii aku nei a hala i ka Hema, elike me na mea i hoakakaia ma ka mokuna I o keia Moolelo.

E Ho'omanawanui iho a pulelo hou aku.

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe i o KA NAI AUPUNI.

MOKUNA IV.

Ka Oihana Kilo Hoku Hawaii.

Ke hapai nei ka mea kakau ma keia wahi i ke mahele e pili ana i ka Oihana Kilo Eoku Hawaii. O ke kumu nui o ko ka mea kakau hapai koke ana i keia mahele ma nei kowa o ka nee ana o keia moolelo, mamuli no ia o ka ikeia 'ara na ka moolelo o Paaō, i hoikeia maloko o ka "Mooleio Hawaii" i hoo-ponoponoia ai e Rev. J F Pokuea (1858); o ka nana'aku i ka hoku ko Paaō ma panana i holo mai ai a hiki i Hawaii nei.

Nolaila, e hoomaoopoia he poe ike kekahi e luna o ka waa o Paaō i ka nā a me ke kilo hoku ana ma ka holo moana. I mea oiaio ma kekahī moolelo pili ia Paaō, ua hoikeia o Maka-alawa ka inoa o kona hookele waa e kilo hoku nohoi.

I ke kamail o ana i keia mabele, e olelo ae ka mea kakau ma keia wahi i ka nui o kona minamina no ka loaa pau pono loa ole noa o na mea e pili ana i ka ike i ao a ai e ko kako; mau kupuna kahiko ma keia oihana ano nui.

Ua loaa no i ka mea lāku he mau mahele liili; a oia mau wahi mea i loa na kana i makemake ai e hoopatia ma keia wahi o - o nei i keia moolelo no ka pomaikai o na hanauna Hawaii nei ma keia hope aku.

E aho ka paa ana o kāna mea ma kei hua kepau maoli ia ana, elike i keia e pāia nei i keia wa, mamua o ka nalo wale ia ana 'ku apau.

O ka poe auanei e ma ana i na helu apau e keia pupepa mai ka wa i epukai ai keia moolelo a hiki mai nei i keia wa; elā me na helu apau ma keia hope aka a hoc sa pao ana, ua loaa i la kou he Moolelo Hawaii i kiko waiwai nei.

E pono e maheleia i kakaka a ka mea kakau no keia Mahele ano nui i o na mabele nui ekolu, oia ho'i:

1 Ke kulana kahiko ka Oihana Kilo Hoku ma Hawaii nei.

2 Ke Ao ana i ka O Kilo Hoku

3 Na Hoakaka no nui ikeia maloko o keia Oihana.

MOKUNA III.

MOKUNA IV.

Ka Oihana Kilo Hoku Hawaii.

Ua manao kekahī poe ua hoomaka mai ka laula ha ana o keia ike i ko Hawaii nei poe ma ke wa i hoea mai ai o Paaō i Hawaii nei me kona kilo-hoku kaulana oia o Maka-alawai a mamuli oia ike i hiki ai ko Hawaii nei poe kahiko ke holo i Tahiti.

Aka, ma na mea i hoike inua ia ae nei, ma keia moolelo, he hope lōa mai nei ka hoea ana mai o Paaō i Hawaii nei me kona kilo-hoku; a he mea loa aku no ka holo ana o ko Hawaii nei poe i ko na Aina e; el ke la me Kau'lū o Nāna, ke alii o Kai'ula, Koolaupo ko ae nei.

He nui a lehuleha loa o ko Hawaii poe kahiko i holo i Tahiti. Aole wale no ma ke au mahope mai nei o Wakea a me Paha; aka, aia aku no imua lile loa.

Aia nja ka Buke I o KA NAI AUPUNI nei. Helu 167, aoao 1, e ikeia ai, ma ka hanuna 451, mahope mai o La'ilai loa o Ku'polokalili, ke kane; a o Uliuli boi kana wahine.

I ke au o keia kanaka o Ku'polokalili ka hoomaka inua ana o ko Hawaii nei poe kanaka e hele i ko na aina e. O kana wahine oia hoi o Uliuli, ka mea inua loa i haalele iho ia Hawaii nei a holo oia ma ke komo hana. O keia ka wahine i heiai kona inoa o "Uliuli-Ulunui o-Hakalau-a-e-Lono," ma muli o ka nui o kona lokomaikai.

O ka helu elua o na hele ana o ko Hawaii nei poe i ko na aina e aia no ia i ka hanauna 656 ame 657 paha mahope mai o Lailai, oia ka wa o Ali'ikiloobu ame Ali'ikilo makani. Aka, o ka wa helu elua ma opopo loa nāe o ka hele hou ana o ko Hawaii nei poe i ko na aina e, aia no ia i ka hanauna 857 mahope mai o Lailai (w) o a ka hanauna o Kepoo (k) ka mea nana ka wahine o Halulu.

O keia Halulu, oia ke ali'iwahine nona ka inoa i kaheiai ai maluna o kekahī manu kalana loa ia wa kahiko oia boi o 'Kiwa'a, ka manu boi i holo ma kei kahī mele kahiko, penei.

E Hoomanawanui iho a pu'elelo hou aku.

Hoomakaukaia e J. M. Poepoe no KA NAI AUPUNI.

MOKUNA III.

MOKUNA IV.

Ka Oihana Kilo Hoku Hawaii.

"O Halulu, o ka manu kani baau,
O ku, o kaha ka eheu oia manu.
Kaoi Kiwaa i ka luna o Kawaluna
He kino manu no ka lani kou inoa-e"
O ka Pauku mua keia o ke oki ekahi o ke mele
kanikau a Niiau i haku ai no Kaahumanu.

O Halulu ka inoa o ka wahine a Kepeo (k), o
keia ka wahine i loaa ai kekahi manu i manaoia, he
Pehikana (Pelican) kona inoa haole" He manu ai ia
keia. A ua ikeia iho nei no na iwi o ua ano manu
nei ma ke Keena Hoikeike o ke Aupuni (Hawaii) ma-
loko o Aliiolani Hale; a eia paba i keia wa maloko o
ka Hale Hoikeike o na Mea Kahiko ma ke Kula
Kamehameha.

O keia mau huakai an moana a ko Hawaii nei
poe kahiko i maau hele aku ai i ko na aina e na hoo-
heleia no ma nia alahale moana e hcoponoponoia ana
e ka ike kilo hoku o na poe i maamaalea a i kuliuk
ike ma ia o'hana.

Ua hoikeia ma keia moolelo ma kekahi wa i bala
ae nei ka lilo ana o Makulukulu ka Jani ka meli o
Wakea he kahena kilo hoku oia; oiai hoi o Kamoawa,
ke kahuna.

Ua poa ma ke mele Kumulipo kekahi mau inoa o
na hoku ame na kahoaka lani i ikeia a i hoomaopopo
ia ma ke au o Wakea. Me he mea la mamuli o ko
Makulukulukalani ike kilo hoku, a maopopo hoi iaia
na wa ame nia kau e ikeia ai keia mau hoku a kaho-
kalani hoi i kapaia ai na hoku o ka lani he mai ano-
ano o ka ipu- awaawa a Wakea i kiola ae ai a paa
ana i ka lani. Penei ka hoike a ke Mele Kumulipo
ma keia mahele.

- 1 O Kepulanakehau wahine
- 2 I noho ia Kahiko
- 3 O Kahiko-lua-mea
- 4 Hanau o Papa-Nui-Akea
- 5 O Wakea no ja
- 6 O Lihauula
- 7 O Makulukulukalani
- 8 O ko laua hope
- 9 O kanaka opeope-nui
- 10 Hubui a kau i o Makalii

- 11 Pa—a
- 12 Pa i pa hoku kau i ka lewa
- 13 Lewa Kaawela; lewa Kupoilaniua
- 14 Lewa hai aku; lewa hai mai
- 15 Lewa ka hai lewa, ka haibai
- 16 Lewa ka na, ka puu hoku wahilaninui
- 17 Lewa ka pua o ka lani Kaulusihaimohai
- 18 Lewa Pua—ne, ka hoku hai baku
- 19 Lewa Nui; lewa Kaballono
- 20 Lewa Wainakn; lewa i Kapaa
- 21 Lewa Kikinla; lewa Kehoea
- 22 Lewa Ponbanuu; lewa Ka'iliula
- 23 Lewa Kapakapa; lewa Ma'analo
- 24 Lewa Kula; lewa Waileia
- 25 Lewa ke Aubake; lewa Kawaikanulan
- 26 Lewa Hibalani; lewa Poloula
- 27 Lewa Kanikapianla; lewa Kanamea
- 28 Lewa Kalatani; lewa Kekepue
- 29 Lewa Ka'alolo; lewa Kinalanaakala
- 30 Lewa Hu; lewa Aua
- 31 Lewa Leua; lewa Lanikuhana
- 32 Lewa Hooleia; lewa Mekeanapea
- 33 Lewa Kanibaalilo; lewa U-n
- 34 Lewa A-a; lewa Ololu
- 35 Lewa Kamaio; lewa Kaululena
- 36 Lewa o Ibu-ku; lewa o Ibu-moe
- 37 Lewa o Pipa; lewa Hoeu
- 38 Lewa Malana; lewa Kakae
- 39 Lewa Maliu; lewa Kaulua
- 40 Lewa Lavakamalamama; lawa Nana
- 41 Lewa Welo; lewa Ikiiki
- 42 Lewa Kaaona; lewa Hinaiiaeleele
- 43 Lewa Puuanakan; lewa Lealea
- 44 Lewa Hikikanelia; lewa Kaelo
- 45 Lewa Kapawa; lewa Hikikauolono
- 46 Lewa Hoknula; lewa Poloabilani
- 47 Lewa Kaawala; lewa Hanakalaauai
- 48 Lewa Uliuli; lewa Melemele
- 49 Lewa Makalii; lewa Na-Haihui
- 50 Lewa Kokoiki; lewa Humu
- 51 Lewa Moha'i; lewa Kauuokaoka
- 52 Lewa Kukui; lewa Konamaukuku
- 53 Lewa Kamalie—

E Hoamanawau iho a pulelo hou aku.

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

MOKUNA IV.

Ka Oihana Kilo Hoku Hawaii.

- 54 Lewa Kamalie-mna
- 55 Lewa Kamalie-hope
- 56 Lewa Hinsons-lailleua
- 57 Lewa na Hiku
- 58 Lewa Hiku-kabi
- 59 Lewa Hiku-lua; lewa Hiku-kolu
- 60 Lewa Hiku-ha; lewa Hiku-lima
- 61 Lewa Hiku-nu; lewa Hiku-pau
- 62 Lewa Mabs-pili; lewa ka Huibei
- 63 Lewa na Kao
- 64 Lu ko anoano, makalii anoano ka lani
- 65 Lu ka anoano akua, he akna ka La
- 66 Lu ka auoano a Hina; he walewale, o Lonomoku

2 KE A'O I ANA I KA OIHANA KILO HOKU.

Elike me ke a'o ana o ke kanaka i ka ike hula...
ike lapaau, a pela aku, i ke at kahiko, ma ke anō
kapu a ihuhi, pela no ke a'o ana i ka oihana kilo
hoku Hawaian.

E hoopaanau ana ka haumana i na inca o na
hoku, elike me ia i hoikeia ae la. A'o a wale waha.
Pela pu me na pole i pili i kela a me keia hoku. (He
mea minamioa nae ka loaa ole ana i ka mea kakau
keia mau pole maloko o ka o na bike a me na pepa
kakañlioa i loaa iaia no keia mabele waiwai nui o ka
Moolelo Hawaii Kahiko. MEA KAKAU.)

A pa'i na pule me ka wale waha; alaila, hoomaka
ke a'o ana ma na ilili hoonee i hoonohonohoia malu-
na o kekahī wahi moena makalii huina-ha like, a
huina-ha loa nohoi.

E hoonohonoho moa ana ke kumu i ka Huhui
Hoku a Makalii, oia nohoi ka paelu hoku i kapaiā ka
Hubai. Alaila, hoonohonoho na kulana o na hoku e
ae.

Na hoku e pii ana me na hoku e moe ana; oia
hoi, na hoku e ppka mai ana ma ka Hikina, ma ka
wa e kiloia ana ka ponaha-lani; a pela hoi me na
hoku e aui ana a e kapoo ana ma ke kukulu Komoh-
hana.

E hoonee ana ke kumu i keia mau ilili ma ko
lakou mau alahelike ole o ka pii ana a me ka iho
ana; me kona hoakaka pono ana i na ano i pili i kelg
a me keia o ia mau hoku.

E Hoomeaia aku ana.

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

MOKUNA IV.

Ka Oihana Kilo Hoku Hawaii.

A lehia ka haumana ma keia mabele haawina.
Ike oia i na kulana o kela a me keia hoku; maopopo
iaia na kau o ka po e pii ai ua poe hoku nei, a ku i ka
piko o Wakea; a pela hoi na hoku i kau mua iluna o
ka piko o Wakea, a e iho ana hei, ua hele hoi a wale
waha keia mau mea aia; alala, hoomaka to ke ao
ana a ke kumu iluna o ka ipu hokeo. A penei ke ano
e ao ai ke kumu i ka haumana ma keia mabele.

E lawe ke kumu so kilo hoku ia lilo iho o ka ipu
hula, oia hoi ka hokeo A'a'la, e bana iho i mau
kahakaba kikokiko a loloa paha maluna o keia ipu,
ma ke kunkuni ana me ka momoku-ahi a lanahu
paha.

He ekolu keia mau kaha. A ua kapaiā keia mau
kaha. "Na Alanui o na hoku-hookele." O keia poe
hoku hoi, i oleloia ae la, he "poe hoku hookele," ua
kapaiā "Na Hoku A-i-A'ina." A o na hoku e kaa
aka ana mawaho o ke a mai kaha, ua kapaiā lakou,
"Na Hoku o ka Lewa."

Hockahi o keia mau kaha, e holo ana ia mai ka
waha mai o ka umekē a hoea i ke k-kala. E lilo ana
keie mai welau elua o ua umekē la, i mau kukulu
elua, oia hoi, kokela akau a me kukulu hemia.

Nolaila, o kee poe o ka umekē i moe mai ai ke
kaha, aia malaila ka "Hoku Paa;" a o ke kukulu a
welau akau noho ia. A o ke kikala hoi o ka umekē,
oia no ke kukulu a welau hemia. Aia ma keia wahi
o Newe.

O ka mabele ma ka holi hikina o keia kaha, ua
kapaiā o "Ke Alaula a Kane;" a o ka mabele hoi ma
ka holi komohana, ua kapaiā o "Ke Alanui maawea
ula a Kanaloa."

Alaila, e kaha hou i ekolu mai kaha e holo
ana mai ka Hikina a ke Komohana o ka ipu. Hoo-
kahī kaha ma ka hapa pili akau o ka ipu, ua kapaiā
keia kaha, o "Ke Alanui Polohiwa a Kane;" a o keia
mabele nohoi o ka ipu i hoailonaia ai e keia kaha; ua
kapaiā no ma keia inoa. E hoike ana keia mabele
no kahi a ka La e nee aku ai i ka akau, a hoea i ka
la 15 a 16 o ka malama o Kaulua.

E Hoomeaia aku ana.

Hoomakauaua e J. M. Poepoe no KA NĀ'I AUPUNI.

MOKUNA III.

MOKUNA IV.

Ka Oihana Kilo Hoku Hawaii.

Hookahi hoi kaha ma ka hapa pili hema o ka ipu. O ka inoa o keia kaha, oia no "Ke Alanui Polohiwa a Kanaloa;" a o ka inoa nohoi ia oia mahele. O keia ke kaha e hoike na i ka palena o ka nee hema aha o ka La, ke hoea aku i na la 15 a 16 o Hilinama.

Hookabi kan iawaena ponoi o ka umeke, a ma ka hapalea ike hoi mawaena o keia mau kaha i hoike ia ae la, e hele ana mai ka Hikina a ke Komohana.

O ka inoa o keia k ha, oia "Ke Alanui a ke Kaukuu," a i ole, o "Ke Alanui i ka Piko o Wakea." O keia nohoi ke kaha i oleloia, ke kaha i ka Lolo.

Aia maloko o keia mau kaha na hoku i kapaia, "Na hoku paa o ka aina" A ma hai ae o keia mau kaha, na hoku hookele waa.

Alaila, maloko o keia mau kaha e kikokikoia ai na hoku paa, elike me Humu, Keoea, Nuuanu, Kapea Kokeiki, Pauwepa, na Kao, na lalani o Pililua, Mananalo, Poloahilani, ka Huhui, na Hiku. Pela nohoi me na hoku-hele, elike ta me Kaawela, Hoku-loa, Hoku-ula, Holoholopinaau, Ukalii a peia aku.

A wale waha keia mahele ao i ka haumana; oia hoi aohi wahia i koe o ka ipu hokeo i ke kuekaia e ka haumana; alaila hoihoi ke kumu i ke a'o ana i ka lani. A o ka po ka wa kupono keia hana.

O ua po maikai loa no ka nana ana o ka haumana i na hoku ma ka wa e paanaau maikai ai na wahi i kau ai na hoku i hoopaaia ai ma ka ipu hokeo oia no na po pouli mai Kaloa aku a Maui.

A penei ke ano e hana ai keia nana ana i na hoku.

E hohola iho ke kumu ao kilo hoku i ka moena maluna o ka honua alaila maluna o ua moena la e moe jho ai ka haumana a'o kilo hoku e huli pono ana hoi kona alo iluna. Alaila e kauoha ke kumu ao iaia e nana pono i na Alanui Polohiwa a Kane ame Kanaloa. A maopopo iaia keia mau mahele alaila, kauoha hou ke kumu iaia, e nana aku i na hoku hookele wa maloko o ia mau mahele. E hele ana na ninau a ke kumu malups o na hoku apau o loko o na papa hoku i ikeia ma ka oihana kilokilo hoku Hawaii.

E Hoomauia aku ana.

MOKUNA IV.

Ka Oihana Kilo Hoku Hawaii.

A wale waha keia mau hoku i na haumana, ala ila nee ke kumu iluna o na hoku e hele ana i Tahiti.

Aia ma ka holo ana i Tabiti e loaa ai he mau hoku hou, a ua kapaia hoi ia mau hoku ma ka oihana kilokilo Hawaii: Na Hoku i ka Lewa ame ka Lipo.

Ina e hoea ka mea holo moana i ka Piko o Wakea, e rau ana kona ike ana i ka hokū-paa, a ia wa e lilo ai o Newe i hoku alakai nora.

A ia wa auanei e kau pono se ai malona ona o Humu. E lilo ana o Humu i alakai maluna ona, oiai o Newe kona makā ma ke kukolu hema.

He nui aku paha na mea i koe e pili ana i keia mahele; aka, o ka mea nae keia i loaa i ka mea kakau.

3. *Na Hoakaka no na Hoku i ikeia maloko o keia Oihana.*

He nui na kelana ame na mabele hoakaka e pili ana i na hoku i maa mau i ke kiloia e na poe ike kilo hoku o ka wa kabiko.

A ua nui ka minamina o ka mea kakau no ka loaa pau pono ole ana o ka mahele kilo hoku a Kamohoula, kekahi o na kanaka kaulana o ke au kabiko i ke kilo hoku.

Malia paha, eia iwaena o kekahi poe Hawaii ka hiko kekahi mau hoakaka kilo hoku Hawaii pau pono loa, a i ole, i oi aku paha ka mahuahua ame ka moa kaka o na hoakaka ame na wehewehe; alaila, he mea maikai ke hoike mai lakou no ia mea i ka mea kakau, a e loaa no he uku kupono mai ka mea kakau.

Ma ke kulanaka kilo hoku a Kamohoula, ua mahele ia na hoku iloko o na papa ekolu: Papa I, Papa 2 me Papa 3.

Eia na inoa o na hoku ma ka Papa I: Holoholopinaau; Nahiku; Auhae; Hokuula; Pajkauhale; Na Kao; Na Huihui; Na Hoku o Humu ma; Keoea; Kukuiokonamaukoku; Kauluomohai; Kauluaokaoka; Kaawela; Mananalo (Manalo); Kokōiki me Kauanomeha. He i l ka nui o keia poe hoku i kauia ma keia pap.

E Hoomauia aku ana.

MOKUNA III.

MOKUNA IV.

Ka Oihana Kilo Hoku Hawaii.

Eia na hoku ma ka Papa Elusa; Haloa; Kane; Iwikauikava; Uliuli; Malulani; Melemele; Bolabolae; Hanakauluna; Hakalauai; Aikanaka; Keawe; Makaha; Makohilani; Mavi; Makalii; Wailua; Paao; Manaku; Pupue; Makaukausmana; Waia me Kakaihili. He 22 ka nui o na hoku ma koia Papa.

O ka papa ekolu o na hoku ma keia kulana kilo hoku a Kamohoula, sole i loea. O na mea i loaa o na papa ekahi a me elua, oia kau e hoike aku ma keia wahi, me ka hoike pu aku hoi i na kulana i kau ai keia mau hoku ma ka ponaha-lani, elike me ka hoike a Kamohoula.

PAPA I O NA HOKU.

Holoholopinaau.

O Holoholopinaau ka hoku mua ma keia papa. He hoku keia ma ka lalani pololei mai ka Hikina a i ke komohana, e holo ana maluna pono o ke kanaka e ku ana. E kau like ana o Holoholopinaau me ka welau akau o na hoku "Pa." He hoku nui keia apani kona nanaina ke ike aku.

No Nahiku.

He ehiku ka nui o na hoku iloko o keia puulu; a oia ke kumu i kapaia ai ia puulu hoku o "Nahiku." Aia keia poe hoku ma ka lalani like, a e hele like ana hoi lakou. He poe hoku keia no ka poe hoomoe moe-a; a he puulu hoku nohoi i manao nui ole ia e ka poe kilokilo hoku.

Na Hoku Pa.

He elimia ka nui o na hoku iloko o keia puulu, a he ano poepoe no ko lakou kulana ke ikeia aku me he "Pa" la no keano e hoopuni ana i kahi wahi. A no ko lakou like loa no me ia mea he "Pa," i kapaia ai lakou "Na Hoku Pa." E ikeia no keia poe hoku ma ka hema ae o Holoholopinaau, a e kau ana hoi me "Nahiku."

Auhaele.

O Auhaele, aia oia ma ka akau o Hokuula. A ua oleloia hoi keia hoku, he maka akau ia no Hokuula. Penei i oleloia ai ma ke mele:

"O na maka ia o Hokuula,
O Auhaele a me Pa'ikauhale."

E Hoomauia'aku ana.

MOKUNA IV.

Hokuula.

He hoku nui ulaulia a weo boi kona-anu; a he nani kona nanaina ke nana aku. Aia keia hoku mawaena o Auhaele a me Paikauhale.

Ua oleloia, o Welehu ka malama i hanau ai keia hoku (oia hoi, mai ka bapa bope o Sept. a i ka bapa mua o Oct ma ka belu a ko Hawaii poe). A penai ke mele e pili ana no keia hoku.

"O Welehu ka malama
Hanau kuu keiki
Hanau ka Hoku la
O Hoku—ula."

O Hokuula, oia ka maka hemu o hoku Pa'ikauhale; a o ka maka akau, oia o hoku A'ubaele. Ua oleloia e ka poe kilokilo hoku o ke au kahiko, he hoku keia no ka poe aea ame ka poe lapu.

Na Kao.

Eono keia poe hoku. Ua like ko lakou ku ana me ko ke kuea a ke kanaka kamana. Eha ma ka aoao loihi; a elua ma ka aoao pokole. Aka, ma keka hi mahele kilo hoku a kekahi olohe kilokilo kahikoh he pakolu no na hoku o kela a ne keia o ua mau laiani nei, elua o na hoku, i kapaia o "Na Kao." O keia "Na Kao" a Paaio i lawe mai ai mai Tahiti mai.

Na Huihui.

Eono keia poe hoku ma na laina kaulike elua; ma ka pakolu o ka laina hookahi. O na hoku keia i kapaia "Na Huihui o Makalii."

Ua oleloia ma ka wadaao o ka ja 28 o Iume o ka makabiki 1857, ma Kailua, Hawaii, ua puka keia poe hoku me Kaawela. E poi ana Na Huihui maluna pono o Hualalai, ma ka akaa ae o kahi a Kaawela e puka ae ai.

A haalele o Kaawela i ke Kapalaau a me Na Huihui, e ikeia ana o Keoea, e pili ae ana i ka acae hema o Hualalai; a e pili pu ana hoi o Makalii mahe-pe o Kaawela.

Na Hoku o Humu.

Ekolu keia poe hoku. Hookahi hoku nui mawaena; a he wahi hoku nuku mamua; a pela nohoi mahope. O na hoku keia i pili i ka poe kilokilo hoku apau.

E Hoomauia'aku ana.

Hoomakaukaia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

MOKUNA IV.

Ka Oihana Kilo Hoku Hawaii.

KA HOKU KEOEA, KUKUIOKONAMAUKUKU, KAUHE...
OMOHAI AME KAULUAKOKO

O keia poe hoku apau, aia lakou mamua pono, oia hoi, ma ka akau ae lakou apau o ka hoku nui o Manalo.

Kaawela

He hoku nui loa keia i kekahi mau hoku e se. Mahope iho o ka puka ana ae o Kaululena ka hoku i kapaia ka Hoku Kauopae, ua like ka malamalama o Kaawela me ko ka mahina. Ua kapai o Kaawela i kekahi wa o Kalaniopuu.

MANALO (MANANALO) AME KOKOIKI—

O Manalo, ke hoku nui ia. Aia ma ka akau pono o Kaawela. Aia nohoi ia malalo pono iho o ka hoku nona ka ino o Kauano. Ua oleloia, ua nalo-wale loa keia hoku, aole i ike hou ia. Ma ka M. H. 1857 kona ike, hove ia ana mai Kailua, Hawaii ae.

I kekahi mau malama o ka makahiki, e kau ana no keia hoku ma ka aoao komohana i ke kapoo ana o kala. Ua kapai keia hoku, no Kamehameha ame kona obana. O ka hoku Kokoihi hoi, he hoku ia no ka poe kano uala. Ua kokoke aku keia hoku ia Kaawela ame Manalo.

Kauanomeha—

Ma ka olelo a kekahi poe, o Kauluikua no keia hoku, i kekahi poe hoi, a hoku Hookelewaa; a i kekahi poe hoi, o Hoku Kauopae no keia. He hoku keia no ka poe hookele waa ame ka poe lawaia. O Aikikuelono kekahi inoa o keia hoku.

O na hoku ma ka papa elua, oia no na hoku ma ka lalani e iho ana i ke Komohana.

Haloa

He hoku nui keia mawaena o na hoku, Kane ame Iwikanikaua. Aia lakou ma ka laina like. He hoku i ike ia i ke au kahiko o Hawaii nei, a ua hea ia ka inoa o Haloa, ke keikikane a Wakea me Hooohoku-kalani(w).

Kane

He hoku keia, aia ma ka akau ae o Haloa, e pili aku ana me ka hoku i kapaia o Keaka (w). He hoku kapu keia, he kakaikahi loa kona mau manawa e ikeia ai.

O kahuna walae no ka poe ike i keia hoku i ke kahi wa. Ua oleloia, ina hoike keia hoku, alaila, he ali'i nui e make ana.

Hoomakaukaia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

MOKUNA IV.

Ka Oihana Kilo Hoku Hawaii.

IWIKAUIKAUA

He hoku uuku iki iho keia malalo iho o ka hoku Haloa. Aole maopopo ka wai ike mesia ai keia hoku, aka, ua oleloia nae, ua ikeia keia hoku i ka wa o Umimikailani, a ua kapaia ma ka inoa o Iwikaui-kaua, ke keiki a Makakanalii me Kapukaamola.

ULIELI AME MALULANI

He mau hoku keia e kapae ana ko laua kulana malalo mai o ka hoku Iwikaui kaua. Ua manao kekahi poe, he mau hoku keia no Bolabolā, a inai laila i looa mai ai kela inoa i Hawaii nei.

Aka, ma ka moolelo Kumulipo, he inoa o Uliali no kekahi wahine o Hawaii nei, oia hoi ka wahine a Kopolokalili, a o ka hanauna 445 ia mai a Lailai mai, a o ka 457 hanauna boi ia mamua aku o Wakea.

MELEMELE AME BOLABOLA

He mau hoku ku-ia keia. Ua kapaia o Melemele he hoku kape, a o Bolabolā, ka hoku wahine. O Melemele, oia no kekahi inoa o kela wahine a Ku-polokalili i otelo ae nei. O Bolabolā na olelo kekahi poe he inoa Hawaii no ia, oia hoi o 'Polapola,' aka, o ka mea maopopo paha, aole loaa ia inoa Polapola, a o Bolabolā paha maloko o na inoa hoku i hoikeia ma ke Kumulipo.

HANAKAULUNA AME HAKALAUAI.

He mau hoku keia ma ka akau o ka hoku Aika kanaka, e hele bio ana laua mai ke komohana ai i ka hikina. Ua oleloia, he mau hoku keia e hoike mai ana i ka ino, ka pilikia ame ka mai nohoi.

AIKANAKA.

He hoku nui keia ma ka hema o ka hoku Hanakauluna, Ua heiai keia hoku ma o Aikanaka la, keiki a Holumanailani me Hinamaikalani (w) a kupunaka ne-mua hoi no ka hoku Iwikaui kaua i hoikeia ma ka mabele 3 ae nei. He hoku hou keia, Aole ikeia ka inoa o keia hoku (Aikanaka) ma ka papa o na hoku c ke Kumulipo i hoikeia ae nei.

KEAWE:

He hoku keia ma ka hema o ka hoku Hua. Ua hea ia keia hoku ma ka inoa o Keawe kekahi ali'i nui o ka wa kahiko.

MAKAHA AME MAKOHILANI.

He mau hoku keia e kokoke ana i na Huihui. Ache mau mea ano nui o keia mau hoku, aka he olelo ia nae he mau hoku laua no ka poe pakaha, alunu a pela aku.

Hoomakaukanu e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA III.

MOKUNA IV.

Ka Oihana Kilo Hoku Hawaii.

MAUI.

A'a keia hoku (Maui) ma ka hemā iho o ka hoku. Kana e kokoke ana i na Huihui. He hōku 'ano nui keia i na kilo hoku o Maui. Iloko o ka papa o na hoku, aole i komo ka inoa o na mokupani e ae o Hawaii nei elike la me ka Mokupuni o Maci. Aole no i loaa keia inoa maloko o na inoa o na hoku o ka moolelo Kumulipo i hoikeia ae nei.

MAKALII.

O na hoku a (o) Makalii, ea bala lca lakou i ka hemā loa o na hoku Huhui. He ku nae i ka nani a me ka maikai kolakou k'laea. Hookahi hoku ma-waenakonu, a ekolu ma kesahi aoao ma ke aoe huinakolu, a pela nohoi na hoku ekolu nā kekahī aoao.

WAILOA, MANAKU, PUPUE, PAAO AME MAKUAKAUMANA.

Aja keia poe hoku malalo mai o Humu ma. He poe hoku keia e moe ana elike me na waa kauhua.

E hoomanao iho oe, e ka mea helubelu, ua komo ma keia papa hoku na inoa o na'ili'i kahiko o Hawaii nei: oia o Wailea; o Manaku a me Fupue, a ua komo pu hoi ke kahuna o Pao a me ke Kaula o Makusakumana.

WAIA AME KAKAIHILI.

He mau hoku keia e kapae ae ana i na hoku i olelo mua ia ae nei, e kokoke ana i na hoku Kane a me Keokea.

O keia ka pau ana o na mea i lcaa i ka mea kakau no na hoakaka pili Kilo Hoku Hawaii mailoke mai o ka buke kakau lima i kope pau pono ole 'a ma'ā mai loko mai o ka buke kilokilo hoku (kakau lima) a Kamohoula; a ua nui ka minamina o ka mea kakau no keia hapa pu ana o keia mau hoakaka.

Ua loaa nohoi iaea maloko o keia buke hope na hoikeike no na kulana i ku ai kekahī o keia mau hoku i hoikeia ae la. Aole no nae i pau pono. Aka, i mea e paa ai i ke paaia, ke hoao nei ka mea kakau e hoc paa i keia ma'u kulana o ua mau hoku la penei.

1 Holoholopinaau Kii Ua hoopokoleia ka inoa o nei hoku i kahi wa o Holoholo a o Na Holoholo. Ma ke kii i hoikeia ae la e maopopo ai ke kulana i ku ai keia hoku. He hoku nui keia e hele ana mai ka Hikina a ke Komohana. E nee like ana keia poe hoku me na hoku Pa ame Na Hiku.

MOKUNA IV.

Ka Oihana Kilo Hoku Hawaii.

NA HOKU PAPA I.

KII I.

* Nabiku.

* Holoholopinaau.

*

Na Hoku Pa.

*

*

*

1 Ho'oholopinaau Kii Ua hoopokoleia ka inoa o nei hoku i kahi wa o Holoholo a o Na Holoholo. Ma ke kii i hoikeia ae la e maopopo ai ke kulana i ku ai keia hoku. He hoku nui keia e hele ana mai ka Hikina a ke Komohana. E nee hke ana keia poe hoku me na hoku Pa ame Na Hiku.

2 Na Hoku Pa—E ikeia no ke kulana o ke kau ana o keia poe hoku, elike me ia i hoikeia ae la ma ke kii. E nee pu ana no keia mea hoku me Holoholo piinaau ame Na Hiku.

3 Na Hiku—Ma ke kulana kilo hoku a Kamohoula, ua hoomaopopoia, he poe hoku keia e ku lalani poai ana i ano like me ke kii i hoikeia ae la maluna. He ehiku ka nui o keia poe hoku.

Aka; ma ka hoike a kekabi kolana kilo hoku Hawaii i loaa hapa mai no i ka mea kakau, ua hoikeia ke kulana o na hoku i kapaia o Na Hiku penei:

*

*

*

* * * Na Hiku.

*

*

Hoakaka—Ma ke Ao Hoku "haole," ua like loa keia kii ae la me ko ke kahoaka lani (constellation) i kapaia o "Ursa Major" (The Great Bear: Ka Be'a No'i), oia nohoi o "The Great Dipper."

4. Na hoku A'uhaele, Hokuula ame Pa'ikauhale. Eia ko lakou kulana o ke kau ana.

* A'uhaele.

* Hokuula.

* Pa'ikauhale.

E Hoomauia aku ana.

6 Okakopa 1906

MOKUNA III.

MOKUNA IV.

Ka Oihana Kilo Hoku Hawaii.

Eia keia poe hoku ma ka hema ponoī se o nā hoku Pa. O ka hoku mawaena, oia o Hoku-ula. E hoku weo ulaula no keia ke ikeia aku. E iho ka'i like ana lakou i ke komohana; a ke kapoo neho'i lakou, o ke ao ae la no ia o ka oo.

5 No na Kao—E ono no hoku ka nui o loko o keia puula hoku.

* * *

* Na Kao.

*

*

Eia keia poe hoku ma ka lajani ka'like me Auhaele, Hokuula ame Paikaubale; a e hele kai like ana no lakou me na Huboi.

6 Na Hubui—O na Hubui (paha) keia a Makalii. E punka pu ana keia poe hoku me Kaawela. Ua oleloia, aia a baalele na Hubui ia Kaawela, alaila, hoe mai ka hoku Keoea. He elua mau kulana o na Hubui, e ikeia ai. A eia iho keia mau kulana elua:

KII I

Huibui 1.

*

*

*

*

*

3.*

KII II.

Huibui 2.

*

*

*

*

*

*

7 Na Hoku o Humu—Ekolu keia poe hoku, e ka'u like ana. E kaulike ana keia poe hoku ma ke kaha like i ku ai kekahī hoku, nona ka inoa o Konamaukuku. A eia iho na kii e hoike ana i ke kulana o na hoku o Humu ame Konamaukuku.

* Konamaukuku. * * * Humu ma.

8 E komo ana ma keia mahele na hoku o Keoea, Kauluomohai, Kauluakoko ame Konamaukuku, i ka paia i kahi wa o Kukuiokonamaukuku. A he mea pono ke hoike piha ia na kula apau o keia poe hoku, mai ka mahele 7 a keia (8) penei:

* Konamaukuku. * * * Humu ma.

* Keoea.

* Kauluomohai.

* Kauluakoko.

E pili ana keia poe hoku apau malalo aku o Hokuula ma, ame na Kao. E ka ana o Konamaukuku ma ke kaha like me Humu ma, elike me ia i hoikeia ma ka mahele 7,

8 Okakopa 1906

Hoomakauaia e J. M. Poepoe no KA NAI AUPUUA.

MOKUNA III.

MOKUNA IV.

Ka Oihana Kilo Hoku Hawaii.

Aia hoi o Keoea malalo pono aku o ke kaha i ka hoku aia o Konamaukuku ame Humu ma, alaila, o na hoku o Kauluomohai ame Kauluakoko, elike me ia i hoikeia ae la ma ke kii, e nee bio like ana lada me Keoea, malalo aku o Konamaukuku.

9 Kaawela—Eia keia hoku malalo pono aku o Hoku ma ame Keoea; a pela no ka hoku o Manalo. E nee bio ana lakou apau i ke komohana. E kaa ana nae mamua ona (Kaawela) ka hoku Manalo. Aole nae i komo ke kamailio ann no Kaawela me Manalo. Ua komo ko Manalo hoakakaia ana me ko Kokoihi. Aole no nae he hewa ka hoike ana i ko lakou manu kii ma keia wahi, penei:

* Kokoiki

* Manalo

& Kaawela.

Kekaii mau hoakaka e pili ana i na hoku Pa.

Iba ikeia na hoku Pa ame na hoku e ae elike me ke kii malalo iho nei, oia hoi:

* *

5* 6* 7*

* Pa * 1* 2* 3* 4* * * *

*

Alaila, ea ka'like lakou me za hoku o Humu ma. O keia nae, ua lohe ka mea kakau, za komo ka hoakaka kilo hoku a Keakealani; aka, aole i loaa na wehewehe ana a ia alii kilo hoku o Hawaii kahiu i ka mea kakau.

Ma keia wahi, pau na mea i loaa i ka mea kakau, a ke hooki nei oia i ke kakau aia i ka mahele pili i ke Kilo Hoku Hawaii, me ka minamina nui no daia no na mea akū he nui i koe. E hoao ana no nee ka mea kakau elike me ka hiki iaia, e imi hou aku i ke kahiu mau mea pili i keia mahele.

Ua haiia mai nae i ka mea kakau, aia kekahi i mau hoakaka nui pili i na hoku ma ka ike kilo hoku o Hawaii maloko o ka moolelo o Kanalu.

Mahope iho o ka paa ana o ka manao hoakaka hope o ka mea kakau i hoikeia ae la, aia hoi, mamuli o kona huli ika'ka ana, ua loaa mai la he mau hoku kaka pili i na hoku mamuli o ka Buke Kilo Hoku o Kanalu; a e hoike iku ana ia mau hoakaka ma ke koomaka hou ana'ku. A he mau hoakaka waiwai nui nohoi ia.

(E HOOMAUIA AKU ANA.)

9 Okakopa 1906

MOKUNA IV.

Ka Oihana Kilo Hoku Hawaii,

Ua maheleia na hoku i maa
i ke kilokiloia e na poe kilo
hoku o loko o ka lalani kilo
hoku mai a Kanalu mai iloko
o na Papa ewalo (1) Ka Papa
o na Hoku Alii. He 15 ka
nui o na hoku maloko o keia
Papa.

2 Ka Papa o na Hoku Ma-
ka-inana. He 15 poe hoku
maloko o keia Papa.

3 Ka Papa o na Iloku Ho-
ike. He 15 poe hoku maloko
o keia Pa.a.

4 Ka Papa o na Hoku Ka-
bona. He 15 poe hoku ma
keia Papa.

5 Ka Papa o na Hoku Aina.
He 15 poe hoku ma keia
Papa.

6 Ka Papa o na Hoku no
ke Akua. He 3 poe hoku ka
nui o na hoku ma keia Papa.

7 Ka Papa o na Hoku no
na Malama. He 14 ka nui o
na hoku ma keia Papa.

8 Na hoku maoli 91 ka nui
o na hoku ma keia Paua.

NA HOAKAKANO NA HOKU ALII.

1 O Kaumalama ka hoku
ali'i e puka ana i ka hora 9 o
ka po o Hilo. E puka ana
keia hoku ali'i ma ka hikina
akau; a kapoo no ma ke
komohana akau i ka hora 7 oia
la no? (o kekahi la ae L.H.)
ma ka malama o Ikuwa e
puka ai keia hoku; aia ma na
eo apao loko o ka malama

Ikuwi e puka maui ai keia
hoku. Ma ka po o 'Muku e
hoomaka ai kona nalo wale
ana; a ma ka po mua o ia
malama (Hilinehu;) alaila,
pau loa ka ikeia ana oia
hoku. Aole nei hoku e ike
hou ia a pau ia puni; oia hoi,
ka makahiki okoa ia ma ka
Hawaii hele nei.

O na boailona o keia hoku
o Kaumalama, e kiloia ai e
na kahuna kilokilo a nana
ouli lani, oia ka ua, ka hekili,
ke olai, ka uwila, ka makani,
ke 'kaikoo.

Ma ka olelo a ka poe kilo
hoku, he hoku ali'i ino loa
keia iloko o Ikuwa. A ina e
hanau ke ali'i iloko o ka wa
e kau ana keia hoku iloko o
Ikuwa, alaila, he ali'i puni
hakaka ja.

2 O Ka malama na kekahi ho

10 Okakopa 1906

MOKUNA IV.

Ka Oihana Kilo Hoku Hawaii,

O ka hoomaopopo a ka poe
i ke kilo hoku no keia mani
na mamuli o keia hoku, he
mahina ino loa keia. O ka
mahina nae keia e ku ai ka
nehu. A no ke ku ana o ka
nehu ma keia mabina ame
ka hili o ka ua ame ka ma-
kani i kapaia ai keia mahina
o Hilinehu.

3 O Maiuu ka hoku ali'i e
kolu e puka ana i ka po o Hi-
lo, hora 6 o ka la'mua o Hili-
nama. E hele ana o Maiuu
iloko o na po he kanakolu o
Hilinama. E puka ana oia ma-
ka hikina bapa aku o ka po;
a e kapoo ana i ka hora 6 o
ke kakahiaka nui, a pela a
pau na la he 30 o Hilinama.

Ua olelo ka poe kilo hoku
no nei hoku ali'i, oia o Maiuu
he au-hulihia e hiki mai
ana; a ua kokoke mai he
kaua nei.

A i ka hoea ana o keia
hoku i ka pc o Hilo, e ho-
maka ai ka mahina o ka ma-
lama o Kaaulua, o ka wa ia e
nalo wale ai keia hoku.

4 O Kaonohialii, ka hoku
ali'i e puka ana i ke ahishi,
hora 8 o ka po. Oia hoi ka po
o Muku, ka po hope nohoi o
ka malama o Hilinama. I ka
puka ana maio keia hoku
ali'i e hoopunia ana ia e na
opua hakeakea o na ahiahi
poeleele.

Aole e kokoke aku ana
kekahi hoku e ae ma kona
alanui hele. E ku mamao
loa ana keia hoku mai na
hoku e ae apau; a oia wale
no ke nee ae ana ma kana
huakai hele. E hele ana keia
hoku ma ka akau hikina a

kapoo ma ke komohana a
pau o Muku.

I keia po e nalo wale ai oia,
o ka ike ana o na poe ka
huna kilo hoku he wahi ao
onohi keokeo ke ukali ana
aa, o a ke kumu o kona
ka'aa ana ma ka inoa Ka
onohialii.

Ua olelo na poe kilo hoku,
o na'ili wale no kai kuleana i
nei hoku ia Kaonohialii. Ina
e loaa kekahi ali'i i ka nawali-
wali, oiai e kau ana keia
hoku; alaila, aohe kahuna
nui e ola ai ka ma'i oia ali'i.
E nalo wale ana keia hoku i
ka po o Maiuu.

11 Okakopa 1906

Hoomakauauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI

MOKUNA IV.

5 Puka mai o Paumakua. He hoku alii no keia. Puka mai oia ma ka po o Hilo, ma ka malama o Welo. Hele keia hoku a pau na po be kanakolu o loko o ka malama o Welo. He-hoku nani maikai keia, he hoku malama hoku welowelo ke ano o kona nee ana ae ma ka poai lani, a oia paha ke kumu i kapaia ai keia malama o Welo.

6 O Paumaka kekabi hoku alii. Ma ke ahiahi o ka la e puka ai ka mahina o Hilo, ma ka malama o Welo. E puka ana keia hoku ma ka hora 4 o ia abiahi; a e bele ana ia a biki i ka pau ana o na po be kanakolu oia malama. Ua kabeaia ka inoa o keia hoku, mamuli o ka inoa o keia alii, oia o Paumaka.

7 Kealohilani, o keia kekabi hoku alii i komo ma keia papa. E puka ana keia hoku ma ka po o Maui i ka malama o Welo. He hoku keia no ka malama o ka Mahoe-mua. E nee ana keia hoku mai ka bikina a kapoo ma ke komohana i na la apau o ka Mahoe-mua. Ma ka po o Muku e nalowale ai keia hoku.

Ua oleloia, ina keia be wahi lua kalai e hoopuni ana mawaho o keia hoku, alaila, e hoike ana ia, he au-hulihina nui ke heia mai ana maluna o kaaina.

8 Ululoa, o ka helu ewalu keia o na hoku alii. E puka ana keia hoku ma ka hora 8 o ka po o Muku iloko o ka malama o ka Mahoe-mua. O ke alahele a Kealohilani i bele ai, oia no ke alahele o Ululoa e hele ai.

E hele pu ana ma keia hoku, kekahi hoku e ae nona ka inoa o Pauwatu; a o kona kanaka ia. E hele ana keia hoku a pau na po be kanakolu o ka Mahoe-hope. He hoku keia no ia malama. Ma ka po o Muku e nalowale ai oia.

9 O na ouli hoike o keia hoku i maa i ka hoomaopopo ia e na poe kilo hoku, oia ka wela ki-ki-ki, he wela ikiiki.

Kaaei; o kekaki hoku alii keia i komo ma keia papa hoku. Ua oleloia ma keia mahele kilo hoku, e puka ana no keia hoku ma na po apau o ka malama o Mahoe-hope oiai aia kona puka mua ana mai ma ka po hope o ka Mahoe-mua."

Aka, olelo kekahi poe, aole keia he hoku alii maoli aka, he hoku komohewa wale keia ma keia au o ka manawa.

E hoomanawanui e na makamaka puni heluhelu moolelo a pulelo hou aka.

E Hoomauia aku ana.

12 Okakopa 1906

Hoomakauauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI

MOKUNA IV.

9 Ma ka po mua hoi o ka malama o Nana, puka mai kekahi hoku ma ka inoa o Manawahine. O ka wa nae e puka ai keia hoku i kelaa me keia po o Nana oia no ka hora 11. E nalowale ana keia hoku i ka po o Muku o ka malama o Nana.

10 A nalowale o Manawahine, alaila, puka mai o Panahilani, ma ka hora 7 o ka po o Muku ma ka malama o Hina-a-Kaiakiki, kapaia i kekahi wa o Hina-a-Kaiakiki. He hoku alii no keia.

O ka hoku keia nana i hoike mai mua i ko Hawaii nei poe kilo hoku no ka hiki ana mai o Paao, ke kahuna alii mai Kahiki mai. E nalowale ana keia hoku i ka po o Hilo, hora 10 o ka malama Hinaakaia apoko, oia nohoi o Hinaakaianui.

11 I ka nalowale ana'ku o Panahilani, puka malia o Kealohi ma ka po o Hoaka o ka malama o Kasona. E puka mau ana keia hoku a hoea i ka hora elua o ka wanaao o ka po o Hilo, o ka malama o Welehu, nalowale keia hoku.

12 Nalcwale aku la o Kealohi, puka mai la o Pamele ma ka po o Hoaka ma ka malama o Welehu. O keano maoli o keia hoku, he hoku pili loa keia ia Ruta Keelikolani. Ua ikeia keia hoku ma ke ahiahi o na lae kaa ma'i ana o Ruta Keelikolani, a ma ka la i make ai ua aliwwahine la, i nalowale ai ua hoku nei a hiki i keia wa.

13 Pakonane, puka ana keia hoku alii ma ka po o Hilo o ka malama o Hinaiiaeleele. E hele ana no ia a pau pono ia malama.

14 Luahoomoe, ka helu 15 o na hoku alii e hele ana ma na po apau o Hinaiiaeleele.

O keia ae la na boakaka e pili ana i na hoku alii he 15 i hoomaopopoia ma ka moolelo kabiko o Kanalu. Ma ka hoomaopopo ana a ka mea kakau, he hoku loa kahi waiwai.

Aole i hoike pau pono ka mea nana i kakau i kela moolelo o Kanalu i na mabehi waiwai nui i pili i kela a me keia o na hoku i hoikeia ae la, e laa me na hiohiona o kela a me keia hoku, na ouli hoike a pelaaku. Ma kekahi mau hoku i hoikeia ae nei, ua ikeia keia mau mahele; aka, ma ka hapa nui loa o na hoku aole.

E Hoomauia aku ana.

15 Okakopa 1906

Hoomakauaua e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNE.

MOKUNA IV.

He hoku e ae no kekahi i lilo i hoku ano nui i oia
ma keia hoonohonoho, oia hoi, o Polowehilani (oia
hoi o Poloahilani i kekahi poe.) He hoku makape
keia; he hoku kahuna hoi. O ka hoku alii e ukahi
ai nei hoku o Polowehilani, oia o Hinalalii. E puka
ana no keia mau hoku i na po o Hilinehu.

O ka pau keia o na mea i loaa i ka mea kakau
e pili ana i na hoku, mamuli o ka buke kilo hoku e
loko o ka moolelo o Kanalu, i loaa ihilihi mai i ka
mea kakau.

A ma keia wahine, e nana ai kakon he mahele
hou; a oia ka mahele e pili ana i ka mahelehele ana
i na wa.

MOKUNA V.

NO KA MAHELE O NA WA.

Aole paba olelo kupono e ae e hookomo iho
ka mea kakau ma keia wahine, ma ka hoomaka mua ana
o keia mahele, oia wale no na olelo mailoko mai o ka
"Mooleo Hawaii" (o 1858) e hoomaka ana penei:

"Mai ka mahawa ia Papa mai, ka mahele ana o
na Wa, a me na Malama a me na Po. Penei i mahele
ia ai; Elua Wa o ka makahiki hooaki; o ke Kau a
me ka Hooilo.

I ka wa i kupono ai ka La; a nee aku la ma ke ka
kulu-hema, a loihi ka po, a make na laau, ua hiki
mai ka HOOILO. O ka wa i kupono ai ka La, a nee
aku ma ke kukulu akau, a loihi ke ao (pokopoko ka
po. MEA KAKAU,) a ulu ae na laau ai; a hiki mai ka
mahana, oia nohoi ke KAU.

"Maloko o KAU, eono malama, a maloko o Hooilo;
eono malama. Eia na malama o ke Kau; Ikiiki; o
Kaaona; o Hinaaeleele; o Kamahoe-mua; Kamahoe
hope, o Ikua. Eia hoi na malama o ka Hooilo; o Welehu;
o Makalii; o Kaelo; o Kaulua; o Nana; me Welehu.

A huipua na malama he umikumamalua; hoc
kahia ia makahiki. O Welehu ka malama e makahiki
ai, a i ke Ku (oia paha ka hoomaka ana o ka po o
Ku-kahi. MEA KAKAU), e helu ai ka makahiki hea.
Maloko o ka makahiki; eiwa kanaha po. Ma ka ma
hina ka helu ana o na po o ka malama.

(E HOOAUUA AKU ANA.)

16 Okakopa 1906

Hoomakauaua e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNE.

MOKUNA V.

NO KA MAHELE O NA WA.

"He 30 po o ka malama hooaki. He umikuma
mahiku po Huihui; a he umikumamakolu po kaa-
wale. Ua hoopilia ke ano o ua mau po la ma ke
ano o ka mahina.

Ekolu no ano o ka mahina, o ka hoonui ana ae o
ka poepoe ana; a o ka emi ana. Ma keia mau ana
ekolu ke kapa ana o na inoa o na po; a pela me ka
emi ana aku, elike me ka hoonui ana ae o ka mahina.

O Hilo ka po mua. No ka puahilo ana o ka mahina,
A akaka ae ka mahira o Hoaka ia, a panee aku o Kukahi,
pela no o Kulua, ame Kukolu, ame Kupau, a o Olekukahi,
Olekulua, Olekukolu ame Olepau.

A nalo ae ka oioi o ka mahina; o Huna ia, a hoomaka'e
ka poepoe ana, o Mohalu ia, a mahuahua ae ka poepoe ana,
o Hua ia, a maopopo loa ka poepoe ana o Akua ia. A i ka
ili ana o ua mabina'la, o Hoku ia, a o ka Iua o ka po i ili ai,
o Lahealani ia; a hiki mai ka mahina mahope o ka pouli
ana, o Kulu ia, a o ka lula o ka pouli ana, o Laaukukahi ia,
oia ka po i hoomaka ai ka emi ana aku.

"A panee aku o Laaukulua; Laapau; Olekukahi,
Oleku'lu; Olepau; Kaloakukahi; Kaloakulua; Kaloa-
pau. A i ka uuku ana o ka mahina, o Kane ia; a emi
hou iho, o Lono ia; a uuku loa, o Mauli ia. A i ka po
i nalowale ai ka mahina, o Muku ia; alaila, pau ae la
ka malama, he 30 po.

"A maloko o keia mau po kanakolu i unuhia ma
ai na po kapu. Eha no po kapu ma ka malama hoo-
aki. Eia na inoa o ua mau kapu la: o ke kapu Ku;
o ka lula, o ke kapu Hua; o ke kolu, o ke kapu Kaloa;
a o ka ha: o ke kapu Kane.

"Ma ke kapu Ku; po ekolu ke kapu ana. I ka po o
Hilo e kapu ai, a i ke ao o Ku-lua e noa ai. O ke
kapu Hua, poalua ke kapu ana. Ma ka po o Moha-
lu e kapu ai, a i ke ao o Akua e noa ai. O ke kapu
Kaloa, poalua ke kapu ana, i ka po o Olepau e kapu
ai, a i ke ao o Kaloa, Kulua e noa ai.

Pela no ke kapu ana ma na malama apau. O
keia na hoakaka o loko o ka Mooleo Hawaii i hoo-
ponoponoia ai e Rev. J. F. Pokuea no ke kulanui o
Lahaina luna.

E Hoomauua aku ana.

17 Okakopa 1906

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI

MOKUNA V.

NO KA MAHELE O NA WA.

NO KA MAKAHIKI.

He wa hocmaha ka makahiki. Ua kapu loa na hana apau ma ia wa. Pau na ali'i, na kanaka; na wahine ame na keikii i ka noho wale ana. Aole mahiai, aole lawaia; aole haipule; aole o lakou hana aka i wahi hana e ae. O ka hoomana wale no, oia kā hana.

Eha mau la ka hoomaha ana, alaila, hele lakou i ka mahiai, ame ka lawaia, aole nae ma na wahie ae, aka, ma ko lakou wahi ponci ka mahiai ana, ame ka lawaia ana paha.

Aole nae noa ka makahiki ke bala ae la ua maz la eha la, nokamea, eha malama iloko o ka oihana makahiki. Eia keia mau malama Ikuwa, ka malama hope loa ia o ke kau; ma ia malama ka hoomana ka ana o ka makahiki. O Welehu; o Makalii; ame Kaelo; oia kekahī mau malama o Hooilo.

Na Lono ka makahiki i hookumu. He akua nu o Lono i ka manao o na kanaka kahiko.

No ka mea e pili ana i ka Moolelo o Lono (oia hoi o Lonoikamakahiki) ame kana wahine o Kaikilani, hoikeia maloko o ka Moolelo Hawaii a Rev. Pokuea, ua waiho ka mea kakau no kekahī wa okoa aku.

A ma keia wahi, e hookomo ana oia i na mea ikeia maloko o ka Moolelo Hawaii i kakauia e David Malo ame kekahī poe e ae, no ka mea e pili ana i keia mau manawa.

O na malama o ke Kau, jaō o Ikihi; oia hoi o Mei, a o ia ka wa e napoo ai ka Huhsi hōku a Makalii ma ka wa e puka mai ai ka la. Kua-oma, oia o Iane. I ka wa kahiko, o ka malama keia e hoomakauai ai na kanaka i ka lakou mau upena i kapaia he ahi, no ka lawaia opelu ana. Hinaiaelee, oia o Iulai.

O keia ka mahina e pala ai ka ohiakuahiwi. Mahremi oia o Augate. O keia ka mahina e pala lea ai ka ohia mai o ao. Mahoe-hope, oia o Sepetemaba. O keia ka malama e pua mai ai ka pua ko. Ikuwa, oia o Okatoba. O keia ka eono o na malama o ke kau; a nolaila, o ka malama hōpū keia.

E Hoomanua aku ana.

18 Okakopa 1906

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI

MOKUNA V.

NO KA MAHELE O NA WA.

NO KA MAKAHIKI.

O na malama hoi o ka Hooilo, oia o Wele(e) hu, oia o Novemaba. O ka wa ke'a pua keia o na kanaka i ka wa kahiko. O Makalii, oia o Dekemaba. O ka wa keia e make ai na laau hibi, a pa mai hoi ka makani Kona.

Kaelo, oia o Ianuari; o ka manawa keia e eu mai mai ai ke enuho a me ke pokē, a omaka mai na lau o luna o ka honua. Kaulua, o a o Feberuari; o keia ka wa e kau hea ai ka anae.

Nana, oia o Maraki; o keia ka mahina e ai ia ai ka malolo. Welo, oia o Aperila; o keia ka manawa hope o ka Hocilo.

E hoomaopopoia, he like ole no na helu ana o na Malama ma Hawaii, Maui, Molokai, Oahu a me Kauai. Penei e maopopo ai:

	HAWAII	MAUI	MOLOKAI	OAHU	KAUAI	HAOLE
1	Kaelo	Ikuwa	Ikuwa	Hilina	Ikuwa	Ianuari
2	Kaulua	Makalii	Hiniaelee	Ikihi	Welehu	Feberuari
3	Nana	Hiniaelee	Wele	Kaaona	Kaelo	Maraki
4	Welo	Kaelo	Makalii	Makalii	Kaulua	Aperila
5	Ikihi	Ka'ula	Kaelo	Hiniaelee	Kaaona	Mei
6	Kaaona	Kaaona	Kaulua	Mah-e-mua	Nana	June
7	Hiniaelee	Ikihi	Nana	Mahoe-hope	Mahoe-hope	Tulai
8	Mahoe-mua	Nana	Ikihi	Welehu	Mahoe-hope	Augate
9	Mahoe-hope	Hilina	Kaaona	Hiinehu	Welehu	Sepatemaba
10	Ikuwa	Hilina	Hiinehu	Ka'ula	Makalii	Okatoba
11	Welehu	Hiinehu	Hilina	Kaelo	Hiinaua	Novemaba
12	Makalii	Welehu	Hiinehu	Hilina	Hilina	Dekemaba

E Hoomanua aku ana.

PALĀ MANAWA

— NO KA —

Helu Malama o Hawaii Nei.

19 Okakopa 1906

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI

MOKUNA V.

NO KA MAHELE O NA WA.

Aka ma kekahi mau helu mahina e ae i loaa ka mea kakau a ko Oahu, Maui ame ko Katai poe be kulike ole no i ko na malama i hoikeia ae ia, a oia keia malalo iho:

OAHU	MAUI	KAUAI	HAOLE
1 Nana	Ikuwa	Hilioholo	Januari
2 Welo	Welehu	Hilionalu	Feberuarī
3 Ikiiki	Makalii	Hukipau	Maraki
4 Kaaona	Kaelo	Ikuwa	Aperila
5 Hinaiaeleele	Kaulua	Welehu	Mei
6 Mahoe-mua	Nana	Kaelo	June
7 Mahoe-hope	Welo	Ikiiki	Iulai
8 Ikuwa	Ikiiki	Hinaiaeleele	Augate
9 Welehu	Kaaona	Mahoe mua	Sepatemabē
10 Makalii	Hinaiaeleele	Mahoe-hope	Okatobē
11 Kaelo	Hilinahu	Hilinama	Novemabē
12 Ka'ulua	Hilinama	Hilinahu	Dekemabē

Aia hoi ma ka papa hoonohonoho malama a Prof. W. D. Alexander i hoikeia maloko o ka Buke Moore Hawaii, "A Brief History of the Hawaiian People," ua hoikeia na malama he 12, e nee ana mai Kaulua mai a hoea i Kaelo. Ua kulike keia hoonohonoho ana we ka Mr. Fornander i hoike ai ma kana Polunesia Race Vol. I, aaoao 125.

ALEXANDER	FORNANDER	HELU HAOLE
1 Ka'ulua	Ka'ulua	Jan.—Feb.
2 Nana	Nana	Feb.—Mar.
3 Welo	Welo	Mar.—Apr.
4 Ikiiki	Ikiiki	Apr.—Mei
5 Kaaona	Kaaona	Mei—Iunc
6 Hinaiaeleele	Hinaiaeleele	June—Julai
7 Hilinahu	Hilinahu	Iulai—Aug.
8 Hilinama	Hilinama	Aug.—Sept.
9 Ikuwa	Ikuwa	Sept.—Oct.
10 Welehu	Welehu	Oct.—Nov.
11 Makalii	Makalii	Nov.—Dek.
12 Kaelo	Kaelo	Dek.—Jan.

Ma ka hoonohonoho hoi a kekahi poe kahiko na malama o loko o ka makahiki; he mau malama kekahi i kapaia he mau "pili," a i ole, he mau "ukali" hoi.

E Hoomauia aku ana.

20 Okakopa 1906

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI

MOKUNA V.

NO KA MAHELE O NA WA.

Ma ka boakaka a keia poe no keia mau malama "pili" a "ukali" hoi, oia keia: Aia i ka manawa e komo ai elua kaulana mahina hou iloko o ka mahina hookahi, ua laweia ae kona pili i hoolawa e pau pono ai; oiai, mamoli o ka loaa ana he elua kaulana mahina i kekahi malama, e loaa ana he 13 malama oia ma kahiki.

He ewalu keia mau Malama Pili a Ukali hoi, i komo ole kekahi o na inoa malama i hoikeikeia manua ae nei; a he eha mau "malama pili" i habaiia e kekahi mau malama maoli. A be elua mau malama "pili" e ae iloko o ka poai heiu malama makahiki, a ke huiia na heluna "Malama Maoli" me na "Malama Pili a Ukali" hoi, ua piha he 22 malama; a he puni makahiki holookoa no ia.

Eia na inoa o keia mau malama i hoonohonohoia e keia poe:

1 Hiki-Kuelia—he malama pili a ukali keia. A o ka malama nae keia i paa ma ke mele, penei:

"O Hikikuelia ka malama
Hiki Makalii, kaelo ka hoku o Nana
Ia hiki pawa moku o ke Kai."

- 2 Kaelo—he malama maoli keia
- 3 Maliu—he malama pili a ukali keia.
- 4 Kaulua—he malama maoli keia.
- 5 Lana—he malama pili a ukali keia.
- 6 Nana—he malama maoli keia.
- 7 Welo—" " "
- 8 Ikiiki—" " "
- 9 Kaaona—" " "
- 10 Hinaiaeleele—" " "
- 11 Puonakau—he malama pili a ukali keia.
- 12 Lealea—" " "
- 13 Hikikaulonomeha—" " "
- 14 Mahoe-mua—he malama maoli keia.
- 15 Hokuula—he malama pili a ukali keia.
- 16 Mahoe-hope—he malama maoli keia.
- 17 Kaawela—ne malama pili a ukali keia.
- 18 Ikuwa—he malama maoli keia.

E Hoomauia aku ana.

22 Okakopa 1906

MOKUNA V.

NO KA MAHELE O NA WA.

I mea e hoomaopopo ai i keia, kaulana hoonohono malama i boikeia ae la, ke lawe mai nei makoa i keia hoike, a oia keia: E lawe kakou i na kaulana mahina o ka M. H. 1902, i kumu hoomoakaka no keia kumumanao.

O Kaelo ka malama mua oia makahiki, elike ana ia me lanuari (e hoomaka ana mai ka la 9 aku a-hoea i ka la 31) ame Feberuari (e hoomaka ana mai ka la 1 a pau i ka la 7).

E nee ana na kaulana mahina mai ka po mai o ka la 9 mai o lanuari a pau i ka po o ka la 7 o Feberuari; oia hoi, hoomaka ka po o "Hilo" ma ka po o ka la 9; a pau ma ka po o "Muku", oia hoi ka po o ka la 7 o Feberuari. O ka malama piha keia o Kaelo c na po he 30.

O ka lula mai o ka malama, oia o Kaulua, elike ana ia mai ka la 8 o Feberuari a ka la 8 o Maraki. O Hilo ka po mua e ku ana ma ka la 8 o Feberuari; a o Mauli ka po e ku ana ma ka la 8 o Maraki.

Ma keia hoonohonoho ana e koe ana ka po o Muku; a oiai ake mahina oia po, ua lilo hoi ka mahina ia Hilo, e kau ana ma ka po o ka la 9 o Maraki; nolaila, ma keia kaulana hoonohonoho ua nele iho la o Muku; a ohe helu ia.

A o keia lele ana o ka mahina mai Mauli mai a nele o Muku, kapaia ai ke kau ana o ka mahina c Hilo i ka la 9 o Maraki, he Hilo aihue.

Nana; oia ke kaulana mahina e nee ana mai ka po o ka la 9 o Maraki; o Hilo ia po; a pau i ka po o ka la 7 o Aperila, oia o Muku. I keia kaulana mahina kupono ka ma-ama ana o ka mahina o loko o ia kaulana mahina ma ka po o Muku, nolaila, helu ia no ia po.

Wela; oia ka malama e hoomaka ana mai ka la 8 o Aperila, oia ka po o Hilo, a pau i ka la 6 o Mei, i ka po o Mauli. No ka nele ana o Muku i ka mahina ole, mamuli o ka lilo ana ia Hilo; haule ko Muku.

E Hoomanawanui iho a pulelo hou aku.

23 Okakopa 1906

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NAPI AUPUNI.

MOKUNA V.

NO KA MAHELE O NA WA.

Penei iho i ke kai like hele ana o na kaulana mahina a hoea i ka malama o ka Mahoe-Hope, oia ke malama o Sepetemaba; a i ka pau ana o ia malama, oia ka wa i komo mai i ka malama ukali a pili no, zona ka inoa o Kaawela.

Nolaila, o na malama o Kaelo, Kaulua, Nana, Welo, Ikiiki, Kaaona, Hinaiaelole. Maboe mua me Mahoe-hope, he poe nalamā maoli lakou, a o Kaawela, ka malama ukali a pili hoi e ku ana i keia puni makahiki eba (M H 1902).

Oiai o Kaawela ka malama (pili a ukali) mahope iho o ka Mahoe nra, a he malama hiki mua hoi ia no Hinakalanai, oia hoi o Ikuwa-i-ka peha-ko eleele e like me ia mai ka la 31 mai o Oketoba a pau i ka la 28 o Nevemaba, oia ka po o Mauli.

O ka mahina hoi o Muku, lilo ia Hilo, a hoomaka ka malama o WELEHU LAXI, e like ana ia mai ka la 29 mai o Novemaba a pau i ka po o ka la 28 o Dekemaba oia ka po o Muku.

Makalii, oia ka malama hope o ka makabiki 1902 ma ka helu kaulana mahina mamuli o ke kaulana helu malama maoli a me ka malama pili.

O keia malama ukali a pili hoi, oia paha ka mea i olelo ia e ka haole, he intercalary month; a o ka mahina maoli hoi, he entire month, oia no ka mahina (month) o 30 la-

Ma ka hoomaopopo ana i keia kaulana hoonohono kaulana mahina, o ka malama o Kaelo, ka helu malama pau mua o ka makabiki; a o ka Makalii, ka helu malama hope loa o ka makabiki. A a mawaena o ke ku malama maoli e komo ai ka malama pili a ukali hoi.

E lawe kakou i ka makabiki 1905 i hala aka la, a hoonohonoho iho i na kaulana malama o Hilo iloko o ia makabiki, e loaa ana he 13 Hilo. Hookahi Hilo iloko o na malama a pau, mai lanuari aka a hoea i Dekemaka, koe ka malama o lulai; he 2 ona Hilo. I Hilo ma ka po o ka la 2; a hookahi Hilo ma ka po o ka la 31.

E Hoomanawanui iho a pulelo hou aku.

24 Okakopa 1906

Hoomakaukaia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI

MOKUNA V.

NO KA MAHELE O NA WA.

Nolaila, o ka malama nona ka Hilo ma ka po o ka la 2 o Iulai, ma keia hoonohonoho'ana, oia 'ka malama o Kaaona; a kau hou o Hilo ma ka po o ka la 31 o Iulai, oia hoi ka lu'a o na Hilo iloko oia malama, ku ka malama o Puuanakau.

E hoomeopopoia nae, o Puuanakau i ho'keia ae la, he malama pili a ukali ia mabope iho o ka malama o Kaaona, ka malama maoli; a he hiki mua hoi o Puuanakau no Lealea, ka helu elua o na malama pili a ukali ekolu, e ke ana mawaena o Kaaora ame ka Mahoe-mua, elike me ia i hoikeia ma ka Na'i Aupuni, Buke II, Helu 119.

Ma ka manao ana o ka mea kakau, he mea pono ke laweia o Puuanakau i malama ukali no Kaaona ma keia wahi; a ua lilo no hoi ia i malama pili mua no ka malama o ka Mahoe mua; ina nae e puka ana ka hoku Puuanakau ma ia malama.

Ina o Lealea ka hoku e puka ena ma ia malama, alaila, e kapaia ana ia malama pili a ukali o Lealea; a ina hoi o Hikikaulonomeha ka noku e puka ana ma ia malama, alaila, e kapaia ana ia malama pili a ukali mamuli o Hikikaulonomeha.

Maanei, e hoike hou aku ka mea kakau i keia hoonohonoho kaulana mahina ma ka hoohalike ana me ka belu malama Roma.

	<i>Na Malama Maoli</i>	<i>Na Malama Pili</i>	<i>Helu Roma</i>
1	Kaelo	Malio	Jan—Feb.
2	Kaulua	Lana	Feb.—Mar.
3	Nana		Mar.—Apr.
4	Welo		Apr.—Mei
5	Ikiiki		Mei—Iune
6	Kaaona		Iune—Iulai
7	Hinsiaeleele	Hikikaulono Punakau Lealea Hikikaulonomeha	Iulai—Augate
8	Mahoe-mua		Aug.—Sept.
9	Mahoe-hope	Hokuula Kaawela	Sept.—Oct.
10	Ikuwa	Kapawa	Oct.—Nov.
		Pukonea Poleahilani	
11	Welehu	U'ili Helemele	Nov.—Dec.
12	Makalii		Dec.—Tau. Hikikanelia.

E Hoomania aku ana.

25 Okakopa 1906

Hoomakaukaia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA V.

NO KA MAHELE O NA WA.

I mea o hiki ai i ko'makou poe heluhelu ke hoomeopopo i keia kaulana hoonohonoho mahina a malama hoi, eia ke heopuka pau pono iaaku nei ma keia na inoa o na malama ame ko lakon hoo-kailike ana e liae me ia malalo iho:

	<i>Na Malama Maoli</i>	<i>Na Malama Pili</i>	<i>Helu Roma</i>
1	Kaelo	Malio	Jan—Feb.
2	Kaulua	Lana	Feb.—Mar.
3	Nana		Mar.—Apr.
4	Welo		Apr.—Mei
5	Ikiiki		Mei—Iune
6	Kaaona		Iune—Iulai
7	Hinsiaeleele	Hikikaulono Punakau Lealea Hikikaulonomeha	Iulai—Augate
8	Mahoe-mua		Aug.—Sept.
9	Mahoe-hope	Hokuula Kaawela	Sept.—Oct.
10	Ikuwa	Kapawa	Oct.—Nov.
		Pukonea Poleahilani	
11	Welehu	U'ili Helemele	Nov.—Dec.
12	Makalii		Dec.—Tau. Hikikanelia.

Olelo Hoakaka—Ma keia mahele, aole no i pau pono ka ka mea kakau huli ana a hoonohonoho ana, oia he mea ano heu loa keia, a he poihihih nohoi. Aka, e olelo ae nae ka mea kakau, ina e bolo pono keia hoonohonoho kaulana mahina ma ka imi ana aku o keia wa, alaila, e lilo ana keia i mea e hoohelie pololei ia ai na kaulana mahina a kulike loa me ka helu a ka haole.

E hoomeopopeia nohoi, o ka ike o ke kanaka Hawaii oia mau la, o na kaulana mahina be mau manawa ia no ke kanu ai ana, lawaia ana ame na hana e ae e pono ai ka nohona o ke kane ame ka wahine ame ka ohana; he wa no ka holo moana ana he wa no ke kaua a pela aku.

Ae hoao ana ka mea kakau, e hoike aku i ke kahi o keia mau mahele ma keia mau mua aka.

E Hoomania aku ana.

27 Okakopa 1906

Hoomakaukuna e J. M. Poepoe no KA NA'I LAU FUMI

MOKUNA V.

NO KA MAHELE O NA WA.

O kela a me keia mahina, e like me ia i hoikeia
se la, he mau ano ko iakou ma ka helu a ka Hawaii;
e i ke no me ke ano o na mea e ikeia ana ma ka lewa
a ma ka honua paba iloko a ma ka wa i ku ai kekahī
maiaia. malama pālā pāla, ma kopa wa pono
iho; pāla i kapaia aku ai oa malama la ma ka inoa
kupeno i ke ano i hoea ae ia wa.

Malia paba acle keia he mea nei ma ka noonoo a
me ka hoomaopopo ana a kekahī poe; aka, o keia no
nae gekahī mea i kuluma a i māia i na Hawaii o ke
au kabiko, a he otea pono no e paa ia mau mea ma
keia moolelo; a na ka Hawaii c ke au hou e maiaia
a e baalele paba i keia mau hoakaka, e like me ka
mea ana i ike ai he pono.

Ma ka manaoio o ka poe kabiko, o na inoa ma
lama m oli i heaia ai a i kapaia ai hoi i na mahina i
hoikeia ae nei, e like me Kaele, Kaulua, Nana a pēla
aku; he mau luau i lakukan no kekahī mau mahele ka
naka i hoomaopopoia ko lakukan mau ano, mamuli o ke
ano i hoikeia e ke kulana a mau kulana i hoohanauia
mai e na poe la; Penei:

Kaelo—he inoa keia no kekuhi kanaka, a na i
nei me kana wahine, oia o Pulukaelo, hanau mai
kanaka kapulu.

Uaoleloia, o ka malama keia e hoeelo ai ka hu
bui hoku a Makalii i ka wa e napoo ai ma ke komo
hana.

Kaulua—he inoa kanake maoli no keia, a na i
nei me Lanihua, kana wahine, hanau kanaka heku
nui. O ka wa keia e ooloolo ai ka opu malolo a ka
Iawaia; pohā ka ula-wena, puka ka hohui. He ma
lama makani keia, he wa malōlo o ka moana.

Nana—O Nana ke kane, o Mālewa, ka wahine,
hanau kanaka aea, a he malama e ku ai a e momona
ai ka papa'i. Elike me ke aea a maau hele ana o ka
papa'i ma keia malama; pēla ke ano o ke kanaka i
hanauia ma keia malama.

Welo—o Welo ke kane, o Mikikolea ka wahine,
hanau kanaka makilo. O Kahueloku kekahī inoa e
keia malama.

(E HOOMAUIA AKU ANA.)

29 Okakopa 1906

MOKUNA V.

NO KA MAHELE O NA WA.

I keia ma'ama kupu ka ai, kupu na mea ulu,
kuhinewa ka pueo i ka huelo o ka hoi ame ke pi-a,
he buelo no ka iole, a popoi hewa ka pueo i ua huelo
hoi nei a pia hoi.

Ikiiki—o ikiki, ke kane; o Hoopupauaho ka
wahine, hanau kanaka hahu.

Hauona—o Kaele, a Kau, a Ia, a Kau, a
hine, hanau kanaka le'a i ke oli ame ka hula.

Hina-ia-elele—o Hinaiaeleele, ke kane, a o Ka
polei, ka wahine, hanau kanaka haanui. He malama
keia e aluka ai ka pala ana o ka ohia. E uhi paa ana
ka okai ao elele i ka lewa, a he elele va ia i ke
kahī wa, a he elele ūa ole nohoi, elele ka umaua
o ke kolea, a i'o nohoi a momona ke kolea i nei
malama.

Hilinehu—o Hilinehu, ke kane, a o Lanikua, ka
wahine, hanau kanaka koa. O ka malama keia e ku
ai ka nehu. Mamuli o ka lilo ana o keia i'a i mea
hoola maka-pehu, i'a no Hilo, i holo ai ma ke mele-a
kabiko keia huaoelo "Ka-ua-huki-hee-nehu-o-Hilo".

Hilina—o Hilina, ke kane, o Kupule ka wahine,
hanau kanaka a wahine pupule. No ka pupule o na
hana, e helikau wale ai no ka olelo ana, elike me ka
hili o ka makanī i nei malama, i kapaia ai keia ma
lama o Hilina.

Ikuwa—o Ikuwa, ke kane, o Paikaiaualewa, ka
wahine, hanau kanaka leo nui. He malama keia e
ku ai ka ino; o ka "Ikowaikepohakoelele" keia.
Kuku i ka hekilī; olapa ka uwila, ka ke kaikoo, ka
ka punakea.

Welehu—o Welehu, ke kane, o Huhune ka wa
hine, hanau kanaka kekeia. O ka malama keia e
lehu ai ka pua-o ke ko, a helelei, a e iko ai hoi ka
pua o ka ohia. He malama malie, a he malama o
aku o ka i'a.

Makalii—o Makalii, ke kane, o Hiipoi ka wahine,
hanau kanaka maikai. O Kaauhuhupaina kekahī
inoa o keia malama. O ka malama keia e hoomaka
ai ke kau.

E Hoomauia aku ana.

30 Okakopa 1906

Hoomakauaua e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNA.

MOKUNA V.

NO KA MAHELE O NA WA.

I keia malama hoomaka ka wela inoo kala, a
tamoli o ka pohapoha ana o ka ahuahu i ka wela a
ka la i kapala ai "Kaauhuhupaina.

He nui no a lehulebu loa na hoakaka ame na
wehewehe ana o keia mau malama i hoikeia ae la, a
he ku noho i ka naauao keia mau hoakaka'a na poe
kaniko.

Ma ka wa kabiko, ua maa loa na kanaka oia wa
i ka ike ana i ka ouli o na keiki i hanauia maloke
o kekahi o keia mau mahina i oleloia ae la, a pela a
puni ka makabiki.

Aole hoi oia mau mea wale no, aka, e ike ana
lakou i na mahina malie, ame na mahina ino. No-
laila, ua manao ka mea kakau, e hookomo i kekahi
o ia man hoakaka ana ma keia wahine, oiai no nae, he
nui loa na mahele hoakaka oia ano i ikeia mawaena
o na poe kahiko.

A me he mea la nae, ma ka manao ana o ka mea
kakau, ua lawe no keia mau mea ana e hoike aku
nei, no ka hooiaio ana i keia ike ano nui i pulamaia
e ko kakou mau kupuna.

Kaelo—O na kuli o Kauwulanuinamakaehaika-
lani, o ka hooelo ua iani pili. He malama ino keia,
he ua, hekili, kaikoo, ku ka puna-keai i uka o ka
aina, he makani, a, anu nohoi. He malama keia e
mahiai ole ai ke kanaka mahiai, a pela nohoi ke ka-
naka lawaia, aohe ona lawaia i keia malama, oiai ua
pulei-leho mai la ke kai, ua ino.

O ka hoomaopopo o na Hawaii kahiko no ke an-
o na keiki i hanauia i keia malama, no ka mea e
pili ana i na keikikane, he hookiekie, kuoncono ole
ka manao, a he hana ino hoi.

Aka, ina he kaikamahine ka mea e hanau ana i
keia malama, he wahine noonoo pono ole a hoomaopopo
ole i ke ano o ka noho ana, he manao bana nae,
ke loaa jaiia ka hoihoi, aka, he hoopaleha no nae,
jaiia no a kana mea e hoihoi ai, alaila, akeukeu oia.

No keia malama keiki kapulu, elike me ka me-
i ilo keia ae nei.

E Hoomauua aka ana.

31 Okakopa 1906

MOKUNA V.

NO KA MAHELE O NA WA.

Kaulca—O Kaulua ka La, kaulua ka va. He
malama keia e lobai ai ka nee ana o ka La i ka akau,
a pale noho i ka hookina o ka ua; polaila, i kapaia ai
o Kaulua.

O ke keikikane e hanau ana i keia malama, he
kanaka buna i kona manao. I kona wa nae e wai-
wai ai, he keu a ka hookiekie, aohe nana wale iho
i kona mau hoaloha ma na bana i kokoaia ai oia a
loaa ka pomaikai jaiia.

He k-na ka maalea nae, a he kanaka koa hoi. O
ke kaikamahine e hanau ana ma keia mahina, he
kaikamahine makaala i ka hana, he lokomaikai, he
malama i ka obana, he ikaika ka manao.

No keia malama keiki koa a wiwo ole, elike me
ia i hoike mua ia ae nei.

Nana—O boona-nana ka manu i ka lae kahakai
i keia malama. O na manu hoi o ka lae laau, ke hoo-
manana la i na hulu koou o ka Hooilo; oiai, ua puka-
mai ka mehana, oia hoi, ke Kau.

Ua kapaia nohoi keia malama, o ke aho pu'u a
ka lawaia. I keia malama e lana nui ai ka auwaa
lawaia i ke kai; oiai ua noho i ka maka-pehu ia o ka
booilo a komo i keia malama; pale ka Hooilo, loaa ka
malie.

O ke keikikane, e hanau ana i keia malama, he
keiki ohilahila wale; he keiki hohu ino nae; he ake e
hele ia wahine aku, ia wahine aku; he kanaka lokomaikai
nae; a oluolu hoi..

Ina hoi he kaikamahine, ka mea hanau i ke a ma-
hina, alaila, he kaikamahine oluolu ia; he lokomaikai,
he ake i ka hoomaemae jaiia iho; a he wahine mapac
hoopaakiki nae, ma kana mea e hoopaa ai i kona
manao.

Welo—O huli ke au i o welo; o welo kihel a ke
a'eloa; a o ke aho lea hoi a ka lawaia. "O ka malama
keia e kowelowelo ai ka huelo o ka hoi ame ke pi'a; a
kubihewa'ka pueo, he huelo iole, o ka lele no ia a
po'i.

E Hoomauua iho a pulolo hou aka.

1 Nowemapa 1906

MOKUNA V.

NO KA MAHELE O NA WA.

No keia mau huelo hoi ame ke pia, no ke kuki se iloko o ka lepo, i kapai a i he huelo Ku. O ke malama nohoi keia e hoeelo ai ka Huhui loka a Makalii e kapoo ai nia ke komohana. He malama ua keia i kekahi wa, a he malie nohoi i kekahi wa.

O ke keikikane e hanau ana i keia malama, he keiki nuba, hoohalahaia he imi i na baza eia, a he imi i ko hai rono. O ke kaikamanine e hanau ana i keia malama, he lokomaikai, he lo loi, he puni paia iho, aka, he makuahine haalele keiki nae.

Ikiki—O ikiki ka lani iluna, o ikiki fa wela a ka la eme ka make a ka ai. He malama wela ino keia, he wi, he malama kana nala o na Kona, ka ai hooia koke i ka wi, he malama malie.

O ke keikikane e hanau ana i keia malama, he wiwo ole, he ikaika ka manao, he ake hookaulana iaja iho, he hahu koke. Ina he kaikamahine ka mea hanau i keia mahina, alaila, he eeu kaili kane ana ia, he kaikamahine ano hoemau, a manao nui ole i ka hana.

Kaaona—O "kaaona ka pua i ka uwahi o ka Hooilo, o ulumahiehic, o muimbia." I ka wa kahiko o loko o ka hale kahi e kau ai ka pua a, ka poe keia pua, ke hiki ae i na malama hooilo; a o ka loaa manu i ka uwahi o ke kapuahi hoopumehana, ua hele ka pua a kaaona, leua; a o keia na malama e ikeia ai; o na malama malie.

A a keia malama nohoi, he malama malie no keia he mau wahi kulu paka-ua no ke losa ana i keia malama.

O ke keikikane e hanau ana i keia malama, he noho malie, he oluolu, he hooko hana; he pomaikai ma na hana; he lokomaikai, he puni nai i na lealea hula, oli. A, ina hoi he kaikamahine, ka mea hanau ia ma keia la, alaila, he kaikamahine hubu, leilo, hoopaakiki, he hoomanawandu ma kana mau hanau he puni i na olelo hookaau ame na lealea.

Hinaiacleele—O "na keiki maeu a Hinawaikeli i hanau ai; a okiole kc kua i ka anamo i ka hapuu. "He malama hoomamalu keia o ke ao, a haule ma na kulu pakaua; he malama mahiai a he malie."

(E HOOMAUIA AKU ANA.)

2 Nowemapa 1906

Hoomakauana e J. M. Poepoe no KA NAI AUPUNI.

MOKUNA V.

NO KA MAHELE O NA WA.

I keia malama e kilia ai na ai o kuahiwi; he malama boi e paa ai ka umaua o ke kolea i na hula eleele.

O ke keikikane e hanau ana i keia malama, he ake hoopaapaa, hakaka, he puuwai lokoino. A ina hoi he kaikamahine ka mea hanau i keia mahina, he hahu ino, he imihala, he paia ole na olelo, he molowa hoi.

Kamahoe-mua—O "na keiki mahoe a Lailai i hanau, o Kii ame Kane." I keia malama e hele pu ai na huuhui o Makalii me na kao (hoku); he malama kanu kalo a kanu i ka nala; he malie no hoi.

O ke keikikane e hanau ana i keia malama, he haahaa ka noho ana; he nunuha; he lokomaikai; he olalau a hilikau na hana. A ina hoi he kaikamahine, he lokomaikai he hoomaemae, he manao ikaika, oolea, paakiki, a ake auwana no hoi.

Ikuwa—O "ka pohakoelele keia; a ikuwa ke kai, ikuwa ka hekili, ikuwa na manu." He malama ino keia; he ua, makani, hekili no hoi. Eia i na malama o ka hooilo. I keia malama e owili ai ka pua e ke ko; he malama anu keia.

O ke keikikane e hanau ana i keia malama; he haahaa, he eleu, he kanaka nui o na enemi, he hahu a he kanaka leo nui. Ina he kaikamahine, he makae ole; he ano kuonoono ole nae ka manao; he hahu.

Welehu—O "ka malama keia o Welekulani o lehu nui ke poo i ka uwahi o ka Hooilo." Eia i na malama anu; nolaila, i ho a ia ai ke kapuahi hoopumehana iloko o na hale, a ma kae o ke kapuahi e olala ai a loa la mehana; a pela i lehu ai ke poo. He malama ino keia; he ua a me ka makani.

O ke keikikane e hanau ana i keia malama, he haahaa ka manao, he hilikau, he eleu i ka lawelawe hana, he hoopaakiki a he hahu. Ina he kaikamahine, he nanaina a he ano helehelena kane kona; he iini i na mea e poipo ai ka hoa joba; he haka olelo, he wahine nuku a hahu, he ake hakaka.

E Hoomauia aku ana.

9 Nowemapa 1906

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA V.

NO KA MAHELE O NA WA.

Makali—O ka malama keia i oleloia ai e kahiko, ka la wela o ka Makalii, o makalii na maka ino, a makalii ka lan nahele. He maijan a anu keia, he ino, he o, he makano, a pela aku.

O ka mea i oleloia ai, ka wela o ka makalii, he la awiliw li ko keia malama me ka wa. O ka maka lili o ka wa e hiolo ana, o ke kikiki noko noko o ka wela o ka la; holo a ka olelo ana, ka la wela o ka maka ii.

O ke keiki kane'e hanac ana i keia malama, he ake noi ma na mea kauana e puka ai kona inoa, he ake ma na hana kaulana, o ka pilikia nae, ne nolowa wale. He keiki huhu, a he keiki paa ole ka manao. Ina hoi he kaikamahine, alaila, he naau baaha, he hoomanawanui, he nobo malie, he pi, he hoomakate ka'u wale, a pela aku.

O keia ka hopena o na heakaka e pili ana i na malama Hawaii, me ke koe pa'aku noboi o kekahī mau hoakaka ano noi e ae a ka poe kan ho.

Maanei e ae mai ki m'a kakau, e hoike aku no kekahī wahi mea i baule na ka mea e pil ana i ka nalama o Welehu, a oia bei keia:

Ua olelo a, o ka malama keia i hanau ai ke Akua, nolaila, i kapaia ai, kino o ke Akua, lelu o ke Akua, mand o ke Akua, Nolaila, he malama kapu akua keia, a he malama akua noboi ma kekahī olelo ana.

He malama kapu akeia ano noi keia. Elua ano kapu e malamaia ai ma keia malama, he kapu maka biki kekahī, a he kapu akua kekahī. O na obana akua o Lono, i ka wa e hiki ai i na po o Lono, aila kou i ko waho ai, noa na mea ai epan. O na obana akua hoi o Kane, ke hiki akui i na po o Kane, aila kou i na mea ai o waho, noa ae na mea apan.

Maanei e hoomakai ka mea ukakai e kamailio no na mea e pili ana i na la a me na po e joko o ka mahina hookahi, oia hoi na po he 30, e nee ana mai ka po mai o Hilo, a pau i ka po o Maui.

E Hoamanawanui iho a palelo honi iku.

10 Nowemapa 1906

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA V.

NO KA MAHELE O NA WA.

He kanakolu paa ka nui o na la o joko o ka mahina hookahi ma ka helu a ko Hawaii nei poe, aole oi aku, aole emi mai, elike la me ka helu a ka baole, he 30 po ma kekahī mau mahina, he 31 po ma kekahī, a he 28 hoi ma kekahī mahina, aia a he maka hiki lele oi, alaila, loaa he 29 po.

E oki pu ia ana boi ka mahina a ka baole e ka helu mahina a ka Hawaii: a he kulana kulike loa keia helu mahina a ka Hawaii me ko ka heli mahina a na poe kahiko o Roma.

A e laweliweia nei hoi e ka poe kilokilo hoku (Astrologists) o Europa ame Amerika ame kekahī mau wahie ae o ka honua nei. O ka hapa hope o kekahī malama ame ka hapa mua o kekahī malama a ka baole, oia ka malama holookoa a ka Hawaii ma na kaolana mahina he 30.

Ma ka moolelo kabiko o Hawaii nei, va lilo keia mau po he 30 i mau kukui lamalama e hoomeikeike mai ana i na wa maikai no ka lawaia ana ame ka mahiai ana.

Ua lilo noboi keia mau la i mau wa e ikeia ai ke keiki maikai a maikai ole, imi loaa a imi loaa ole, koa a maka'u wale paha. A penei na mea i leaa i ka mea kakau no keia man ja;

I Hilo—O ka la mua a po mua keia o ka maijama. Ua kapaja keia po [a la hoi] mamuli o ka puahilo e ka mahina i puka ma keia po. He moowini loa kona ikeia ana i ka wa e kau mai ai ma ke komohana, oia no oe o ka maawe olona i hilo ia ka moaiki mai o kona ala ana ae.

A no ia kumu i kapaia ai ua puahilo ka mahina. I ka wa kalae maikai loa o ke kukulu komohana e ikeia aku si ka mahina o Hilo, a i kekahī wa ke paaku ia e na okai ao, aole no e ikeia ana. O keia iho la no ka mahina hou ma ka helu Hawaii. A kau o Hilo, wahi a kahiko, ku ka Hoaka. O Hilo ka po mua, a o Hoaka aku ka po elua.

E Hoamanawia iku ana.

12 Nowemapa 1906

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA V.

NO KA MAHELE O NA WA.

No na mea kanu.—He makalii ka hua o ka uala; pela ke kalo, ka maia, a peta eke, ke kanutia i keia la, nokamea, elike me ke ano o ua mahina la ka moonini, pela no ka lili o ka uala, ka hua o ka mai'a ame ke kalo, eia nae he kinikini a lehulehu na hua o ka pue a o ka ahui maia hoi.

He la maikai no keia no ke kanu ana i na mea kanu, a o kahi bewa iho la no ia o ka lili o ka hua. Hoihoi ole na maka o ka mahiai ke nana iho.

Ma ka oihana lawaja, he la i'a ole keia.

O ke kanaka boi e hanau ana i keia la, he kanaka maikai. Ina he keiki kane; he kanaka naau haahaa. A ina he kaikamahine ka mea e hanauia ana ma keia la, alaila, e hoao ana oia i kona manu la opiopio a ui ho me kekahia kanaka kuonoono a u-laklako o ka nobo ana.

Hoaka-Mameli o ka moakaka o ka ikeia ana'ku o ka mahina i koia po, i kapaia ai keia po o Hoaka. O ka ina keia o na po o ke kau ana o ka mahina.

He la maikai keia no ke kanu ana i na mea kanu Ulu maikai ka uala; ke kalo; ka maia; ke ko; a pela aku. A he nonui kupono nohoi ka hua o ka uala, a pela no me ke kalo.

He la maikai keia no ka lawaja ana. Aohe moe o ka po o ke kanaka lawaja i keia la. He la lawaja no keia o ke kai hohonu; e laa ka lawaja Abi, Kahala kela lawaja, keia lawaja.

He la kulia keia no ke noi a ke kanaka imua o ke alo alii a baku a na paba; ina nae i ke kakahiaka e noi ai. O ka wa pomaikai ke kahikiaka. Aohe loaa ke noi i ke awakea; o ai he au ku ia i ka lolo; a i ole, i ka wa paha i kapaia he "kahikole", oia ka mea i oleloia e kahiko, o "kahikole ka la."

O ke kanaka e hanau ana i keia la; ina he kane, alaila, he kanaka melama hana; ha mikiala i kela ame keia hana e haawija aku ana iaia.

He kanaka mahiai, a lawaja nohoi. He kanaka kahumu ai, a maiau ma na hana apau e pono ai ka noho ana o ke kane ame ka wahine ame ka ohana.

E HOOMAUIA AKU ANA.

13 Nowemapa 1906

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA V.

NO KA MAHELE O NA WA.

A o keano no ia o ka wahine e hanauia ana ma keia la. Kukabi—A mahuahua ae ka pii ana o ka mahina ma kona moakaka ana ae, ua kapaia o Kukahi. Ua manao kekahia poe o ka wa keia e boomaka ai ke kapu o Ku, oia hoi o "Ku ka-pao" ma ke mele a kahiko.

Aole nae pela ka oiaio. Ua hoomaka mai ke kapu "Ko" ma ka po o Hilo, a ma ke ao o Kulua e noa ai ia kapu. Notaila, na Komo o Hilo; o Hoaka ame Kukahi iloko o ke kapu "Ku."

Ua like wale no keia mau la mai Kukahi a hiki i Kokolu; a ua like no ka pomaikai e loaa ana i ke kanaka elike me ka loaa ana i Hoaka.

Olelo hoi kekahia poe o kekahia kumu i kapia ai keia mau po, he may po Ku; mamuli ia o ke ku ana o ke kai opihapiha balanalana a hakukoi ma na kusao ame na pali kahaka; aohe noku koke o ia kai, oia hoi, aohe kai make koke.

Kupau—Ua mahuahua loa ae la ka mahina. I anei pau na Ku; huli ke au o ke kai ame ka aina i na "Ole" mua eha.

He la maikai no keia, o Kupau, ma na mea kanu ame na mea e ae: a ko'e wale no ma ka hanau keiki ana. He la ino keia no ke keiki e hanauia ana ma keia la. Aohe loaa a ia kanaka; he aihamu i ka ha'i. Aole nohoi e kau ke oho hina maluna o kona poo, bala oia ma kela aoao.

No na Ole eha—Mai ia Olekukahi a hoea i Olekukolu a Olepau. O na ole mua keia o ke kaulana mahina.

A hoea mai ka ole mua, hooki loa na kanaka i ka lawelawe ana i na hana imi pomaikai, e laa ke kau uala, ke kanu kalo, ka lawaja, a me kela a me keia hana like ole. No ka hoomaopopo ana o ka poe kahiko he mau la nele keia, mauka a makai no hoi; oka oi aku nae, o ka oihana lawaja, kapa lakou he ole ka loaa ke hele i ka lawaja.

O ke kane a wahine e hanau ana iloko o na ole ekolu, he kane a wahine waiwai ole ia, aohe pomaikai loaa ia ano kanaka.. Aka, o ke kane a wahine e hanau ana i ka wanaao o Olekupau, he kane a he wahine loaa ia.

E HOOMAUIA AKU ANA,

NO KA MAHELE O NA WA.

Huna—Mamuli o ka nalo wale ana o na kihio ka mahina ma keia po i kapaia ai o Huna; oia hoi, ua hunaia na kihio ka mahina. Oka 11 keia o na po i puka ai ka mahina.

He la maikai ole keia, wahi a kekahi poe, no ke kanu ana i na mea kanu. Ua like no keia la me Hilo. Aka, olelo hoi kekahi poe, he la maikai no ke kanu ana i na mea kanu.

O ke kaneaka nae e hanau ana i keia la, he kanaka maikai. Ina he kane a he wahine paha, be nalo na mea ohumuhumu malu i keia poe; aohe o lakou waha a wale i na mea malu i hotkeia aku imua o lakou. A ua pili pono ka inoa o Huna i ua poe la.

Mohalu—Hoomaka ka mahina e pehu ae; a he mohala ke ano oia, wahi a ka Hawaii. He la maikai keia. Maikai ma na mea kanu; maikai ma ka lawaia; a maikai ma ka hanau keiki. Aohe auwaa paa iho i ka halau i keia la. He lonalona ka moana i ka auwaa lawaia.

O ke kanaka a wahine e hanauia ana i keia la; he kanaka a he wahine lokomaikai; aohe koe ka ai o ka umekē a peta ka ia o ka ipu kai; no ka pakela lokomaikai.

Ua oleloia, ma keia po e hoomaka ai ke kapu Hua a ma ka po o Akua e noa'i keia kapu. (Moolelo Hawaii, 1858 aoao 18.)

Hua—He la maikai keia no ka hanau; e laa ke kanu kalo; kanu uala; kanu o kela ame keia ano hua-ai e pono ai ka noho ana. He la maa mau no keia i ke kanu mea kanu ia e na Hawaii mai kahiko loa mai.

No ka oihana lawaia hoi, oia ano like no. He la maikai no ka lawaia ana. Ua ulu mai ka hua o ka loaa ma kela ame keia ano hanau.

O ke keikikane e hanau ana i keia la; he keiki maikai; aole nae he lehulehu o kana mau keiki ke loaa kana wahine. He hookahi a elua no paha ana mau keiki.

Aka, o ka wahine e hanau ana i keia la, he wahine hanau nui i ke keiki.

Akua—O keia ka po e poepoe loa ai ka mahina. A he po ano boanoano keia. Ua oleloia, o ka po keia e maau hele ai na eepa o ka po. He la maikai keia no ka poe mahiai.

E Hoomauia aku ana.

NO KA MAHELE O NA WA.

He la keia i maa i ke au kahiko i ka mohai i ka ai, ka i'a uia, ka aahoe, a pela aku, i ko lakou mau au-makua hoolulu ai, a hoolulu ia no hoi.

Wahi hoi a ka olelo, ua kapaia keia la mamuli o ia mau hana. A no ka hilo loa o na kanaka i ka mahi ai i keia po no ke konane o ka mahina, e lapua ana lakou e na eepa o ka po; a nolaila i kapaia ai nei po o Akua.

O ke kanaka e hanau ana i keia la, he kanaka ino. Ua maa ko Hawaii nei i ka olelo ana: "Akua no hoi ka mau hanau e kuu keiki."

Hoku—He elua Hoku, he Hoku ili a he Hoku palemo. Ina e kapoo e ka mahina ma ka puka ana i keia la, mamua o ka puka ana mai o ka la i ke kakahiaka, alaila, he Hoku palemo ia; aka, iha e kau ana no ka mahina o Hoku ma ke Komohana i ka puka ana mai o ka la ma ka Hikina; alaila, he Hoku ili ia. Nolaila, alua Hoku e helu ia ma ka helu a kekahi poe; aka, olelo kekahi poe: "a i ka ili ana o ua mahina la, o Hoku ia; a o ka luu o ka po i ili ai, o Mahealani ia." (Moolelo Hawaii 1858, Aoao 18.)

He la maikai keia no ke kanu mea kanu; ke kanu ka maia i keia la, he nunui ka ahui ke hua mai, he kakahi nae na e-ka; pela no me ke ku, eia nae he kakaikehi na ko o ke opu. He nunui ka uala, ke ka'o, aohe nae oha.

O ke kane a wahine paha e hanau ana i keia la, he naau haahaa, he ahonui, he aloha i kona mau hoa, hanau, he ulakolako no ka noho ana. Ina he alii hanau i keia la, he alii akahai, oluolu, lokomaikai, puawai baimama, a pela aku.

Mahealani—O ke kolu keia o na po i poepoe ai ka mahina. O keia kekahi la i paa i ka noonoo o ko Hawaii nei poe mahiai a lawaia, a pela aku; he la maikai a holopono no na hanau.

O ka uala, kalo, maia a me na huai no a pau e kanuia ana i keia la, he nunui wale no.

O ke keikikane a kaikamahine paha e hanau ana i keia la, he maikai. He hanau nui ke puka mai ana na laua; he oluolu, akahai a hashaa ka manao.

E Hoomauia aku ana.

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA V.

NO KA MAHELE O NA WA.

Kulu—O ka ha keja o na po i poepoe ai ka ma-hina; a no ke koliuliu nae o kona wa o ka puka ana mai, oia hoi, ua hele a aumoe loa, i kapai a i o Kultia po. Ua like no ka hiona o ka mahina e ikeia aku ana ma ka huina aouli me ko ka mabina o ka po e Akua; a he like no hoi ka mohai akua ana. He la mohai akua keia no na hua mua o ka luhio na kanaka.

Ma na mea kanua me ka lawaia ana, ua like wale no me na la mua ae nei ka maikai.

O na keiki e hanauia ana ma keia la, he poe keiki lolohi o ka noonoo, a he naaupo maoli no. He la no no hoi no ka lawelawe oihana ana.

Laau-ku-kahi—O ka hoomaka ana maikai o ka uku hou o ka mahina; a he like hoi kona hiona ke ikeia aku ma ka lewa lani me ko Hua. Ache maikai o na mea kanu i keia la. Ke kanu ke kanaka i ka uala, he aa nui, he puaali, he la au wale ibo no ko ke aa, aohē uala, pela me ke kalo; he kolu kalo iloko e ke one a'e, ke oihoiho kolopu wale iho no.

He la maikai ole no i ka lawaia ana; he inoino he au, nolaila, ahe holo o ka poe lawaia moana i keia la. O ka poe lawaia Aku nae, aia no a he pa ai, loaa kahi Aku, pa ai ole no hoi, hoi-nele no.

O ke kanaka e hanauia ana i keia la, he kanaka kua; he wiwo ole; he kanaka ikaika; he la au na iwi, pela me na lala o ke kino.

Laau-ku-lua—He like na hiona o ka mahina ke kau mai me ko Mohalu. Ua like no keia la me ko Laaukukahi, ma na mea kanua me ka lawaia, koe wale no ma ka hanau kanaka ana.

Ache kua o ke kanaka ke hanau i keia la; he kanaka hookaha i ko hai waiwai, he kanaka hoolau a makee i ko hai mau pono.

Laau-kopau—Ile la maikai keia i ke kanu i na mea kanu. O ka la keia e kuopau ia ai ka hua o na uala e ke kanaka kau uala; a o ka la hoi e kuopau ia ai ka io o ke kalo; a pela me ke kauaka kanu mai a kanu i kela a me keia ano huaai, e pono a e oluolu ai ka noho ana. He la maikai no ka lawaia ana, oiai ya kanahai mai ke au o ka moana.

O ke kanaka e hanau ana i keia la, he kanaka maikai; he kanaka hubu ole, he oluolu ke kamailio ana, a he hoolaulea i ka noho ana o ke kane a me ka wahine a me ka wahine.

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA V.

NO KA MAHELE O NA WA.

Olekukahi ame Olekulua—He mau la molowa ia keia e ka poe mahiai. Ua hoike mai ko laua mau inoa i ka nele i ka pomaikai ma ka mahiai; nele ma ka lawaia; a nele ma na hena e ae apau.

O ke kare kanaka maikai a wahine maikai paha e hanau ana ma keia la; na laua no ka loaa; nokamea, o ka nani ame ka ui o na oiwi ka kekahi poe e anoi nei; nolaila, loaa no kahi pono iki ia lakou, ma ia mauano. Aka, ma ke ano nui, he mau la ino no keia.

A ma ka olelo hoi a kekahi poe kabiko. O ke keiki e hanau ia ma Olekulua, he keiki ikaika a meikai ke ola; aka, he keiki pi nae.

O ke keiki i hapacia ma Olekulua, ina be kane a he wahine paha, he hana pono, a he aloha ia e kona mau hoa.

Ole-pau—O ka ole hope keia o na ole ekolu mahope iho o ka mahila piha. O keia ka po e ku ai ke kapu Kaloa, a i ole, ke Kapu Kanaloa hoi. I ka po o Olepau e kapu ai, a i ke ao o Kaloa-ku-lua e noa ai. Nolaila, elua no po i ku si ke kapu Kaloa, oia hoi, ka po o Olepau ame ka po o Kaloa-ku-kahi.

Ua like no keia la me na la mua i hoikeia ae nei. O ke keiki nae i hanauia i keia wa, ina he keikikane a kaikamabiae paha he hubu, ahe lohe ke kamailioia ake, he haalele i kona mau hoaloha, a pela noho me kona mau makua.

Kaloa-ku-kahi—O ka lua keia o na po e ku ai ke Kapu Kanaloa. He wa keia e hoomanao ai i ke akua ia Kanaloa. I ka puka ana o ka La ma ke kakahiaka o Kaloa-ku-kahi nei, ina nae e hoea ake ia wa i ka manawa makahiki puni o ka aina. (E hoike hou ia ake ana keia kapu ame na kapu e ae, ma kekahi mokuna hon mahope ae nei)

He wa loloa keia o ke ko, ka maia ame ka uala ke kanu. He mau po lawaia lamalamamaikai no keia.

O kanaka i hanauia i keia la, he kanaka aho loa ma ka hoomanawanui; ahe paupanaho koke, he keiki kua a maka'u ole; a e hana no oia i na hana e ka uala ai kona inoa.

Kaloa-ku-lua—I ka puka ana La a o nei la e pau ai ke ku ana o ke Kapu Kaloa, ma ka manawa e lawe laweia ai o ia kapu i ka wa o ka makahiki.

19 Nowemapa 1906

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NAI AUPUNI.

MOKUNA V.

NO KA MAHELE O NA WA.

Ma na mea kanu ame ka lawaia ana; ua like no me ko Kaloakukabi.

O ke keiki hanau ia ma keia la, he keiki noho'na hewa; nui na poino loaa iaia: a he make inoino ke loaa ana iaia.

Kaloapau—O ka pau ana keia o na Kaloa. Like no na mea e pili ana i ka mahiai ame ka lawaia me ko na Kaloa mus elua i hoikeia ae la. A ma ka hanau ana nae o ke keiki, ua ano like loa na ouli o ia keiki me ke keiki i hanauia i Kaloakukahi; he keiki ulako-lako, waiwai, kaulana a mahaloia.

Kane—Hoomaka ke Kapu Kane i keia po, a i keao o Mauli e noa ai. O keia ka mea i hoikeia ma ka Moolelo Hawaii (1858). E komo ana ma ka wa o'keia kapu, ke kapu o Lono. O ke keiki e hanauia i keia la, he keiki noho malie.

Lono—O ka lula keia o na po i komo iloko o ke kapu Kane. O ke keiki e hanauia ana i keia la, he keiki punahele i kona mau makua a me na kahu hanai; a hoea kona mau makahiki i ka eono kauna me elua keu, e lilo no auanei oia i kanaka kaulana a manao nui ia e na'lili a me na kanaka.

Mauli—No ke keiki hanau i keia la, he keiki loohia mau oia i ka popilikia; me ka hoomanawanui wale no e loaa ai kahi pomaikai jaia. No ka hoao ana (mare) he la maikai keia.

Muku—Nalowale loa kahi mahina, a nolaila i kapaia ai o Muku keia po. O ke keiki hanau i keia la, e lilo ana ia i kanaka kalaiwaa akamai, a ina he wahine, he wahine loea i ke kuku kapa a me na hana a pau i pili i ka noho'na pupupu hale o ke kane a me ka wahine.

O kekah i mea ano nui e pono e hoopaaia ma keia wabi, oia ka hoomaopopo ana o S. M. Kamakau, kekah i o na kakau moolelo Hawaii kaulana loa o Hawaii nei, no ka mea e pili ana i na la o KANE, LONO, MAULI, MUKU, HILO, HOAKA a me KU; oia hoi keia: ua manao ka poe kahiko, ua hoomaka ka pukolu akua i ka hana ana i ka lani a me ka honua, ma keia mau la ae la, e hele a hoea i Hoaka, piha na la eono; a i ka hiku o ka la, oia o Kukahi, hoomaha ka pukolu akua i ka lakou hana, a lilo iho la ia he kapu Ku, a he La Kapu hoi ia ma kekah i olelo ana.

NA LA O KA HEBEDOMA.

Ua hoomaonono a na ikeia hoi ma ka moolelo

kahiko o Hawaii nei, he mau inoa no ko na la e nee ana mai ka Poakahi mai a hoea i ka La Sabati a La o ka Haku, a ke au Karistiano e helu nei i keia wa. A ua oleloia he mau la keia i loaa mailoko mai o ka moolelo o Pele, wahi a kekah i poe. A eia iho ua mau la nei:

LA HEBEDOMA HAWAII

1. Anuenue Kaakapakahī
2. Healamuku
3. Kahapouli
4. Maumoe
5. Ahi-wela
6. Abu Awakea
7. Kaha-kino

LA HEBEDOMA KARISTIANO

Poakahi—Monday	
Poalua—Tuesday	
Poakolu—Wednesday	
Poaha—Thursday	
Poalima—Friday	
Poaonio—Saturday	
Sabati—Sunday	

E HOOMAUIA AKU ANA.

20 Nowemapa 1906

Hoomakuauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA VI.

NO KA MAKAHIKI.

Oia mea he MAKAHIKI, he wa ano nui loa ia i na kanaka o ka wa kahiko. He wa hoomaha ia no lakou. Hoomaha na'lii, na kanaka; na wahine a me na keiki ma ia wa. Aohe mahiai, aohe lawaia, aole haipale, aole o lakou hana aku i wahihana e ae. O ka hoomaha wale no, oia ka lakou hana.

Ua kapu loa na hana a pau ma ia wa. Aka, aole no nae i nelē loa lakou i kekahi hana ma ia manawa. O ka hana a ia poe ia wa oia ko lakou alana a mohai ana i na mea a lakou i mahiai ai.

E hoomaha pu ana me ke alii aimoku ma keia wa. Aole pa kona mau lima i kekahi wahihana.

He eha la e hoomaha ai, a pau keia mau la, ala illa, hele lakou i ka mahiai a me ka lawaia. Aole nae ma na wahi e aku, aka, ma ko lakou mau wahi pono iho no ka mahiai a me ka lawaia ana; oia aole i noa ka hoomaha makahiki ia wa, no ka mea, he eha malama i komo iloko o ka oihana makahiki; oia o Ikuwa, ka malama hope o ke Kau, a me Welehu, Makalii a me Kaelo, o keia kekahi o na malama o ka Hooilc.

He ewalu malama o loko o ka makahiki e malama ai na'lii a me na kanaka i na kapu a me na oihana hoomana maa mau. Ekolu malama iloko o ka Hooilo, oia hoi o Kaulua. Nana a me Welo; a he elima malama o loko o ke Kau, oia hoi o Ikiiki, Kaaona, Hiniaeleele, Hilinaehu [Hilenehu] a me Hilinama.

Iloko o keia mau malama ewalu i hoikeia ae la e hoomau ai na'lii a me na kanaka i ka lawelawe ana i na hana hoomana a malama kapu no hoi, aka, i ka hoea ana mai o na malama eha o ka makahiki, e like me ia i hoike ae la, oia ka wa o na'lii a me na kanaka e hoomaha ai.

I ko na'lii aimoku a me na'lii malalo iho malama ana i keia mau manawa hoomana, e nonoi ana lakou ma ka lakou mau pule a me ka hoomana ana e losa mai ona mau kaulana aina no lakou; e laa ke ku ana i ka moku, ka noho ai ahupuaa ana paha; a pela aku. E nonoi ana no hoi lakou i mau ko lakou alii ana, e ola a kau i ka puaaneane.

O na makainana hoi o kela a me keia alii, e pule mau ana lakou e hoonuiia mai na aina o ka lakou

mau hanai alii, e ola ua poe alii nei a lakou a palala u hala a kaikoko, a pela no hoi me ko lakou ola pono iho. Pele no hoi lakou e holopono a e hoopomaikai nui ia mai ka lakou mau hana e pono ai ko lakou noho ana.

Ma keia wahi e nana ai kakou no na mea e pili ana i na la kapu o loko o ka manawa makahiki, e like me kū mea i hoomaopopoia ai ma ka hapa hope o ka Mokuna i hala.

Ma na la e malamaia ai ke kapu Ku, oia hoi, na la 3, 4 me 5 o loko o ka malama o Ikuwa, e ku ana na lepa (oia hoi, na hae hoailona) malana o na heiau; a e hoike ana keia mau lepa i na'lii a me na makaai nana ua hoea mai ka wa hoomaha makahiki.

Ma ia wa hookija na hana hoomana maloko o na heiau alii, a o na'lii a me na makaainana i maa man ko lakou hele ana e hoomana iloko o keia mau heiau e hele ana lakou i na hana lealea o kela a me keia ano e malamaia ana ma ia mau la. Aka, he okoa nae ka hana a na kahuna, na kahu akua a me ke alii nui e lawelawe aku ai.

E HOOMAUIA AKU ANA.

21 Nowemapa 1906

Hoomakaukauna e J. M. Poepoe nō KA NA'I AUPUNE

MOKUNA. VI.

NO KA MAKAHIKI.

Iua la kapu Hua, oia na la o Hua ame Akva, o loko o ka malama o Ikuwa, oia ka wa e wahi ai ka niu a ke alii nui. O keia niu a ke alii, he pūui ia i hanaia me ka maian loa, a ua hoobinuhinu ia nohoi a maikai. Aia a pau keia hana i ka lawelawelia, oia kona wa e hele aku ai i na bana lealea ana i makemake ai.

Ma na wa hoi e hiki mai ai na kapu Ku o loko o ka ma lama o Welehu, aole i malamaia na hana boomana; aka, i ka hoea ana mai o ke kapu Hua o loko oia malama, oia ka wa e na makaainana ame na 'līi o na papa haahaa e wawahi puni nai. Ia wa i paniai ai na puka o na beiau, a pau ka malama ia ana o na hana boomana.

Ma na la mahope mai, boomakaukau ibo la na makaainana i na anbau e ohia mai ai, oia hoi, na aubau o loko o na mabelebele aina elike me na okana, na poko ame na kalana, oiai, oia na mabele aina i māheleheleia ai na moku (oia boi na mokupuni).

Na kela ame keia konohiki aina e ohi mua mai i keia mau aubau na ke alii. E hookupu aubau ana nohoi na konohiki i ko lakou mau'ali'i haku aina. A ua kapaia keia hookupu a na konohiki, he waiwai maloko, a i ole, he waiwai o loko o ka moku.

Ama ka la o Laaukukabi, ua ohia ka aubau a o ka hookupu maloko o kela ame keia apana. O na mea e hookupu ai, oia ke kapa, ke pa-n-pa-u, ka malo ame na mea e ae he nui.

Aole i hookupuia ka puua i keia wa, aka, o ka ilio ka mea i hookupuia. E laweia mai ana na ilio momona i banai kupalu maoli ia a kaba momona. Hoopihala na pa hoopaa ilio a piha i keia mau ano ilio pu-neluelu a piha momona nohoi,

Oiai, iloko o keia mau mahipa, aole ai o na 'līi i ka i'o puua hou, mamuli o ke paniai ana o na hana mohai o loko o na beiau. A o ka i'o puua a na 'līi e ai ai ia wa, oia ka i'o puua miko.

Ua pokeia hoi ka i'o puua ma na ka-ka loloa, a kapiis i ka paakai a miko maikai, ma na la e malamaia a e ku ia ana na pule iloko o na beiau.

A hoea mai ka la o Laaupau, ua pau pono mai la i ka ohia na aubau, a oia mau hookupu i ohia mai, ua boomceia aku la imua o na 'kua.

A ma kekahi la ae, oia ka la o Olekukahi, oia ka la a

ke alii e haawi ai i ka waiwai i hookupuia mai i kona poe alii ame kona poe koa a puni ka aina.

Penei ke ano nui e māheleheleia ai keia mau waiwai i hookupuia mai i ke alii, e na mākaainana, oia hoi, na aubau o ka puu mua, e baawilia ana ia no ke akua a mau akua paba o ke alii; a oia ka haawina e lilo ana no ka malama ana i na kahu akua; alaila, ka baawina akū o na kahuna o ke alii nui.

Pau ae la ko ke akna ame ko na kahuna māhele, alaila, haawi ko ka moiwhine māhele ame ko na punahele a ke alii a pela pu hoi me na aialo, oia hoi, ka poe e ai pu ana me ke alii ma ka papaaina hookabi. A kaawale ko keia poe, alaila, ko na alii i koe iho ame na mabele koa apau.

I ka mabele ana i na haawina waiwai no na'līi ame na koa; e baawilia ana ka mabele waiwai nui i na'līi, be nui a lehulehu ko lakou poe kanaka; a elike nohoi me ka emi iho o ka nui o na kanaka o kabi alii, pela no ka emi iho o kona baawina waiwai. Aole e loaa ana na waiwai o keia hookupu mua ana i na mākaainana.

E Hoomanawanui iho a pulelo hōu aku.

MOKUNA VI.

NO KA MAKAHIKI.

Iloko o keia mau la, e hoomakaukauia ai na mea ai no ka malama ana i ka Makahiki, oia o ua mau mea ai la, oia no ke ulolo, ka pelee, oia hoi, ka ulu pala i opeia iloko o ka lan maia a kaluaia iloko'o ka imu: ka poi no hoi, ka maia, ka i'a, ka awa a me kela a me keia ai.

Ma ke abiahi o ia la no, oia hoi o Olekukahi, e kai ana ka akua bulu; a ma ke abiahi hoi o Olekulua, moe kauo o ka huakai a na kii (oia na akua kii laau). A ma ke kakahi-aka o Olepan, bele na kavaka i ka hana a me ka hoomakaukau ana no ke akua Makahiki, oia o Lono, i kapaia no hoi o Lonomakua. O keia ke akua i kapaia he akua loa. I kapaia hoi keia akua ma ka inoa akua loa, ma o ke kaapuni hele ana o nei eku a puni ka mokupuni.

O ka pii ana e kua a e kalai i keia akua laau, oia hoi ke akua loa, e hele pu ana na kauaka me ke akua bulu; a o ka hana ana ame ka hoomakaukau ana i keia akua, na kapa ia be ku-i-ke-paa.

O keano o keia bnaolelo kuikepaa, oia ke ku ana o na kanaka a paa i kahi hookshi. O keia ku ana o na kanaka ma ia ano, he ku ana ia a paa. He ano like no keia me ka olelo ana, kulia i ka paa; kulia i ka nuu.

O keia akua lca, oia noboi ke akua Makahiki, he laau loibi ia o aneane elua auana ka loa; a o kona ana-puni, he 10 iniba he laau loihi pololei keia; a i okioki puna-puna a paukuku ia, mai kona kumu ae a bik'i i ka welau.

E hoopaaia iho ana ma kona welau luna he laau ke'a; a ma keia laau ke'a i hoopaaia aku ai kekahī manu lau pala (oia no paha ka pala-a? L. H.). A ma kela ame keia mana o ka laau ke'a i kauia aki ai be mau lei bulu manu i hanaia a paa.

Ua hoopaaia aku he kapa pa-upa-u keokeo nui huinaha. O kahi kae o keia kapa, ua hoopaaia ma ka laau ke'a, a kumwelu iho la ilalo, me he pe'a 'la o ka moku mawaena o kahj i a ame kabi i-a. A paa ka banaia ana o na akua kii nei, ia abiahi iho, halibali ae la na'lili a me na kanaka i na laau nei me kona mau hihimanu a pau, a hamoaku la jaia me ka aila manoi, oia hoi, ka aila niu.

Ua oleloia, o ke kumu i kapaaku ai na kanaka o ka wakabiko ia Kapena Kuke, o Lono, mamuli no ia o ka like loa o na pea o kona moku i ku mai ai i Hawaii nei, me ko ka lole pa-upa-u o keia akua kii o Lonomakua (Lono the father.)

O ke kokoolua e hele pu ai me ke akua loa oia ke akua paani. O keia ke akua nana'e hoomalu i na hana mokomoko, kulakulai, hakoko, uma, a pela wale aku.

He hana ano nui ka hana e pili ana i ke akua loa, oia hoi ke akua Makahiki.

O keia ku ana o ke akua Lono, he akua kai huakai a

puni ka moku i kela a me keia makahiki, oia anei ka mea i loaa ai kela inoa o Lono-i-ka-Makahiki?

Ma ke abiahi o ka la o Olepan, e pau pono loa ai ka banaia ana o ke akua loa. A ma ka wanaao o ka po o Olepan e ao ae ai, a o Kaloakukahi ia la, e hoa ia ana na puu abi a me na lamalama ma na lihi kahakai a pau, a puni ka mokupuni, a i keia wa'e hele ai na alii a, me na kanaka i ka auau kai a auau wai no hoi. A pau ka auau ana, hoi mai la na mea a pau a hoopumehana iho la ia lakou iho ma ke alo o na puu abi. Aole aeia kekahī mea e hele e mahiai sole hoi i ka lawaia. E mau ana keia kapu ana no eha la.

E HOOMAUUA AKU ANA.

MOKUNA VI.

NO KA MAKAHIKI.

la la no, oia o Kaloakukabi, ia wa e komo, aku ai ke akua makahiki e nee, na ma kana'oihana kaa po ai i ka mokupuni, iloko o kekahi apana.

I ka hoea ana akn a ua akua nei, ua ku mea na pua waiwai, oia hoi, na ahan a o na hookupu o loko o na kalana, okana, pokoname na abu-tuua.

O nei mau auhao, oia na hulu manu oo, iiwi a mamohoi; pela ka puas; ke tapa; na paiai a pelaaku. O na paiai hoi, i ai ja na ka poc e ka'i hele nei i ke akua makahiki.

He mea hou loa pahā keia i na hanaua Hawaii o keia wa, ike ole i nei maq hana a ko lakou mau kupuna i halaaku i ka po; a nolaila, he mea pono i ka mea kakau ma keia wahi ke lawe mai i na hoakaka ano nui mai loko mai o na moolelo kabiko o Hawaii nei, e pili ana i keia kaahale ana a Lono-i-ka-Makahiki, oia hoi, ke akua makahiki i hoike mua ia ae nei.

I ke kaahale ana a Lono (oia hoi, ke akua makahiki) i ka mokupuni, e hele mua ana ia ma ka lulu; i mea e kaa ai o uka o ka aina ma kona akau; a o kai hoi, ma kona hemā.

I ka hele ana o ua Lono nei ma ia ano a hoea i ka palena o ka apana; kalana a kaona paha, e mau ai no ke kaa ana o uka o ka aina ma Kona Akau; a o kai nohoi o ka aina ma Kona Hema; a, ina e hoomau loaaku ana ka hele ana o ua Lono nei imua alaila, e huli ana o uka o ka aina ma Kona Hema; a o kai o ka aina ma Kona Akau; o keia kabi e pelu hou ai oia (Lono) i hope. A ma ia hana ana, aole ia i hewa; oiai o ka hele mua ana ka hele kanawai.

E hoomanaoia, o na wahi apau o ka aina ma ka hemā o Lono i kona wa i hele muamai; ua pau ia mau wahi i ke kapu; a o ka mea a'e hewa ma ia mau wahi, e uku ana oia i hookahi puas hookahi anana ka loa.

Ina e loaa ka puas anana i ka mea i a'e hewa ma kabi i kapu ai ke akua loa, alaila, pakete kona ola.

Eia ke akua loa ke kaahale nei, a i ka wa e kokoke aku ai ia e boea aku i ka mokuna o ke abu-pua, aia hoi malaila kabi i ku ai be kuabu, ia wa e hele o akua ikekabi kanaka mai waena aku o ka puku'i Kanak e huli ena ia Lono-i-ka-Makahiki, no ua kuabu nei; a e paiai akua ana oia he elua

mau laay loloa, i kapaia he man alia.

A ku keia mau laau; ia wa e laila babaiku ai o Lono a kukuluia iho la mahope ponoi iho o ia mau laau nei. O ke kowa mawaena o ua mau laau i ke wahi kapu ia. A malaila nae na konobiki e hoahewa i ka akon mau mea hoo kui.

A oia nohoi kabi a na luna oahu i ke alii e hoike mai ai i na olelo hoahewa i ka poe i hui kai i ole mai. O na wabi e ae apau mawaho aku o i ka hui kai, ia hoi na alia, he mau wabi noa wale no ia.

Ma ka wa e pau ai ka hookupu iha, i ka lawe atua maio o tanaka i na waiwai o ka aina, i hui a lakou i iho makvinana ai; a lawa hoi ka aina i na luna obi auhau o ke alii.

E Hoamanawapui iho a pulelo hou aku.

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe' no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA VI.

NO KA MAKAHIKI.

Hele mai la ke kahuna i ka'i hele pu mai ai me Lono a hahau mai la i ka pule hoonoa i ke kapu o ka aina i hookupu mai la i kona auhau.

O ka inoa o ka pule a ke-kahuna e uhau ai i keia wa, he Hainaki. A penei ia pule:

PULE HAINAKI.

- 1 Ou kino, e Lono, i ka lani,
- 2 He ao loa; he ao pokō,
- 3 He ao ho opua i ka lani,
- 4 Mai Uliuli, mai Melemele,
- 5 Mai Polapola, mai Ha'eha'e
- 6 Mai Omaokuululu
- 7 Mai ka aina o Lono, i hanau mai ai
- 8 Oi hookui aku o Lono ka hoku e miha'i ka lani
- 9 Amoamo ke akua laau nui o Lono
- 10 Kuikui papa ka lua mai kahiki
- 11 He paina kukoa i ka hau miki no Lono.
- 12 E ku i ka malo a hiu.

I ka wa e hiki ai ka uhau ana a ke kahuna i ka lalapi 12, hooki iho la oia i kana pule ana; a ia wa i pualu aku ai na kanaka:

"Hiu!"

Alaila, pane hou mai ke kahuna:

"15 E Lono—e!"

Pane hou na kanaka:

"Ke akua laau."

Pane mai ke kahuna:

"A—ulu!"

Pualu na kanaka:

"A—ulu, e Lono."

I ka pac ana o keia nhau pule ana; ua noa ae la ia ahupuaa; alaila, nee houaku la o Lono no kahi ahupuaa houaku. Ma keia nee hou ana'ku a ua Lono nei; ua hoohulilia iho la kona alo ilalo; oiai ua hemo ae ke kapu.

A hoea hou ua Lono nei ma ka palena o kekahi ahupuaa hou, ia wa e hoala hou ia ae ai ia a ku iluna

a hanaiaaku la no na hana elike me ia i hanaia ai make ahu-puuaa muā ae nei.

Peia iho la no e hanaaku ai keia huakai a ke akua makahiki a pau na ahupuaa apau i ku malalo o ka auhau ia..

O ke ano nae o ke ka'i hele ana i ua Lonomakua nei, e hoohulilia ana ke alo o ua Lonomakua nei i hope; aole hoi imua.

Ina hoi o ke akua makahiki o na'lili ke hikiaku i kabi o na'lili e noho'na ua poe alii nei; na lakou e hoomakaukauna mea ai. O ka mea maopopo no nae, aole o ua akua kii laau nei ke ai ana i ka aii hoomakaukaunia; aka, o ke kanaka nana e auamo ana i ua kii la.

O na mea ai e hanaia ai ua kanaka nei, oia ke kulolo, ka havu, ka mai a ka niu a hoohainu noboi iaja i ka awa. He mau mea keia i hoomakaukauna muajia e ke alii, a e na'lili paha mamua o ka hoea ana'ku o ke akua makahiki.

E Hoamanawanui iho a pulelo hou aku.

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI.

MOKUNA VI.

NO KA MAKAHIKI.

Ua mo'a mua keia mau mea ai ono a ua makau-kau. A i ka wa e hoea aku ai ua akua nei a ku ma-ka puka o ka hale o ke alii, ia wa e haawi mai ai na kahuna o loko o ua hale nei i ke aloha, ma ke kahea ana mai: "E weli ia oe, e Lono, ea!"

A ia wa hoi e pualu like aku ai na kanaka e kai-hele ana me ua o Lono:

"Naue ana! Naue ana!"

Alaila, kahea mai la na kahuna o loko o ka hale: "E weli ia oe, e Lono!"

A pane aku la no hoi na kanaka kahu o Lono mawaho aku nei:

"Naue ana! Naue ana!"

A ia wa e hooho mai ai na kahuna mai loko mai o ka hale:

"Hele mai a komo! Hele mai a komo!"

Ia wa e komo aku ai na kanaka nana e hapai a e kaikai ana ia Lono, me Lono puno hoi iloko o ka hale. Alaila, hahau mai la ke kahuna i ka pule. A pau ka pule a ke kahuna, ia wa hanai maila ke alii i ke kahu nana e kaikai ana o Lono. A pau ka hanai ana i ke kahu; hoihoia aku la o Lono iwaho o ka hale.

A ku o Lono iwaho; o ka manawa ia e lawe mai ai na alii wahine o loko o ka hale i malo.

A paa o Lonomakua i ka humeia i ka malo a na alii wahine i lawe mai ai, e hoolei aku ana ke alii kane i ka niho palaoa malana o Lono. I ke ahiahi ana iho o ia la, malamaia na lealea mokomoko, kula kulai, ka lua a pela wale aktu, e na kanaka.

I kekahila ae, oia ka la o Kaloakulua, e malama ia ana e na kanaka na lealea heeholua, ka maika, ke kukini, ka pahee ka no'a, oia hoi, ka puhenehune, ka hula a me na mea ano like. E hoomauia ana no keia ano lealea i kekahila ae, oia hoi o Kaloapau. A ma ke kakahiaka nui o ka la o Kane, hoea mai ke akua-poko; a hoomau aku la no ke kai ana o ka hua kai a Lono me kahi akua paani.

A ma keia la o Kane ke ac luau la na makaainana-

na no ke akua kapu o Kane; a ma ka la hoi o Lono, ao luau nohoi ko Lono mau kahu. I ka po nae keia mau hana e hanaia ai.

Pela no ma ka po mai o Maui; ao luau no na ka-hu o Kanaloa. O keia ka na makaainana mawaewae ana no ka hoonoa ana i na kapu i paa maluna o lakou ame ko lakou mau kihapai, na moo aina kanu ai; a pela aku. He okoa nohoi ka na 'ili mau hana e lawe-lawe ai i keia mau la.

Ma ka la o Kane, ka wa e huli hoi mai ai ke akua pokon, e kiiia ana ka pala-a o ke kuahiwi; a ia po iho, e ho-a ia ana ka puu ahi o ke akua nona ka inoa o Paea.

Ina e malie keia po, aohe ua ia e ka ua; alaila, he hoailona ia no ka pomaikai o ka aina. Nolaila, i ke kakahiaka ae o ka la o Lono, hoounaia kekahia waa e holo i kai no ka lawaia ana.

E HOOmAUIA AKU ANA.

27 Nowemapa 1906

Hoomakaukauia e J. M. Poepoe no KA NA'I AUPUNI

MOKUNA VI.

NO KA MAKAHIKI.

Nolaila, i ke kakabiaka o ka la o Lono, hoouna ia kekahi waa e holo i kai no ka lawaia ana. A huli hoi mai ua waa 'la, ai iho la na 'lii kane ame na maka ainana kane i ka i'a hou i hei'a i loaa mai la i ka poe lawaia.

Aole ai na wahine i keia i'a. A ma ia la nohoi weheia na palulu i kaeiia ma na maka o ke kahuna nui a paa.

Ma ke kakabiaka nui o ka la o Mauli, hele hou na kanaka e kii i na lau pala-a a palapalai o ke kuahiwi, a ho-a hou ia ke ahi o "puea". I kekabi kakahi aka ae, oia ka la o Muku; a o ka la hope loa nohoi ia o ka malama, holo hoa ka'waa lawaia i kai.

E hoomauia mai ana keia ano hana ma ka la o Hilo, o Hoaka, na Ku eha, na Ole eha. E pii mau ia ana ka palapalai ame ka pala i ke kuahiwi; a e ho-a mau ia ana nohoi ke ahi o "puea" i keia may po i ole loia ae la.

A ma ka la o Huna, e ai ia ai ka i'a makamaka bou e ka moi wahine ame na wahine apau i ka i'a hou mai ka moana mai.

Ma ke kakabiaka o Mohalo, ku mai la ke kapu ma ia la a komo iloko o na la o Hua, Akua ame Ho-ku; a iloko oia mau la, aole aeia kekahri waa e holo i kat i ka lawaia.

A ma ka la ae o Mahealani e hoi mai ai ke akua makahiki mai ke kaahele ana i ka mokupuni. A ma keia la no, hele ke alii nui i ka auau kai.

A ma ia abiahia no o Mahealani, e hoihoiia aku ai ke Akua Makahiki iloko o ka luakini.

He nui aku na mea i koe maloko'o nei mahele, e pili ana i na kapu ame na bana i lawelawewia ma ia mau la; a ua lawa paha keia mau mea i hoomaikē ikeia ae la no ka hoomaopopo ana no nei maa la kapu o ka Makahiki.

Ua oleloia na Lono nei mea he Makahiki i hōokumu. He Akua nui o Lono ma ka manao ana o na kanaka o ka wa kahiko.

Ua oleloia, he kanaka maoli no keia o Lono; a o kona wahi i noho ai me kana wahine, oia o Kaikilani. oia hoi o Kaikilani i iwi wahine opuna, ma Kealakekua,

i kona Hema, Hawaii. I kekahili ia laua e konane ana, ua boea mai la kekahi kanaka a ku ana iluna o ka pali o Kaawaloa; a kahea mai la oia mai luna mai i ka i ana:

"E Kaikilani—e! I kani aa mai no ko ipo ia oe, o Heakeko!"

Aole no i kuikahi loa na hoomaopopo ana mai a kekabi poe i paa keia moolelo o Lono ame Kaikilani, no ke ano poolelei maoli o na huaolelo a nei kanaka i kubea mai ai mai luna mai o ka pali, oiai o Lono ame Kaikilani e ukonane ana. A pela nohoi me kahi a Lono ame Kaikilani i konane ai. Ma ka olelo a kekahili poe, aia ma Kalāupapa, Molokai, kahi a Lono ma i konane ai; a o na huaolelo i hoopukaia mai ai e ke kanaka nana i kahea mai, oia keia.

MOKUNA VI.

NO KA MAKAHIKI.

"E Kaikilani·alii·wahine·o·Puna—e! E aa mai ia oe ko ipo; o ke ku a Kalaulipali o Uli, o Heakeko! Ua lohe o Kaikilani i keia leo kahea; a hoomaka aku la oia e hoonui i kona leo imua o ke kane, o Lonoikamakahiki, mo ka hoonee ana i na illili o ke konane. Olelo ae la ia, "O ke ku keia; o ka moe kela; o ka holo keia; o ka lele kela; a hapala ke kea na ka ele ka ai. A make a lilo kau pohaku ia'u!"

Ua hoonui o Kaikilani i kona leo me ke kamailio awiwi ana, a hoonakeke pu'hoi i na illili o luna o ka papa konane. Ua hana oia i keia hana i mea i lohe ole ai o Lonoikamakahiki i keia leo e kahea nei.

Aka, he mea o aio, zole no i lohe o Lonoikamakahiki i ka leo Lakea mai luna mai o ka pali; a hiki wale i ka punaiawele ana o ka leo o kahi kanaka, ma ka huaoelo: Heakeko; ia wa i lohe ai o Lonoikamakahiki.

A o kona manawa no ia i pane mii ai i ka wahi ne me ka leo nui, paha inaina:

"Hi! Hapala ke kea na ha ele ka ai. Kauwa ma ke loa oe ia'u e nei lapiwale!"

O ka manawa no ia a Lenoikamakahiki i hapai ae ai i ka papa konare, a paki mai la maluna o Kaikilani, a waihc a make aku la ka wahine.

E hoike hou ia aku ana keia mahelo mahope ae nei, malalo o ka mokuna e pili ana i na'ili Moi o Hawaii; oiai o Kaikilani e olclcia nei ma keia wahi, he Moiwahine oia no Hawaii, mamuli o ka hooili ana o Keawe-nui-a-Umi i kona aneane ana e make i ka nohoalii maluna ona (Kaikilani) oiai o Kaikilani, oia ke kaikamahine ponoi a Kukailani, keiki a Keliiokaloa, Moi o Hawaii. He moolelo walohia ko keia mau Moi o Hawaii, oia o Lonoikamakahiki ame Kaikilani.

E hoomau kakou, e na makamaka pani heluhelu i ka Moolelo Hawaii Kahiko e pili ana i ka nohona o ko kakou mau kapuna aloha i kela mau la i ha'a lilo Ica aka.

I ka hele ana o ke akua paani, o kasa mau hana; oia no na hana lealea; ke keikoi; ka koalou; ka oo-ihe; ka hoau-honu; a me ia lealea aka, ia lealea aka i kupono i keia wahi aka ke hana.

Ina pololi na kanaka o nei wahi aka, alaila hu huki wale ia ka mala uala, ame ka mala kalo; kalua wale ka puua; ka moa; ame na mea kupono i ka ai ia.

A pela e loaa ai ka ai ame ka ia a na kanaka o ua wahi aka nei. Hoorauiaka ulu la no na hana lealea. Pela e hanu ai nei wahi aka o puni ka mokupu ni ana i kaahele ai.

Ua oleloia, o na kanaka akamai a lealea ia mea he hula; ka poe ikaika i ka bakaka ka kahakuloa;

he hula; ka poe ikaika i ka bakaka, ke kulakula'i ame ka mokomoko; oia na kanaka e hele pu ai me keia aka paani.

Mahope mai o keia akua, e hele mai ai o Lono, ke akua nei. Oia ke akua e hookupu ai na moku eono o Hawaii. Hookupu ka ai, me kā'i'a; ke kapa; ka malo me ka pau; ame na waiwai, o kela ame keia ano.

29 Nowemapa 1906

Hoomakauaua e J. M. Pepee no KA NAPI AUPUNI.

MOKUNA VI.

NO KA MAKAHIKI.

A ku ka pun o ka waiwai; alaila, hookiawalo ko ke akua mahele; a koe ke koona o ka waiwai, haawi ia koen i no na kanaka. Alaila, hele akiu no oia i no kekahi moku okoa'aku; a hookupi no ka waiwai. Pela man e hanati a puni ka mokupuni okoa. Elua he le ana a keia akua iuoko o ka makahiki,

O ka aina e hookupi ole ana ia Lono, e haoia ana ia aina e na kanaka o Lono. E uhukia ana e keia poe ka ai e olu ana iwaena o ka loi a o ko kilepaei paha; o ka puua nui memoai hele a ka ha ke kino e moe ana a e hele ana paha iloko o ka pa, e kii wale ia aka ana ia e keia poe kanaka, a pau i kalaiaia.

O na waiwai o na kanaka e warho ana maloko o na hale, e haoia ana ia mau waiwai. E olohelohe ana ka aina hookupi ole. A na keia poe kanaka ka olelo kaulana e boomanaoia nei e kekahi poe kahiko:

"Ka! lealea no paha ka kakou apa ia Hawaii nei, he moku nui ia!"

A pau ke kaahele ana a ea Lono nei, alaila, hoi oia i kona heiau. A hiki oia i ka heiau, kapu iho ia oia; ale ike hou na kanaka iaia. O kona poe kahena wale no ke ike iaia.

A hoea'aku i ka la o Lono, ku hou ke kapu. Aole aa ke abi; aole hoi e lawelawea na bana e ae a pau i kupono ole ke hanaia ma ia la.

I ka wa kakahiaka, hele na kanaka i ka huu-wai; oia hoi, ka auau wai ana i ke kakahiaka nui; a pau ia bana; hoi na mea apau i ka hale; alaila, kakua na wahine i na pae mai'akai a maemae, i hanaia nohoi, a aala me na mea ala i ikeia iloko o ia mau l; hume nohoi na kane i ka malo a ka lakou mau wahine i huku ai a i bana ai a nani. Hume nohoi a ku ka puahi. O na bana keia a'na kane ame na wahine e lawelawea ai ma keia la.

Pela nohoi ko Kane la; kapu nohoi kona poe ka-naka. Aole lakou e hana, a hala keia mau la. A pau keia mau la, pau nohoi ke kapu; noa nohoi

Eia kekahī; ma ka wa e ka ai a e noho ai ke akua ma ka heiau; e hoolulu'a ana oia me na lan lipolipo o ka nahelehele; e laa ka malie, ka pala; ka ieie; a pela aka. A mahope, kau sku ka paaa; ka nui; ka i'a dia ame ka awa;

MOKUNA VII.

No na HEIAU o KA WA KAHIKO o HAWAII NEI.

Ua hōakāka nui na kakan moolelo o Hawaii nei, elike me Davida Malo, ame S. M. Kamakau i na mea e pili ana i na henau o ka wa kahiko o Hawaii nei. He mabele anō nui no keia i pili i ko Hawaii nei Moo lelo kabiko; a ke manao nei ka mea kakau, ma keia

lelo kabiko; a ke manao nei ka mea kakau, ma keia wabi, oia hoi, ma keia mokuna e lawe mai ai oia i na hoakuka ana a keia mau kakau moolelo kaulana, i loa ai he mau mea hoomaikeike i ka hanauna hou o Hawaii nei no'ke ano oia mea he heiau.

Ka S. M. Kamakau Muu Hoakaka no na Heiau.

1 O ka Heiau Lōkini- Oia ka heiau nui, i kapa ia, he Hale-Malu-Ohai a he Hale-lama. He kapu lou lu, ke kapu; he kapu ohia'ko me ka haku ohia.

Ua pili keia mau heiau i na Moi wale no. Aole e noa keia mau heiau i ka puua me ka niu; aia no a hui pa ia me ke kanaka; alaila, noa ia kapu heiau ana nolaila, ua kapai'a keia ano heiau, he Heiau Po'o-kana ka.